

T.C.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart University

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt 11 • Sayı 21 • 2013
Volume 11 • Number 21 • 2013

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yılda İki Kez Yayınlanır

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmalarını ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır veya yayınlanmaz.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) / Journal of Administrative Sciences (JAS)

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Terzioğlu Kampüsü,
Rektörlük Binası/ Çanakkale - TÜRKİYE

Tel: (+90) (286) 2180018-2605 **Faks:** (+90) (286) 2180608

Erişim: <http://ybd.comu.edu.tr> / e-posta: ybd@comu.edu.tr

YBD'de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 6 aylık Türkçe ve İngilizce

Tasarım-Baskı Hazırlık: Karınca Ajans Tel: 0312 431 54 83

Baskı: Ames Matbaacılık, Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. No:95-1A
Altındağ - Ankara

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD); EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, Index Islamicus, Index Copernicus Journals Master List, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, ProQuest Social Science Journals Database, Professional ProQuest Central ve ProQuest Central tarafından indekslenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the JAS editors.

ISSN: 1304 - 5318

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden	v
Tüketicilerin Mobil Reklamcılığı Kabullemelerinde Etkili Olan Faktörler Üzerine Bir Uygulama	7-28
<i>The Effective Factors of Consumers Acceptance on Mobile Advertising in a Study</i>	
Nihan ÖZGÜVEN	
Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım)	29-48
<i>Relationship between Education and Economic Growth in Turkey: 1923-2011 (A Quantitative Approach)</i>	
Şadan ÇALIŞKAN, Mustafa KARABACAK, Oytun MEÇİK	
Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri	49-73
<i>Casuality Relations Between Turkish Foreign Trade and Economy Policies</i>	
Ahmet Can BAKKALCI, Nilüfer ARGİN	
Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin DEA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması	75-99
<i>Economic Activities of Regions of Level 2 According to Statistical Regional Units Classification (NUTS) in Turkey Determining by Using Data Envelopment Analysis and Tobit Model Application</i>	
Ümran ŞENGÜL, Seyedhadi ESLAMIAN SHIRAZ, Miraç EREN	
Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Kullanımı: Isparta Bölgesinde Bir Uygulama	101-116
<i>Use of Analytic Hierarchy Process (AHP) in Location Decision: A Study in Isparta Region</i>	
Nuri ÖMÜRBEK, Seda ÜSTÜNDAĞ, Özlem Ceyda HELVACIOĞLU	
Konaklama İşletmelerinde Öz Uyumun İş Performansına Etkisi: Yaşam Doyumunun Aracı Rolü	117-134
<i>The Effects of Self Concordance on Job Performance in Hospitality Companies: The Moderating Role of Life Satisfaction</i>	
Emine KALE	

Farklı Okul Ortamlarındaki Çocukların Okul Sonrası Fiziksel Aktivitelerde Algıladıkları Öz-Yeterlilikleri 135-147
Children's Self-Efficacy for After-School Physical Activity in Different School Contexts
Cevdet CENGİZ, Mustafa Levent İNCE

Eğitim Olgusunun Yöneticilerin İş Görme Anlayışlarına Etkisi: Türkiye’de Yabancı Dilde Eğitim Veren Orta Eğitim Kurumları Mezunları Üzerine Bir Araştırma.....149-178
The Influence of the Concept of Education on the Transaction of Business of Executives: A Research on the Graduates of Immersion Programme Secondary Schools
Yener PAZARCIK

The Federal Government’s Amnesty Programme in the Niger-Delta: An Appraisal 179-203
Federal Hükümetin Nijer Deltası’ndaki Af Programı: Bir Değerlendirme
Oscar Eodoror UBHENIN

The Need to Amend Turkish Legislation to Ensure Political Participation in Turkey 205-224
Türkiye’de Siyasal Katılımı Sağlamak için Türk Mevzuatı’nda Değişiklik Yapma İhtiyacı
Sinem YARGIÇ

Kitap Tahlilleri/Book Reviews

Foggy social structures: irregular migration, European labor markets and the welfare state (eds. Michael Bommers and Giuseppe Sciortino).....225-229
Bulanık Sosyal Yapılar: Düzensiz göç, Avrupa emek piyasası ve refah devleti
Yixuan WANG

The Neo-liberal State (Raymond Plant) 231-236
Neo-liberal Devlet
Angelo Letizia

Yazarlar Hakkında 237
Yazarlar için Bilgi Notu.....243
About the Authors 249
Notes for Contributors 255

EDİTÖRDEN

Yönetim Bilimleri Dergisi'nin 21. sayısı ile zengin bir akademik içerikle yeniden sizlerle. Ağustos 2012 sayımızdan bu yana hakem kurulumuzun, aramıza katılan çok sayıda yerli ve yabancı akademisyenle genişlediğini siz değerli okuyucularımıza duyurmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Aynı süreçte Yönetim Bilimleri Dergisi taranmakta olduğu uluslararası indeks sayısını artırmış olup, **ProQuest Political Science Database**, **ProQuest Social Science Journals Database**, **Index Copernicus Journals Master List**, **Professional ProQuest Central** ve **ProQuest Central** tarafından indekslenmeye başlanmıştır.

Yazı ve Danışma Kurulumuzun ve bu sayımızda hakemlik yapan değerli akademisyenlerimizin titiz çalışmaları neticesinde sizlere 21. Sayımızda 10 adet makale ve 2 adet kitap tahlili sunuyoruz.

"Tüketicilerin Mobil Reklamcılığı Kabullemelerinde Etkili Olan Faktörler Üzerine Bir Uygulama" isimli makalenin sahibi **Nihan ÖZGÜVEN**, makalesinde, mobil reklamcılık kavramını açıklayarak, cep telefonunun hayatımızda nasıl temel bir ihtiyaç haline geldiğini ortaya koymuş ve mobil reklamcılığın tüketiciler tarafından ne derece kabul edildiğini incelemek amacıyla, çeşitli değişkenler kullanarak bir anket uygulamasında bulunmuştur. Yazar, bu anket sonucunda, ikisi arasında olumlu bir olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Şadan ÇALIŞKAN, **Mustafa KARABACAK** ve **Oytun MEÇİK** tarafından kaleme alınan; "Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım)" isimli makalede, ekonometrik analiz yapılarak, 1923-2011 dönemi için Türkiye ekonomisinde eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ortaya koyulmuş ve sonucunda, Türkiye'de eğitimdeki gelişmelerin, ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini gösteren bulgulara ulaşılmıştır.

Ahmet Can BAKKALCI ve **Nilüfer ARGİN**'in; "Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri" isimli makaleleri, dış ticaretin giderek önem kazandığı küreselleşen dünyamızda, buna yönelik politikaları incelemesi açısından önemlidir. Makalede, dış ticaret ve reel kur, bütçe açığı, M1 para arzı arasındaki ilişkiler nedensellik testleriyle incelenmiş, bu testler sonucunda, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasında kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ümran ŞENGÜL, **Seyedhadi ESLAMİAN SHİRAZ** ve **Miraç EREN** tarafından kaleme alınan; "Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin DEA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması" isimli makalede, 2007-2008 yılları arasındaki dönemde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına (İBBS) ya da Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) kriterlerine göre, Türkiye'deki Düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinlikleri incelenmiştir. Kullanılan yöntemler ve modelleme sonucunda hangi bölgelerin etkinliğinin arttığı, hangilerinin etkinliğinin azaldığı belirlenmiştir.

“Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Kullanımı: Isparta Bölgesinde Bir Uygulama” isimli makalede, **Nuri ÖMÜRBEK**, **Seda ÜSTÜNDAG** ve **Özlem Ceyda HELVACIOĞLU**, kuruluş yeri seçiminde AHP yönteminin önemi üzerinde durmuş ve Isparta ilinde hayvancılık yapılabilecek alanların belirlenmesinde bu yönetime başvurularak, kuruluş için en ideal ilçe belirlenmiştir.

Emine KALE tarafından kaleme alınan “Konaklama İşletmelerinde Öz Uyumun İş Performansına Etkisi: Yaşam Doyumunun Aracı Rolü” isimli makalede, işgörenlerin iş amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik öz uyumlarının iş performanslarına etkileri Kapadokya’da turizm çalışanlarından oluşan evren üzerinde incelenmiştir.

Cevdet CENGİZ ve **Mustafa Levent İNCE** “Farklı Okul Ortamlarındaki Çocukların Okul Sonrası Fiziksel Aktivitelere Algıladıkları Öz-Yeterlikleri” isimli makalelerinde, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okul sonrası fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisi algılarını okul çevresi ve cinsiyet değişkenlerine göre incelemekte ve sonuç kısmında öğrencilerdeki öz-yeterlik algılarının desteklenmesi için okul çevresinde yer alan fiziksel ve sosyal çevrenin iyileştirilmesi önerilmektedir.

“Eğitim Olgusunun Yöneticilerin İş Görme Anlayışlarına Etkisi: Türkiye’de Yabancı Dilde Eğitim Veren Orta Eğitim Kurumları Mezunları Üzerine Bir Araştırma” isimli makalenin sahibi **Yener PAZARCIK**, aile ve iş yaşamının dışında eğitim hayatının, bireyin toplumsallaşması, değerlerinin oluşması üzerindeki etkisini ölçmeyi hedefleyen çalışmasında, eğitim kurumlarının, mezunlarının değer sistemleri üzerine önemli etkileri olduğu sonucuna varmıştır.

“The Federal Government’s Amnesty Programme in the Niger-Delta: An Appraisal” ismini taşıyan makalesinde **Oscar Edoror UBHENIN** federal hükümetin Niger-Delta bölgesindeki af programını değerlendirmektedir. Çalışma özellikle af programının Niger-Delta çatışmasına nasıl bir çözüm getirmeyi amaçladığı, federal hükümetin af programı kapsamındaki ekonomik taahhütleri ve af programının ekonomi ve toplum üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Sinem YARGIÇ “The Need to Amend Turkish Legislation to Ensure Political Participation in Turkey” isimli makalesinde Türkiye’de siyasi katılımın sağlanabilmesi için 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nda değişikliklerin yapılması gerektiği sonucuna varmaktadır.

Bu sayımızda iki adet kitap tahlili yer almıştır. **Yixuan WANG** tarafından Michael Bommes and Giuseppe Sciortino’nun editörlüğünü yaptığı “Foggy social structures: irregular migration, European labor markets and the welfare state” başlıklı kitap incelenmiştir. **Angelo Letizia** ise Raymond Plant’ın yazdığı “The Neo-liberal State” isimli kitabın tahlilini yapmıştır.

En içten saygılarımızla bir sonraki sayıda buluşmak temennisi ile,

Editörler
Şubat 2013

Tüketicilerin Mobil Reklamcılığı Kabullenmelerinde Etkili Olan Faktörler Üzerine Bir Uygulama

Nihan ÖZGÜVEN*

Özet

Teknolojik gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi pazarlama alanında da yeni uygulamaların doğmasına neden olmuştur. Yüzyılın en büyük teknolojik gelişmesi cep telefonlarının ortaya çıkması olmuştur. Bugün, cep telefonu kullanımına bakıldığında, artık bireyler için cep telefonu kullanmak lüks olmaktan çıkmış, temel bir ihtiyaç haline gelmiştir. Cep telefonunun bu kadar yaygın olarak kullanılması, işletmelere, pazarlama iletişimi faaliyetleri için yeni bir aracın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni pazarlama iletişimi aracı mobil reklam olarak tanımlanmıştır.

Çalışmada, öncelikle mobil reklamcılık kavramı ve bu konuda yapılan çalışmalardan bahsedilmiş, daha sonra tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenme araçları olarak algılanan yarar, içerik, güven, algılanan kontrol ve algılanan özveri değişkenleri ile tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenmeleri yani bu konudaki isteklilikleri arasında ilişki kurmak için anket formu oluşturulmuş, elde edilen veriler AMOS ve SPSS programları ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan yapısal eşitlik modellemesi sonucu, algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri ve güven ile mobil reklamları kabullenmeleri arasında olumlu ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tutum, Mobil Reklamcılık, Kabullenme Faktörleri

---

The Effective Factors of Consumers Acceptance on Mobile Advertising in a Study

Abstract

Technological advances in many fields such as marketing of new applications has led to his forehead. The emergence of mobile phones has been the greatest technological development of the century. Today, considering the use of mobile phones, now has ceased to be a luxury for individu-

---

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, nihan.ozguven@deu.edu.tr

als who use mobile phones, has become a basic need. So widely used as a mobile phone businesses, marketing communications activities have led to the emergence of a new vehicle. This new mobile advertising as a marketing communication tool are defined

First of all the studies done on this issue and mentioned the concept of mobile advertising, mobile advertising, then consumers benefit from the perceived acceptance as tools, content, confidence, perceived control and perceived self-sacrifice with the variables that consumers' acceptance of mobile advertising on this issue created a questionnaire to establish a relationship between willingness, The obtained data were analyzed with AMOS and SPSS programs. Created within the scope of work as a result of structural equation modeling, the perceived benefits, contextual information, perceived control, perceived self-sacrifice and a positive correlation was found between trust and acceptance of mobile advertising.

Keywords: *Attitude, Mobile Advertising, Acceptance Factors*

---

1. GİRİŞ

İşletmelerin müşterileri ile iletişimde teknolojik gelişmelerle beraber farklı bir boyut ortaya çıkmıştır. İşletmeler, tüketiciler, paydaşlar yani tüm çıkar grupları ile ilişkilerinde teknolojinin sunduğu avantajlardan yararlanmakta, geleneksel reklam ortamlarının yerine, modern reklam ortamları ile sunmak istedikleri mesajları iletmektedirler. Günümüzde işletmeler, müşterilerine radyo, televizyon, gazete gibi geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra cep telefonları ve internet gibi farklı araçlar aracılığıyla da ulaşmaktadırlar.

Son dönemlerdeki teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, günümüzde medya araçları açısından geleneksel reklamcılık dijital reklamcılığa doğru bir evrim geçirmektedir. TV ve müzik indirmeler, izle-öde siteleri, online/mobil oyunlar ve e-yayıncılık ile birlikte dijital mobil ve online reklamcılık bu gelişimin ana unsurları arasındadır. Bu gelişimler internet ve mobil cihazlarının sahiplik oranlarında ve kullanımında da bir genişleme yaratacaktır¹.

Mobil reklam, "işletmelerin mobil iletişim araçları aracılığıyla, hedef kitesinde yer alan müşterilerine kişiselleştirilmiş bilgilerle mal ve hizmet sunmasıdır"². Mobil reklam, müşterilere mobil reklam araçları ile (örneğin

---

1 Bilge N İspir., Kemal H Suher., "SMS Reklamlarına Yönelik Tüketici Tutumları", Selçuk İletişim, Cilt 5, Sayı 4, 2009, s.5

2 Astrid Dickinger, Peter Heinzmann and Jamie Murphy, "Mobile Environmental Applications", Vienna University of Economics & Business Administration, 03-06 Jan., 2005, s.178

telefonlar) reklam mesajlarının gönderilmesidir³. Tüm bu tanımlar ışığında, mobil reklam, işletmelerin müşteriler ile en hızlı biçimde, en düşük maliyetle ve kişiselleştirilmiş mesajlarla iletişim kurması için mobil iletişim araçlarını kullanmasıdır.

Mobil reklamlar, tüketiciye diğer geleneksel reklam araçlarına göre daha hızlı ulaşmakta ve kişiselleştirilmiş mesajlar sunma imkanı sağlamaktadır. Geleneksel reklam ortamında, reklam mesajında yapılacak bir hatanın düzeltilmesi yüksek maliyetleri beraberinde getirirken, mobil reklamda düzeltme, tekrar mesaj gönderme kadar kolaydır. Mobil reklamda, müşteriye ihtiyaç duyduğu mesajı ihtiyaç anında gönderme imkanı da vardır. Tüketicinin bulunduğu yere yakın restoran, kafeterya, mağaza reklamları tam o bölgedeyken tüketiciye gelmektedir. Bu sistemler, işletmeye satış ve reklam etkinliği sağlamaktadır.

Mobil reklam gerçekleştirmenin işletmeler açısından önemini pazarlama bilim kurulu (marketing science institute) şöyle sıralamıştır; satış geliştirmeye destek sağlaması, doğrudan satış ile hedef kitleye daha hızlı ulaşılması, mobil reklamdan tatmin olan hedef kitlenin anında bu tatmini firmaya bildirmesi sonucu tatminin ölçülebilmesi, müşterilerle ilgili veri toplama olanağı sağlaması, ürün tanıtımının gerçekleştirilmesi, mobil reklam etkinliğine katılan kişilerin sayısının ölçülmesi ve marka bilinci oluşmasını sağlamasıdır⁴.

Mobil reklam, tüketicilere gerçek fırsatlar sunduğu için tüketicinin ilgisini çekmektedir. Mobil reklamın tüm şekilleri geleneksel reklam ortamlarından daha fazla etkileyicidir. Tüketicinin ilgisinin reklama çekilmesi, kontrol, interaktif iletişim ve farklı medya ortamlarında bütünleşik kampanyalar yürütme olanağı sağlamaktadır. Mobil reklam herkes için ciddi fırsatlar sağlamaktadır. İşletme, reklam ajansı, reklam yapan şirket ve hedef kitle kısaca tüm taraflar mobil reklamdan yüksek kazançlar elde etmektedirler⁵.

Mobil reklamlar, hedef kitleye doğrudan ve kişisel olarak ulaştığından dolayı önemlidir. Mobil yazılı, sesli ve görüntülü reklamlar, tüketicinin zamanına, bulunduğu konuma ve önceliklerine göre kolaylıkla kişisel-

---

3 Melody M. Tsang, Shu Chun Ho and Ting Beng Liang, "Consumer attitudes toward mobile advertising: an empirical study", *International Journal of Electronic Commerce*, vol. 8, no. 3, 2004, s. 68

4 Amy Carroll, Stuart J. Barnes, and Ken Fletcher, "Consumer perceptions and attitudes towards SMS advertising: recent evidence from New Zealand" *International Journal of Advertising*, vol.26, no. 1, 2007, s. 81

5 Eymen İ. İşgüder, "Future of Advertising in Mobile World" *Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences*, İstanbul, 2007, s.25

leştirebilir. Örneğin, mobil telefon kullanıcısının yaşına, eğitimine ve bulunduğu yere göre en yakın sinemadaki filmler, üniversite öğrencilerine buldukları kampus yerine göre kiralık ev ve yurt seçenekleri ve öğrencilerin okudukları bölüme göre ders ve/veya okuma kitapları ile ilgili mobil reklam mesajları farklı içeriklerle gönderilebilmektedir⁶. Mobil reklamlar, müşteriye özel olmasından dolayı, etkinliği geleneksel reklam araçlarından daha yüksektir⁷.

Mobil reklam kampanyalarının başarılı olmasında, mobil iletişim maliyetleri ve etkinliği önemli rol oynamaktadır. Mobil reklamlar, katalog ve broşür ile yapılan reklamlara göre basım ve dağıtım maliyetleri karşılaştırıldığında, maliyet açısından daha avantajlı, internet reklamlarına göre ise daha yüksek maliyetlidir. Ancak, mobil telefon kullanıcılarının mobil kampanyalara cevabı, diğer araçlarla karşılaştırıldığında daha yüksek olmasından dolayı etkinliği daha fazladır⁸.

Geleneksel medya ortamlarındaki reklam mesajlarının yoğunluğu geleneksel ortamdaki reklamların etkinliğini azaltmıştır. Bu nedenle, tüketiciler işletmelerden geleneksel reklam ortamlarının sağladığı iletişimden çok daha fazlasını beklemektedir. Mobil iletişim araçlarında hem geleneksel iletişim araçlarının özellikleri bulunmakta hem de kendi karakteristik üstünlükleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, mobil iletişim araçları güncel ihtiyaçların çoğunu karşılamaktadır.

Mobil reklam mesajlarını kişiselleştirebilmek için müşterilerin bilgilerinin veri tabanlarında saklanması gerekmektedir. Mobil reklam mesajlarının tüketicilere ulaştırılmasında kişiselleştirilmiş mesajlar oluşturabilmek için işletmeler veri tabanlarında yer alan bilgileri kullanmaktadırlar.

Mobil reklamcılık ile işletmeler müşterilerine, sadece tanıtım mesajları göndermemekte, aynı zamanda bilgilendirme, hatırlatma mesajları da göndermektedir. Bu mesajlar sayesinde işletmeler, müşterileri ile güçlü ve uzun süreli ilişkiler kurmaktadırlar.

Tüketicilerin davranışlarına yön veren önemli bir kavram tutumlardır. İşletmeler, tüketicilerde kendilerine karşı olumlu yönde tutum oluşturmaya çalışmaktadırlar. Tutumlar, bireyleri satın almaya yönlendirdiği için

---

6 Süleyman Barutçu ve Meltem Öztürk Göl, "Mobil Reklamlar ve Mobil Reklam Araçlarına Yönelik Tutumlar", KMU İİBF Dergisi, Yıl:11, Sayı 17, 2009, s. 27

7 Fatma Çakır, Mesut Çakır ve Taha Emre Çiftçi "Tüketicilerin SMS Reklam Mesajlarına Yönelik Tutum ve Davranışları", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2010, s. 29

8 Süleyman Barutçu, "Mobil Pazarlama", Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler, Editörler: İnci Varinli, Kahraman Çatı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008, s.274

önemlidir. İşletmeler, tutum oluşturmada iletişim kanallarını kullanırlar. Bu iletişim kanallarından en önemlisi mobil reklamlardır.

Tutum, bireyin nesnelere, sembollere ya da düşüncelere ilişkin olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleri, duyguları ve eğilimleridir. Bir uyarıcıya karşı bireyin tepki göstermesi sürecinde oluşan tutumlar, satın alma davranışının değerlendirilmesi ile pekişmekte ya da değişikliğe uğramaktadır⁹. Bir başka tanıma göre tutum, bir obje ile kişi arasında meydana gelen etkileşimin sonucunda davranışı yaratan bir ön çabadır¹⁰.

Tutumlar, bireylerin davranışları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle doğrudan gözlenebilen bir özellik değildir. Tutum, gözle görülmez, ancak tutum sonucu ortaya çıkan davranışlar gözle görülebilir. Gözlemlenen bu davranış sonucunda bir tutumun olduğundan söz edilebilir. Bir tutumun söz konusu olabilmesi için bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutların bulunması gerekmektedir. Örneğin, bir reklamdaki ürüne karşı olumlu bir tutuma sahip olabiliriz ancak o ürün ile ilgili herhangi bir olumlu davranışta bulunamayabiliriz. Tutumla ilgili ortaya çıkan kavram-sallaştırmalar, tutumun sadece zihinsel bir değerlendirme olarak kabul edilmesine neden olmuştur¹¹.

İşletmeler reklam kampanyaları ile tüketicide markaya ve işletmeye karşı olumlu tutum yaratmaya çalışmaktadır. Mobil reklamlar, reklam türlerinden biri olarak tüketicide olumlu tutumlar oluşturmaya, hedef kitlenin inançlarını kuvvetlendirmeye, olumsuz tutumları yok etmeye, tüketici için değer yaratmaya ve işletmenin ürün ya da hizmetleri ile ilgili bilgiler sağlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, mobil reklamcılık konusunda literatürde yer alan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, mobil reklamcılık ve araçlarından bahsedilmiş, daha sonra da tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenme değişkenleri olan algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri ve güven değişkenleri ile tüketicilerin mobil reklamı onaylamaları arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, tüketicilerin mobil reklamcılığı hangi faktörlerin etkisi ile kabullendiklerini ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar, mobil reklamlar ile demografik özellikler ve tüketicilerin mobil reklamlarla ilgili algılamaları üzerine odaklanmıştır. Mobil reklamcılığı kabullenme

---

9 Semra Aytuğ ve Nihan Özgüven, Pazarlama Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011, s.33

10 Mehmet Silah, Sosyal psikoloji, Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara, 2000, s.363

11 Çiğdem Kağıtçıbaşı, Sosyal psikolojiye giriş, 10. baskı, Evrim Yayıncılık, İstanbul, 1999, ss.102-106

ile ilgili yazı taramasında belirtilen çalışmalarda, bu çalışmada kullanılan faktörlerden farklı faktörler kullanılmıştır. Bu çalışma, tüketicilerin mobil reklam mesajlarını kabullenmelerinde etkili olan faktörlerin etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

2. YAZIN TARAMASI

Mobil reklamcılık, yeni ve modern reklam aracı olmasına rağmen, birçok işletmenin tercih ettiği ve sık sık uyguladığı reklam aracıdır. Mobil reklamcılığa karşı tüketicilerin tutumları aşağıda belirtilen çalışmaların ana konusunu oluşturmuştur.

Tsang, Ho ve Liang¹² tüketici tutumlarını belirlediği çalışmalarında, tüketicilerin mobil reklamcılık konusunda olumsuz oldukları ancak müşteriden izin alınarak yapılan mobil reklamcılığa olumlu baktıkları sonucuna ulaşmışlardır. Enpocket¹³ mobil reklamcılığa karşı tüketici tutumlarını belirlemeye yönelik çalışmasında, tüketicilerin genel olarak kendi öz ihtiyaçlarına yönelik reklam mesajlarını daha iyi algıladıkları ve daha fazla ilgi gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır. Carroll¹⁴ mobil reklamcılığın kabul edilmesinde mesajın içeriği, izin alınması, hizmet sağlayıcısının gönderilen mesaj üzerindeki kontrolü, mesajların dağıtım zamanı ve sıklığı gibi faktörlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Suher ve İspir¹⁵ tüketicilerin mobil reklamlara yönelik tutumlarını etkileyen faktörleri ve bu faktörler ile tutum arasındaki ilişkiyi incelediğinde, bilgi-eğlence, gizlilik ve rahatsız edicilik olarak adlandırılan faktörlerin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Barwise ve Strong¹⁶ İngiltere’de mobil telefonlar aracılığıyla yapılan izinli pazarlama uygulamalarının (reklam mesajını göndermeden önce tüketiciden izin alma) gençler üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, yeni mobil kanalın hem tüketicilere hem de reklam yapanlara önemli faydalar sağladığını vurgulamışlardır. Ayrıca, yeni reklam kanalının ne zaman ve nasıl kullanılacağına iyi bilinmesi gerektiğini, İngiltere için bulunan bu sonucun diğer ülkelerle de ilgili olacağını belirtmişlerdir. Leppäniemi

---

12 Melody M. Tsang, Shu Chun Ho and Ting Beng Liang, a.g.e. s. 65-78

13 Enpocket, 2006, Research shows that targeting and relevance are key to making mobile advertising work. [Online] Available at: <<http://www.enpocket.com/news/press-releases/research-shows-that-targeting-and-relevance-are-key-to-making-mobile-advertising-work>>, [Erişim tarihi: 08.06.2011].

14 Amy Carroll, Stuart J. Barnes, and Ken Fletcher, a.g.e. ss. 79-98

15 Kemal H Suher ve Bilge N İspir, “Türkiye’de SMS Reklamları: Tüketici Tutumlarını Etkileyen Faktörler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol. 21, 2009, ss. 447-459

16 Patrick Barwise and Colin Strong “Permission-Based Mobile Advertising”, Journal of Interactive Marketing, Vol.16, Winter, 2002, ss. 14-24

ve Karjaluo¹⁷ tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenmelerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik kavramsal çalışmalarında, işletmelerin müşterileri ile birebir iletişim kurarak, birebir pazarlama uygulamalarını gerçekleştirmelerinde mobil kanalların etkili olacağı, mobil reklamların henüz daha yeni olmasına rağmen, gelecek yıllarda teknolojik gelişmeler ile beraber daha da gelişeceği ve tüketicilerin mobil reklam almada daha da istekli olacakları sonucuna ulaşmışlardır. Merisavo, Kajalo, Virtanen, Salmenkivi, Raulas ve Leppaniemi vd.¹⁸ ise, mobil reklamcılıkta, içerik, fayda, güven, kontrol ve özveri değişkenlerinin etkili olduğunu, fayda ve içeriğin en güçlü pozitif araç olduğunu, özverinin ise mobil reklamları kabullenmede negatif ilişkili olduğunu, kontrol ve güvenin ise, tüketiciler için mobil reklamları kabullenmede çok önemli olmadığını belirtmişlerdir.

Tüketicilere kişiselleştirilmiş reklam mesajları ile işletmelerin sundukları mal ve hizmetler konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamak, bu bilgiyi müşterinin ihtiyacı olduğu zamanda ve rakiplerden daha önce müşteriye ulaştırabilmek artan rekabet ortamında işletmelerin bir adım önde olmalarını sağlayacaktır. Bu yüzden mobil reklam kavramının henüz daha yeni olmasına rağmen, birçok işletme yoğun bir biçimde kullanmaktadır.

3. ARAŞTIRMA

Araştırma kapsamında, araştırmanın amacı, modeli, hipotezleri, sınırları, bulgular ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Çalışmanın temel amacı, tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenmelerinde etkili olan faktörleri belirlemektir. Bu amaca ulaşabilmek için, çalışmada geliştirilen araştırma modeli kapsamında, algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri ve güven değişkenleri ile tüketicilerin mobil reklamı kabullenmeleri arasındaki ilişkiler ortaya konulmaktadır. Araştırma modeli oluşturulurken, Merisavo vd.¹⁹ çalışmasından yararlanılmıştır.

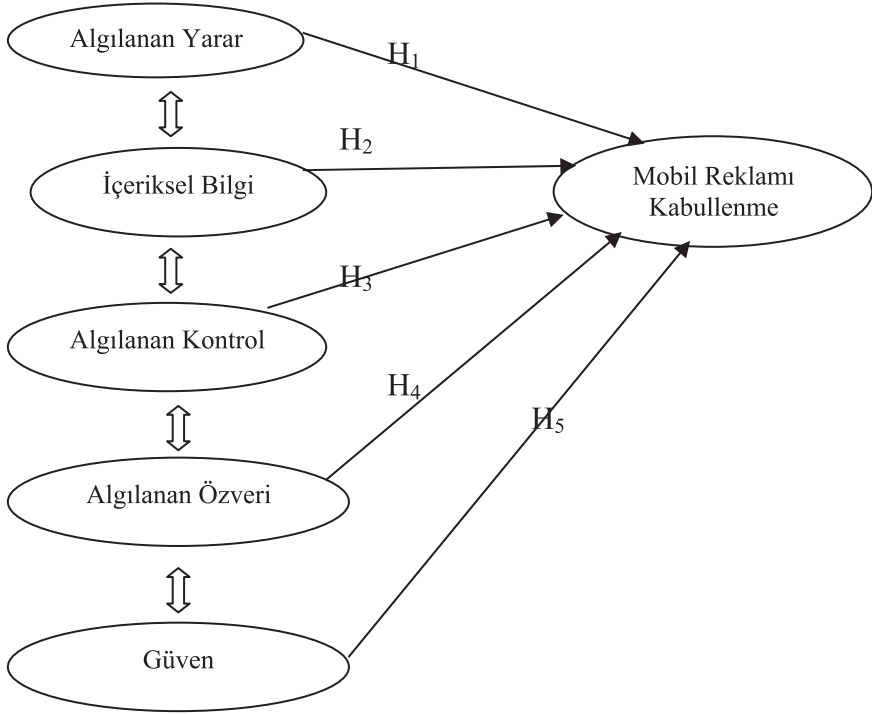
---

17 Matti Leppaniemi and Heikki Karjaluo "Factors influencing consumers' willingness to accept mobile advertising: a conceptual model", *Int. J Mobile Communications*, Vol. 3, No. 3, 2005 ss. 197-213

18 Makro Merisavo, Sami Kajalo, Heikki Karjaluo, Ville Virtanen, Sami Salmenkivi, Mika Raulas and Matti Leppaniemi "An Empirical Study of the Drivers of Consumer Acceptance of Mobile Advertising", *Interactive Advertising*, 2007, ss. 1-18

19 Makro Merisavo et. al., a.g.e. ss. 1-18

Araştırmanın modeli ve hipotezleri şekil 1’de gösterilmiştir;

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında, oklarla gösterilen ilişkiler analiz edilmiştir. Bu kapsamda, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Mobil reklamlarda algılanan yarar ile mobil reklamları kabullenme arasında ilişki vardır.

H₂: Mobil reklamların içeriksel bilgileri ile mobil reklamları kabullenme arasında ilişki vardır.

H₃: Mobil reklamlarda algılanan kontrol ile mobil reklamları kabullenme arasında ilişki vardır.

H₄: Mobil reklamlarda algılanan özveri ile mobil reklamları kabullenme arasında ilişki vardır.

H₅: Mobil reklamlara duyulan güven ile mobil reklamları kabullenme arasında ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, anket formunda, mobil reklamları kabullenmede etkili olan faktörlere ilişkin ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre, tüketicinin günde kaç reklama kadar alma konusunda istekli olduğu ve reklam mesajı aldığı anda bu mesajı ne yaptığı soruları çoktan seçmeli soru türünde yöneltilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için güvenilirlik analizi, anket formunu cevaplayanların demografik profilini ortaya koymak, tüketicilerin mobil reklam alma konusundaki isteklilikleri, mobil reklam mesajına tepkilerinin nasıl olduğunu belirleyebilmek amacıyla frekans dağılımı yapılmıştır. Bunlarla birlikte, araştırma kapsamında kurulan modeldeki yapısal ilişkiler ve hipotezler yapısal eşitlik modellemesi ile değerlendirilmiştir. Bu analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS ve AMOS 16 programlarından yararlanılmış, sonuçlar yorumlanmıştır. Anket formuna temel oluşturan ölçek ifadeleri oluşturulurken Merisavo vd.²⁰, Tsang, Ho ve Liang²¹ ve Shimp ve Kavas²² çalışmalarından yararlanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtı

Araştırma, İzmir ilinde yaşayan, anketin uygulandığı saatler (09:00-17:00) arasında çeşitli nedenlerle şehir merkezinde bulunan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan tüketicilerle sınırlandırılmıştır. Anket formları, 30 Mart-30 Mayıs 2011 tarihleri arasında uygulanmıştır. İzmir ilinde bulunan tüketicilerin tamamına ulaşmanın gerektireceği maddi yük ve personel ihtiyacı nedeniyle araştırma kapsamına kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen tüketiciler dahil edilmiştir. Araştırmanın temsil yeteneği, anket formunu cevaplamaya gönüllü olup, ankete katılan tüketiciler ile sınırlıdır. Bu kısıtlar, araştırmanın genellenebilirliğini etkilemektedir.

3.4 Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Araştırmadaki 22 ölçek ifadesine güvenilirlik analizi yapıldığında, güvenilirlik katsayısı alfa değeri 0,734 olarak ortaya çıkmıştır. Bu değer, araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir.

---

20 Makro Merisavo et. al., a.g.e. ss. 1-18

21 Melody M. Tsang, Shu Chun Ho and Ting Beng Liang, a.g.e. ss. 65-78

22 Terence A. Shimp and Alican Kavas, "The Theory of Reasoned Action Applied to Coupon Usage", Journal of Consumer Research, Vol. 11, No:3, 1984, ss. 1-10

Araştırma kapsamında, öncelikle cevaplayıcıların demografik profilleri belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların %51'i kadın, %49'u erkektir. Elde edilen bulguya göre, anketi cevaplayanların büyük bir kısmı kadındır. Cevaplayanların yaş gruplarına göre dağılımı şöyledir; 18-25 yaş grubu, katılanların %26'sını, 26-30 yaş grubu, %16'sını, 36-45 yaş grubu, %31'ini, 46-55 yaş grubu, %17'sini, 56-65 yaş grubu, %5'ini ve son olarak 65 yaş üstü grup ise, %5'ini oluşturmaktadır. Bu bulgulara göre, cevaplayanların %31'i 36-45 yaş grubunda ve orta yaşlı kişilerdir. Anketi cevaplayanların %3'ü okur-yazar, %8'i ilkokul mezunu, %6'sı ortaokul mezunu, %42'si lise mezunu, %15'i ön lisans mezunu, %20'si lisans mezunu ve %6'sı lisansüstü mezunu kişilerden oluşmaktadır. Elde edilen bulguya göre cevaplayanların %42'si lise mezunu kişilerdir. Katılımcıların, %51'i evli ve %49'u bekadır. Bu durum, katılımcıların %51'i gibi büyük bir kısmının evli olduğunu göstermektedir. Anketi cevaplayanların %23'ü 500-1500, %36'sı 1501-2500, %18'i 2501-3500, %11'i 3501-4500 ve %12'si 4501-den fazla gelir grubunda olan kişilerden oluşmaktadır. Elde edilen bu bulgu ankete katılanların %36 gibi yüksek bir kısmının 1501-2500 gelir aralığında olduğunu göstermektedir. Anketi cevaplayanların %8'i iş adamı, %10'u kamu sektöründe çalışan, %28'i özel sektör çalışanı, %2'si ev hanımı, %10'u emekli, %22'si öğrenci, %8'i serbest meslek ve %12'si esnaf kişilerden oluştuğunu göstermektedir. Katılımcıların %28'i özel sektörde çalışan kişilerdir.

Tablo 1: Tüketicilerin Mobil Reklam Alma Konusunda İsteklilikleri

Mobil Reklam Mesajı Alma Sıklığı	Frekans	Yüzde
Günde 1 mesaj	308	58,7
Günde 2 mesaj	152	29,0
Günde 3 mesaj	41	7,8
Günde 4 mesajdan fazla	24	4,6
TOPLAM	525	100,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi, tüketicilerin %59'u günde 1 mesaj almak istemekte, %29'u günde 2 mesaj, %8'i günde 3 mesaj, %4'ü günde 4 mesajdan fazla almak istemektedir. Elde edilen bulguya göre, tüketiciler mobil reklam almak konusunda fazla istekli değillerdir. Günde sadece 1 mesaj almak istemektedirler.

Tablo 2: Tüketicilerin Mobil Reklam Mesajı Aldığındaki Tepkileri

Mobil Reklam Mesajlarına Tepkiler	Frekans	Yüzde
Tamamen yok sayarım	72	13,7
Zaman zaman okurum	274	52,2
Mobil reklam mesajları birikince okurum	22	4,2
Mesajları ihtiyaç olduğunda okurum	37	7,0
Mesaj gelir gelmez okurum	120	22,9
TOPLAM	525	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi, tüketicilerin %14’ü mobil reklam mesajı aldığına tamamen bu mesajı yok saymakta, %52’si zaman zaman okumakta, %4’ü mesajlar cep telefonunun gelen kutusunda birikince okumakta, %7’si mesajları ihtiyaç duyduklarında okumakta ve %23’ü mesajları gelir gelmez okumaktadırlar. Bu bulguya göre, işletmelerin tüketicilerin cep telefonlarına gönderdikleri reklam mesajlarını her zaman olmasa da bazen okumaktadırlar.

Tablo 3: Tüketicilerin Mobil Reklamlar İle İlgili Düşünceleri

İfadeler	Mean Rank
y1	12,10
y2	12,75
y3	12,07
y4	10,97
i5	10,50
i6	10,85
i7	13,75
k8	15,64
k9	16,03
k10	15,57
k11	16,21
o12	13,74
o13	11,57
o14	11,03
o15	12,30
o16	12,25
g17	6,73
g18	6,60
g19	7,10
m20	9,39
m21	8,60
m22	7,26

Tüketicilerin mobil reklamlar ile ilgili düşünceleri 5'li Likert ölçeği ile sorulmuştur. Friedman testi uygulanmış, $X^2=2693,840$; $p=0,000$ değerleri elde edilmiştir. Bu değerler, ifadelerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablo 3'de görüldüğü gibi, tüketiciler için mobil reklamcılık için en önemli faktör (M=16,21), ihtiyaçlarına uygun mobil reklam mesajı alabilmektir. İkinci sırada (M=16,03), mobil reklam alabilmek için izin verilmesi önemlidir. Bu bulgu, izinli pazarlamanın önemini de vurgulamaktadır. Üçüncü sırada (M=15,64), sadece izin verilen reklamların alınmak istediği ve dördüncü sırada (M=15,57), tüketicilerin istemediği zaman mobil reklam mesajlarını reddedebilmesi yer almaktadır. Elde edilen bu bulgular, tüketicilerin mobil reklam mesajlarına satın almak istedikleri ya da ihtiyacı olan bir malla ilgili mesaj geldiğinde olumlu baktığını ve işletmelerin mobil reklam mesajı göndermeden önce tüketiciden izin almaları gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4: Tüketicilerin Mobil Reklamlar İle İlgili İfadelere Katılma Düzeyleri

İfadeler	Mean	Std. Deviation
y1	3,6114	1,17766
y2	3,7067	1,14820
y3	3,5924	1,13141
y4	3,3886	1,17116
i5	3,2381	1,22882
i6	3,3219	1,23915
i7	3,8686	1,18187
k8	4,2438	1,12805
k9	4,3124	1,04914
k10	4,2495	1,11231
k11	4,3581	1,01391
o12	3,9486	1,12026
o13	3,5314	1,14812
o14	3,4305	1,19694
o15	3,6590	1,18673
o16	3,6762	1,15494
g17	2,3848	1,21401
g18	2,4114	1,11473
g19	2,5029	1,17321
m20	3,0762	1,07091
m21	2,9086	1,15548
m22	2,6762	1,66173

Not: N=525

Mobil reklamlar ile ilgili ifadelerle tüketicilerin katılma düzeyleri tek örneklem t-testi ile değerlendirildiğinde, genel olarak tüketicilerin ifadelere katıldıkları görülmüş, ortalama değerler yüksek çıkmıştır. Ancak, tablo 4'de görüldüğü gibi, 17 ile 22 arasındaki ifadelere katılmamaktadırlar. Bu ifadeler tüketicilerin mobil reklamlara güven ve mobil reklamları kabul etme boyutları ile ilgili sorulardır. Tüketiciler, mobil reklamlarla ilgili işletmelerin sadece kendi onayladıkları bilgileri kullandıklarına, bu bilgilerin yasalar ile korunduğuna inanmamakta ve mobil reklam mesajı almaya istekli görünmemektedirler. Tüketiciler 8 ile 11 arasında yer alan algılanan kontrol boyutu ile ilgili ifadelerle katılmaktadırlar. Bu ifadeler, tüketicilerin almak istedikleri mobil reklam mesajlarını alabileceği ve istediklerini okuyabilecekleri ile ilgili yani mesajların tüketicilerin kontrolü altında olması ile ilgilidir.

Araştırma modelinde, 22 gözlenen değişken, 6 gizil değişken ele alınmıştır. Gizil değişkenler; algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri, güven ve mobil reklamı onaylama değişkenleridir. Gözlenen değişkenler ise; algılanan yarar boyutu için dört, içeriksel bilgi boyutu için üç, algılanan kontrol boyutu için dört, algılanan özveri boyutu için beş, güven için üç ve mobil reklamı onaylama boyutu için üç ifadeden oluşmaktadır. Araştırmada, mobil reklamlarla ilgili tüketicilerin tutumlarını ölçen sorulara keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda, altı faktör, literatüre paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu faktörler; algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri, güven ve mobil reklamları kabullenmeleridir. Sonuçlar tablo 5'de sunulmuştur.

Keşfedici faktör analizi sonucu ortaya çıkarılan faktörleri derinlemesine incelemek için AMOS 16 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Sonuçlar tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Keşfedici Faktör Analizi Faktör Yükleri	Doğrulayıcı Faktör Analizi Faktör Yükleri
y1	0,817	0,687
y2	0,783	0,747
y3	0,676	0,520
y4	0,744	0,404
i5	0,478	0,447
i6	0,691	0,442
i7	0,515	0,645
k8	0,791	0,753
k9	0,842	0,864
k10	0,817	0,791
k11	0,795	0,796
o12	0,631	0,514
o13	0,538	0,495
o14	0,734	0,639
o15	0,679	0,450
o16	0,695	0,529
g17	0,788	0,689
g18	0,878	0,903
g19	0,790	0,668
m20	0,548	0,606
m21	0,571	0,818
m22	0,655	0,383

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının veriye uyumu ayrıca çeşitli uyum indeksleri ile de ölçülmüştür.

Araştırma kapsamında oluşturulan yapısal eşitlik modeli AMOS 16 programı ile analiz edildiğinde tablo 6'daki uyum indeks değerleri elde edilmiştir. Tablo 6'da gösterilen kabul edilebilir uyum değerleri için Schumaker ve Lomax²³, Schermelleh-Engel vd.²⁴, Şimşek²⁵ ve Sümer²⁶ yararlanılmıştır.

23 Randall E. Schumaker and Richard G., Lomax, A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling, Mahwah, New Jersey:Lawrence Erlbaum Associates, 2004

24 Engel Karin Schermelleh, Helfrid Moosbrugger and Hans Müller, Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures, Methods of Psychological Research Online, Vol.8, No:2, 2003, ss.23-74

25 Ömer Faruk Şimşek, Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları, Ekinoks Yayıncılık, Ankara, 2007

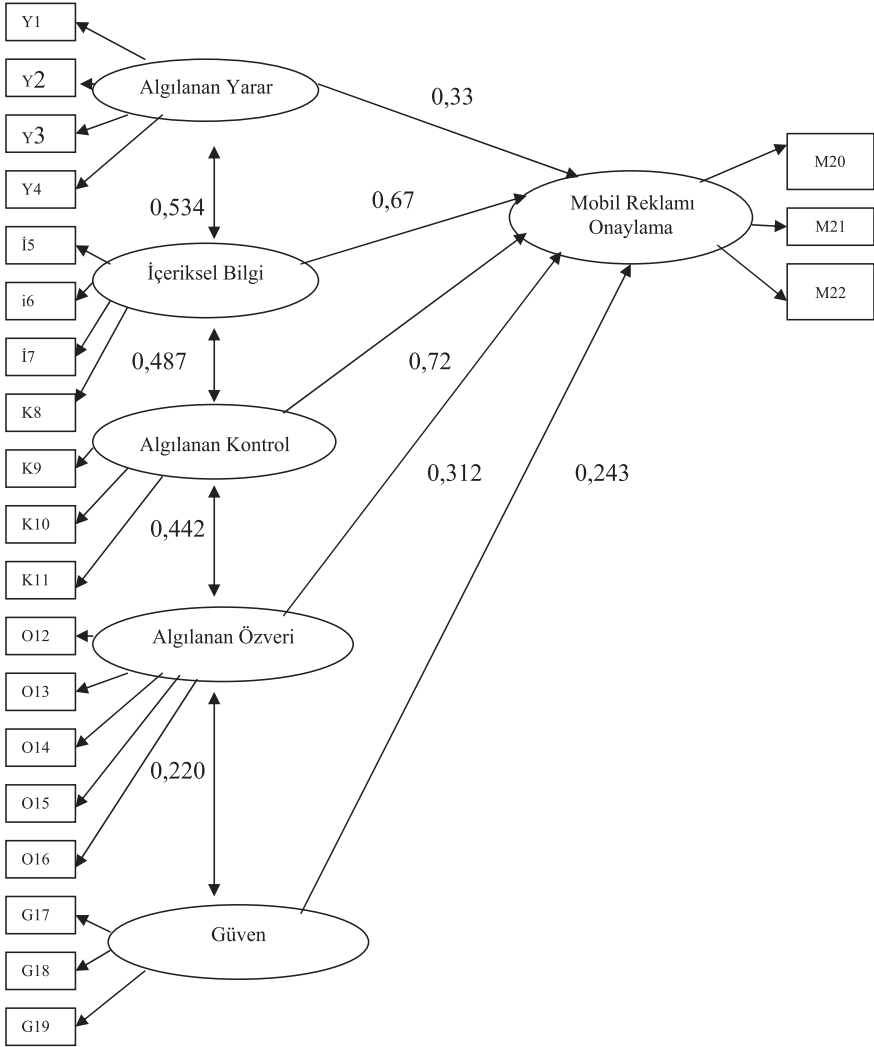
26 Nebi Sümer, Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar, Türk Psikoloji Yazıları, Vol.3, No:6, 2000, ss. 49-74

Tablo 6: Uyum İndeks Değerleri

Model Uyum Kriterleri	Model Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum
X ² /sd (Ki-kare uyum testi)	3,35	≤4-5
GFI (İyilik Uyum İndeksi)	0,87	0,89-0,85
IFI (Artırmalı Uyum İndeksi)	0,93	0,94-0,90
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0,96	≥0,95
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karakökü)	0,08	0,06-0,08
RMR (Ortalama Hataların Karakökü)	0,07	0,06-0,08
NFI (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)	0,93	0,94-0,90
AGFI (Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi)	0,87	0,89-0,85

Tablo 6'da araştırma modelinin AMOS 16 ile analizi sonucu elde edilen uyum değerleri ve literatürde yer alan kabul edilebilir uyum değerleri gösterilmiştir. Model uyum kriterleri olarak çalışmalarda en yaygın biçimde kullanılan kriterler dikkate alınmıştır. Analiz sonucu elde edilen uyum indeks değerleri modelin uygunluğunu göstermektedir. Hesaplanan değerler kabul edilebilir uyum değerleri içinde yer almaktadır. Bu bulgu, modelin uyumunun iyi olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Tüketicilerin Mobil Reklamları Kabullemelerinin Yapısal Eşitlik Modeli

Şekil 2’de gösterilen ilişkilere ilişkin regresyon değerleri tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Yapısal Modele İlişkin Regresyon Değerleri

			Tahmin	Standart Hata	T değeri	Anlamlılık (P)
mobil	<--	yarar	0,331	0,090	3,691	0,000
mobil	<--	bilgi	0,665	0,230	7,231	0,000
mobil	<--	kontrol	0,727	0,101	7,213	0,000
mobil	<--	özveri	0,312	0,104	3,003	0,003
mobil	<--	güven	0,243	0,045	5,458	0,000
y2	<--	yarar	1,061	0,096	11,034	0,000
y3	<--	yarar	0,727	0,078	9,363	0,000
y4	<--	yarar	0,584	0,077	7,552	0,000
i5	<--	bilgi	1,000			
i6	<--	bilgi	0,998	0,139	7,205	0,000
i7	<--	bilgi	1,364	0,156	8,761	0,000
k8	<--	kontrol	1,000			
k9	<--	kontrol	1,066	0,054	19,561	0,000
k10	<--	kontrol	1,036	0,058	17,976	0,000
k11	<--	kontrol	0,951	0,053	18,099	0,000
o12	<--	özveri	1,000			
o13	<--	özveri	0,986	0,132	7,459	0,000
o14	<--	özveri	1,325	0,157	8,417	0,000
o15	<--	özveri	0,927	0,132	7,029	0,000
o16	<--	özveri	1,059	0,137	7,747	0,000
g17	<--	güven	1,000			
g18	<--	güven	1,203	0,087	13,871	0,000
g19	<--	güven	0,937	0,069	13,526	0,000
m20	<--	mobil	1,000			
m21	<--	mobil	1,459	0,132	11,044	0,000
m22	<--	mobil	0,978	0,136	7,210	0,000
y1	<--	yarar	1,000			

Standardize edilmiş regresyon değerleri hesaplanırken, her bir gizil değişkeni ölçmede kullanılan gösterge değişkenlerinden biri tesadüfi olarak "1" değeri almaktadır. Bu değer, dikkate alınarak, diğer gösterge değişkenlerinin gösterge yükleri hesaplanır ve daha sonra bu değerler standart hale getirilir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi, p değerleri 0,05 değerinden küçük olduğu için modeldeki tüm ilişkiler anlamlıdır. Ayrıca parametre tahmin değerleri pozitif ve 1 değerinden küçük, tüm t değerleri ise, teorik tablo değeri olan 1,96 ($\alpha=0,05$) değerinin üzerinde çıkmıştır. Bu nedenle, araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler kabul edilmiştir.

Tablo 8: Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Parametre Tahmin Değerleri	T değerleri	Kabul/Red
H ₁	0,33	3,691	KABUL
H ₂	0,67	7,231	KABUL
H ₃	0,72	7,213	KABUL
H ₄	0,31	3,003	KABUL
H ₅	0,24	5,458	KABUL

Tablo 8'de ifade edildiği gibi, çalışma kapsamında oluşturulan tüm hipotezler ve ilişkiler kabul edilmiştir. Tüketicilerin mobil reklamları kabullenmelerinde algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri ve güven etkili rol oynamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmeler, rakiplerine göre rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için teknolojik gelişmeleri yakından takip etmek, pazarlama uygulamalarında bu gelişmeleri uygulamak zorundadır. Bunlardan biri olan mobil reklamcılığın geçmişi on yıllık bir zaman dilimine dayanmaktadır. Bu süre içinde, telefon teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ile mobil reklamcılık da farklılaşmıştır.

Çalışmada, tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenmelerini ortaya koymaya yönelik araştırma yapılmıştır. Mobil reklamcılığı kabullenmeyi etkileyen faktörler algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri ve güven olarak gruplandırılmış ve bu boyutlar ile ilgili ifadeler, tüketiciye 5'li Likert ölçeği ile anket yöntemi kullanılarak yöneltilmiştir.

Mobil reklamlar, tüketiciler tarafından fazla olumlu karşılanmamaktadır. Ancak, tüketiciler mobil reklamlara tamamen kayıtsız değildirler. Mobil reklam, özellikle tüketiciden izin alınarak yapıldığında tüketicide olumlu tutum yaratmaktadır.

Tüketicilerin mobil reklam mesajlarını kabullenmelerine yönelik olarak algılanan yarar, içeriksel bilgi, algılanan kontrol, algılanan özveri ve güven değişkenleri ile mobil reklam kabullenme arasındaki ilişkileri gösteren yapısal eşitlik modellemesi sonucunda, bu değişkenler ile tüketicile-

rin mobil reklamları kabullenmeleri arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Merisavo vd.²⁷ mobil reklam araçlarının tüketicilerin mobil reklam mesajlarını kabullenmelerindeki etkisi ile ilgili çalışmasında, mobil reklam mesajlarının kabullenmesinde kontrol ve güven değişkenlerinin önemli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada ise kontrol ve güven değişkenleri ile tüketicilerin mobil reklam mesajlarını kabullenmeleri arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tsang, Ho ve Liang²⁸ mobil reklamlara karşı tüketici tutumlarını inceledikleri çalışmalarında tüketicilerin genel olarak mobil reklamcılığa olumsuz yaklaştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Carroll²⁹ mobil reklamcılığın kabul edilmesinde mesajın içeriği ve mesajın kontrolü faktörlerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da tüketicilerin mobil reklamcılığı kabullenmelerinde oluşturulan mesajın içeriğinin kendilerine uygun olması ve algıladıkları kontrol değişkenleri ile ilişkisinin bulunduğu vurgulanmıştır.

Tüketiciler para ve zaman tasarrufu sağlayan, kendisine önemli bilgiler sunan mesajları, bulunduğu bölgeye yakın mağazalarla ilgili ve o anki ihtiyacı ile ilişkili mesajları kabul etmektedirler. Ayrıca, tüketiciler yarar algıladıkları ve içeriksel olarak önemli bilgiler içerdiğine inandıkları mesajları almak istemektedirler. Aynı şekilde tüketiciler, mobil reklamda kontrole önem verildiği, sadece izin verilen mesajların alındığı, mesajların gönderilme yerlerinin önemli olduğu, uygunsuz zamanlarda mesaj gönderilmediği, kişisel bilgilerin gizliliğinin sağlandığı ve bilgilerin yasalarca korunduğu durumlarda mobil reklamları kabullenmektedirler.

Mobil reklam konusunda işletmelere şu önerilerde bulunulabilir; işletmeler öncelikle düzenli olarak müşterileri ile ilgili bilgileri veri tabanlarında kaydetmelidirler. Bu bilgiler, tüketicilerin kişisel bilgilerinin yanı sıra satın alma alışkanlıkları, yaşam tarzları ve kişilik bilgilerini içermelidir. Tüketicilere gönderilecek mesajın zamanı ve yerinin doğru seçilmesi gerekmektedir. Bunun için müşterilerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Müşteriye gönderilecek mesajın kişiselleştirilmiş olmasına dikkat edilmelidir. Mesaj gönderilmeden önce müşteriden izin alınmalıdır.

---

27 Makro Merisavo et. al., a.g.e. ss. 1-18

28 Melody M. Tsang, Shu Chun Ho and Ting Beng Liang, a.g.e. ss. 65-78

29 Amy Carroll, Stuart J. Barnes, and Ken Fletcher, a.g.e. ss. 79-98

KAYNAKÇA

- Aytuğ Semra ve Özgüven Nihan (2011) *Pazarlama Yönetimi*, Detay Yayıncılık, Ankara
- Barutçu Süleyman (2008) Mobil Pazarlama, Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler, Editörler: İnci Varinli, Kahraman Çatı, Detay Yayıncılık, Ankara, s.274
- Barutçu Süleyman ve Göl Öztürk Meltem, (2009) Mobil Reklamlar ve Mobil Reklam Araçlarına Yönelik Tutumlar, *KMU İİBF Dergisi*, Yıl:11, Sayı 17, ss. 24-41
- Barwise Patrick and Strong Colin, (2002) Permission-Based Mobile Advertising, *Journal of Interactive Marketing*, Vol.16, Winter, ss. 14-24
- Carroll, Amy, Barnes, Stuart J. and Fletcher, Ken (2007) Consumer perceptions and attitudes towards SMS advertising: recent evidence from New Zealand. *International Journal of Advertising*, vol.26, no. 1, ss. 79-98
- Çakır Fatma, Çakır Mesut ve Çiftçi Taha Emre (2010) Tüketicilerin SMS Reklam Mesajlarına Yönelik Tutum ve Davranışları, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 27-35
- Dickinger Astrid, Heinzmann Peter and Murphy Jamie (2005) —Mobile Environmental Applications, Vienna University of Economics & Business Administration, 03-06 Jan. 2005, s.178
- Enpocket, (2006) Research shows that targeting and relevance are key to making mobile advertising work. [Online] Available at: <http://www.enpocket.com/news/press_releases/researchshows-that-targeting-and-relevance-are-key-to-makingmobileadvertising-work>, [Erişim tarihi: 08.06.2011].
- İspir Bilge N., Suher Kemal H., (2009) SMS Reklamlarına Yönelik Tüketici Tutumları, *Selçuk İletişim*, Cilt 5, Sayı 4, ss. 5-17
- İşgüder İ. Eymen, Future of Advertising in Mobile World, Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences, İstanbul, 2007, s.25
- Kağıtçıbaşı Çiğdem (1999) Sosyal psikolojiye giriş, 10. baskı, Evrim Yayıncılık, İstanbul
- Leppaniemi Matti and Karjaluoto Heikki, (2005) Factors influencing consumers' willingness to accept mobile advertising: a conceptual model, *Int. J Mobile Communications*, Vol. 3, No. 3, ss. 197-213
- Merisavo Makro, Kajalo Sami, Karjaluoto Heikki, Virtanen Ville, Salmenkivi Sami, Raulas Mika and Leppaniemi Matti (2007), An Empirical Study of the Drivers of Consumer Acceptance of Mobile Advertising, *Interactive Advertising*, ss. 1-18
- Schermelleh Engel Karin, Moosbrugger Helfrid and Müller Hans (2003) Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures, *Methods of Psychological Research Online*, Vol.8, No:2, ss. 23-74
- Schumaker Randall E. and Lomax Richard G. (2004) *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*, Mahwah, New Jersey:Lawrence Erlbaum Associates

- Shimp Terence A. and Kavas Alican, (1984) The Theory of Reasoned Action Applied to Coupon Usage, *Journal of Consumer Research*, Vol. 11, No:3, ss.1-10
- Silah, Mehmet (2000) Sosyal psikoloji, Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara
- Suher H. Kemal ve İSPİR N. Bilge (2009) Türkiye’de SMS Reklamları: Tüketici Tutumlarını Etkileyen Faktörler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol.21, ss. 447-459
- Sümer Nebi (2000) Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar, *Türk Psikoloji Yazıları*, Vol.3, No:6, ss. 49-74
- Şimşek Ömer Faruk (2007) *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*, Ekinoks Yayıncılık, Ankara
- Tsang, Melody M., Ho, Shu Chun and Liang, Ting Beng (2004). Consumer attitudes toward mobile advertising: an empirical study. *International Journal of Electronic Commerce*, vol. 8, no. 3, ss. 65–78

Ek-Anket Formunda Yer Alan Ölçek İfadeleri

	İFADELER
y1	Mobil Reklamcılıkta para tasarrufunun önemli olduğu düşünüyorum
y2	Mobil Reklamcılıkta zaman tasarrufunun önemli olduğu düşünüyorum
y3	Mobil Reklamcılıkta yararlı bilgilerin önemli olduğu düşünüyorum
y4	Mobil reklamcılıkta eğlenceli bir deneyimin önemli olduğunu düşünüyorum
i5	Özel bir yer (Park yeri, mağaza gibi) ile ilişkili mobil reklam almak istiyorum
i6	Belirli bir zaman ve tarihle (yıl dönümü, hisse senedi fiyatlarındaki değişim gibi) ilişkili mobil reklam almak istiyorum
i7	Kişisel ihtiyaçlarıma uygun mobil reklam almak isterim
k8	Sadece izin verdiğim reklamları almak isterim
k9	Mobil reklam almak için izin vermenin kontrol edilebilmesi benim için önemlidir
k10	Mobil reklam almayı reddetmek benim için önemlidir
k11	İhtiyaçlarıma uygun mobil reklamları ayırabilmek (filtre edebilmek) benim için önemlidir
o12	Mobil reklam ile ilgili en önemli problem kontrolün olmamasıdır
o13	Mobil reklam ile ilgili en önemli problem gizliliğin olmamasıdır
o14	Mobil reklam ile ilgili en önemli problem reklamın geldiği yer ve zamandır
o15	Mobil reklam ile ilgili en önemli sorun rahatsız edici olarak düşünülmesidir
o16	Mobil reklam ile ilgili en önemli sorun ev, iş ve boş zaman ayrımı yapılamamasıdır
g17	Mobil operatörümün sadece benim onaylamış olduğum bilgileri kullandığına inanıyorum
g18	Şirketlerin, pazarlamacıların sadece benim onaylamış olduğum bilgileri kullandığına inanıyorum
g19	Tüketicilerin kişisel bilgilerinin yasalar tarafından korunduğuna inanıyorum
m20	Mobil reklamcılık hakkında olumlu düşünüyorum
m21	Gelecekte mobil reklam mesajlarını alma konusunda istekliyim
m22	Gelecekte alacağım tüm mobil reklam mesajlarını okurum

Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım)

Şadan ÇALIŞKAN* & Mustafa KARABACAK**
& Oytun MEÇİK***

Özet

Eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, iktisat literatüründe yoğun ilgi çeken uygulamalı çalışmalar arasında yer almaktadır. Eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kantitatif olarak ortaya konulması, kıt kaynakların daha büyük bir kısmının kalkınma sürecinde eğitime tahsis edilmesini teşvik eden bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmanın amacı; 1923-2011 dönemi için Türkiye ekonomisinde eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ortaya konulmasıdır. Yapılan ekonometrik analizde; Türkiye’de eğitimdeki gelişmelerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini gösteren bulgulara ulaşılmıştır.

Eğitim değişkenleri olarak, eğitim seviyelerindeki öğrenci sayılarının dâhil edildiği modelin sonuçlarına göre; lise ve yükseköğretim düzeyindeki öğrenci sayılarının artması, büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere yol açmaktadır. Türkiye’de lise seviyesindeki öğrenci sayısındaki her %1’lik artışın GSYH’yi yaklaşık %0,2, yükseköğretim seviyesindeki %1’lik artışın ise GSYH’yi yaklaşık %3 artırdığı belirlenmiştir. Tahmin bulguları, Türkiye’de eğitime, özellikle de yükseköğretime daha fazla kaynak tahsis edilmesinin ekonomik gelişme sürecinde önemli katkılar sağlayacağını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ekonomik Büyüme, Eşbütünleşme, Türkiye

Relationship Between Education and Economic Growth in Turkey: 1923-2011 (A Quantitative Approach)

Abstract

The relationship between education and economic growth is one of the most attractive subjects in economic literature. Displaying the quantitative effects of education on economic growth plays a role in promot-

* Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sadan.caliskan@usak.edu.tr

** Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mustafa.karabacak@usak.edu.tr

*** Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, oytun.mecik@usak.edu.tr

ing the allocation of a larger portion of scarce resources to education in the development process. The aim of this study is to investigate effects of education on economic growth in Turkish economy in the period of 1923-2011. As a result of econometric analysis it has been found that developments in education have positive effects on economic growth.

According to the findings of the model which includes student numbers at different levels of education as education variables, increase in the number of students enrolled at high schools and higher education institutions leads to significant and positive effects on economic growth. Each 1% increase in high school students in Turkey means 0.2% increase in GDP and each 1% increase in higher education leads to 3% increase in GDP. Estimations present that allocating more resources in education, especially higher education, will generate significant contributions in economic development process

Keywords: Education, Economic Growth, Cointegration, Turkey

---

1. GİRİŞ

Eğitim ülkelerin kalkınmasında önemli bir role sahiptir. Bir taraftan kalkınma sürecinde ihtiyaç duyulan nitelik ve nicelikte işgücü sağlama fonksiyonunu yerine getirirken; diğer taraftan bilgi üretme ve yayma fonksiyonu ile ülkelerin modern üretim teknolojilerini takip etme, geliştirme ve üretim sürecine aktarmasına katkı sağlamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe işgücünün verimliliğinin artması; ülkelerin rekabet gücünü olumlu etkilemekte ve dışa açılmalarını kolaylaştırmaktadır. Eğitim düzeyindeki farklılıklar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik performans farklılığının temel nedenleri arasında yer almaktadır.

En önemli beşeri sermaye bileşeni olan eğitim durumuna ilişkin iyileşmeler, bireylerin verimliliklerini, dolayısıyla ücretlerini ve iş bulma şansını artırma, buna karşın işsiz kalma riskini azaltma gibi iş yaşamına ilişkin katkıları ile bireysel kazançlar üzerinde meydana gelen belirgin artışların kaynağını oluşturmaktadır. Bu yönleriyle eğitim seviyesinin yükseltilmesi; özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik ve yoksullukla mücadelede etkin bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır.

Günümüz toplumlarının bilgi ekonomisi aşamasına geçmiş olması ve bu aşamaya geçişte eğitimin üstlendiği rol, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri eğitim harcamalarını artırma konusunda teşvik eden önemli bir faktördür. Öte yandan, dünyanın en geri kalmış ülkeleri eğitim göstergeleri bakımından en dezavantajlı ülkeleridir. Gelişmiş, rekabet gücü yüksek ülkelerin en önemli avantajı; iyi eğitilmiş, nitelikli, üretim sürecindeki değişimlere ayak uydurabilen işgücüne ve yüksek bilgi üretme kapasitesine sahip olmalarıdır. Eğitim durumundaki iyileşmeler, gerek işgücünün

verimliliğini gerekse bilgi üretme kapasitesini artırarak, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Günümüzde eğitimin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilere sahip olduğu tartışmasız bir şekilde kabul edilmektedir. Eğitimin büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalar, iktisat teorisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda oldukça geniş bir literatür ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma ile 1923-2011 dönemi için Türkiye ekonomisinde eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, eğitim kavramının ve ekonomik boyutlarının açıklanması, eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi literatürünün kısa şekilde ele alınması ve öncelikle teorik çerçevesine yer verilen ekonometrik analizin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eğitim kavramı; bireyin bilgi dağarcığında, düşünce ve davranış yapısında ve becerilerinde istendik yönde değişimler sağlama süreci olarak tanımlanmaktadır¹. Eğitim yine, bireyin yaşadığı toplumda pratik değeri olan, yetenek, yöneliş, tutum ve diğer davranış formlarını edindiği süreçlerin toplamı olarak da ifade edilmektedir². Buna göre; eğitim, bireyin sosyalizasyonunu sağlayarak, bireyi topluma uyumlu bir kişi olarak hayata hazırlayan süreçlerin toplamı olarak değerlendirilmektedir.

Eğitimin, bireyin gelişimi ile ilgili şu temel fonksiyonları yerine getirerek, bireyi toplumsallaştırması beklenir³:

- Bireyin bütün niteliklerini uyumlu biçimde geliştirmek,
- Bireyin kişisel yetenek ve becerilerini yükseltmek,
- Bireyi, sorumluluk duygusuyla donatılmış ve bilinçli şekilde topluma kazandırmak,
- Bireyi, değişken ve çok boyutlu bir yaşama hazır hale getirmek.

Toplumların yaşam koşullarının her geçen gün değişmesi, üretim sürecinde artan bilgi ihtiyacı, çalışma hayatında aranılan niteliklerin değişmesi, artması ve çeşitlenmesi eğitimi yaşam boyunca devam eden uzun

1 Ömer Faruk Akyüz, Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2001), s. 75.

2 Mahmut Tezcan, Eğitim Sosyolojisi, (Ankara: Zirve Ofset, 1992), s. 142.

3 Fatih Türkmen, "Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması", (DPT Uzmanlık Tezleri 2655, 2002), s. 51.

soluklu bir süreç haline getirmektedir. Bu bakış açısından, eğitim; toplumsal ilerlemelerin önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Sanayi devrimi gibi büyük toplumsal ilerlemeler de, önemli ölçüde eğitim sürecinde artan bilgi birikiminin bir sonucudur.

Bir ülkede kişi başına milli gelir seviyesinin yüksek olması, tek başına ülkenin gelişmişliği için yeterli olmamaktadır. Yüksek gelir düzeyine rağmen, sosyal sorunların çözülemediği ülkelerin varlığı, ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulmasını gerektirmektedir⁴. Bu ilişkinin kurulmasında en önemli fonksiyonu eğitim sistemi üstlenmektedir. Dolayısıyla, eğitim sadece iktisadi alandaki getirileri ile değil; siyasi, kültürel ve diğer alanlardaki etkileri ile de ülkelerin gelişmişliğine katkı sağlayan önemli bir süreçtir.

Eğitim iktisadi boyutta ele alındığında, toplumun yaratıcı gücünü ve verimliliğini artıran, kalkınma için gerekli nitelik ve nicelikte işgücü yetiştirilmesini sağlayan ve bireylere, yeteneklerine göre yetişme ve meslek edinme imkânı sağlayan etkili bir araçtır⁵. Eğitim, işgücü verimliliğini belirli konularda bilgiye sahip olma ve/veya yeni bilgilere ulaşabilme yetisini arttırarak sağlar⁶. Dolayısıyla eğitim, toplumun beşeri sermaye birikimini artıran önemli bir faktördür. Beşeri sermaye teorisi, eğitimi; beşeri sermayenin temel kaynağı ve bireyin ömür boyu gelirini pozitif ve doğrudan etkileyen, işsizlik riskini azaltan en etkili faktör olarak kabul etmektedir⁷. Yine eğitim seviyesi yükseldikçe, emek piyasasında işsiz kalma riskinin azalması da eğitimin önemli bir getirisi olarak kabul edilmektedir⁸. Diğer taraftan, eğitim; mikro boyutta birey üzerinde, makro boyutta ise toplum ve ülke üzerinde pozitif dışsallıklara yol açarak, toplumun refahına önemli katkılar sağlamaktadır⁹.

1990'lı yıllarda hız kazanan küreselleşme sürecinde; eğitim seviyesinin yükselmesinin, ülkelerin kalkınma sürecine olumlu katkıda bulun-

4 Sırma Demir Şeker, Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi, (Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011), s. 1-2.

5 Tuğray Kaynak vd., İnsan Kaynakları Yönetimi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 2000), s. 124.

6 Mark R. Rosenzweig, Microeconomic Approaches to Development: Schooling, Learning, and Growth, (New Haven: Yale University Economic Growth Center, 2010), s. 8.

7 Zafar Muenn Nasir and Hina Nazli, "Education and Earnings in Pakistan", Pakistan Institute of Development Economics, (No: 177, 2000), s. 1.

8 Jacob Mincer, "Education and Unemployment", NBER Working Papers Series, (Working Paper No: 3838, 1991), s. 22.

9 Şadan Çalışkan ve Zekeriya Mızırak, "Çalışan Bayanların Eğitim-Gelir Düzeyleri ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri" (Tebliğ, Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabat-Kırgızistan, 2007), ss. 377-384, s. 377.

duğu görülmüştür. Eğitim seviyesinin yükselmesi; işgücü verimliliğinin artması, gelir dağılımının düzelmesi, sağlık ve beslenme durumunun iyileşmesi ve nüfus artış hızının azalması gibi gelişmelere yol açmaktadır¹⁰. Dolayısıyla eğitim; ülkelerin milli gelir düzeylerin yükselmesinin ötesinde, bireysel gelir düzeyinin yükselmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun önlenmesinde önemli bir sosyal politika aracı olarak görev ifa etmektedir¹¹. Eğitimi konu alan uygulamalı literatür, eğitimin; genel sağlık düzeyinde iyileşmeye yol açtığı, sigara kullanımını azalttığı, oy verme eğilimini yükselttiği, demokratik davranış biçimini teşvik ettiği, doğum kontrolü ve annelik bilgisini arttırdığı ve klasik müzik, edebiyat, hatta tenis gibi aktiviteleri teşvik etmek gibi olumlu değişimlere yol açtığını ortaya koymaktadır¹².

Eğitimin ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden birisi olduğu kabul görmektedir. Eğitim düzeyi ile teknolojik ilerleme arasındaki pozitif ilişki, beşeri sermaye üzerinden kişi başına çıktı düzeyini etkilemenin yanında, çıktının artışı üzerinde kalıcı nitelikte etkiler yaratmaktadır¹³. Bunda işgücünün niteliğinin yükselmesine bağlı verimlilik artışının yanında, yayılma etkisi olarak da adlandırılan, toplumun yeniliklerden yararlanma kapasitesinin artması da etkilidir¹⁴. Dolayısıyla eğitim makro iktisadi boyutta; ekonominin değişen şartlarına uygun nitelikte işgücü arzını sağlaması yanında, teknolojik yeniliklerin üretim sürecine aktarılmasını kolaylaştırarak ekonominin performansının yükselmesini sağlamaktadır¹⁵. İşgücü verimliliğinin artması; büyümenin ve dolayısıyla kalkınmanın hızlanmasına, rekabet gücünün yükselmesine ve uzun dönemde istihdamın genişlemesine katkı sağlamaktadır¹⁶.

Makro iktisadi analizde beşeri sermaye sıklıkla ele alınan bir konudur. Zira beşeri sermaye; eğitim, deneyim ve sağlık gibi geniş bir perspekti-

10 Aysit Tansel, “Türkiye’de Okullaşma Oranları ve Eğitimin Getirisi”, *Düşün Dergisi*, Sayı: 14, 2009, ss. 25-29.

11 Ramazan Sarı, “Kazançlar ve Eğitim İlişkisi: İl Bazında Yeni Veri Tabanı ile Kanıt”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 3-4, 2002, ss. 367-380, s. 368.

12 Gary S. Becker, *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, (Chicago: The University of Chicago Press, 1993), s. 21.

13 Mevlüdiye Şimşek, *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006), s. 11.

14 Harry Anthony Patrinos, “Returns to Education: The Gender Perspective” in Mercy Tembon and Lucia Fort, (ed.) *Girl’s Education in the 21st Century*, (Washington, DC: World Bank, 2008), pp. 53-66, s. 58.

15 Şadan Çalışkan, “Eğitimin Getirisi (Uşak İli Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:2, 2007, ss. 235-252, s. 241.

16 Nisfet Uzun, *Verimlilik ve Büyüme*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005), s. 116.

fi yansıtmaktadır¹⁷. Genel olarak, beşeri sermaye stokunun ölçülmesinde kullanılan göstergeler, bir ülkedeki; yaş gruplarına göre okullaşma oranları, nüfusun ortalama eğitim süresi, eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hâsıladaki payı ve kişi başına eğitim harcamaları, okur-yazarlık oranı gibi göstergelerdir¹⁸.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde eğitim ve büyüme ilişkisi dört temel yaklaşımla ele alınmıştır. Bunlar; eğitimle ilgili ilk fikirler-sayısal öncesi zamanlar, neo-klasik analiz, “yeni” büyüme teorisi ve mikro temelli makro analizlerdir. Ekonomide bilgi, yeterlilik ve yeteneğin önemi uzun zamandır vurgulanan bir konu olmakla birlikte, 18. yüzyılda yeni teknolojileri üretmenin ve bunlara sahip olmanın önemli olduğu, ancak asıl stratejik konunun, teknolojiyi üretim sürecine aktarabilecek ve kullanabilecek emeğe sahip olmak olduğunun anlaşılması üzerine, eğitimle ilgili konulara ilgi artmış ve bu konuda önemli bir literatür ortaya çıkmıştır¹⁹.

Neo-klasik analizde ekonomik büyüme, modele eklenen beşeri sermaye faktörü ile açıklanmakta ve ülkeler arasındaki gelir farklılıkları ve yakınsama sürecinde beşeri sermayenin rolü vurgulanmaktadır²⁰. Modelin ana amacı, değişik ülkelerde ve değişik zamanlarda büyüme farklılıklarının kaynağının açıklanmasıdır. Neo-klasik büyüme modeli, uzun dönem büyüme eğilimlerini tutarlı şekilde tahmin etmeyi sağlayan bir araçtır. Standart neo-klasik modelin bir diğer özelliği ise ekonomilerin nihai olarak durağan hal dengelerine ulaşacak olmalarından hareketle, birbirlerine yakınsama eğiliminde oldukları düşüncesidir²¹. Zaman geçtikçe gelişmiş ülkelerin ABD'nin gelir seviyesine doğru yakınsamakta olduğu iddia edilirken²², gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının azalmadığı, aksine arttığı da öne sürülmektedir²³. 20. yüzyılın or-

17 Franklin R. Shupp, “Growth and Income Inequality in South Africa”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 26, No. 910, 2002, pp. 1699-1720, s. 1700.

18 Hayriye Atik, *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006), s. 20-21.

19 Gunnar Eliasson, “Education, Competence and Economic Growth” in Rita Asplund, (ed.) *Human Capital Creation in an Economic Perspective*, (Helsinki: ETLA), s. 174.

20 Sevda Gümüş, *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2005), s. 100.

21 Erinç Yeldan, *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, (Ankara: Efil Yayınevi, 2010), s. 112.

22 Ersan Bocutoğlu, *Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar*, (Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011), s. 570.

23 Sami Taban ve Muhsin Kar, “Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2006, ss. 159-181, s.161.

talarında geliştirilen neo-klasik büyüme modeli, iktisadi analizde bir köşe taşı olmakla birlikte, beşeri ve beşeri ve fiziki sermayenin etkilerini ayırt etme konusunda yeterince başarılı olamamıştır²⁴.

Neo-klasik analizin öngörülerinin somut gelişmelerle birebir örtüşmemesi, içsel büyüme modelleri için çıkış noktası olmuştur. Kısacası teknolojik ilerlemenin dışsal ve sabit varsayılmasının gerçekçi bulunmaması, uzun dönem iktisadi büyümenin iç dinamiklerden beslendiğini öne süren içsel büyüme modellerini ön plana çıkarmıştır²⁵. Yeni büyüme teorisi, beşeri sermaye birikimine bağlı olarak içsel teknolojik gelişmenin gerçekleşmesi ile ölçüğe göre artan getiriyi kabul ederek, neo-klasik büyüme modelindeki sınırlılıkları azaltmıştır²⁶. Yeni içsel büyüme modellerinde, insan kaynağı, büyüme sürecinin merkezinde yer almaktadır²⁷. Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesinde kullanılan diğer tür modeller, AK tipi içsel büyüme fonksiyonlarından türetilen modellerdir. Bu modellerde, beşeri sermaye teknolojinin tek kaynağı olup, ölçüğe göre sabit/artan getiri varsayımı yapılmaktadır²⁸. Yine içsel büyüme modellerinin bir türü olan, beşeri sermaye modeli ile Nelson ve Pelps (1966), Lucas (1988), Becker, Murphy ve Tamura (1990), Rebelo (1992), Mulligan ve Sala-i Martin (1992) ve Barro ve Lee (1992) tarafından eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi ortaya konulmuştur²⁹.

Solow büyüme modeli ve içsel büyüme modelleri; tasarrufların, nüfus artışının ve teknolojik ilerlemenin, bir toplumun yaşam standartlarındaki gelişme seviyesini nasıl etkileyeceğini göstermiştir. Her ne kadar bu teoriler, ekonominin hızla büyümesini sağlayacak nitelikteki sihirli reçeteler sunmasa da, kamu politikalarının şekillenmesinde entelektüel bir çerçeve sundukları açıktır³⁰.

Eğitim-ekonomik büyüme literatüründe öncü çalışmalardan olan Barro, eğitim ve ekonomik büyüme arasında güçlü bir pozitif ilişkinin varlığını ortaya koymuştur³¹. Barro ve Sala-i-Martin orta ve yüksek okul seviye-

24 Brian G. Dahlin, “The Impact of Education on Economic Growth: Theory, Findings and Policy Implications”, Duke University Working Paper, 2002, s. 18.

25 Sami Taban, *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010), s. 3.

26 Dahlin, a.g.e., s. 29.

27 Walter W. McMahon, “Education and Growth in East Asia”, *Economics of Education Review*, Vol. 17, No. 2, 1998, pp. 159-172, s. 159.

28 Gümüş, a.g.e., s. 100.

29 Ayten Aysen Kaya, “İçsel Büyüme Kuramları” içinde Erol Kutlu (der.), *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No. 1575, 2004, ss. 291-307, s. 300.

30 N. Gregory Mankiw, *Macroeconomics*, (New York: Worth Publishers, 2000), s. 122.

31 Robert J. Barro, “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, No. 2, 1991, ss. 407-443.

sindeki ortalama süreler ile ölçülen eğitime erişim değişkeninin büyüme ile anlamlı bir ilişki gösterme eğiliminde olduğunu belirtmiştir³². Krueger ve Lindahl, eğitimin ilk seviyesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gücünü vurgulamakta iken³³, McMahan ise eğitime katılım düzeylerinin yanı sıra siyasi istikrarın yüksek fiziki sermaye yatırım oranları üzerinden ekonomik büyüme ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır³⁴. Büyüme modeline insanı, tıpkı fiziki sermaye gibi dâhil eden Romer³⁵, modelle dünya ortalama gelirini açıklamayı amaçlamadığından Solow, Ramsey ve Diamond modellerinde olduğu gibi dünya çapında teknolojik ilerlemeyi dışsal olarak kabul etmiştir. Romer'in amacı, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını açıklamaktır ve modeli, Solow modelinin beşeri sermayeyi içerecek şekilde genişletilmesi ile elde edilmektedir. Toplumların değişen büyüme oranlarına sahip olmasında, yine toplumların sahip olduğu beşeri sermayenin etkili olduğu, pek çok ampirik bulguya dayalı olarak kabul edilen bir sonuçtur³⁶.

Eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan pek çok çalışmaya karşın, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığını öne süren çalışmalara da rastlanmaktadır. Griliches³⁷ sarsıcı nitelikteki bulguları ile eğitim ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını vurgulamaktadır. Her ne kadar literatürde bu çelişkili sonuçların, kullanılan veri setinin kalitesinin düşük olması ve ölçüm hatalarından kaynaklandığı iddia edilse de, Griliches bu iddiaları reddetmektedir. Çalışmada, ortaya çıkan bu çelişkinin nedeni olarak, beşeri sermayedeki genişlemenin kamu sektörünce emilmesi gösterilmektedir.

Hirsch ve Sulis, beşeri sermaye zenginliğinin ve birikiminin İtalya'da büyüme için önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre, özellikle beşeri sermayenin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde, beşeri sermayenin büyüme üzerinde önemli ve pozitif bir etkisinden söz edilmektedir³⁸. Yine Loening, Rao ve Singh, Guatemala'da beşeri sermayenin

32 Robert J. Barro and Xavier Sala-i-Martin, *Economic Growth*, (London: The MIT Press, 1995), s. 431.

33 Alan B. Krueger and Mikael Lindahl, "Education for Growth in Sweden and the World", Princeton University Industrial Relations Section, (Working Paper: 41.1, 1998).

34 McMahan, a.g.m., s. 168.

35 David Romer, *Advanced Macroeconomics*, (Boston: McGraw-Hill, 2006), s. 133.

36 Eric A. Hanushek and Dongwook Kim, "Schooling, Labor Force Quality, and Economic Growth", NBER Working Paper Series, (Working Paper: 5399, 1995), s. 33.

37 Zvi Griliches, "Education, Human Capital, and Growth: A Personal Perspective", *Journal of Labor Economics*, Vol. 15, No. 1, 1997, ss. 330-344, s. 338.

38 Carina Hirsch and Giovanni Sulis, "Schooling, Production Structure and Growth: An Empirical Analysis on Italian Regions" Cagliari Intangible Assets and Regional Economic Growth, (Working Paper: 18, 2009), s. 23.

ekonomik büyüme üzerine anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır³⁹. Angrist, okullaşmanın ekonomik getirileri üzerine gerçekleştirdiği çalışmada ise eğitimin ekonomik gelişme üzerinde pozitif etkilere yol açtığına dikkat çekmektedir⁴⁰. Eğitimdeki kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele alan Neri, pozitif ve anlamlı sonuçlara ulaşmış ve kalite artışının, yakınsama uyumunun iyiliğini arttırdığını görmüştür⁴¹. Bils ve Klenow ise eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyerek, iki yönlü ilişki tespit etmiş olsa da, bu ilişkilerden, büyümeden eğitime yönelik olan kanalın daha baskın nitelikte olduğunu vurgulamıştır⁴².

Eğitim-ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan Türkçe literatür incelendiğinde; Ergen’in eğitim ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişkinin varlığını tespit ettiği⁴³ ve yine Çakmak ve Gümüş’ün ise beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyduğu görülmektedir⁴⁴. Balcı İzgi ve Arslan ise Türkiye’de yükseköğretim okullaşma oranı ile ekonomik büyüme ilişkisinin pozitif ve anlamlı olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Çalışmanın bir diğer sonucu, eğitimdeki artışın işsizliği de baskılar nitelikte olduğudur⁴⁵. Yine Ay ve Yardımcı Türkiye’de yükseköğretimde kayıtlı öğrenci sayıları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki elde etmiştir⁴⁶. Eğitim harcamaları değişkeni üzerinden, Türkiye’de işgücünün verimliliğindeki artış yoluyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz eden Doğrul ise eğitimin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere yol açtığı sonucuna ulaşmıştır⁴⁷. Yaylalı ve Lebe eğitimdeki öğren-

39 Josef Loening, B. Bhaskara Rao and Rup Singh, “Effects of Education on Economic Growth: Evidence from Guatemala”, University Library of Munich, (MPRA Paper No: 25105, 2010).

40 Joshua D. Angrist, “The Economic Returns to Schooling in the West Bank and Gaza Strip”, The American Economic Review, Vol. 85, No. 5, 1995, ss. 1065-1087.

41 Frank Neri, “Schooling Quality and Economic Growth”, University of Wollongong, (Working Paper: 01-06, 2001).

42 Mark Bils and Peter J. Klenow, “Does Schooling Cause Growth?”, The American Economic Review, Vol. 90, No. 5, 2000, ss. 1160-1183.

43 Hüseyin Ergen, “Türkiye’de Eğitimin Ekonomik Büyüme Katkısı”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 10, Sayı: 35, 1999, ss. 21-56.

44 Erol Çakmak ve Sevdâ Gümüş, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 1, 2005, ss. 59-72.

45 Berna Balcı İzgi ve İbrahim Arslan, “Türkiye’de Genç İşsizliği, Eğitim ve Büyüme İlişkisi (1988-2008)”, (Tebliğ, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, İzmir, Türkiye).

46 Ahmet Ay ve Pınar Yardımcı, “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli İle Analizi (1950-2000)”, Maliye Dergisi, Sayı:155, 2008, ss. 39-54.

47 Naci Doğrul, “Gelir Seviyeleri Farklı İllerde Eğitimin Ekonomik Büyüme Etkisi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, 2009, ss. 259-267.

ci sayıları ile reel GSMH değişkenlerini kullanarak yaptıkları çalışmada, Türkiye’de eğitim ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir⁴⁸.

Türkiye’de eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran çalışmalardan; Kar ve Ağır⁴⁹, Taban ve Kar⁵⁰ ile Beşkaya, Savaş ve Şamiloğlu⁵¹ eğitimin ekonomik büyümeye, ekonomik büyümenin de eğitime karşılıklı olarak önemli katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Afşar, eğitim yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi belirlemiş, aksi yönde bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır⁵². Genç, Değer ve Berber ise beşeri sermaye ile kişi başına gelir arasındaki ilişkinin eğitim seviyelerine göre değişiklik gösterdiğini, örneğin ilkökul seviyesinde iki yönlü nedensellik görülürken, orta öğretim seviyesinde beşeri sermayeden kişi başına gelire doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmiştir⁵³. Buna karşın, Telatar ve Terzi kişi başına gelirden yükseköğretim mezunu sayısına doğru tek yönlü pozitif nedensellik ilişkisi belirlemiştir. Buna göre, kişi başına gelirdeki artışın yükseköğretim mezunu sayısının artmasına neden olması beklenmektedir⁵⁴. Şimşek ve Kadılar ise yaptıkları çalışmada içsel büyüme teorisini destekler şekilde, beşeri sermaye birikiminin uzun dönemli ekonomik büyümeyi desteklediğini, diğer taraftan da ekonomik büyümenin beşeri sermaye birikimini arttırdığını ortaya koymuşlardır⁵⁵.

48 Muammer Yaylalı ve Fuat Lebe, “Beşeri Sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXX, Sayı: I, 2011, ss. 23-51.

49 Muhsin Kar ve Hüseyin Ağır, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi”, (Tebliğ, II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 17-18 Mayıs 2003, Kocaeli Üniversitesi, Derbent-İzmit).

50 Taban ve Kar, a.g.m., s. 178.

51 Ahmet Beşkaya, Bilal Savaş ve Famil Şamiloğlu, “The Impact of Education on Economic Growth in Turkey”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 3, 2010, ss. 43-62.

52 Muharrem Afşar, “Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2009, ss. 85-98.

53 Murat Can Genç, Mustafa Kemal Değer ve Metin Berber, “Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi”, (Tebliğ, 7. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Yalova), ss. 53-65.

54 Osman Murat Telatar ve Harun Terzi, “Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, ss. 197-214.

55 Muammer Şimşek ve Cem Kadılar, “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt: 11, Sayı: 1, 2010, ss. 115-140.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE AMPİRİK BULGULAR

4.1. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmada, 1923-2011 yılları arasında Türkiye’de eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaç edinilmiştir. Çalışmada kullanılan; öğrenci sayısına ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 1923-2011 İstatistik Göstergeler Yıllığı’ndan⁵⁶, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla verileri ise Devlet Planlama Teşkilatı internet sitesinden⁵⁷ elde edilmiştir. Ekonometrik analizde, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, durağan olmayan zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisini belirlemek amacıyla geliştirilen eşbütünleşme analizi yardımıyla incelenmiştir.

Ekonometrik analizde, ekonomik büyümeyi temsilen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), eğitim değişkenleri olarak ise -pek çok çalışmada olduğu gibi- eğitim seviyelerindeki öğrenci sayıları modele dâhil edilmiştir. Eğitim seviyeleri ilköğretim, lise, meslek lisesi ve yükseköğretim olarak 4 basamağa ayrılmıştır. Analizde kullanılan ilköğretim öğrenci sayısı verileri, 1997 yılında yürürlüğe giren zorunlu sekiz yıllık kesintisiz eğitim çerçevesinde ilk ve ortaokulların birleştirilmesi nedeniyle, 1923 ve 1997 yılları arasındaki ilkokul ve ortaokul öğrenci sayılarının toplanması ile elde edilmiştir.

4.2. Birim Kök Testi

İktisadi verilere dayanan zaman serileri ile çalışırken, ilk aşamada serilerin durağan olup olmadığını ve serilerin bütünleşme derecelerini belirlemek amacıyla birim kök testlerinden yararlanılmaktadır. Eğer bir seri, birim köke sahip değil ise durağandır ve ortalamaya dönme eğilimi gösterir. Bu nedenle, sabit uzun dönem ortalaması etrafında dalgalanır. Ayrıca serinin birim kökünün olmaması, zamana göre değişmeyen sabit bir varyansa sahip olması ve şokların etkilerinin zamanla yok olması anlamına gelmektedir. Şayet seri birim köke sahip ise durağan değildir. Durağan olmayan seriler, ortalamaya dönme eğilimi göstermez ve varyansı zamana göre değiştiği için, zamanla birlikte sonsuza erişir. Sonuç olarak; durağan olmayan seriler, rassal şoklardan kalıcı olarak etkilenirler⁵⁸.

56 TÜİK, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2012).

57 T.C. Kalkınma Bakanlığı, <http://www.dpt.gov.tr/Kalkinma.portal> (Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2012).

58 Gilberto A. Libanio, “Unit Roots in Macroeconomic Time Series: Theory, Implications, and Evidence”, *Nova Economia Belo Horizonte*, Vol. 15, No. 3, 2005, ss. 145-176, s. 146.

Ekonometrik teori, çoğunlukla durağanlık varsayımına dayanmaktadır. Ancak ekonomide bu koşulu sağlayan serilerle nadiren karşılaşılır. Durağan olmayan serilerle yapılan uygulamalar ise sahte regresyon sonuçlarına neden olabilmektedir⁵⁹. Bu nedenle, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yapılan zaman serisi analizlerinde durağan olmama problemini çözmek için, analizler herhangi bir istatistiksel test yapılmaksızın, serilerin birinci farkı alınarak yapılmaktaydı. Nelson ve Plosser (1982), çalışmalarında ilk kez Dickey-Fuller birim kök testi uygulayarak, belirli prosedüre dayanmayan geleneksel uygulamalara son vermişlerdir⁶⁰. Nelson ve Plosser'in ardından, zaman serilerinde birim kökün varlığı ekonomistlerin ilgi odağı olmuştur⁶¹. Diğer taraftan, birim kökün varlığının sınanması, uygulanacak ekonometrik tekniğin belirlenmesi açısından da önem arz etmektedir. Ekonomi ve finans teorilerinde, çoğunlukla durağan olmayan seriler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı eşbütünleşme ihtimalini artırmaktadır. Durağan olmayan bu seriler, birinci dereceden bütünlük (I(1)) iseler, bu seriler arasındaki uzun dönem ilişkileri eşbütünleşme teknikleri ile modellenmektedir. Bu nedenle, eşbütünleşme analizi yapılırken, ilk adım olarak birim kökün varlığının araştırılması gerekli görülmektedir⁶².

4.2.1. Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi

Çalışmada birim kökün varlığının sınanması amacıyla Dickey ve Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen Dickey-Fuller Testinin genişletilmiş hali olan Augmented Dickey – Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Uygulanan ADF testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

---

59 Juan J. Dolado, Jesús Gonzalo and Francesc Marmol, "Cointegration", <http://www.eco.uc3m.es/~jgonzalo/cointegration.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2012).

60 James H. Stock, "Unit Roots, Structural Breaks and Trends", <http://www2.econ.iastate.edu/faculty/bunzel/TTeach/pdf%20files%5C0204046.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2012).

61 Pierre Perron and Timothy J. Vogelsang, "Nonstationarity and Level Shifts with an Application to Purchasing Power Parity", *Journal of Business & Economic Statistics*, Vol. 10, No. 3, Jul. 1992, ss. 301-320, s. 301.

62 Eric Zivot and Jiahui Wang, "Modelling Financial Time Series with S-PLUS", <http://www.msi.co.jp/splus/products/addon/fm/fmman.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2012).

Tablo 1: ADF Testi Sonuçları

	ADF Test İstatistiği	McKinnon Kritik Değerleri*
Lgdp	-3.161333	-3.462292
Δ lgdp	-10.56165	-3.462912
lprimary	-2.699168	-2.895512
Δ lprimary	-5.234745	-2.895512
lhschool	-1.889804	-2.895512
Δ lhschool	-13.00961	-2.895512
ltech	-1.007723	-2.895109
Δ ltech	-9.117459	-2.895512
Lhigher	-3.273289	-3.462292
Δ lhigher	-9.778915	-3.462912

* %5 anlamlılık seviyesinde McKinnon kritik değerleridir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre, seriler seviyelerinde birim kök taşımaktadır. Bu nedenle, seriler durağan değildir. ADF birim kök testinden elde edilen bir diğer bulgu ise serilerin tümünün birinci farkında durağanlaştığı, yani serilerin birinci dereceden bütünleşik (I(1)) olduğudur. Serilerin seviyelerinde durağan olmadığı, ancak birinci dereceden bütünleşik olduğu yönündeki bu bulgular, seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olabileceğine işaret etmektedir.

4.3. Eşbütünleşme Analizi

Daha önce açıklandığı gibi durağan olmayan serilerle yapılan analizler sahte regresyon sonuçlarına yol açabilmektedir. Bu nedenle, Box ve Jenkins (1970) bütünleşik serilerle yapılan analizlerde modellemeden önce serilerin fark alma işlemine tabi tutulmasını önermiştir. Ancak daha sonra yapılan birçok çalışmada, farkı alınmış serilerle yapılan analizlerde özellikle uzun dönem ilişkisini anlamlandırmadaki güçlükler nedeniyle, fark alma yöntemi eleştirilmiştir⁶³. Granger (1983) ve Granger & Weiss (1983) daha önceki fikirlerden yola çıkarak, durağan olmayan ancak farkı alınarak durağanlaştırılabilen serilerden oluşan bir vektörün, farkı alınmaksızın durağan olan doğrusal bir kombinasyonunun olabileceğini öne sürmüşlerdir⁶⁴. Bu durum, I(1) serilerden oluşan bir dizi değişkenin I(0) olan doğrusal

63 Dolado, Gonzalo and Marmol, a.g.e., s. 2.

64 Dolado, Jenkins and Sosvilla-Rivero, a.g.e., s. 250.

bir kombinasyonu olması halinde serilerin eşbütünleşik olacağı anlamına gelmektedir⁶⁵. Ayrıca eşbütünleşme ilişkisinin varlığı durumunda tahmin edilen parametreler, uzun dönem durağan durum parametrelerinin tahmini olarak değerlendirilmektedir⁶⁶. Dolayısıyla, durağan olmayan zaman serisi analizlerinde, serilerin eşbütünleşik olup olmadığının incelenmesi kritik önem taşımaktadır. Bu nedenle, çalışmada serilerin eşbütünleşme ilişkilerini incelemek amacıyla, uygulamalı çalışmalarda yaygın olarak kullanılan Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır.

4.3.1. Johansen Eşbütünleşme Testi

Seviyelerinde durağan olmayan, ancak birinci dereceden bütünleşik (I(1)) olan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığına karar vermek için Johansen Eşbütünleşme Testi ile aşağıdaki hipotezler test edilmiştir;

$H_0: r = 0$ (Eşbütünleşme ilişkisi yok)

$H_1: r > 1$ (Eşbütünleşme ilişkisi var)

Uygulanan Johansen eşbütünleşme testinden elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi olmadığına dair H_0 hipotezi iz testi için reddedilirken, maksimum özdeğer testi için reddedilememiştir. Ancak literatürde iz testinden elde edilen sonuçların daha güvenilir olduğuna dair görüşlere rastlanmaktadır⁶⁷. Bu bağlamda, iz testinden elde edilen sonuçlar; seriler arasında en az bir tane eşbütünleşme ilişkisi olduğuna, yani seriler arasında bir uzun dönem dengesinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 2: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Alternatif Hipotezi	İz λ Değeri	%5 Kritik Değer	λ_{Max} -Özdeğer Değeri	%5 Kritik Değer
$r = 0$	$r > 0$	94.20954	88.80380	30.09087	38.33101
$r \leq 1$	$r > 1$	64.11866	63.87610	27.23126	32.11832
$r \leq 2$	$r > 2$	36.88740	42.91525	17.53416	25.82321

65 Kungl Vetenskapsakademien, “Time-series Econometrics: Cointegration and Autoregressive Conditional Heteroskedasticity”, 2003, s. 5.

66 Bo Sjö, “Testing for Unitroots and Cointegration”, <http://www.iei.liu.se/nek/ekonometrisk-teori-7-5-hp-730a07/labbar/1.233753/dfdistrib7b.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2012).

67 Tomola M. Obamuyi and Sola Olorunfemi, “Financial Reforms, Interest Rate Behaviour and Economic Growth in Nigeria”, Journal of Applied Finance & Banking, Vol. 1, No. 4, 2011, ss. 39-55, s. 50.

4.3.2. Eşbütünleşme Eşitliği

Johansen metodu ile elde edilen eşbütünleşme denkleminde ait sonuçlar Tablo 3’de özetlenmiştir:

Tablo 3: Eşbütünleşme Eşitliği

	Katsayılar	Standart Hata	t- istatistik-
LGDP(-1)	1.0000	-	-
C	-9.5623	-	-
LPRIMARY(-1)	0.1288	0.1123	1.1467
LHSCHOOL(-1)	-0.1957	0.0866	-2.2597
LTECH(-1)	-0.0320	0.0213	-1.5044
LHIGHER(-1)	-0.6262	0.2129	-2.9417

Elde edilen sonuçlara göre, ilkökula kayıtlı öğrenci sayısı ile GSYH arasında negatif yönlü bir ilişki mevcutken, liseye kayıtlı öğrenci sayısı, teknik liselere kayıtlı öğrenci sayısı ve yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısı ile GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ancak ilköğretime kayıtlı öğrenci sayısı ve teknik liselere kayıtlı öğrenci sayısı değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuçlara göre, liseye kayıtlı öğrenci sayısındaki %1’lik artış GSYH’yi %0,1957 arttırırken, yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısındaki %1’lik artış ise GSYH’yi %0,6262 arttırmaktadır.

5. SONUÇ

Gelişmiş ülkelerin en önemli avantajı; iyi eğitilmiş, nitelikli, üretim sürecindeki hızlı değişimlere ayak uydurabilen işgücüne ve yüksek bilgi üretme kapasitesine sahip olmalarıdır. Eğitim durumundaki iyileşmeler, gerek işgücünün verimliliğini gerekse bilgi üretme kapasitesini artırarak, ekonomik büyüme olumlu etkilemektedir.

Bir ülkenin kalkınma sürecindeki performansı, eğitim sisteminin etkinliği ile yakından ilgilidir. Etkin işleyen bir eğitim sisteminin toplumsal, kültürel ve siyasal alanda sağladığı pek çok olumlu katkının yanında, iktisadi açıdan iki temel fonksiyonu yerine getirerek ekonomik kalkınma sürecini olumlu etkilemesi beklenir. Eğitimin birinci temel iktisadi fonksiyonu; ekonominin mevcut koşullarında ve gelecekte ihtiyaç duyduğu/du-

yacağı nitelik ve nicelikte işgücünü yetiştirmesidir. Eğitimin ikinci temel iktisadi fonksiyonu ise bilgi üretme ve bilgiyi yayma fonksiyonunu yerine getirerek, modern üretim teknolojilerini takip etme, geliştirme ve üretim sürecine aktarmasıdır. Eğitim seviyesinin yükselmesi işgücünün verimliliğini artırarak maliyet avantajı sağlamak ve ülkelerin rekabet gücünü olumlu etkileyerek dışa açılmalarını kolaylaştırmaktadır. Eğitimin bu iki temel iktisadi fonksiyonunu yerine getirmedeki başarısı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik performans farklılığının temel nedenleri arasında yer almaktadır.

Bireysel olarak, eğitim durumuna ilişkin iyileşmeler, ücret ve iş bulma şansını artırma, işsiz kalma riskini azaltma gibi iş yaşamına ilişkin katkılar sağlayarak kazançlar üzerinde belirgin artışlara neden olmaktadır. Bu bağlamda bireylerin eğitim durumlarının iyileştirilmesi; işsizlik ve yoksullukla mücadelede etkin bir sosyal politika aracı olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada, eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1923-2011 dönemi için Türkiye özelinde araştırılmıştır. Yapılan eşbütünleşme analizinde eğitim değişkenleri olarak eğitim basamaklarındaki öğrenci sayıları ve yıllara göre GSYH verileri modele dâhil edilmiştir. Lise ve yükseköğretim basamaklarındaki öğrenci sayıları ile GSYH arasında pozitif bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir. Elde edilen tahmin bulgularına göre, lise seviyesindeki öğrenci sayısındaki her %1'lik artış GSYH'yi yaklaşık %0,2 ve yükseköğretim seviyesindeki %1'lik artış GSYH'yi yaklaşık %0,6 artırmaktadır. Aynı zamanda, ilköğretim basamağındaki öğrenci sayısındaki artışın, GSYH üzerinde anlamlı bir değişikliğe neden olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır. Benzer şekilde, meslek liselerindeki öğrenci sayısındaki artış da, GSYH'de anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır. Türkiye ekonomisi için elde edilen ekonometrik tahmin bulguları, bu çalışmada da özetlenen literatürdeki diğer çalışmaların sonuçları ile benzerdir.

Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bulgular genel olarak eğitime, özel olarak lise ve yükseköğretim basamaklarına daha fazla kaynak tahsis edilmesinin, Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecine önemli katkılar sağlayacağını göstermektedir. Öte yandan, özellikle yükseköğretime daha fazla kaynak aktarılması, üniversitelerin bilgi üretme, paylaşma ve üretim sürecine aktarma imkânlarını artırarak ekonomik performans üzerinde olumlu etkilere yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Afşar, Muharrem, “Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2009, ss. 85-98.
- Akyüz, Ömer Faruk, Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2001).
- Angrist, Joshua D., “The Economic Returns to Schooling in the West Bank and Gaza Strip”, The American Economic Review, Vol. 85, No. 5, 1995, ss. 1065-1087.
- Atık, Hayriye, Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006).
- Ay, Ahmet ve Yardımcı, Pınar, “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli İle Analizi (1950-2000)”, Maliye Dergisi, Sayı:155, 2008, ss. 39-54.
- Balci İzgi, Berna ve Arslan, İbrahim, “Türkiye’de Genç İşsizliği, Eğitim ve Büyüme İlişkisi (1988-2008)”, (Tebliğ, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, İzmir, Türkiye).
- Barro, Robert J., “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 106, No. 2, 1991, ss. 407-443.
- Barro, Robert J. and Sala-i-Martin, Xavier, Economic Growth, (London: The MIT Press, 1995).
- Becker, Gary S., Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, (Chicago: The University of Chicago Press, 1993).
- Beşkaya, Ahmet, Savaş, Bilal ve Şamiloğlu, Famil, “The Impact of Education on Economic Growth in Turkey”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 3, 2010, ss. 43-62.
- Bils, Mark and Klenow, Peter J., “Does Schooling Cause Growth?”, The American Economic Review, Vol. 90, No. 5, 2000, ss. 1160-1183.
- Bocutoğlu, Ersan, Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar, (Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011).
- Çakmak, Erol ve Gümüş, Sevda, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 1, 2005, ss. 59-72.
- Çalışkan, Şadan, “Eğitimin Getirisi (Uşak İli Örneği)”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı:2, 2007, ss. 235-252.
- Çalışkan, Şadan ve Mızırak, Zekeriya, “Çalışan Bayanların Eğitim-Gelir Düzeyleri ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri” (Tebliğ, Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabat-Kırgızistan, 2007), ss. 377-384.
- Dahlin, Brian G., “The Impact of Education on Economic Growth: Theory, Findings and Policy Implications”, Duke University Working Paper, 2002.
- Demir Şeker, Sırma, Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi, (Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011).

- Doğrul, Naci, "Gelir Seviyeleri Farklı İllerde Eğitimin Ekonomik Büyüme Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, 2009, ss. 259-267.
- Dolado, Juan José, Jenkinson, Tim and Sosvilla-Rivero, Simón, "Cointegration and Unit Roots", *Journal of Economic Surveys*, Vol. 4, No.3, 1990, ss. 250-273.
- Dolado, Juan José, Gonzalo, Jesús and Marmol, Francesc, "Cointegration", <http://www.eco.uc3m.es/~jgonzalo/cointegration.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2012).
- Eliasson, Gunnar "Education, Competence and Economic Growth" in Rita Asp-lund, (ed.) *Human Capital Creation in an Economic Perspective*, (Helsinki: ETLA).
- Ergen, Hüseyin, "Türkiye'de Eğitimin Ekonomik Büyüme Katkısı", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 10, Sayı: 35, 1999, ss. 21-56.
- Genç, Murat Can, Değer, Mustafa Kemal ve Berber, Metin, "Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi", (Tebliğ, 7. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Yalova), ss. 53-65.
- Griliches, Zvi, "Education, Human Capital, and Growth: A Personal Perspective", *Journal of Labor Economics*, Vol. 15, No. 1, 1997, ss. 330-344.
- Gümüş, Sevda, *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2005).
- Hanushek, Eric A. and Kim, Dongwook, "Schooling, Labor Force Quality, and Economic Growth", *NBER Working Paper Series*, (Working Paper: 5399, 1995).
- Hirsch, Carina and Sulis, Giovanni, "Schooling, Production Structure and Growth: An Empirical Analysis on Italian Regions" *Cagliari Intangible Assets and Regional Economic Growth*, (Working Paper: 18, 2009).
- Kar, Muhsin ve Ağır, Hüseyin, "Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi", (Tebliğ, II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 17-18 Mayıs 2003, Kocaeli Üniversitesi, Derbent-İzmit).
- Kaya, Ayten Aysen, "İçsel Büyüme Kuramları" içinde Erol Kutlu (der.), *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No. 1575, 2004, ss. 291-307.
- Kaynak, Tuğray vd., *İnsan Kaynakları Yönetimi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 2000).
- Krueger, Alan B. and Lindahl, Mikael, "Education for Growth in Sweden and the World", *Princeton University Industrial Relations Section*, (Working Paper: 41.1, 1998).
- Kungl Vetenskapsakademien, "Time-series Econometrics: Cointegration and Autoregressive Conditional Heteroskedasticity", 2003, s. 5.
- Libanio, Gilberto A., "Unit Roots in Macroeconomic Time Series: Theory, Implications, and Evidence", *Nova Economia Belo Horizonte*, Vol. 15, No. 3, 2005, ss. 145-176.
- Loening, Josef, Rao, B. Bhaskara and Singh, Rup, "Effects of Education on Economic Growth: Evidence from Guatemala", *University Library of Munich*, (MPRA Paper No: 25105, 2010).

- Mankiw, N. Gregory, *Macroeconomics*, (New York: Worth Publishers, 2000).
- McMahon, Walter W., “Education and Growth in East Asia”, *Economics of Education Review*, Vol. 17, No. 2, 1998, ss. 159-172.
- Mincer, Jacob, “Education and Unemployment”, NBER Working Papers Series, (Working Paper No: 3838, 1991).
- Nasir, Zafar Muenn and Nazli, Hina, “Education and Earnings in Pakistan”, *Pakistan Institute of Development Economics*, (No: 177, 2000).
- Neri, Frank, “Schooling Quality and Economic Growth”, University of Wollongong, (Working Paper: 01-06, 2001).
- Obamuyi, Tomola M. and Olorunfemi, Sola, “Financial Reforms, Interest Rate Behaviour and Economic Growth in Nigeria”, *Journal of Applied Finance & Banking*, Vol. 1, No. 4, 2011, ss. 39-55.
- Patrinos, Harry Anthony, “Returns to Education: The Gender Perspective” in Mercy Tembon and Lucia Fort, (ed.) *Girl’s Education in the 21st Century*, (Washington, DC: World Bank, 2008), ss. 53-66.
- Perron, Pierre and Vogelsang, Timothy J., “Nonstationarity and Level Shifts with an Application to Purchasing Power Parity”, *Journal of Business & Economic Statistics*, Vol. 10, No. 3, Jul. 1992, ss. 301-320.
- Romer, David, *Advanced Macroeconomics*, (Boston: McGraw-Hill, 2006).
- Rosenzweig, Mark R., *Microeconomic Approaches to Development: Schooling, Learning, and Growth*, (New Haven: Yale University Economic Growth Center, 2010).
- Sarı, Ramazan, “Kazançlar ve Eğitim İlişkisi: İl Bazında Yeni Veri Tabanı ile Kanıt”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 3-4, 2002, ss. 367-380.
- Shupp, Franklin R., “Growth and Income Inequality in South Africa”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 26, No. 910, 2002, ss. 1699-1720.
- Sjö, Bo, “Testing for Unitroots and Cointegration”, <http://www.iei.liu.se/nek/ekonometrisk-teori-7-5-hp-730a07/labbar/1.233753/dfdistab7b.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2012).
- Stock, James H., “Unit Roots, Structural Breaks and Trends”, <http://www2.econ.iastate.edu/faculty/bunzel/TTeach/pdf%20files%5C0204046.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2012).
- Şimşek, Mevlüdiye, *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006).
- Şimşek, Muammer ve Kadılar, Cem, “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2010, ss. 115-140.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, <http://www.dpt.gov.tr/Kalkinma.portal> (Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2012).
- Taban, Sami ve Kar, Muhsin, “Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2006, ss. 159-181.
- Taban, Sami, *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010).

- Tansel, Aysıt, “Türkiye’de Okullaşma Oranları ve Eğitimin Getirisi”, *Düşün Dergisi*, Sayı: 14, 2009.
- Telatar, Osman Murat ve Terzi, Harun, “Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, ss. 197-214.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, (Ankara: Zirve Ofset, 1992).
- TÜİK, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2012).
- Türkmen, Fatih, “Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması”, (DPT Uzmanlık Tezleri 2655, 2002).
- Uzay, Nisfet, *Verimlilik ve Büyüme*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005).
- Yaylalı, Muammer ve Lebe, Fuat, “Beşeri Sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: XXX, Sayı: I, 2011, ss. 23-51.
- Yeldan, Erinç, *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, (Ankara: Efil Yayınevi, 2010).
- Zivot, Eric and Wang, Jiahui, “Modelling Financial Time Series with S-PLUS”, <http://www.msi.co.jp/splus/products/addon/fm/fmman.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2012).

Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri

A. Can BAKKALCI* & Nilüfer ARGİN**

Özet

Bu makalede Türkiye’de uygulanan maliye, para ve reel kur politikalarının dış ticarete etkisi küresel açıdan irdelenmektedir. Küreselleşme sürecinde dış ticaret giderek artarken dış ticareti etkileyen politikalar da oldukça önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada dış ticaret ve reel kur, bütçe açığı, M1 para arzı arasındaki ilişkiler nedensellik testleriyle incelenmiştir. Bu değişkenlerle ilgili olarak öncelikle ADF birim kök testleri yapılmış, tüm değişkenler aynı dereceden durağan bulunmuştur. Bundan sonra parametreler arasında uzun dönem ilişkileri belirlemek üzere VAR modellemesine gidilmiş ve nedensellik ilişkileri kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret, reel döviz kuru, para politikası, maliye politikası, üçlemenin olanaksızlığı

Jel Kodları: F-11, F-13, F-31

Casuality Relations Between Turkish Foreign Trade and Economy Policies

Abstract

This paper examines fiscal policy, monetary policy and real exchange rate in Turkish foreign trade from global point of view. While importance of foreign trade is rapidly increasing in the globalization age at the world, active policy applications have undergone extremely significant implications. In this paper relation between foreign trade and real exchange rate, budget deficit and M1 money supply is thoroughly examined with causality tests. For these variables first of all ADF unit root

---

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, acbakkalci@pau.edu.tr

** Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümü, niluferargin@hotmail.com

tests are carried out. All of them are found to be same degree integrated. Than, long run relations among the variables are examined with VAR analysis. Provided with the long run relation, VAR is estimated. Finally Granger causality tests based on VAR.

Keywords: *Foreign trade, real exchange rate, monetary policy, fiscal policy, impossible trinity*

Jel Codes: *F-11, F-13, F-31*

GİRİŞ

Uluslararası ekonomide dış ticareti etkilemek üzere kullanılan çeşitli ekonomi politikaları bulunmakta, kur politikaları kapsamında başvuru döviz kuru ayarlamaları en bilinen araçların başında gelmektedir. Döviz kuru değişiklikleri ekonomiyi çeşitli kanallarla etkilemekte, mikro ve makro ekonomik etkileri bulunmaktadır. Kur, ülke borç stoğunu, girdi fiyatlarını, ödemeler bilançosunu ve üretim düzeyini etkilemektedir.

Kur politikaları bir parametreyi istenen yönde etkilerken diğer birini olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin izlenen aktif kur politikaları sonucunda ülke parasının değerlendirilmesi ihracatı düşürürken dış borçların ülke ekonomisi üzerindeki yükünü hafifletmek gibi bir etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle ülke ekonomileri ve piyasadaki karar alıcıların davranışları açısından kur yönetimi önem taşımakta, reel kurun alacağı değer ekonominin genelini ve istihdamı yakından ilgilendirmektedir.

Dış ticareti etkilemek üzere uygulanacak ekonomi politikalarının ekonominin gerçekleri ve uluslararası ekonominin genel kabulleriyle bağdaşması gerekmektedir. Üçlemenin olanaksızlığının bilindiği bir ortamda eğer serbest sermaye hareketleri kabul edilip aktif para politikası izleniyorsa kur çapasının uzun bir süre uygulanamayacağı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye’de ortaya çıkan 2001 krizi bu üçlemenin olanaksızlığı ön kabulünü göz ardı etmiş ve ekonomiye ağır bir yük getirmiştir.

Reel döviz kurunun belirlenmesi bir seçim sorunu olmakta, dış ticaretin taraflarını ve sektörel istihdamı doğrudan, ülkenin genelini ve toplam istihdamı dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca dışa açık bir ekonomide reel kur, gerek üretim maliyetleri ve gerekse ihracat kazançları üzerinde kısa süre içinde etkide bulunmaktadır. Bu kapsamda dışa açık bir ekonominin toplam talep ve toplam arz yapısının dış fiyatları değiştirmesi nedeniyle reel kur parametresine yakından bağlı olduğu söylenebilir.

Çalışma üç kısa bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomi politikaları ve dış ticaret ilişkisine kısaca değinilmiş özet bir teorik değer-

lendirme yapıldıktan sonra reel kur ve ekonomi politikası alternatiflerinin konu edildiği Türkiye üzerine yapılmış literatüre değinilmiştir. Son bölümde ekonomi politikalarının dış ticaret üzerine etkilerinin ölçümlemesine geçilmiştir.

Çalışmanın asıl amacı, teorik perspektifte ülkemizde uygulanan ekonomi politikalarının rasyonelitetlerinin ve yararlılıklarının analiz edilmesidir. Bu çerçevede Türkiye özelinde, uygulanacak ekonomi politikalarının dış ticareti etkileme gücünün olup olmadığının saptanması ve bu politikaların gerekliliğinin sorgulanmasına çalışılmıştır.

1. Teorik Çerçeve

Bu bölümde, Türkiye tarafından uygulanan ekonomi politikalarının eksiklik ve yanlışlıklarını göstermek üzere literatürdeki belli başlı yaklaşımlara değinilmiştir. Türk dış ticaretinin uzun süre düşük talep ve gelir esnekliğe sahip mallardan oluştuğu ve ekonomi politikalarında aşağıda değinilen üçlemenin olanaksızlığı yaklaşımının göz ardı edildiği gerçeği çerçevesinde aşağıdaki bölümün irdelenmesi faydalı olabilecektir.

1.1. Genel Olarak Dış Ticareti Etkilemek Üzere Kullanılan Ekonomi Politikaları

Döviz kurları, dışa açık ya da açılmakta olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Kısmi denge analizleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, dış ticaretin hacmi miktarı oluştururken kur da ülkeler arasındaki karşılıştırmalı fiyatları yansıtmaktadır. Bu nedenle kurdaki değişikliklerin teorik bağlamda dış ticaret miktarını etkilemesi beklenmektedir.

Reel kur, ulusal paranın dış piyasalardaki satın alım gücünün bir ifadesidir. Kavram ticaret haddine de eşit kabul edilebilmektedir. İhracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine, yani genel olarak ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı reel kuru vermektedir. Diğer bir tanım daha geniştir ve ticarete konu olan ve olmayan malların görelî fiyatlarından hesaplanmaktadır¹. Reel kurun değişmesi ithal malı fiyatlarıyla ihraç malı fiyatları arasındaki görelî ilişkiyi değiştirmektedir. Reel kurun artması ihraç malı fiyatlarının ithal malı fiyatlarına göre yükselmesi anlamına gelmektedir.

¹ Ayrıntı için bkz. Funda Özkan, Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma, (Ankara, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2003).

Reel kur artışıyla, aşırı değerli kur kavramı birbirinden ayrılmalıdır. Aşırı değerli kur yabancı paranın yerli paraya göre değerlendirilmesini, değerli reel kur ise yerli paranın satın alma gücündeki artışı ifade etmekte yani iki kavram aynı anlama gelmemektedir. Değerli reel kur yerli paranın aşırı değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Reel kurlar ekonominin genelini etkilemekte, bu kanalla da daha mikro birimlere ve sektörel alanlara doğru yayılmaktadır. Dışa açık bir ekonomide reel kurların değişmesiyle beraber büyüme (ya da daralma), üretim maliyetleri, faktör bileşimleri ve istihdamda değişim yaşanmakta, üretimde kullanılan faktör bileşimleri değişebilmekte, daha emek yoğun ya da emekten tasarruf edici teknikler kullanılabilir. Reel kurların özendirildiği ya da zorladığı teknolojik değişim istihdam yapısını da etkilemektedir. Döviz kurunun aşırı değerli hale gelmesi sonucunda dış rekabet, kaynak dağılımı ve ülke içindeki finansal piyasalar bozulabilmektedir².

Döviz kuru değişimleri aktarma mekanizmalarıyla ekonomik parametreleri etkilemektedir. İlk aktarım mekanizması esneklikler yaklaşımı olarak bilinmektedir. Ekonomi politikalarıyla ekonomi olumlu olarak etkilenmek isteniyorsa ihracat ve ithalat mallarının döviz kuru esneklikleri toplamı 1'den fazla olmalıdır. Esneklik yaklaşımı ekonomi literatüründe Marshall Lerner Koşulu ya da Marshall Lerner Robinson MLR koşulu olarak da bilinmektedir. Koşul Marshall³, Lerner⁴ ve Robinson⁵ tarafından ayrı ayrı yapılan çalışmalarda üretilmiştir. MLR koşulu ülke arz esnekliğinin sonsuz olacağı varsayımı altında geçerlidir. Buna göre ihracat ürünlerinin fiyat esneklikleri ile ithalat ürünlerinin fiyat esneklikleri toplamı biriyorsa yapılacak bir kur ayarlaması (düşürülmesi-devalüasyon) ülkenin dış ticaret gelirlerini arttırmaktadır⁶.

MLR Koşulunun yalnızca fiyat değişmelerine odaklanması ve gelir değişimi etkilerini ihmal etmesi Harberger ve Laursen-Metzler'in çalışmalarıyla eleştirilmiştir. Gelirin artması dış ticareti arttıran bir gelişme olduğundan fiyat etkisinin aksine dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Ticaret hadlerinin bozulması durumundaysa ihracat malla-

2 İlker Domaç, ve Ghiath Shabsigh, "Real Exchange Rate Behavior and Economic Growth: Evidence from Egypt, Jordan, Morocco and Tunisia", IMF Working Paper, WP/ 99/40, 1999, s. 5.

3 Alfred Marshall, Money, Credit and Commerce, (London Macmillan and Co, 1923).

4 Abba Lerner, The Economics of Control: Principles of Welfare Economics,, (London, Macmillan, 1944)

5 James Robinson, "The Foreign Exchanges" içinde Metzler, L.A. ve Ellis, H. (der.), Readings in The Theory of International Trade, (Homewood, Irwin. 1950), ss. 83-103.

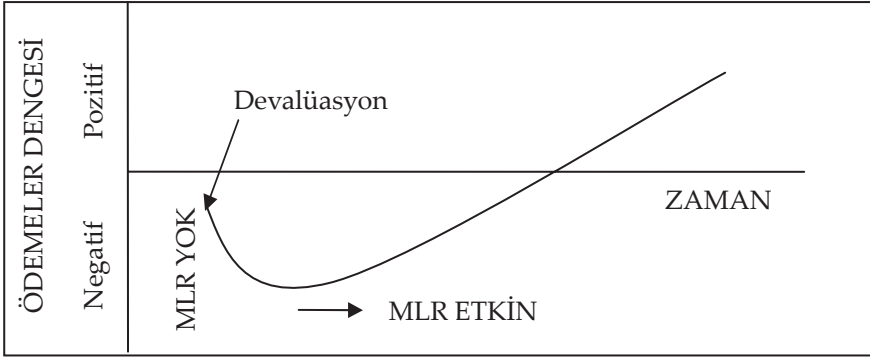
6 John Whitaker, Centenary Essays on Alfred Marshall, (London, Cambridge University Press, 1990).

rı cinsinde satın alım gücü düştüğünden reel gelir azalmakta ve tasarruf oranları da düşmektedir⁷. Literatürde HLM Etkisi olarak adlandırılan durum Asimetrik S Eğrisi yaklaşımının çıkış noktasını oluşturmuştur.

MLR ve HLM Etkilerini içerecek şekilde Massetme-Emme ya da Absorbe Etme “*Absorption Approach*” Yaklaşımı Alexander, Harberger, Laursen ve Metzler ile Meade tarafından geliştirilmiştir. Yaklaşımın geliştirilmesiyle beraber teorik bağlamda hem fiyat-dış ticaret hem de gelir-dış ticaret ilişkisi esneklik değerleri de kullanılarak birleştirilmiş olmaktadır⁸.

J Eğrisi Yaklaşımıysa, Massetme Yaklaşımını uzun ve kısa dönemli olarak daha iyi kavramsallaştırmakta ve dinamik bir açıklama gücü kazandırmaktadır. J Eğrisi Yaklaşımı’na göre yerli paranın değerinde meydana gelen değişimler kısa dönemde dış dengeyi aynı yönde etkilemektedir.

Şekil 1: J Eğrisi

Kaynak: ML Koşulu, <http://welkerswkinomics.com>, (13.06.2012)

J Eğrisi şu anda yapılan bir devalüasyonu dinamik çerçevede açıklamaktadır. Devalüasyonun yapıldığı anda ödemeler dengesi olumsuz etkilenebilir, ihracat fiyatları düşüp, ithalat fiyatları arttığından ticaret hadleri ve ödemeler dengesi bozulmaktadır. Bu nokta J Eğrisinin başladığı yer olarak karşımıza çıkmakta ve MLR koşulunun zaman içinde belirmesiyle beraber düzelmektedir. Zamanla ihracat artmakta, ithalat azalmaktadır.

7 Torsten Persson ve Lars Svensson, “Current Account Dynamics and The Terms of Trade, Harberger-Laursen-Metzler Two Generations Later”, National Bureau Of Economic Research Paper, No: 1129, Cambridge, 1983. s. 3.

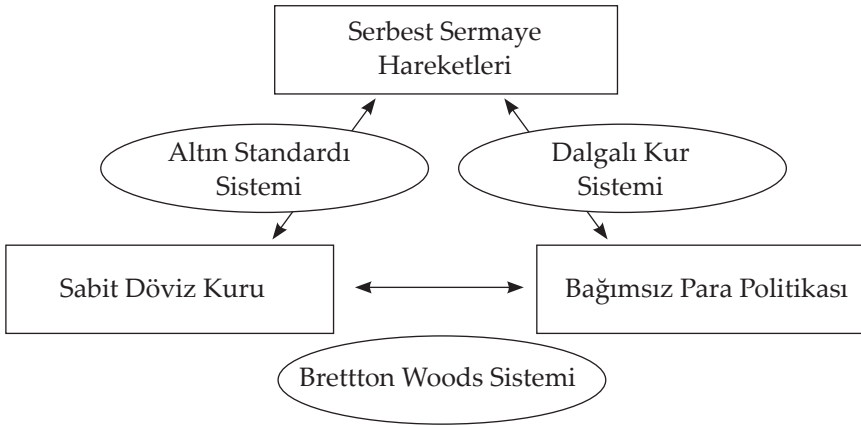
8 Peijie Wang, The Economics of Foreign Exchange and Global Finance, (Springer, 2009), s. 120.

Ancak J Eğrisinin ortaya çıkabilmesi için üst üste kur ayarlamaları ve devalüasyon değil tek seferlik ayarlama yapılmalıdır. Aksi halde eğri yukarı eğilimini yakalayamamaktadır.

J Eğrisinin şimdiki ve gelecek dönemi açıklama gücü Asimetrik S Eğrisi Hipoteziyle geçmişe doğru da götürülmüştür. Ödemeler dengesinin, ticaret hadlerindeki değişmelerin şimdiki ve gelecekteki hareketleriyle negatif ilişkili olduğu geçmiş hareketleriyle aynı yönde hareket ettiği saptanmıştır.⁹

Ekonomi politikaları açısından önemli bir nokta da üçlemenin olanaksızlığı "impossible trinity" yaklaşımıdır. Üçlemenin olanaksızlığı, Mundell ve Cooper tarafından dış alemle ilişkilerde uygulanacak temel politika alternatiflerindeki sınırı ifade etmek üzere kullanılmıştır¹⁰. Obstfeld ve Taylor aynı durumu açık ekonomi üçlemesi olarak ele almıştır¹¹. Yaklaşımına göre bir ülke dış ticareti etkilemek üzere üç politika alternatifini kullanabilir. Bunlar; para politikası, kur politikası ve sermaye hareketlerini serbestçe belirlenmesidir.

Şekil 2: Üçlemenin Olanaksızlığı Durumu

Kaynak: Dani Rodrik, "How Far Will International Economic Integration Go?" The Journal of Economic Perspectives, Cilt. 14, Sayı. 1, 2000, ss. 177-186, s. 180

9 David Backus, Patrick Kehoeve, Finn Kydland, "Dynamics of The Trade Balance And The Terms of Trade: The S-Curve", NBER Working Paper, 4242, Cambridge, 1992.

10 Richard Cooper, The Economics of Interdependence: Economic Policy in the Atlantic Community, (New, York, McGraw-Hill, 1968).

11 Dani Rodrik, " How Far Will International Economic Integration Go?" The Journal of Economic Perspectives, Cilt. 14, Sayı. 1, 2000, ss. 177-186, s. 180

Ancak bu politikaların yalnızca ikisi seçilmeli ve piyasa istikrarı açısından üçüncü politika piyasa koşullarına bırakılmalıdır. IMF tarafından şu anda yaygın olarak kullanılması tavsiye edilen dalgalı kur sisteminde serbest sermaye hareketleri ve bağımsız para politikalarının uygulanması önerilmekte, döviz kuru çapasına başvurulmaması gerekmektedir.

1.2. Ekonomi Politikaları ve Dış Ticaret İlişkisi

Ekonominin dışa açıklık derecesi arttıkça reel kurun büyüme dinamiklerine olan etkisi yükselmektedir. Kurların büyümeyle olan ilişkisi dış ticaret mekanizması yoluyla kurulmaktadır. Bu etkinin olumlu ya da olumsuz ne olacağı ülkedeki ekonomik yapı ve ekonomi politikalarıyla yakından ilgilidir. Doğru belirlenmiş bir reel kur büyüme ve dış ticaret dinamiklerini olumlu etkilemekte, büyümeyi daha istikrarlı hale getirmekte ve hızlandırmaktadır¹². Aynı etki ABD, Kanada, İngiltere, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde de yaşanmakta ve reel döviz kurunun değişmesi özellikle imalat sanayi verimliliği ve karlılığı üzerinde etkide bulunmaktadır¹³.

Ekonominin dış ticaret düzeyi ve dış alemle rekabet gücünü belirleyen önemli üç temel parametre bulunmaktadır; ücretler, verimlilik ve döviz kuru¹⁴. Döviz kuru istikrarsızlıkları dış alemle ilgili faaliyet gösteren ekonomik birimleri yakından ilgilendirmekte, karar alma sürecini, dış ticaret ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Firmalar döviz kurlarında belirsizlik gördüklerinde riskten kaçınma refleksiyle hareket etmekte, yatırım yapmaktan kaçınılmaktadırlar. Genel olarak aşırı değerlenmiş ya da yüksek belirlenmiş kur büyümeyi aşağıdaki şekillerde etkilemektedir¹⁵.

i. Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından olan ihracatın yabancı girdiyle gerçekleştirildiği durumlarda aşırı değerli kur beklenenin aksine ihracatı önlemekte, rekabet edebilirliğini azaltmaktadır. Aynı zamanda ithalat da azalmakta ve ülkede üretim güçlükleri görülmektedir.

ii. Endüstri ve tarım lobilerinin gümrük vergisi artışı istekleri sonucunda ithal edilebilir mal düzeyi düşmekte ve ülke giderek dışa kapalı hale gelmektedir. Bu durum büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır.

12 İlker Domaç, ve Ghiath Shabsigh, "Real Exchange Rate Behavior and Economic Growth: Evidence from Egypt, Jordan, Morocco and Tunisia", IMF Working Paper, WP/ 99/40, 1999, s. 21

13 Jose Campa and Linda Goldberg, "The Evolving External Orientation of Manufacturing: A Profile of Four Countries", FRBNY Economic Policy Review, July, 1997, ss. 53-81, s. 66.

14 Ali Eşiyok, "Türkiye İmalat Sanayiinde ve Ülke Rekabet Gücündeki Gelişmeler", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt. 17, Sayı. 196, 2002, ss. 261-284, s. 57.

15 Howard Shatz ve David Tarr, "Exchange Rate Overvaluation and Trade Protection", The World Bank, Policy Research Working Paper, No. 2289, 2000. s. 6-7

iii. Verimlilik kurların yükseltilmesi nedeniyle olması gerekenden düşük kalmakta, ekonomik büyüme yavaşlamaktadır.

iv. Aşırı değerli kur devalüasyon beklentisi yaratacağından yabancı sermayenin ülke finansal piyasalarından kaçmasına neden olabilecek, yatırımlara yönlendirilebilecek finansal değerler azalacaktır.

v. Bu durumda döviz kurları hükümetler tarafından müdahaleyle değiştirilebilir.

vi. Aşırı değerli kura karşı uygulanacak sıkı para politikası ülkeyi resesyona sokabilir.

Bu koşullar altında kurun yüksek saptanması nedeniyle ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz etkiler aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

Olumlu Etkiler

Teorik olarak yüksek belirlenen kur ya da yüksek bir devalüasyon kısa vadede ihracat kanalını uyarmakta, ithalatı pahalı hale getirmekte ve ödemeler bilançosunu olumlu etkilemektedir. İhracat özendirilmekte, döviz cinsinden reel satın alma gücü yıprandığından ithalat azalmaktadır. Her iki etki de döviz kazandırıcı sonuçlar doğurmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde uzun vadede aktif kur politikalarıyla uzun süre bu etkilerin sürdürülmesi olanaklı değildir. Ülke içi enflasyon ya da benzeri istikrarsızlıklar dış ticaretin tekrar normal düzeyine dönmesini sağlamaktadır.

Olumsuz Etkiler

İhracatın ithalata bağımlı olduğu, nihai mal üretilirken ara ya da yatırım malının ithal edildiği bir ekonomide döviz kurunu arttırılması ithal girdiler üzerine gümrük vergisi koyulmuşçasına etkiler doğurmaktadır. Bu durumda etkin koruma oranı düşüp, negatife dönebilmekte ve ithal girdi kullanan ihracatçı cezalandırılmış olmaktadır. İhracatın katma değeri hızla düşmekte büyüme dinamikleri yavaşlamaktadır.

Kur değişikliklerinin uyardığı dış ticaret, büyüme dinamiklerinin yayılma etkileri yoluyla tüm ekonomiyi etkileyebilmekte ülke borç stoğunun artmasına ve kişi başına düşen borç miktarı reel olarak yükselmektedir. Gelişmekte olan bir ülke için geleneksel ürünlerin fiyat esneklikleri düşüktür ve ihracatı arttıracığı beklentisiyle reel kurunu arttırılması, ülkenin dış alem hasılatının yeterince arttırılamamasına, döviz cinsinden borçlarının

yükselmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda döviz kurunun olması gereken düzeyin altında belirlenmesi büyümenin istihdam yaratmayan bir aşamaya girmesine de yol açabilmektedir.

Dış ticaret açığı varken yüksek belirlenmiş kur, Merkez Bankalarının müdahalede bulunmaması durumunda ülke içi para arzını azaltmaktadır. Merkez Bankasının nominal kuru sabit tutarak müdahalesi durumundaysa ücretlerin dış fiyatlarla rekabet edecek düzeye kadar düşmesi beklenmektedir. Bu durumsa ancak kriz zamanlarında ücretler aşağıya doğru esnekse geçerli olabilmektedir¹⁶. Diğer bir alternatif enflasyon yaratarak ücret ve fiyatların yıpranmasını sağlamaktır. Bu durumda da ücretliler aleyhine gelir dağılımı bozulmaktadır.

Döviz kurların büyüme ve faktör bileşimi üzerine etkileri istihdam piyasalarındaki değişimleri uyarılmaktadır. Ücretlerdeki değişimler büyük oranda reel kur etkisiyle faktör bileşiminin değişmesinden ve uygulanan kur politikalarının yön, büyüklük ve bu politikaların ülkenin ekonomik yapısıyla etkileşiminden kaynaklanmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE KUR POLİTİKALARI

Türkiye'de 1980 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisi kullanılmış ve dış ticaretin geliştirilmesi yerine iç üretimin artırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda yüksek belirlenen döviz kurları ithalatı cezalandırırken ihracatın dünya ile rekabet edememesi dış finansman olanaklarını kısıtlamıştır. Uygulanan politikalar ve borçlanma gereksinimi kronik enflasyona yol açmıştır. 1953 yılından itibaren başlayan enflasyonist süreç ve uygulanan kur politikalarına rağmen düşürülemeyen dış ticaret açıkları ithalat yasakları ve lisanslamasıyla sonuçlanmış, ülke içi büyüme yavaşlamıştır. 1958 yılında IMF ile yapılan anlaşma ve tarım rekoltesi ve ihracatının iyileşmesi sonucunda 1960'dan itibaren hızlı bir büyüme sürecine girilmiştir.

1960'ların sonuna doğru enflasyonun çift hanelerde seyretmesi ve dış ticaretin yetersizliği nominal döviz kurunun sabitlenerek aşırı değerli kur uygulamasına geri dönülmesi ile sonuçlanmıştır. İthalatın kısılmasıyla büyüme tekrar yavaşlamıştır. Petrol krizleriyle beraber başvurulana devlasyon dış ticareti bir süreliğine hızlandırır da Kıbrıs Savaşı ve ABD-BM-AET kısıtlamaları nedeniyle Türkiye darboğazlarla karşılaşmış, üretim düşmüş, istihdam azalmıştır.

16 Shatz ve Tarr, s. 5-6.

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin benimsendiği 24 Ocak 1980 kararlarından sonra dış ticareti ve ihracatı arttırmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Ancak ekonomin yapısal sorunlarının giderilememesi ve büyümenin finansmanının güvenilir kaynaklarla sağlanamaması nedeniyle yabancı sermaye çekebilmek için yüksek reel faiz verme yoluna başvurulmuş, devalüasyonlar ve enflasyon dış ticaret kompozisyon ve dengesini olumsuz etkilemiştir. Sıcak para girişi ve spekülatif sermaye hareketleri nedeniyle 1994 ve 2001 finansal krizleri yaşanmıştır. Genellikle iki dönem yüksek oranlı büyümeye eşlik eden daralma ya da kriz yılları istikrarlı büyümeyi engellemiştir. Uygulanan döviz çapası, üçlemenin olanaksızlığı yaklaşımını doğrular şekilde reel kurun olması gereken dengesinden sapmasına yol açmış ve kriz yaratmıştır.

Türkiye, dışa açıklık oranı hızla artan ve bu nedenle dış ticaret gelişmelerinin ülke içi ekonomiyi önemli düzeyde etkilediği bir sürece girmiştir. Bu durum dış ticaret ve dış ticareti etkilemeye yönelik olarak uygulanacak politika alternatiflerinin doğru değerlendirilmesini önemli kılmaktadır. Maliye, para ya da aktif kur politikalarının hangisinin ya da hangilerinin seçileceğinin saptanması doğrulukla gerekmektedir. Kur ayarlamaları sonucunda ithalatın da etkilenmesi, ihracatı ithalatının fonksiyonu olan Türkiye gibi ülkeler için önemli sonuçlar yaratmaktadır. Bu yüzden kur değişiklikleri yapılırken siyasi otoritenin fayda maliyet analizi yapması gerekmektedir. Bu noktada Türkiye'nin Maastricht Antlaşması hükümlerinden olan devalüasyon yapmama şartını da göz önünde bulundurması yerinde olacaktır.

Dış ticaret ve aktif ticaret politikalarının değerlendirilmesi kapsamında Türkiye için yapılmış çalışmalara kısaca değinilerek aynı kapsamdaki analizlerimize geçilmiştir.

2.1. Türkiye'de Büyüme, Kur ve Dış Ticaret İlişkisi

Türk ekonomisinde büyüme ile dış ticaret arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Büyüme dinamikleri dışa açık Türk ekonomisinde ihracat parametrelerinden etkilenmektedir. Bu anlamda ihracata dayalı büyüme Türkiye açısından doğru bir yaklaşımdır. Ayrıca ithalat ihracatın temel girdisi olduğundan ithalat artışıyla büyüme arasında da ilişki bulunmaktadır¹⁷.

---

17 Cevat Bilgin, ve Ahmet Şahbaz, "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 8, Sayı. 1, 2009, ss. 177-198, s. 189.

Yamak ve Korkmaz'ın çalışmasına göre reel kurda meydana gelen bir düşme büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Reel kurun düşmesi, özellikle sermaye malları ithalatını azaltarak dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Ancak, sermaye malı grubunda azalan dış açık yani ithalat, ekonomik büyümenin de azalması anlamına gelmektedir. Bu durumda dış ticaret açığı kapansa da büyüme hızı düşmektedir¹⁸.

1990-2006 dönemine yönelik olarak Gül ve Ekinci'nin yaptığı çalışmada reel döviz kurunun dış ticaret üzerinde etkisi olmadığını, dış ticaretinse döviz kurunu etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu noktadan hareketle döviz kuru politikalarının dış ticareti etkileyebilecek etkin bir araç olmadığı belirtilmiştir¹⁹.

Saatçioğlu ve Karaca'nın 1981-2001 verilerinden hareketle yaptıkları çalışmaya göre, döviz kurlarının denge düzeyinin üst ya da altında belirlenmesinin yanında, ekonomik istikrarsızlık nedeniyle aşırı oynaklığı ve belirsizliği kısa ve uzun dönemde dış ticaret ve büyüme dinamiklerini olumsuz etkilemektedir²⁰. Aynı bulgu Tarı ve Yıldırım tarafından da doğrulanmıştır. Kur belirsizliği kısa dönemde dış ticareti etkilemezken uzun dönemde olumsuz etkilemektedir²¹. Öztürk ve Acaravcı ise 1989-2002 dönemi için kur belirsizliğinin kısa dönemde etkili olup uzun dönemde ihracat üzerindeki istikrarsızlığın kalıcı olmadığını vurgulamışlardır²². Kur belirsizliğinin kaldırılmasının dış ticareti daha istikrarlı hale getireceği²³ ve yabancı yatırımcıyı çekebileceği düşüncesi Türk literatüründe yaygın olarak vurgulanmaktadır.

Karagöz ve Doğan, 2001 devalüasyonunun dış ticaret üzerinde anlamlı düzeyde etkide bulunduğunu, ihracat ve ithalatın birbirini etkilediğini savunmuşlardır. Bu noktada, ihracatın ithalata bağımlı olmasının önemi vurgulanmıştır. Sözü edilen çalışmada bazı aylar açısından kur dış ticaret ilişkisinin koptuğu gözlenmiş, bu dönemlerde girdi maliyeti, dış talep ya

18 Rahmi Yamak ve Abdurrahman Korkmaz, "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik E-Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 1, 2005, ss. 11-29, s. 26-27

19 Ekrem Gül, ve Aykut Ekinci, Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi 1990-2006, Cilt. 16, Aralık, 2006, ss. 164-189, s. 177.

20 Cem Saatçioğlu ve Orhan Karaca, "Döviz Kuru Belirsizliği'nin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği", Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı: 5, 2004, ss. 183-195, s. 193.

21 Recep Tarı ve Durmuş Çağrı Yıldırım, Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi Türkiye İçin Bir uygulama, Yönetim ve Ekonomi, Cilt. 16, Sayı. 2, 2009, ss. 95-105, s. 103.

22 İlhan Öztürk ve Ali Acaravcı, "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", Review of Social, Economic and Business Studies, Vol. 2, Fall 2002-2003, ss. 197-206, s. 205.

23 Burcu Güvenek ve Volkan Alptekin, "Reel Döviz Kuru Endeksinin Otoregresif Koşullu Değişken Varyanslılığının Analizi", Maliye Dergisi, Sayı. 156, 2009, ss. 294-310, s. 309.

da krizler gibi etkilerin ağır bastığı sonucuna varılmıştır²⁴. 1997-2004 dönemini ele alan ve 2001 yapısal kırılma dönemini de sorgulayan Albeni ve arkadaşlarına göre dış ticarette sekiz sektörde kur politikaları önemsiz etki doğurmakta, diğer sektörlerde anlamlı bir değişiklik yaratmamaktadır. Aynı çalışmaya göre 2001 yılından sonra 17 sektörde ihracat kur politikası değişmelerinden olumlu etkilenmiştir.

Yıldırım ve Kesikoğlu'nun nedensellik testlerine göre yaptıkları çalışmada diğer bulguların tersine dış ticaretle kurlar arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanmamış, kur politikalarının dış ticareti uygulamada uygun olmadığı savunulmuştur²⁵. 1982-2011 yılları için yapılan uzun dönemli bir çalışmaya göre, döviz kurları dış ticareti yüksek oranda olmasa da etkilemektedir. Çalışmaya göre dış ticaretin etkilenebilmesi için kurlar yanında diğer politikaların uygulanması da gerekmektedir, Merkez Bankası aktif politikalar uygulamak yerine aşırı dengesizliklerin olması durumunda piyasaya müdahalede bulunmalıdır²⁶.

Yapraklı, 2001-2009 verileri ve sınır testi yaklaşımıyla dış ticaret açıklarına karşı uygulanabilecek uygun politika aracını bulmaya yönelik çalışmasında; maliye ve kur politikalarının tek başına etkin olamayacağı sonucuna varmıştır. Yapraklıya göre parasalcı yaklaşım doğrultusunda para politikalarının uygulanması dış ticaret açısından en anlamlı çözümü vermekte, dış ticaret açığını bütçe açığı olumsuz etkilemekte, en iyi çözüm için para ve maliye politikaları beraber kullanılmalıdır²⁷.

Ay, 1995-2007 verilerinden hareketle reel döviz kuru dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışmasında ihracat ve ithalatın reel kurdan etkilendiğini, ancak dış ticaretten döviz kuruna doğru bir ilişki bulunmadığını vurgulamıştır²⁸.

Büyüme, dış ticaret ve reel kuru ilişkilendiren model ya da analizlere bakıldığında genellikle nedensellik testlerine başvurulduğu gözlenmekte-

24 Murat Karagöz ve Çetin Doğan, "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi Türkiye Örneği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 15, Sayı. 2, 2005, ss. 219-228, 226.

25 Ertuğrul Yıldırım ve Ferdi Kesikoğlu, "İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi uygulaması", Ege Akademik Bakış, Cilt. 12, Sayı. 2, 2012, ss. 137-148, s. 146.

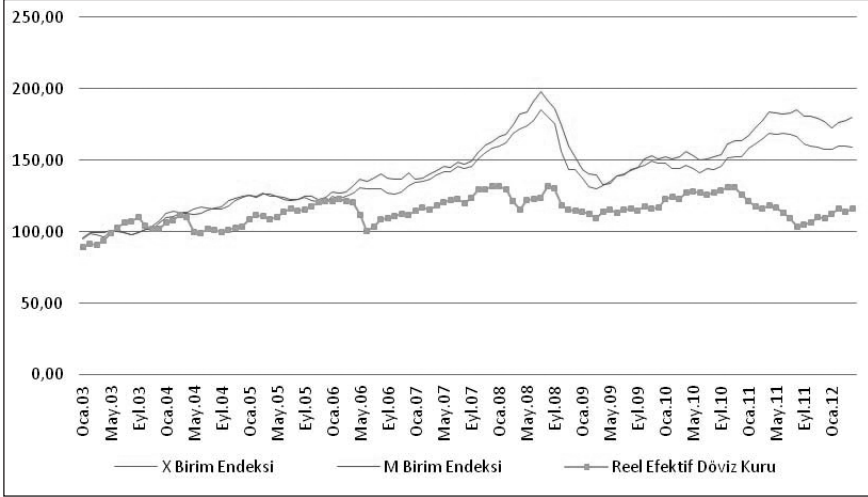
26 Erdem Hepaktan, Serkan Çınar ve Özlem Dünder, "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Cilt. 3, Sayı.5, 2011, ss. 62-82, s. 77.

27 Sevdâ Yapraklı, "Türkiye'de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 65, Sayı. 4, 2011, ss. 141-163, s. 156.

28 Ahmet Ay ve Şerife Özşahin, "J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 26, Sayı. 1, 2005, ss. 1-23, s. 21.

dir. Testler çeşitli dönemlere yönelik olarak geliştirilmiştir. Genel sonuçlara göre izlenen döviz kuruyla büyüme ve dış ticaretin ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 3: Reel Kur-Dış Ticaret İlişkisi

Kaynak: TCMB EVDS verileri.

Yukarıdaki şekle göre reel kurla dış ticaret arasında genel bir eğilim olduğu söylenebilir. En önemli gözlemse reel kurun düştüğü zamanlarda dış ticaretin artmaya başladığıdır. Genel esneklik yaklaşımlarına göre bu durumda ithalatın azalması beklense de Türk ihracatının ithalata bağımlı olması nedeniyle ithalat da yükselmektedir. Kriz zamanları hariç ithalat ihracatla paralel bir eğilim sergilemektedir.

Balaylar'a göre 2001 yılından sonra uygulanan değerli reel kur politikaları sonucunda sermaye işgücü oranı değişerek %103,4 artmıştır. Bu durum Türk ekonomisinin reel ayağında sermaye yoğun teknikler lehine bir dönüşümü ifade etmektedir²⁹. Bu dönüşüm sırasında ekonominin genel anlamda rekabet gücünün arttığı ancak bu artışın reel kurlarla beraber dalgalandığına da vurgu yapılmaktadır³⁰.

29 Nilgün Acar Balaylar, "Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği", *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Temmuz-Ağustos, 2011, ss. 137-160, s. 157.

30 Kadir Karagöz ve Ali Şen, "Döviz Kuru Rejimi Ticari Rekabet Gücü İlişkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt. 21, Temmuz-Ağustos, 2010, ss. 1-12, s. 8.

Balaylar izlenen kur politikalarının dış ticaret ve istihdam üzerinde olumlu bir etkisi olmadığını vurgulamıştır. Çalışmaya göre, faktör yoğunluğu sermaye lehine dönmeye başlamıştır. Türkiye’de istihdam artışı büyüme ya da dış ticaret artışıyla örtüşmemekte, genel olarak %10-11 aralığında seyretmektedir. Reel kurların yüksek tutulması süreci pekiştirmektedir. Diğer yandan yurtiçi faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle firmaların yurtdışından dövizle borçlanması istihdamın artmasına engel olmaktadır³¹.

3. ANALİZLER VE ÖNEMLERİ

Reel kurlar, dışa açık ve dış borçları da fazla olan Türk Ekonomisi’nde önemli etkiler doğurma potansiyeline sahiptir. Reel kurun teorik olarak ihracat ve ithalat üzerinde etkisi olacağı kabul edilse de her ülke için aynı sonuçların ortaya çıkmadığı bilinmektedir. Kurlar ihracatçılar, sanayiciler ya da baskı gruplarınca sıkça eleştirilmekte değiştirilmesi istenmektedir. Ancak temelde ihracatın artırılması için istenen reel kurun düşürülmesi yönündeki değişiklikler, toplumun geneli üzerine ağır bir yük getirebilmektedir. 1994 istikrar tedbirleri durumun en iyi örneğini oluşturmuş alınan önlemler dış ticareti çok geliştirmemiş ancak toplumsal refahı düşürmüştür. Aktif kur politikasının dış ticaret üzerindeki etkisi belirsizken ulusal para cinsinden ülke borcu üzerindeki etkisi hesaplanabilir. Örneğin %25’lik bir devalüasyon dış borçları da aynı oranda yükseltmekte, ülke bireyleri daha borçlu hale gelmektedir. Reel kurlardaki yıpranma halkın satın alma gücünün yani refahının yıpranması anlamına da gelmektedir. Yukarıdaki kısa literatür özeti Türkiye’deki durumu yansıtmaktadır.

3.1. Analizlerde Kullanılan Veri Setleri ve Test İstatistikleri

Çalışmamız VAR modelinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde dış ticaret politikalarının yansımaları olarak dış ticaret açığı parametresi kullanılmıştır. Ele alınan bütçe açığı parametresi maliye politikası değişimleri ile dış ticaret açığı ilişkisini; M1 para arzı parametresi ise para politikaları ile dış ticaret açığı ilişkisini yansıtmak üzere ele alınmıştır. Diğer yandan döviz kuru politikalarının dış ticaret üzerine etkilerinin bulunabilmesi için reel döviz kuru verileri analize dahil edilmiştir. Dış ticaret açığı ihracat ve ithalat farkından yararlanılarak bulunmuştur.

Modelde uygulanması olası ticaret politikalarının dış ticaret dengelerine olası etkileri hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda aylık veri setleri seçilmiştir. Modellerde kullanılan zaman serileri aşağıda verilmiştir.

---

31 Balaylar, 157.

Tablo 1: Analizlerde Kullanılan Parametreler

Değişken	Kısaltma	Dönem	Kaynak	Açıklama
Aylık Zaman Serileri				
Dış Ticaret Açığı	dta	2006:1-2012:4	TCMB	Logaritmik
Reel Kur (Tüfe Bazlı)	rkur	2006:1-2012:4	TCMB	Logaritmik
Reel Bütçe Açığı	ba	2006:1-2012:4	TCMB	Logaritmik
M1 Reel Para Arzı	M1	2006:1-2012:4	TCMB	Logaritmik

Bütçe açığı ve M1 para arzı Tüfe rakamlarıyla deflate edilerek reel değerleri bulunmuştur. Parametrelerin logaritmik değerleri elde edilerek VAR modellemesine geçilmiştir.

Durağanlık Testleri

Zaman serilerinin ortalama ve varyanslarının zaman içinde değişmediğini ve bu nedenle tutarlı olduklarını gösteren ADF durağanlık testleri uygulanan ilk aşama testlerini oluşturmaktadır. Zaman serileri içerisinde bir stokastik sürece sahiptir ve bu sürecin zaman içinde değişip değişmediğinin saptanması gerekmektedir. Stokastik süreç ve zaman içerisinde değişmiyorsa yani istikrarlıysa zaman serisinin geçmiş verilerinden hareketle sabit terimli bir model elde edilebilmektedir. Stokastik sürecin istikrarlı olması durumuna durağanlık adı verilmektedir. Durağanlık gösteren zaman serileri tutarlı bir analiz yapabilmeyen ilk şartını oluşturmaktadır. Durağanlık testleri yapılmadan önce aylık verilerin gerekli mevsimsel arındırma ve dönüştürme işlemleri yapılmıştır.

Tablo 2: Analizlerde Kullanılan Parametrelerin Durağanlıkları

Değişken	ADF	%1	%5	%10
Aylık Zaman Serileri (Düzeyde Durağanlık)				
ldta	4,864	4,086	3,471	3,162
dlrkur	6,499	4,086	3,471	3,162
M1	10,795	4,086	3,471	3,162
ba	10,373	4,086	3,471	3,162

Serilerin önünde yer alan I: logaritmik değer d: birinci fark anlamına gelmektedir. Bütçe açığı negatif değerler de içerdiğinden logaritması alınmamıştır.

İncelenen zaman serilerinin birinci fark düzeyinde %1 anlamlılık derecesinde durağan oldukları saptanmıştır. Durağanlıkları sağlanan serilerin aralarındaki ilişkinin düzey ve anlamlılık derecesinin belirlenebilmesi için VAR analizi yapılmıştır. VAR analizinin seçilmesinin nedeni, değişkenler arasında belirli bir ekonomik teorinin bağımlılık ya da bağımsızlık anlamında yol göstericiliğinin bulunmamasıdır. Bu noktada bir teoriye bağımlı olma sorununu değişken bağlamında gözardı eden ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirli varsayımlar olmaksızın değerlendirme gücüne sahip olan VAR Modelinin kullanılması uygun olabilecektir. Modelimizde olduğu gibi bağımlı bağımsız değişkenin belirlenmesinin güç olduğu analizlerde VAR Modeli tercih edilmektedir.

VAR Analizi ve Sonuçları

İlgili parametreler arasında VAR Modeli uygulandığında Ek-1'de yer alan tablo elde edilmiştir. Tablo kullanılarak değişkenler arasındaki gecikme uzunlukları ele alınmıştır. Gecikme uzunluklarının incelenmesi VAR Modelinin geçerlilik düzeyini de belirlemektedir. Aşağıdaki tablo VAR modelinin gecikme uzunluğunu ortaya koymaktadır;

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: LDTA DLRKUR DLM1 BA

Exogenous variables: C

Date: 04/10/12 Time: 16:58

Sample: 2006M01 2012M04

Included observations: 69

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-902.9385	NA	3068114.	26.28807	26.41759*	26.33946
1	-874.3058	53.11585*	2129540.*	25.92191*	26.56947	26.17882*
2	-861.4437	22.36877	2343914.	26.01286	27.17848	26.47530
3	-850.6791	17.47298	2761621.	26.16461	27.84829	26.83258
4	-834.8552	23.85058	2840831.	26.16972	28.37144	27.04321
5	-823.7552	15.44345	3402051.	26.31175	29.03153	27.39077
6	-812.7519	14.03316	4167969.	26.45658	29.69441	27.74114

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Tabloya göre uygun gecikmenin 1 gecikme olduğu (Schwart Kriteri hariç) gözlenmektedir. Bu gecikmede otokorelasyon olup olmadığının sınanması sistemin geçerliliği için önemlidir. LM test istatistiklerine göre VAR modeli yapısal tutarlılığa sahiptir.

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 04/10/12 Time: 16:59

Sample: 2006M01 2012M04

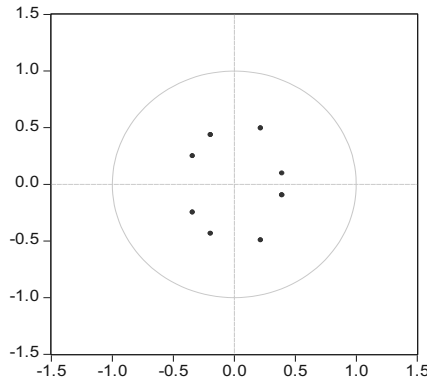
Included observations: 73

Lags	LM-Stat	Prob
1	18.23531	0.3103
2	22.55239	0.1262
3	14.44075	0.5659
4	24.83348	0.0728
5	5.347297	0.9937
6	20.09240	0.2161
7	16.05016	0.4495
8	12.66486	0.6971
9	11.89755	0.7510
10	23.13590	0.1101
11	16.08551	0.4470
12	22.89005	0.1167

Probs from chi-square with 16 df.

Diğer yandan son olarak ters birim köklerin incelenmesi VAR modelinin tutarlılığı açısından son bir değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekilden de gözlemlenebileceği gibi VAR modelinin ters birim kökleri çember içinde kalmakta ve sistemin kararlı olduğunu vurgulamaktadır. Sistem ortaya çıkabilecek bir diğer sorunun yani değişken varyans sorununun araştırılması, Granger nedensellik ilişkilerinin kurulabileceğini göstermiştir. Aşağıdaki hesaplamalara göre modelde değişken varyans sorunu bulunmamaktadır.

VAR Residual Heteroskedasticity Tests:

No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 04/10/12 Time: 17:00

Sample: 2006M01 2012M04

Included observations: 73

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
165.7385	160	0.3616

Individual components:

Dependent	R-squared	F(16,56)	Prob.	Chi-sq(16)	Prob.
res1*res1	0.405886	2.391125	0.0085	29.62967	0.0200
res2*res2	0.358689	1.957571	0.0334	26.18430	0.0515
res3*res3	0.112109	0.441925	0.9633	8.183948	0.9432
res4*res4	0.136334	0.552493	0.9051	9.952396	0.8691
res2*res1	0.253525	1.188701	0.3054	18.50729	0.2950
res3*res1	0.348207	1.869802	0.0439	25.41911	0.0628
res3*res2	0.142906	0.583567	0.8830	10.43216	0.8431
res4*res1	0.222914	1.004005	0.4663	16.27271	0.4341
res4*res2	0.104462	0.408265	0.9747	7.625724	0.9592
res4*res3	0.081934	0.312361	0.9936	5.981156	0.9883

Nedensellik Testleri

Dış ticareti etkilemek üzere hangi tür politikaların etkili olabileceğine dair değerlendirmeler Granger Nedensellik ilişkileri ortaya konularak değerlendirilebilmektedir. Granger Nedensellik Testi yapıldığında incelenen parametreler arasında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlar Türkiye için üçlemenin olanaksızlığının geçerliliğini de vurgulamaktadır.

- Dış Ticaret – Döviz Kuru Politikası

Dış ticaret ve reel kur arasında anlamlı bir ilişki iki yönlü olarak da kurulamamaktadır. Reel kur politikalarının dış ticaret açığını kapatma yönünde pozitif bir etkisi görülmemektedir.

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 04/10/12 Time: 17:05
Sample: 2006M01 2012M04
Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DLRKUR does not Granger Cause LDTA	73	0.09964	0.9053
LDTA does not Granger Cause DLRKUR		2.22828	0.1155

- Dış Ticaret – Para Politikası

Para politikası parametresi olarak alınan M1 para arzıyla dış ticaret arasında da anlamlı bir ilişki gözlenmemektedir. Uygulanan para politikalarıyla dış ticareti etkilemek olanaklı görülmemektedir.

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 04/10/12 Time: 17:07
Sample: 2006M01 2012M04
Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DLM1 does not Granger Cause LDTA	73	1.69933	0.1905
LDTA does not Granger Cause DLM1		0.63865	0.5311

- Dış Ticaret – Maliye Politikası

Nedensellik sonuçları maliye politikasının dış ticareti etkilemediğini, dış ticaretinse (%5 anlamlılık düzeyinde) bütçe açığını düşürücü etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Gümrük Birliği kurulduktan sonra devletin dış ticarete verebileceği sübvansiyonların ve çeşitli desteklerin kısıtlanması bu sonucu anlamlı kılmaktadır. Dış ticaretin artması durumunda ihracatçı firmalardan toplanan vergilerin artması bütçe açığını olumlu etkilemektedir. Diğer yandan ithalatın artması da bütçe açısından iyileştirici olmaktadır. İthalattan alınan Özel Tüketim Vergisi bütçe açığını düşürmektedir.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 04/10/12 Time: 17:08

Sample: 2006M01 2012M04

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
BA does not Granger Cause LDTA	74	2.30876	0.1070
LDTA does not Granger Cause BA		4.73716	0.0118

SONUÇ

Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararlarından başlayarak dış ticarete dayalı bir kalkınma anlayışına geçiş yapmıştır. Avrupa Birliği ile kurulan Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret ülke ekonomisinde daha da önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu noktada Maastricht Kriterleri kapsamında devalüasyonun uygulanabilecek bir politika alternatifi olmaktan çıkması, Türkiye açısından olumlu bir gelişmedir. Yine müktesebat uyumu çerçevesinde devletin ticarete müdahale etmemesi gerekmektedir. Bu kapsamda dış ticaret sübvansiyonlarının ortadan kalkması bütçe üzerindeki yükü ortadan kaldırmıştır.

Dış ticaret ülke içindeki makroekonomik parametreleri doğrudan etkileyen bir yapı sergilemektedir. Türk Ekonomisi dış ticarete entegre olmuş, büyük hacimde ihracat ve ithalat yapan bir yapı sergilemektedir. Bu büyüklük nedeniyle dış ticareti etkilemeye yönelik politikaların sonuç vermesi oldukça zor görülmektedir.

Ancak, dış ticarete çoğu zaman gerek politik gerekse ekonomik amaçlarla müdahale edilmiştir. İzlenen politikalar istenen sonuçları doğurmamıştır. Türkiye’de üçlemenin olanaksızlığı gibi teorik saptamalar göz ardı edilerek uygulanan kur çapası tarzındaki yanlış kur politikaları, finansal piyasalardan başlayarak reel krizlere dönüşen 1994, 1999 ve 2001 krizlerine neden olmuştur. Dalgalı döviz kuru rejimine geçilmeden önce, alınan istikrar önlemleri istenen reel ve finansal sonuçlara ulaşılabilmesini engellemiştir.

Türkiye için yapılan analizler büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Dışa açılma ya da küresel ticarete katılma düzeyi arttıkça Türkiye’de dış ticaret daha da önemli hale gelmektedir. Nedeni ne olursa olsun ya da hangi baskı grubundan gelirse gelsin dış ticareti etkileyecek politika önlemlerine başvurulurken dikkatli davranılmalı, bilimsel kriterlerden yararlanılmalıdır.

Diğer araştırma sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi Türkiye’de GSYİH büyümesi ve dış ticaret arasında kuvvetli ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle dış ticarete oluşacak bir değişme ülke içi makroekonomik değerler üzerinde ciddi etkilerde bulunmaktadır. GSYİH ile dış ticaret arasındaki ilişki teorik olarak izlenecek reel kur politikası, para politikası ve maliye politikası ile değiştirilebilmektedir. Ayrıca devalüasyon gibi önlemler yine teorik olarak dış ticaret açığını etkileyebilmektedir.

Ancak, yapılan analizler uygulanacak politika önlemlerinin dış ticaret üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını göstermiştir. Reel kur ile dış ticaret açığı arasında da ilişki bulunmamaktadır. Reel kur düşürüldüğünde yalnızca ihracat artmamakta, ithalat da paralel olarak yükselmektedir. Çünkü ihracat ithalata bağımlıdır ve ihracatın artabilmesi için ara ve sermaye malı ithalatına gereksinim duyulmaktadır.

Dış ticaret açığı ile bütçe uygulamalarının yani maliye politikalarının da bir ilişkisi saptanamamıştır. İş aleminin ve yatırım kararlarının döviz kuru istikrarsızlıklarından olumsuz etkilendiği bilinmektedir. Bu nedenle politika uygulamaları sonucunda oluşabilecek istikrarsızlıkların önlenmesi için uygulanmakta olan dalgalı kur sistemi uygun olarak değerlendirilebilir. Siyasi otorite baskı gruplarının etkisiyle ya da politik nedenlerle dış ticareti etkilemek üzere aktif politikalara başvurmamalıdır. Üçlemenin olanaksızlığını göz ardı ederek uygulanan kur çapası sistemi, devalüasyon önlemleri, çeşitli sübvansiyonlar krizlere neden olmuş ve/veya istikrarsızlıkla sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Albeni, Mesut., Demir, Yusuf ve Demirgil, Hakan, “Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi-Türk İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”, *Review of Social, Economic, Business Studies*, (5-6), 2005, ss. 261-284.
- Ay, Ahmet ve Özşahin, Şerife, “J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 26, Sayı. 1, 2005, ss. 1-23.
- Backus, David., Kehoeve, Patrick., Kydland, Finn. “Dynamics of The Trade Balance And The Terms of Trade: The S-Curve”, *NBER Working Paper*, 4242, Cambridge, 1992.
- Balaylar, Nilgün Acar, “Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Temmuz Ağustos, 2011, ss. 137-160.
- Bilgin, Cevat ve Şahbaz, Ahmet, “Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 1, 2009, ss. 177-198.

- Campa, Jose and Goldberg, Linda, "The Evolving External Orientation of Manufacturing: A Profile of Four Countries", FRBNY Economic Policy Review, July, 1997, ss. 53-81.
- Cooper, Richard, *The Economics of Interdependence: Economic Policy in the Atlantic Community*, (New, York, McGraw-Hill, 1968).
- Domaç, İlker ve Shabsigh, Ghiath, "Real Exchange Rate Behavior and Economic Growth: Evidence from Egypt, Jordan, Morocco and Tunisia", IMF Working Paper, WP/ 99/40, 1999.
- Eşiyok, Ali, "Türkiye İmalat Sanayiinde ve Ülke Rekabet Gücündeki Gelişmeler", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt. 17, Sayı. 196, 2002, ss. 261-284.
- Funda Özkan, Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma, (Ankara, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2003).
- Gül, Ekrem ve Ekinci, Aykut, Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi 1990-2006, Cilt. 16, Aralık, 2006, ss. 164-189.
- Güvenek, Burcu ve Alptekin, Volkan, "Reel Döviz Kuru Endeksinin Otoregresif Koşullu Değişken Varyanslılığının Analizi", Maliye Dergisi, Sayı. 156, 2009, ss. 294-310.
- Hepaktan, Erdem, Çınar, Serkan ve Dündar, Özlem, "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Cilt. 3, Sayı.5, 2011, ss. 62-82.
- Karagöz, Kadir ve Şen, Ali, "Döviz Kuru Rejimi Ticari Rekabet Gücü İlişkisi", Akademik Bakış Dergisi, Cilt. 21, Temmuz-Ağustos, 2010, ss. 1-12.
- Karagöz, Murat ve Doğan, Çetin, "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi Türkiye Örneği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 15, Sayı. 2, 2005, ss. 219-228
- Lerner, Abba *The Economics of Control: Principles of Welfare Economics*, (London, Macmillan, 1944),.
- Marshall, Alfred, *Money, Credit and Commerce*, (London Macmillan and Co, 1923)
- Murshed, Mansoob, *Macroeconomics for Open Economies*, London, Dryden Press, 1997)
- Öztürk, İlhan ve Acaravcı, Ali, "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", Review of Social, Economic and Business Studies, Vol. 2, Fall 2002-2003, ss. 197-206.
- Persson, Torsten ve Svensson, Lars, "Current Account Dynamics and The Terms of Trade, Harberger-Laursen-Metzler Two Generations Later", National Bureau Of Economic Research Paper, No: 1129, Cambridge, 1983.
- Robinson, James, "The Foreign Exchanges" içinde Metzler, L.A. ve Ellis, H. (der.), *Readings in The Theory of International Trade*, (Homewood, Irwin. 1950), ss. 83-103.
- Rodrik, Dani, "How Far Will International Economic Integration Go?" *The Journal of Economic Perspectives*, Cilt. 14, Sayı. 1, 2000, ss. 177-186.
- Saatcioğlu, Cem ve Karaca, Orhan, "Döviz Kuru Belirsizliği'nin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği", Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı: 5, 2004, ss. 183-195.

- Shatz, Howard ve Tarr, David, "Exchange Rate Overvaluation and Trade Protection", The World Bank, Policy Research Working Paper, No. 2289, 2000.
- Tarı, Recep ve Yıldırım, Durmuş Çağrı, Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi Türkiye İçin Bir uygulama, Yönetim ve Ekonomi, Cilt. 16, Sayı. 2, 2009, ss. 95-105.
- Wang, Peijie, The Economics of Foreign Exchange and Global Finance, (Springer, 2009).
- Whitaker, John, Centenary Essays on Alfred Marshall, (London, Cambridge University Press, 1990).
- Yamak, Rahmi ve Korkmaz, Abdurrahman, "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik E-Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 1, 2005, ss. 11-29.
- Yapraklı, Sevda, "Türkiye'de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 65, Sayı. 4, 2011, ss. 141-163.
- Yıldırım, Ertuğrul ve Kesikoğlu, Ferdi, "İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı Bostrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi uygulaması", Ege Akademik Bakış, Cilt. 12, Sayı. 2, 2012, ss. 137-148.

Ek-1

Vector Autoregression Estimates

Date: 04/10/12 Time: 16:56

Sample (adjusted): 2006M04 2012M04

Included observations: 73 after adjustments

Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	LDTA	DLRKUR	DLM1	BA
LDTA(-1)	0.436448 (0.12174) [3.58502]	0.010597 (0.00696) [1.52159]	0.005282 (0.00904) [0.58411]	1492427. (570919.) [2.61408]
LDTA(-2)	-0.000701 (0.12389) [-0.00566]	-0.013829 (0.00709) [-1.95122]	-0.010220 (0.00920) [-1.11067]	61199.39 (580974.) [0.10534]
DLRKUR(-1)	3.244045 (2.30895) [1.40499]	0.280622 (0.13209) [2.12450]	-0.130510 (0.17149) [-0.76102]	8884216. (1.1E+07) [0.82049]
DLRKUR(-2)	-0.531475 (2.20823) [-0.24068]	-0.276508 (0.12633) [-2.18883]	0.193723 (0.16401) [1.18115]	-10958399 (1.0E+07) [-1.05820]
DLM1(-1)	3.516228 (1.79926) [1.95426]	-0.075040 (0.10293) [-0.72903]	-0.261874 (0.13364) [-1.95959]	12391079 (8437762) [1.46853]
DLM1(-2)	1.864989 (1.80796) [1.03155]	-0.049077 (0.10343) [-0.47450]	-0.133646 (0.13428) [-0.99526]	5159055. (8478544) [0.60848]
BA(-1)	2.06E-08 (2.6E-08) [0.77961]	-1.90E-10 (1.5E-09) [-0.12555]	3.54E-09 (2.0E-09) [1.79978]	-0.293111 (0.12421) [-2.35972]
BA(-2)	4.69E-08 (2.7E-08) [1.76791]	6.33E-10 (1.5E-09) [0.41719]	-1.66E-09 (2.0E-09) [-0.84361]	-0.089035 (0.12434) [-0.71607]
C	12.32019 (2.83780) [4.34145]	0.071881 (0.16234) [0.44278]	0.126311 (0.21077) [0.59928]	-35808705 (1.3E+07) [-2.69075]

R-squared	0.355247	0.188472	0.171403	0.193067
Adj. R-squared	0.274653	0.087031	0.067828	0.092200
Sum sq. resids	18.93943	0.061982	0.104480	4.17E+14
S.E. equation	0.543993	0.031120	0.040404	2551096.
F-statistic	4.407848	1.857944	1.654873	1.914077
Log likelihood	-54.33623	154.5223	135.4640	-1175.678
Akaike AIC	1.735239	-3.986912	-3.464768	32.45694
Schwarz SC	2.017625	-3.704526	-3.182383	32.73933
Mean dependent	21.79129	-0.000657	0.011619	-1254915.
S.D. dependent	0.638735	0.032570	0.041848	2677514.

Determinant resid covariance (dof adj.)	2273851.
Determinant resid covariance	1343354.
Log likelihood	-929.3699
Akaike information criterion	26.44849
Schwarz criterion	27.57803

Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması

Ümran ŞENGÜL* & Seyedhadi ESLEMİAN SHİRAZ**
& Miraç EREN***

Özet

Çalışmada 2007-2008 yılları arasındaki dönemde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına (İBBS) ya da Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) kriterlerine göre, Türkiye’deki Düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinlikleri incelenmiştir. Bölgelerin ekonomik etkinliklerini bulmak için parametrik olmayan bir ölçüm metodu olan Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmıştır. Analizde her bir bölge için girdi olarak; kişi başı kamu yatırım gerçekleştirmeleri, teşvik belgeli yatırımlar, toplam banka kredileri, çıktı olarak; Gayri Safi Katma Değer (GSKD), teşvik belgeleri ile yaratılan istihdam, açılan işyeri sayısı ve dış ticaret dengesi alınmıştır. İkinci aşamada “girdi-çıktı değişkenlerinin” ekonomik etkinlik üzerindeki etkisinin incelemek için Tobit model kullanılmıştır. Çalışma bulguları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: VZA, Tobit Model, Ekonomik Etkinlik, NUTS, İBBS, Düzey 2 Bölgeleri

---

Economic Activities of Regions of Level 2 According to Statistical Regional Units Classification (NUTS) in Turkey Determining by Using DEA and Tobit Model Application

Abstract

In this study, it is examined that the economics of the efficient of level 2 regions according to criterion of Statistical Regional Units Classification or Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) in

---

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi Ekonometri Bölümü, umsengul@atauni.edu.tr

** Öğr. Gör. Nabi Akram Üniversitesi (UCNA), Tabriz, İRAN, hadi.eslemian@atauni.edu.tr

*** Araş.Gör., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi Ekonometri Bölümü, miraç.eren@atauni.edu.tr

Turkey the period between 2007-2008. A measurement method to find the parameters of economic activities in the provinces with Data Envelopment Analysis(DEA) is used. In the analysis for each regions is taken per capita public investment, incentive certificates investment, total bank loans as an input and the gross value added, employed, a number of opened business and foreign trade balance as output. To deliver reasonable results a Tobit model is considered in a second stage to examine the degree to which "input-output variables" impact on the economics of the efficient of level 2 regions. The present findings are described in detail.

Keywords: DEA, Tobit Model, Economic Efficiency, NUTS, Level 2 Regions

---

1. GİRİŞ

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmaya temel teşkil etmektedir. Belli bir bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının değiştirilmesi olarak tanımlanan bölgesel kalkınma, ülke kalkınmasına göre daha karmaşık bir ilişkiler ağını içermektedir ve yerel kalkınma bölgesel kalkınma ile paralellik göstermektedir.¹ Yerel kalkınmanın ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki artan önemi kentsel ekonomilerin küresel ekonomide yer almalarını sağlamıştır.² Bölgesel ve yerel kalkınmanın sağlanması için ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik kalkınma kavramı; "ekonomik büyüme, eşitsizliğin azaltılması ve yoksulluğun önlenmesi yanında sosyal yapılarda, halka özgü davranışlarda ve ulusal kurumlarda temel değişimlere yol açan çok boyutlu bir süreç olarak açıklanmaktadır."³

Bölge kavramı birçok disiplin tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde bölge ile planlama kavramları bir bütün olarak ele alınmaktadır. "Avrupa Birliği (AB) İstatistik Bürosu (Eurostat) tarafından AB'de üretilecek bölgesel istatistiklerde belli bir yapı oluşturmak için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) –Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) geliştirilmiştir. NUTS sınıflaması yapısal fonlar üzerine 24 Haziran 1988 tarihinde kabul edilip 15 Temmuz 1988'de resmi gazetede yayımlanan (EEC) 2052/88 Sayılı Topluluk Mevzuatından bu yana kullanılmaktadır. Ancak esas kullanımı, 3 yıllık bir hazırlık çalışması sonrasında, 1059/2003

---

1 Şakir Sakarya, *Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye'deki Gelişmeler*, (1. Yerel Ekonomiler Kongresi Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF, 2005), s. 99

2 Zeynep Canan Aydemir, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması*, (Basılmamış DPT Uzmanlık Tezi, 2002) Yayın No: DPT: 2664, s.125

3 Mine Yılmaz, Hüseyin Aktaş, Mahmut Kargın ve Bernur Açıkgöz, *Türkiye'de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 8, Sayı.29, 2006, s.55

Sayıli NUTS hakkında Mevzuatın Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından 26 Mayıs 2003 tarihinde kabulü ile başlamıştır.”⁴

AB, Türkiye’yi Aralık 1992’de yapılan Helsinki zirvesinde aday ülke olarak kabul etmiştir. Türkiye, AB’ne aday bir ülke olduğundan AB’ne üye ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. AB’ne üye ülkeler, bölgesel düzeydeki ekonomik ve sosyal sorunlara bölgesel politikalar geliştirebilmek için çeşitli boyutlarda bölgesel istatistiklere gerek duymaktadırlar.⁵ Bu bölgesel istatistikler, NUTS ile sağlanmaktadır. Türkiye’de ise AB’ne Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanarak adaylık için gerekli şartları yerine getirmek için ulusal program hazırlanmıştır. 2001 yılında bu program gereği istatistikî bölgelerin belirlenmesine başlanmıştır. Bunun için; Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bunun sonucunda, 2001 yılı içerisinde TÜİK ve DPT tarafından hazırlanan İBBS raporu Bakanlar Kurulu’nun 2002/4720 sayılı Kararı ile 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.⁶

NUTS sınıflandırması üç kritere göre yapılır. Bunlardan ilki ülkenin daha önce yapmış olduğu bölge sınıflandırmasını temel almaktır. Örneğin bölgenin sahip olduğu coğrafi özelliğe göre yapılmış bir sınıflandırma NUTS bölgeleri oluşturulurken de baz alınır. İkincisi, aynı potansiyele sahip alanların bir araya getirilerek sınıflandırma yapılmasıdır (örneğin tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgeler). Üçüncü kriter ise nüfustur. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak sınıflandırılan NUTS bölgelerinin, sırasıyla nüfus alt değerleri, 150.000, 800.000 ve 3 milyondur. Nüfus, coğrafya, bölgesel kalkınma planları, temel istatistikî göstergeler, illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması kriterleri göz önüne alınarak Türkiye’de 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 NUTS bölgesi tanımlanmıştır.⁷ Düzey 2 bölgeleri AB’inden en fazla yardım alacak birimler olarak belirlendiğinden bu birimlerin oluşturulmasında; “ortak sorunlara sahip, sosyoekonomik ve kültürel olarak birbirine yakın ve coğrafi olarak benzer özellikler gösteren iller”⁸ gruplanmıştır. Ayrıca Eurostat bölgesel planlarını Düzey 2 bölgelerine göre yapılmasını öngörmektedir. Yani ülkelerin ve birliğin tamamına yönelik hazırlanacak gelişme ve kalkınma planları Düzey 2 bölgeleri baz alınarak yapılmaktadır.⁹ Bu sebeplerden dolayı çalışmada Düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinlikleri karşılaştırılmıştır. Tablo 1.1.’de Türkiye deki NUTS ya da İBBS gösterilmiştir.

4 tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/FileUpload/yayinlar/6.NUTS.ppt

5 tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/FileUpload/yayinlar/5.NUTS.ppt

6 tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/FileUpload/yayinlar/5.NUTS.ppt

7 Barış Taş, *AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. VIII, No.2, Aralık 2006, s.187-189

8 tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/FileUpload/yayinlar/5.NUTS.ppt

9 Barış Taş, a.g.e., s.189

Tablo 1.1. Türkiye’de İBBS yada (NUTS)’a Göre Sınıflandırılmış Bölgeler

Kod	Düzyen 1 (12 bölge)	Kod	Düzyen 2 (26 alt bölge)	Düzyen 3 (81 il)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Bölgesel ve yerel kalkınmanın en önemli kısmı şüphesiz ilin ekonomik performansıdır. İllere kaynak sağlamak, orada yaşayan insanların yaşam standartlarını yükseltmek ve bunu sürekli hale getirebilme devletin önemli görevlerinden biridir. Devlet kamu yatırımları yaparak bu görevi gerçekleştirir. Tabi ki burada önemli olan bu kamu yatırımının büyüklüğü değil etkin kullanımıdır.¹⁰ Dünyadaki uygulamalara göre gelişmemiş bölgelere devlet eliyle yapılan yatırımlar ve yardımlar, o bölgelerde verimli kullanılamadığı sürece geri kazanılamamaktadır. Daha da önemlisi verimsiz olan bölgelere yönlendirilerek geri kazanımı zorlaştıran bu kaynakların, ülkenin başka bir yerinde verimli olarak değerlendirilip ülke ekonomisine kazandırılması sağlanabilir.¹¹

Etkinlik, verimlilik gibi kavramlar kaynakların sınırlı olduğu dünyamızda önemli bir yere sahiptir. Birden çok girdi kullanılarak birden çok çıktının üretildiği süreçlerde etkinlik ölçümlerinin yapılabilmesi için genellikle Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmaktadır. VZA, çoklu girdi ve çıktıya dayanan çoklu karar verme birimlerinin göreceli etkinliğini hesaplayan ve belli kısıtlar altında çok sayıda değişkeni değerlendire bilen matematik programlama tabanlı bir tekniktir.¹² VZA yöntemi bir girdi çıktı analizidir. Karar birimlerinin ürettiği çıktılar ve kullandığı girdiler dikkate alınarak göreceli etkinlikleri incelenir.¹³

VZA kullanarak yapılan etkinlik analizleri ile ilgili literatürde bir çok çalışma vardır. Bu çalışmalar bankalar, sağlık kurumları, sigorta şirketleri, okullar, firmalar gibi bir çok alana hitap etmektedir (bkz. Emrouznejad A., v.d., VZA literatür araştırması)¹⁴. Bir ülkede bulunan bölge veya illerinin etkinliğini analiz etmek için yapılan VZA çalışmalarından bazıları şunlardır; Charnes v.d. (1989) Çin Halk Cumhuriyetinde bulunan 28 ilin ekonomik etkinliklerini VZA yöntemi ile değerlendirmişlerdir.¹⁵ Aydemir (2002), Türkiye’de bölgesel rekabet edilebilirlik kapsamında illerin kaynak kullanımının etkinliğini VZA yöntemi ile belirlemiştir. Çalışmada, ille-

10 Mine Yılmaz v.d., a.g.e., s.3

11 Zeynep Canan Aydemir, a.g.e., s.125

12 Fehim Bakırcı, Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü, (İstanbul: Nobel Basımevi, Mayıs 2006), s.119-126

13 M.Cahit Güran ve M. Umar Tosun, *Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı: 1951-2003 dönemi için Parametrik Olmayan Ölçüm*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2005, Cilt. 60, Sayı.4, s.92

14 Ali Emrouznejad, Barnett R. Parker and Gabriel Tavares, *Evaluation of Research in Efficiency and Productivity: A Survey and Analysis of the first 30 years of Scholarly in DEA*, Vol. 42, No. 3, September 2008, s. 151-157

15 Abraham Charnes, William W. Cooper ve Li Shanling, *Using Data Envelopment Analysis to Evaluate Efficiency in the Economic Performance of Chinese Cities*, Socio-Econ. Planning Science, Vol.23, No.6, 1989, s. 326.

rin sahip oldukları kaynakları ne derece verimli bir şekilde katma değere dönüştürebildiklerini 1995-1999 yıllarını baz alarak 77 il (veri eksiklikleri nedeniyle Kırklareli, Uşak, Siirt ve Düzce çalışmaya dahil edilmemiştir) üzerinden değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda 37 ili göreceli olarak verimli, 40 ili verimsiz bulmuştur.¹⁶ Kar ve Taban (2003), Kamu harcama türlerinin ekonomik büyümeye etkisini değerlendirmek için içsel büyüme analizini kullanarak yaptıkları ekonometrik çalışmada, Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi, pozitif olarak etkilediği, sağlık ve alt yapı yatırımlarının ise ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini bulmuşlardır.¹⁷ Yılmaz v.d. (2006), Türkiye’de illere göre kamu yatırımlarının etkinliğini ölçmek için 1990-2000 yıllarını baz alarak, VZA yöntemi ile 73 ili karşılaştırmışlardır. Yaptıkları çalışmaya göre, sosyo-ekonomik gelişmişlikle etkinliğin sağlanabilmesi için eğitim ve sağlık sektörlerine ayrılan kamu yatırım harcamalarının payının yükseltilmesi gerektiğini bulmuşlardır.¹⁸ Örkcü ve Kardiyen (2006), Türkiye’nin 81 ilinin, gelişmişlik düzeylerini temsil eden 14 sosyo-ekonomik ve demografik değişken bakımından sınıflama ve sıralanmasında VZA ve çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden Diskriminant Analizi ve aşamalı olmayan Kümeleme Analizlerinden K-Ortalama tekniğini ele almışlardır. Kullandıkları çok değişkenli istatistiksel yöntemlerin VZA ile ne kadar uyumlu olduklarını tespit etmek içinde Kappa katsayısı kullanmışlardır. Sonuç olarak VZA’nın çok değişkenli istatistiksel yöntemlerin yerine konulabilecek bir yöntem olduğu sonucuna varmışlardır.¹⁹ Kıran (2008), kalkınmada öncelikli illerin ekonomik etkinliklerini ölçmek için 1995-2000 arası dönemi baz alarak VZA yöntemi ile kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında bulunan 50 ili karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda il’e yapılan yatırımlara göre ilin ekonomik kalkınmasında iyileşme beklenirken bu durumun olmamasına, uygulanan politika sorunlarının yol açtığı ve yapılacak yatırımların il’e değil o ildeki belirli sektörler için olması gerektiğini bulmuşlardır.²⁰

Bu çalışmaların yanı sıra VZA ile birlikte etkinliğe etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla Tobit modelin kullanıldığı sınırlı sayıda çalışmalar-

16 Zeynep Canan Aydemir, a.g.e., s.125

17 Muhsin Kar ve Sami Taban, *Türkiye’de Kamu Harcama Türlerinin Ekonomik Büyümeye Etkileri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt.58, Sayı.3, 2003, s.146

18 Mine Yılmaz v.d., a.g.e., s.53

19 H. Hasan Örkcü ve Filiz Kardiyen, Filiz, İllerin Gelişmişlik Düzeylerini Sıralama ve Sınıflama Bakımından Veri Zarflama Analizi ve Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerin Karşılaştırılması Üzerine bir Çalışma, Cilt.24, Sayı.2, 2006, s. 127-152

20 Berna Kıran, *Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Veri Zarflama Analiz Yöntemi İle Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2008), s.79

dan bazıları da şunlardır; Kirjavainen ve Loikkanen (1998), Finlandiya’da orta dereceli okulların son sınıfları arasındaki etkinlik analizini için VZA’yı kullanmışlardır. Daha sonra VZA etkinlik skorlarını kullanarak Tobit model kurmuşlardır. Tobit model ile küçük ve heterojen yapıdaki sınıfların, etkinlik üzerinde etkili olduğu ancak okul ölçeğinin etkili olmadığını analiz etmişlerdir.²¹ Loikkanen (2002), Finlandiya’da yer alan 83 bölgenin ekonomik etkinliklerini VZA ile belirlemiş ve bölgeler arasında ortaya çıkan etkinlik farklılıklarını Tobit ve Lojistik Regresyon modeli kullanarak açıklamışlardır.²² Loikkanen ve Susiluoto (2004), Finlandiya’da 353 belediyenin 1994-2002 yılları arasında toplam maliyet etkinliğini VZA ile araştırmışlardır. VZA ile belirlenen maliyet etkinlik skorlarını etkileyen faktörleri Tobit modeliyle belirlemeye çalışmışlardır. Tobit modeliyle, nüfus yoğunluğu ve coğrafi konumun, belediye etkinliğini azaltıcı yönde etki ettiğini, belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun eğitim düzeyinin ise etkinliği artırıcı yönde etki ettiğini analiz etmişlerdir.²³ Wongchai v.d. (2011), Taiwan’da 22 yiyecek endüstri firmasının finansal etkinliklerini belirlemek için, firmaların işletme maliyetleri, faaliyet giderleri, iş dışı harcamalarını ve sabit varlıklarını girdi olarak, net kârıda çıktı olarak aldığı VZA modelinde etkin olan firmaları sıralamak için de süper etkinlik modelini kullanmışlardır. Daha sonra firmaların etkinlik skorlarını etkileyen faktörleri bulmak için Tobit modeli kullanmışlardır.²⁴ Kounetas v.d.(2011), Yunanistan’da bulunan bir üniversitenin 16 fakültesinin araştırma performanslarını ölçmek için altı farklı VZA analizi yapmışlardır. Daha sonra etkinlik skorlarına etki eden çevresel faktörleri (bölümün altyapısı, bölümün hizmet yılı, çalışan personel sayısı v.b.) belirlemek için Tobit model kullanmışlardır.²⁵

Çalışmada amaç; NUTS yada İBBS’na göre Düzey 2’de yer alan 26 bölgenin ekonomik etkinliklerini ölçmektir. Ancak, 2007 ve 2008 yılı için

- 21 Tanja Kirjavainen and Heikki A. Loikkanen, *Efficiency Differences of Finish Senior Secondary Schools: An Application of DEA and Tobit Analysis*, Vol.17, No. 4, 1998, s.377-394
- 22 Heikki A Loikkanen, *An Evaluation of Economics Efficiency od Finish Regions by VZA and Tobit Models*, (42st Congress of the European Regional Science Association, Dortmund, Germany, 2002), s.15
- 23 Heikki A. Loikkanen and Ilkka Susiluoto, *Cost Efficiency of Finnish Municipalities 1994-2002. A n Application of DEA and Tobit Methods*, (44 st Congress of The European Regional Science Association, Porto, Portugal, 25-29 August)
- 24 Anupong Wongchai, Chien-Feng Tai and Ke- Chung Peng, *An Application of Super-efficiency and Tobit Method for Financial Efficiency Analysis of Food Industrial Companies in Taiwan*, 8-10 August 2011, 2nd IEEE International Conference on Emergency Management and Management Sciences, Beijing China, s. 823-826
- 25 Kostas Kounetas, Athanasios Anastasiou, Panagiotis Mitropoulos and Ioannis Mitropoulos, *Departmental Efficiency Differences within a Greek University: An Application of a DEA and Tobit Analysis*, International Transactions In Operational Research, 18(2011). s. 545-559

Mersin ilinin kamu yatırımları ve toplam banka kredisi verilerine ulaşamadığından TR62 bölgesi ve Aksaray ili için 2007 yılında ithalat değeri ile 2008 yılı ihracat değeri olmadığından söz konusu yıllarda dış ticaret dengesi hesaplanamamış dolayısıyla bu ilin içinde bulunduğu TR71 bölgesi de modelden dışlanmıştır. Böylece 24 bölge karar verme birimi olarak değerlendirilmiştir.

Kurulan VZA modeli Excel tabanlı VZA Frontier'de çözülmüştür. Daha sonra bağımlı değişken olarak alınan etkinlik skorlarına etki eden faktörler Tobit Model yardımıyla tespit edilmiştir. Tobit Model'in çözümü ise STATA 11.2 programı ile yapılmıştır. Çalışmanın ilk kısmında VZA analizinde değerlendirilecek olan karar verme birimlerinin, girdi ve çıktıların seçimi ile ilgili bilgiler, ikinci kısımda VZA ve Tobit model hakkında bilgiler verilip modellerin çözümü ile elde edilen verilerin yorumlanmasına son kısımda yer verilmiştir.

2. VERİLER

Kamu yatırım harcamalarının fazla olduğu ülkeler hızlı büyümektedirler. Yol, köprü, baraj, enerji üretimi, eğitim tesisleri gibi doğrudan doğruya mal ve hizmet üretmeyen alt yapı yatırımları²⁶ ekonomik büyüme artışında oldukça önemlidir. Bölge için yapılan yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi açıklamakta ve ekonominin uzun dönem büyüme ve verimliliğinin belirlenmesinde yardımcı olmaktadır.²⁷ Bu açıdan çalışmada, 2007–2008 yıllarında bölgelere yapılan, kişi başına kamu yatırımları, teşvik belgeli yatırımlar ve toplam banka kredileri girdi olarak ele alınmıştır. Girdiler her bir yıl için nüfus değerleri dikkate alınarak kişi başına hesaplanmıştır. "Ekonomik büyüme sürecinde öncelikle sermaye birikiminin, üretimin ve buna bağlı olarak kişi başına gelir düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır."²⁸ Çalışmada Düzey 2 bölgesindeki her bir bölge için 2007 ve 2008 yıllarında oluşturulan kişi başına Gayri Safi Katma Değer (GSKD), teşvik belgeleri ile yaratılan istihdam, açılan işyeri sayıları ve dış ticaret dengesi çıktı olarak alınmıştır. Girdi ve çıktı değişkenleri değerlendirilirken literatürde yapılan çalışmalar dikkate alınarak seçim yapılmıştır (Bkz: Aydemir (2002), Kar M. ve Taban S., (2003), Yılmaz v.d. (2006), Kıran (2008) v.b.).

---

26 Nazım Öztürk ve A. Meral Uzun, *Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan İktisadi Etmenler*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.11, No.2, 2010, s.101

27 Mine Yılmaz v.d., a.g.e., s.54-55

28 Mine Yılmaz v.d., a.g.e., s.55

“Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD); bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıktı) değerinden, bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilen değerdir. Kişi Başı Bölgesel Gayri Safi Katma Değer ise cari fiyatlarla bölgesel gayri safi katma değer yıl ortası bölge nüfus tahminine bölünmesi ile TL cinsinden elde edilen değerdir.”²⁹ Bölgenin ekonomik etkinliğini belirlemede GSKD önemli bir çıktı değişkenidir. GSKD, resmi istatistiklerde endüstrilerin ekonomiye katkısını ölçen ve sektörler/endüstriler arasında bir karşılaştırma yapılmasını mümkün kılan standart bir ölçümdür. GSKD şu şekilde hesaplanır:

$$\text{GSKD} + \text{ürünler üzerindeki vergiler} - \text{sübvansiyonlar} = \text{Gayri Safi Yurtiçi Hasıla}$$

GSYİH ve GSKD yakından ilişkilidir; fakat ürünlere doğrudan uygulanan vergiler ve sübvansiyonların hesaplanmasıyla GSKD, yaratıcı endüstrilerin ekonomiye olan katkısı hakkında daha iyi bir ölçüm sağlar.³⁰ Bu açıdan GSKD bölgenin ekonomik etkinliğini ölçmede çıktı değişkeni olarak alınmıştır.

“Teşvik, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanmaktadır”.³¹ Yatırım teşvikleri; bölgeler arası dengesizlikler gidermek, sermayeyi tabana yaymak, yeni istihdam alanları yaratmak vb. faaliyetlere yönlendirme ve destekleme sağlamak için girişimcilerin yatırım yapmalarını için özendirme, yabancı sermayeyi ülkeye çekme ve ekonomiye rekabetçi olma niteliği kazandırma politikasıdır.³² Bu açıdan teşvik yatırımları ile yaratılan istihdam, o ilin ekonomik etkinliğini ölçmede önemli bir çıktı değişkenidir.

Bölgede incelenen yıl için açılan işyeri sayısı da o bölgenin ekonomik etkinliğini belirlemede önemli bir çıktı değişkenidir. Yeni açılan işyerleri, bölgenin kullandığı teşvik belgeli yatırımların ve banka kredilerinin bir çıktısı olarak değerlendirilmiştir.

29 http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?alt_id=56

30 www.telifhaklari.gov.tr/kaynaklar/bolum.../2012_05_24_474846.do.

31 Nazım Öztürk ve A. Meral Uzun, a.g.e, s.104

32 Berna Kıran, a.g.e., s.47, Nazım Öztürk ve A. Meral Uzun, a.g.e., s.104

Dış ticaret dengesi ihracat ile ithalat arasındaki farktır.³³Dış ticaret dengesini bulmak için bölgenin ihraç ettiği malların değerinden ithal ettiği malların değeri çıkarılır. “Dış ticaret dengesi, ekonomik istikrarın sürdürülebilmesine yönelik en önemli göstergelerden biridir.”³⁴ İhracatın ithalattan fazla olduğu(dış ticaret fazlalığı) durumlarda ulusal paranın değeri artarken, ithalatın ihracatı aştığı (dış ticaret açığı) durumlarda ulusal paranın değeri azalır.³⁵ Bu bakımdan bölgelerin dış ticaret dengeleri elde edilip bölgenin o yılki nüfusuna bölünerek kişi başına dış ticaret dengesi değeri bulunmuştur. Çalışmada dış ticaret dengesi negatif olan bölgeler çıkmıştır. VZA modellerinde değişken değerlerinin sıfırdan büyük yani pozitif olması gerekmektedir. Negatif dış ticaret dengesi değerlerinin pozitif olması için normalizasyon³⁶ işlemi yapılmıştır.

VZA’da girdi ve çıktı değişkenlerinin uygunluğunu belirlemek için değişkenler arası korelasyon değerine bakılır. Örneğin iki girdi arasında mükemmel bir korelasyon mevcutsa, içlerinden biri etkinlik değerlerinde değişmeye yol açmadan çıkarılabilmektedir. Çıktılar içinde aynı durum geçerli olmaktadır. Ancak girdi ve çıktılar arasında yüksek korelasyon olması gerekir.³⁷ Bu kriterler dikkate alınarak korelasyon hesaplamaları yapılmıştır. Korelasyon analiz değerleri değerlendirildiğinde, girdi ve çıktı değişkenlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Değişkenler arası korelasyon değerleri bulgular başlığı altında verilmiştir.

3. YÖNTEM

Üretim birimlerinin etkinlik ölçümünde kullanılan oran analizi, basit ve sık kullanılan etkinlik ölçüm yöntemlerinden biridir. Oran analizinde etkinlik tek bir çıktı ve tek bir girdi ile ölçülür. Diğer bir etkinlik ölçüm yöntemi parametrik yöntemlerdir ve bu yöntemler analitik üretim fonksiyonu varsayımını gerekli kılar (Cobb-Douglas Üretim fonksiyonu gibi). Parametrik yöntemlerde etkinliği ölçmek için tek bir çıktının birden fazla

33 Berna Kıran, a.g.e., s.50.

34 Halil Altıntaş ve Rahmi Çetin, *Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Öngörülmesi:1989-2005*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt.63, Sayı.4, 2008, s.30

35 Nazım Öztürk ve Yüksel Bayraktar, *Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 11, Sayı.1, 2010, s.160

36 Sadeghiani J. Salehi, Maghsoud Amiri, Mohammad Taghi Taghavifard, Seyed Hossein Razavi, *Ranking of Efficient Units by Using Data Envelopment Analysis and Analytical Hierarchy Process*, Management Knowledge, Vol.21, No.81, Summer 2008, s.78

37 Berna Kıran, a.g.e., s.34-35

girdi ile ilişkili olduğu çoklu regresyon teknikleri kullanılır.³⁸ Parametrik yöntemlerde genel olarak bir gözlem kümesi vardır ve bu küme içinde en iyi performansın regresyon çizgisi üzerinde olduğu varsayılarak, bu çizgiden sapma göstermeyen gözlemler etkin, bu gözleme göre başarısız olan diğer gözlemler de etkinsiz olarak tanımlar. Parametrik olmayan tekniklerde, üretim teknolojisi açısından parametre sayısı sonsuzdur ve fonksiyonel formu belirlenmiş bir fonksiyon sınıfına ait olma varsayımı yapılmamaktadır. Ayrıca etkinlik sınırı parçalı doğrusal olarak tanımlanmaktadır. Parametrik olmayan yöntemler arasında en yaygın kullanılan Veri Zarflama Analizi’dir.³⁹

3.1. Veri Zarflama Analizi

A. Charnes, W.W. Cooper ve E. Rhodes⁴⁰ tarafından geliştirilen Veri Zarflama Analizi İngiltere’deki polis teşkilatından, Kıbrıs ve Kanada’daki bankaların, Amerika, İngiltere ve Fransa’da üniversitelerin etkinliğinin ölçümüne kadar bir çok alanda kullanılmıştır.⁴¹ VZA, karar verme birimleri (Decision Making Unit- DMU) olarak adlandırılan, ürettikleri ürün ya da hizmet açısından birbirine benzeyen ekonomik karar birimlerinin görelili etkinliğinin ölçülmesi için geliştirilen parametrik olmayan bir etkinlik ölçüm tekniğidir. VZA modelleri ölçeğe göre sabit veya değişken getirili olmak üzere iki gruba ayrılır ve bu modeller yönelimlerine göre girdi yönelimli, çıktı yönelimli ve yönelimsiz modeller olmak üzere de üç gruba ayrılırlar.⁴² Bu sınıflandırmaların tümünü kapsayan ve literatürden belirlenen Veri Zarflama Analizi modelleri şunlardır.⁴³

- CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Modeli
- BCC (Banker-Charnes- Cooper) Modeli
- Ölçeğe Göre Sabit Getirili Model (Constant Return Scale Model) (CRS)

38 İsmail Güneş ve Melek Akdoğan, *Büyükşehir Belediye Hizmetlerinin Görelili Etkinlik Analiz*, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt.16, Sayı.4, 2007, s.44-45

39 Fehim Bakırcı, a.g.e., 2006, s.104-105.

40 Abraham Charnes, William W. Cooper, E. Rhodes, *Measuring the Efficiency of Decision Making Units*, European Journal of Operational Research, Vol.2, s. 429-444

41 Mine Yılmaz v.d., a.g.e., s.57.

42 Gülnur Kecek, *Veri Zarflama Analizi, Teori ve Uygulama Örneği*, (Ankara: Siyasal Kitapevi, 1. Basım, 2010), s.64

43 William W. Cooper, Lawrence M. Seiford, Kaoru Tone, *Data Envelopment Analysis A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA – Solver Software*, (Netherlands:Springer, Second Edition, 2007), s.48-116.

- Ölçeğe Göre Değişken Getirili Model (Variable Return Scale Model) (VRS)
- Ölçeğe Göre Azalan Getirili Model (Decreasing Scale Model) (DRS)
- Ölçeğe Göre Artan Getirili Model (Increasing Return Scale Model) (IRS)
- Toplamsal Model (Additive Model)
- Aylak Tabanlı Ölçüm Modeli (Slacks Based Measurement Model) (SBM)
- Süper Aylak Tabanlı Model (SupSBM)

VZA kesirli doğrusal programlama yöntemi ile modellenir. Modele göre analiz edilecek problemde (n) adet karar verme biriminin, (m) adet girdisi ve (s) adet çıktısı olsun. $X_{ij} > 0$ değişkeni (j) karar birimi tarafından kullanılan, (i) girdi miktarını göstermektedir. Benzer şekilde $Y_{rj} > 0$ değişkeni (j) karar birimi tarafından üretilen, (r) çıktı miktarını gösterebilir. Bu karar problemi için değişkenler, k karar biriminin (i) girdi ve (r) çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla (v_{ik}) ve (u_{rk}) olarak gösterilmektedir. Bu aşamada problem (n) tane karar birimi için (n) tane kesirli doğrusal programlama modelinin formülasyonu olarak ifade edilmektedir. Verimlilik, çıktıların girdilere oranı olduğundan, modelin amaç fonksiyonu kesirlidir ve (k) karar birimi için ağırlıklandırılmış çıktıların ağırlıklandırılmış girdilere oranını maksimum yapmaya çalışır.

$$\text{Max} h_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik}}$$

Etkinlik skorları 1'in üzerine çıkamayacağından, karar birimlerinin alacağı ağırlıklara bir kısıt konulur. Bu kısıt aşağıda verilmiştir:

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij}} \leq 1 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

Girdi ve çıktı ağırlıkları negatif olamayacağından,

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

olur. Bu kesirli programlama modeli, doğrusal programlama modeline dönüştürülür ve Simpleks Algoritması yardımıyla çözülür. Kesirli modelin doğrusal modele dönüştürülmesiyle ortaya çıkan model, CCR modeli olarak isimlendirilmektedir.

CCR Modeli;

$$\text{Amaç Fonksiyon} \quad \text{Max}h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}$$

$$\text{Kısıtlar;} \quad \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r=1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i=1, \dots, m$$

Veri Zarflama Analizinin sonuçlarını almak için CCR modelinin Dual modeli çözülür.⁴⁴

Dual CCR modeli;

$$\text{Amaç Fonksiyon} \quad \text{Min}w_k = q_k$$

$$\text{Kısıtlar;} \quad \sum_{j=1}^n \lambda_{kj} Y_{rj} \geq Y_{rj} \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$-\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} X_{ij} + q_k X_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

$$\lambda_{kj} \geq 0 \quad ; \quad j=1, \dots, n$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty$$

Dual modelde, girdi ve çıktı üzerindeki ağırlıklar yerine KVB üzerindeki ağırlıklar (λ_{kj}) hesaplanır. Bu ağırlıklar sifıra eşit ya da **büyüktür**.⁴⁵ “CCR modelinde k karar biriminin pozitif değerler verilen tüm λ_{kj} dual değişkenlerin karşılık geldikleri karar birimleri etkindir. Bu karar birimlerinin oluşturduğu sete, karar birimi (k)’nın referans seti adı verilir.”⁴⁶

Çalışmada girdiye yönelik ölçüğe göre sabit getirili model (CRS) kullanılmıştır. Tüm girdi ve çıktı değerleri bölgenin o yıl ki nüfus değerleri dikkate alınarak kişi başına hesaplanmıştır. Analizler her yıl için ayrı ayrı yapılmıştır.

3.2. Tobit Model

Eğer yapılan bir regresyon tahmininde bağımlı değişkenin tüm gözlem değeri tam elde edilemiyor veya bağımlı değişkenin tüm değerleri gözlenilebiliyor fakat belli bir aralıkta tanımlanıyor ise farklı bir tahmin yöntemi kullanmayı gerekli kılar. Böyle durumlarda veriler, popülasyonu tam olarak temsil edemez. Bu tip verilerin analizi için; Sınırlandırılmış Bağımlı Değişken (Limited Dependent Variable), Genelleştirilmiş Tobit (Generalized Tobit) veya Gizli Değişken (Latent Variable) modellen-

44 M.Cahit Güran ve M. Umar Tosun, a.g.e., s.97-98

45 Fehim Bakırca, a.g.e., 2006, s. 130

46 M.Cahit Güran ve M. Umar Tosun, a.g.e., s.99

ri kullanılır.⁴⁷ Tobit model Probit modelin bir uzantısıdır. James Tobin⁴⁸ tarafından geliştirilen bu regresyon modeli sansürlü⁴⁹ regresyon modeli olarak da bilinmektedir.⁵⁰ Model, Tobin'in Probit modeline dayalı hane halkı harcamaları araştırması sonucunda ortaya çıkmış ve Goldberger⁵¹ tarafından Tobin'in Probit'i anlamında Tobit model olarak isimlendirilmiştir.⁵² Tobit modelinde veya sansürlü normal regresyon modelinde, gizli (latent) değişken doğrusal, bozucu terimleri sıfır ortalama ve eşit varyansa sahiptir. Tobit denklemi aşağıdaki gibi yazılabilir;⁵³

$$y_i^* = x_i' \beta + u_i \quad (i=1,2,\dots,n)$$
$$y_i^* > 0 \text{ ise } y_i = y_i^*$$
$$y_i^* \leq 0 \text{ ise } y_i = 0$$

x_i' = Tüm durumlar için gözlenen bağımsız değişken,

$y_i = 0$ 'a eşit veya 0'dan daha büyük veya daha küçük değerlerle sınırlandırılmış gizli (latent) bağımlı değişken,

β = Tahmin edilecek katsayılar,

u_i = Hata terimini (bozucu terimi) göstermektedir.

Bu çalışmada Tobit model kullanılmasının nedeni, VZA analizinden elde edilen etkinlik değerlerinin 0 ile 1 arasında yer almasıdır. Buna göre üstten (ya da sağdan) 1 noktasında sansürlenmiş Tobit modeli kullanılmıştır. Bu model;

$$y_i^* = x_i' \beta + u_i$$
$$y = \begin{cases} y^* & \text{ise } y^* < 1 \\ 1 & \text{ise } y^* \geq 1 \end{cases}$$

şeklinde ifade edilir.

47 Aziz Kutlar, Fehim Bakırcı ve Fatih Yüksel, Türkiye'de Belediyelerin Ekonomik Etkinliği ve Etkinliğe Etki Eden Faktörler Üzerine bir Araştırma, TÜBİTAK Projesi Proje No: 107K490, Ocak 2010, s. 88-91

48 James Tobin, , *Estimation of Relationships for Limited Dependent Variables*, *Econometrica*, Vol.26, No.1, Jan 1958, s. 24

49 Sansürlü: Bağımlı değişkene ait bilginin yalnızca bazı gözlemler için bulunduğu bir örneklem, sansürlü örneklem olarak adlandırılır.

50 Selçuk Karabat ve Ela Atış, *Manisa İli Bağ Alanlarında Kullanılan Tarımsal İlaçların Gıda Güvenliğine Etkisinin Koşullu Değerleme Yöntemi ile Analizi*, Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., Cilt.49, Sayı.1, 2012, s. 20

51 Arthur Goldberger, *Econometric Theory*, (New York: J. Wiley, 1964).

52 Fehim Bakırcı, , *Firma Etkinliğini Etkileyen Faktörler: Türk Tekstil Sektöründe bir VZA ve Tobit Model Uygulanması*, Ekev Akademi Dergisi, Cilt.11, Sayı.30, 2007, s.334

53 Aziz Kutlar v.d., a.g.e., s. 88-91

4. BULGULAR

Çalışmada VZA analizinden ve Tobit model analizinden elde edilen bulgular kullanılarak yorumlar yapılmıştır. VZA analizi yapmadan önce değişkenler arasındaki korelasyona bakılmıştır. Her bir yıl için korelasyon değerleri Tablo 4.1.’de verilmiştir.

Tablo 4.1. VZA’da kullanılan girdi ve çıktıların 2007 ve 2008 yılları için korelasyon değerleri (Kamu Yatırımı (KY), Teşvik Yatırımı (TY), Toplam Krediler (TK), İstihdam (İS), Açılan İşyeri(Aİ), Gayri Safi Katma Değer (GSKD), Dış Ticaret(DT))

Girdi ve Çıktıların 2007 Yılı Korelasyon Değerleri							
	KY	TY	TK	İS	Aİ	GSKD	DT
KY	1.0000						
TY	0.2715	1.0000					
TK	0.1475	0.1947	1.0000				
İS	0.1844	0.8821	0.0825	1.0000			
Aİ	0.1235	0.1366	0.9535	0.0714	1.0000		
GSKD	0.1447	0.4606	0.8164	0.4223	0.8122	1.0000	
DT	-0.0864	-0.2829	-0.6638	0.0011	-0.5043	-0.3399	1.0000
Girdi ve Çıktıların 2008 Yılı Korelasyon Değerleri							
KY	1.0000						
TY	0.2514	1.0000					
TK	0.3251	0.1066	1.0000				
İS	0.3698	0.4373	0.3857	1.0000			
Aİ	0.3744	0.0304	0.9584	0.4393	1.0000		
GSKD	0.3506	0.3071	0.8254	0.7007	0.7857	1.0000	
DT	0.1701	0.0603	-0.5839	0.2283	-0.4507	-0.2990	1.0000

Tablodaki korelasyon değerlerinden yola çıkarak, kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinde değişiklik yapmaya gerek olmadığı saptanmıştır.

4.1. Veri Zarflama Analizi Bulguları

Bu çalışmada; her bir bölge için girdi olarak; kişi başı kamu yatırım gerçekleştirmeleri(x_1), teşvik belgeli yatırımlar(x_2), toplam banka kredileri(x_3), çıktı olarak; Gayri Safi Katma Değer (GSKD)(y_1), teşvik belgeleri ile yaratılan istihdam(y_2), açılan işyeri sayısı(y_3) ve dış ticaret dengesi (y_4) alınmıştır. Tüm değişkenler bölgenin incelenen dönemde nüfusu dikkate alınarak kişi başına hesaplanmıştır.

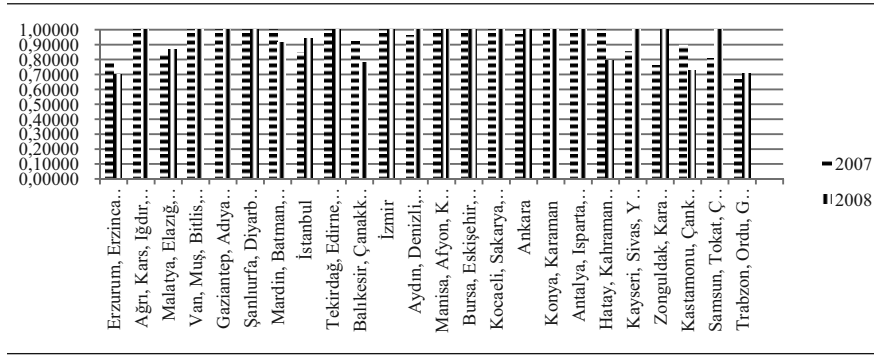
Excel tabanlı VZA Frontier programı, 24 bölge, 3 girdi ve 4 çıktı için CRS modeli, girdi odaklı olarak çalıştırıldığında Tablo 4.2.'deki etkinlik değerlerine ulaşılmıştır.

Tablo 4.2. Yıllar itibariyle Düzey 2 Bölgelerinin Etkinlik Değerleri

DMU No.	Karar Verme Birimleri (Decision Making Unit-DMU)	2007 Etkinlik Değerleri	2008 Etkinlik Değerleri
1	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	0.78563	0.69854
2	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	1	1
3	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	0.83537	0.86889
4	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	1	1
5	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	1	1
6	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	1	1
7	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	1	0.91664
8	TR10 (İstanbul)	0.84949	0.94412
9	TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	1	1
10	TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	0.91882	0.78302
11	TR31 (İzmir)	1	1
12	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	0.95993	1
13	TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak)	1	1
14	TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	1	1
15	TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	1	1
16	TR51 (Ankara)	0.96744	1
17	TR52 (Konya, Karaman)	1	1
18	TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	1	1
19	TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	1	0.79298
20	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	0.85177	1
21	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	0.75976	1
22	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	0.90335	0.72627
23	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	0.80595	1
24	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	0.66902	0.71019

Tablo 4.2. değerlerine toplu olarak baktığımızda 2007-2008 yılları süresince ekonomileri etkin olan bölgeler; TRA2, TRB2, TRC1, TRC2, TR21, TR31, TR33, TR41, TR42, TR52 ve TR61’dir. Yani 24 bölgeden 11’i 2007-2008 yıllarında kaynaklarını iyi değerlendirerek ekonomik etkinlik sağlamışlardır. Diğer 14 bölgenin etkinlikleri yıllar itibariyle değişiklik göstermiştir. 2007 ve 2008 yıllarında bölgelerin etkinliklerini karşılaştıran grafik, Grafik 4.1.’de verilmiştir. Grafikten görüldüğü üzere bazı bölgelerin ekonomik etkinlikleri değişmezken bazılarının etkinlikleri gerilemiş bazılarının etkinlikleri de iyileşmiştir.

Grafik 4.1. 2007 ve 2008 Yıllarına Ait Etkinlik Değerlerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.2’ye göre, 2007 yılında, 13 bölge ekonomik olarak etkin olurken 11 bölge etkisiz olmuştur. Etkin olan bölgeler 2007 yılında girdi kaynaklarının iyi şekilde değerlendirmişlerdir. 2007 yılının en etkisiz bölgesi ise 0,66902 etkinlik değeri ile TR90 bölgesi olmuştur. Etkin olan bölgelerin etkinlik değerleri göreceli olarak alınıp etkin olmayan bölgelerin etkin olabilmeleri için gerekli olan iyileştirmeler hesaplanmıştır. İyileştirmeler hesaplanırken her bir etkin olmayan ilin sonuçlarının iyileştirilebilmesi için o ile referans olacak illerin λ yoğunluk değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Tablo 4.3.’de 2007 yılında etkin olmayan iller için potansiyel iyileştirme değerleri verilmiştir. Tablo 4.2.’ye göre 2007 yılının en etkisiz bölgesi olan TR90’nun ekonomik olarak etkin olabilmesi için Tablo 4.3.’deki potansiyel iyileştirme değerleri göz önüne alındığında; teşvik belgeleri ile yaratılan istihdamda ve açılan işyeri sayısında %49,73’lük artış sağlamalıdır. Aynı zamanda dış ticaret değerinde de %110’lük bir artış gereklidir. Diğer bölgeler içinde potansiyel iyileştirme tablosundaki yüzdeler kullanılarak benzer yorumlar yapılır.

Tablo 4.3. 2007 yılında ekonomileri etkin olmayan illerin çıktıları bazında Potansiyel iyileştirme değerleri (Kamu Yatırımı (KY), Teşvik yatırımı (TY), Toplam Krediler (TK), İstihdam (IS), Açılan İşyeri (Aİ), Gayri Safi Katma Değer (GSKD), Dış Ticaret (DT)

DMU No	DMU İsmi	Etkinlik	KY	TY	TK	IS	Aİ	GSKD	DT
1	TRA1	0.786	-21.437	-21.437	-21.437	50.578	44.863	43.155	64.660
3	TRB1	0.835	-16.462	-23.714	-16.463	25.391	19.707	19.707	36.202
8	TR10	0.850	-15.051	-36.740	-19.796	58.177	17.717	52.040	788.532
10	TR22	0.918	-8.118	-8.118	-8.118	8.835	21.879	8.835	27.482
12	TR32	0.960	-4.007	-4.007	-4.007	4.174	4.174	14.182	4.174
16	TR51	0.967	-23.177	-3.256	-6.982	90.716	3.366	42.324	72.951
20	TR72	0.852	-14.823	-14.823	-14.823	17.402	17.402	25.368	46.841
21	TR81	0.758	-24.024	-41.215	-24.024	43.406	50.285	31.621	93.306
22	TR82	0.903	-9.665	-9.665	-9.665	10.699	49.900	35.455	66.090
23	TR83	0.806	-19.405	-19.405	-19.405	24.077	39.594	24.077	44.037
24	TR90	0.669	-33.098	-33.098	-33.098	49.473	49.473	49.473	110.654

Tablo 4.2'ye göre, 2008 yılında, 16 bölge ekonomik olarak etkin olurken 8 bölge etkinsiz olmuştur. Etkin olan bölgeler 2008 yılında girdi kaynaklarını iyi şekilde değerlendirmişlerdir. Tablo 4.4.'de 2008 yılında ekonomileri etkin olmayan bölgelerin çıktıları bazında potansiyel iyileştirme değerleri verilmiştir. Tablo 4.2.'ye göre 2008 yılının en etkinsiz bölgesi olan TRA1'in ekonomik olarak etkin olabilmesi için Tablo 4.4.'de yer alan potansiyel iyileştirme değerleri göz önüne alındığında; teşvik belgeleri ile yaratılan istihdamda %51,583, açılan işyeri sayısında %43,155'lik ve dış ticaret dengesi değerinde %82,505'lik bir artış sağlaması gerektiği söylenebilir. Diğer bölgeler içinde potansiyel iyileştirme tablosundaki yüzdeler kullanılarak benzer yorumlar yapılabilir.

Tablo 4.4. 2008 yılında ekonomileri etkin olmayan illerin çıktıları bazında Potansiyel iyileştirme değerleri (Kamu Yatırımı (KY), Teşvik yatırımı (TY), Toplam Krediler (TK), İstihdam (IS), Açılan İşyeri (Aİ), Gayri Safi Katma Değer (GSKD), Dış Ticaret (DT))

DMU No	DMU İsmi	Etkinlik	KY	TY	TK	IS	Aİ	GSKD	DT
1	TRA1	0.699	-30.146	-41.944	-30.146	51.583	73.616	43.155	82.505
3	TRB1	0.86889	-15.416	-13.111	-13.111	15.089	27.374	15.089	22.082
7	TRC3	0.917	-41.260	-48.051	-8.336	9.094	24.793	15.251	19.970
8	TR10	0.944	-5.588	-5.588	-12.646	5.918	5.918	31.806	513.580
10	TR22	0.783	-21.698	-67.630	-21.696	27.710	38.793	27.710	33.988
19	TR63	0.793	-20.702	-20.702	-20.702	26.106	26.106	26.106	52.377
22	TR82	0.726	-27.373	-78.363	-27.373	37.691	60.963	37.691	37.691
24	TR90	0.710	-28.981	-28.981	-28.981	40.807	77.806	40.807	107.461

4.2. Tobit Model Bulguları

VZA sonucunda bağımlı değişken olan etkinlik değerleri 0-1 gibi sınırlı bir aralıkta çıkar. Bağımlı değişkenin sınırlı olduğu regresyon modelleri klasik lineer regresyon modeli ile tahmin edildiğinde, sapmalı tahminciler ve receğinden bağımlı değişkene etki eden faktörlerin değerleri belirlenirken sınırlı bağımlı değişkenli modellerden biri olan Tobit model tercih edilir. Buna göre regresyon modeli şu şekilde kurulur;

$$\begin{aligned}
 \text{etkinlik}_i^* &= \beta_0 + \beta_1 \text{kamuyatirim}_i + \beta_2 \text{tesvikyatirim}_i + \beta_3 \text{toplambankkredi}_i \\
 &+ \beta_4 \text{istihdam}_i + \beta_5 \text{isyeri}_i + \beta_6 \text{GSKD}_i + \beta_7 \text{disticaret}_i + u_i \\
 \text{etkinlik}_i &= \begin{cases} \text{etkinlik}_i^* & \text{etkinlik}_i^* < 1 \\ 1 & \text{etkinlik}_i^* \geq 1 \end{cases}
 \end{aligned}$$

2007 yılı için; VZA analizi sonucunda bulunan etkinlik değerleri bağımlı değişken olarak, girdi ve çıktı değişkenleri bağımsız değişken olarak alınan Tobit model analizi yapılırken 24 gözlem içerisinde 11 tanesi sansürlü yani bağımlı değişken değerleri 1’in altında ve 13 tanesi üstten (ya da sağdan) sansürlü yani bağımlı değişken değerleri 1’in üstünde çıkmıştır. Modelin genelini anlamlılığını test etmek için kullanılan Likelihood Oran test (LR) sonuçlarına göre serbestlik derecesi 7 olan LR değerinin olasılığı 0.05’ten küçük olduğu için modeldeki parametrelerin birlikte anlamlı olduğu sonucuna varılır. Tablo 4.5.’de Tobit Analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.5. 2007 yılı Tobit Model Bulguları

	Katsayı	t	P> t
Kamu yatırım***	-0.0010176	-2.62	0.018
Teşvik yatırım***	-0.0006971	-2.18	0.043
Toplamkredi	-0.1596633	-1.37	0.190
İstihdam***	136.752	2.42	0.027
İşyeri	572.3359	1.40	0.182
GSKD	0.0000143	0.67	0.512
Dış Ticaret	-0.0000692	-1.02	0.322
Sabit sayı	1.361684	4.34	0.000
Gözlem sayısı = 24	soldan sansürlü gözlem sayısı = 0		
LR chi2(7) = 18.29	sansürsüz gözlem sayısı = 11		
Prob > chi2 = 0.0107	sağdan sansürlü gözlem sayısı = 13		

***: %95 Güvenle anlamlı parametreler

Tablo 4.5. e göre VZA analizinde kullanılan girdi değişkenlerinden olan kamu yatırımı ve teşvik belgeli yatırım; çıktı değişkeni olarak kullanılan istihdam değişkenlerinin p olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için anlamlı, diğer değişkenler anlamsız çıkmışlardır. Yani literatürde etkinliğe etki edebilecek faktörler olarak belirlenen değişkenlerden 2007 yılı için sadece üç tanesi anlamlı çıkmıştır. Bu yüzden ancak o yıl (2007) bölge etkinliği için üzerinde durulması gereken konu kamu yatırımı, teşvik belgeli yatırımlar ve istihdam üzerinde yapılacak çalışmalar olarak ifade edilebilir. Anlamlı çıkan parametrelere bakıldığında teşvik belgeli yatırımlar ile kamu yatırımlarının işareti negatiftir. Yani bu değişkenlerin etkinliği azaltıcı yönde etkisinin olduğu sonucuna varılır. Zaten bu değişkenlerin potansiyel iyileştirme değerlerine de bakıldığında optimum değer üstünde olduğu ve bir azaltma gerektiği görülür. Benzer biçimde çıktı değişkeni olan teşvik belgeli ile yaratılan istihdam ise pozitif işaretlidir. Yani istihdamı artırmak, etkinliği artırır sonucuna varılır. Yine potansiyel iyileştirme değerlerine bakıldığında bu değişkenin optimumu yakalayamadığı ve iyileştirme yapılması gerektiği sonucuna varılır. Yine anlamlı çıkan parametreler üzerinden yorum yapılırsa; girdi değişkeni olan kamu yatırımları ile teşvik belgeli yatırımlarla yaratılan istihdam arasında %18.44'lük (Tablo 4.1.) bir korelasyon olduğu görülür. Benzer şekilde teşvik belgeli ya-

tırımlar ile teşvik belgeli yatırımlar sonucu elde edilen istihdam arasında da %88.21’lik (Tablo 4.1.) bir korelasyon olduğu bulunmuştur. Yani verilen teşvik belgeli yatırımları ile istihdam arasında önemli bir ilişki olduğu sonucuna varılır.

2008 yılı için; VZA analizi sonucunda bulunan etkinlik değerleri bağımlı değişken olarak, girdi ve çıktı değişkenleri bağımsız değişken olarak alınan Tobit model analizi yapılırken 24 gözlem içerisinde 8 tanesi sansürlü yani bağımlı değişken değerleri 1’in altında ve 16 tanesi üstten (ya da sağdan) sansürlü yani bağımlı değişken değerleri 1’in üstünde çıkmıştır. Tablo 4.6.’da 2008 yılı için Tobit model sonuçları göstermektedir.

Tablo 4.6. 2008 Yılı Tobit Model Bulguları

	Katsayı	t	P> t
Kamu yatırım***	-0.0048611	-2.93	0.009
Teşvik yatırım***	-0.0001601	-2.13	0.048
Toplam kredi	0.1628823	1.18	0.254
İstihdam	-190.5947	-1.33	0.202
İşyeri	311.5369	0.41	0.685
GSKD	0.0000391	1.16	0.262
Dış Ticaret***	0.0004115	2.39	0.029
Sabit sayı	-0.5247758	-0.82	0.425

***: %95 güvenle anlamlı parametreler

Gözlem sayısı = 24	soldan sansürlü gözlem sayısı = 0
LR chi2(7) = 31.65	sansürlü gözlem sayısı = 8
Prob > chi2 = 0.0000	sağdan sansürlü gözlem sayısı = 16

Modelin genelini anlamlılığını test etmek için kullanılan Likelihood Oran test (LR) sonuçlarına göre serbestlik derecesi 7 olan LR değerinin olasılığı 0.05’ten küçük olduğu için modeldeki parametrelerin birlikte anlamlı olduğu sonucuna varılır. 2008 yılı verilerine göre VZA analizinde kullanılan girdi değişkenlerinden olan kamu yatırımı ve teşvik belgeli yatırım; çıktı değişkeni olarak kullanılan dış ticaret dengesi değişkenlerinin p olasılık değerleri 0.05’ten küçük olduğu için anlamlı diğer değişkenler anlamsız çıkmışlardır. Yani literatürde etkinliğe etki edebilecek faktörler olarak

belirlenen değişkenlerden 2008 yılı için sadece 3 tanesi anlamlı çıkmıştır. Bu yüzden 2008 yılı için bölge etkinliği üzerinde durulması gereken konu kamu yatırımı, teşvik yatırımları ve dış ticaret dengesi üzerinde yapılacak çalışmalar olarak ifade edilebilir. Anlamlı çıkan parametreler üzerinden yorum yapılırsa; kamu yatırımları ve teşvik belgeli yatırımlar ile dış ticaret dengesi arasında sırasıyla %17.01 ve %6.03 (Tablo 4.1.) şeklinde düşük korelasyon olduğu görünür. Yani; bu girdi değişkenlerinin, 2008 yılı döneminde ihracat ile ithalat arasındaki farkı artırmadaki etkisinin düşük olduğu sonucuna varılır.

4. SONUÇ

Çalışmada NUTS yada İBBS sınıflamasına göre Düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinlikleri ve etkinliklerine etki eden faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla TÜİK'ten, 2007-2008 yıllarında Düzey 2 bölgesinde bulunan 26 bölgeden TR62 ve TR71 bölgelerinde yer alan bazı şehirlerin bilgilerine ulaşılamadığından bu bölgeler çıkarıldıktan sonra geri kalan 24 bölge için ekonomik etkinlik analizi yapılmıştır. Ekonomik etkinliği belirlemek için parametrik olmayan ölçüm tekniği olan Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmıştır. VZA analizi sonucunda, bölgelerin etkinlik değerleri bulunmuş ve bu etkinlik değerleri bağımlı değişken olarak alınıp, bağımsız değişken olarak girdi ve çıktı değişkenleri kullanılarak Tobit modeli kurulmuştur. Böylece etkinlik üzerinde girdi ve çıktı değişkenlerinin anlamlılığı (etkililiği) bulunmuştur. Çalışmanın bulgularına göre 2007-2008 yılların da sırasıyla; 13. ve 16. bölgeler etkin çıkmıştır. Yıllar ilerledikçe etkin bölgelerin sayısında bir artma söz konusu olmuştur. 2007 yılında etkinlik değeri en az olan TR90 bölgesi (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane), 2008 yılında da TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgesi olmuştur. Ekonomik etkinliği düşük çıkan bölgelerin etkin olabilmeleri için çıktı ve girdilerinde yapmaları gereken potansiyel iyileştirme değerleri bulunmuştur. Genel olarak bir yorum yapılacak olursa; ekonomik olarak etkin olmayan bölgelerin istihdam ve dış ticaret dengesinde iyileştirme yapmaları gerektiği tespit edilmiştir. Tobit modeli sonuçları 2007 ve 2008 yıllarında etkinlik üzerinde etkililiği çok olan (anlamlı olan) bağımsız değişkenlerde farklılık olmuştur. 2007 yılı için girdi değişkenlerinden olan kamu yatırımı ve teşvik belgeli yatırım değişkenleri ile çıktı değişkeni olarak kullanılan istihdam değişkenleri anlamlı çıkmıştır. Bu bağlamda 2007 yılının en az etkinliğe sahip olan TR90 bölgesinin değerlerine bakıldığında etkin olan illere göre bu değerleri iyi kullanamadığı görülmüştür. Şöyle ki TR90 bölgesi için kişi başına kamu yatırımları, teşvik belgeli yatırımlar ve

teşvik belgeleri ile yaratılan istihdam değerlerine bakıldığında sırasıyla; 365,7634736; 346,8123968; 0,001532155 (TÜİK’ten alınan veriler) şeklindedir. 2007 yılında etkin olan TR31 bölgesi için (2007 yılında etkin çıkan 13 bölgeden biri) bu değerler sırasıyla; 114,7131603; 187,1815640; 0,001532351 (TÜİK’ten alınan veriler). Görüldüğü üzere etkin olmayan TR90 bölgesi TR31 bölgesine göre daha fazla kamu yatırımı ve teşvik belgeli yatırım kullanmasına rağmen teşvik belgeleri ile yaratılan istihdamı TR31 bölgesi ile yakın değerdedir. Yani TR90 bölgesi TR31 bölgesine göre daha fazla girdi kullanmasına rağmen o bölgeyle aynı çıktı oluşturduğundan etkinsiz çıkmıştır. 2008 yılında ise girdi değişkenlerinden olan kamu yatırımı ve teşvik belgeli yatırım değişkenleri ile çıktı değişkeni olarak dış ticaret dengesi anlamlı çıkmıştır. Bu bağlamda 2008 yılının en az etkinliğe sahip olan TRA1 bölgesinin değerlerine bakıldığında etkin olan illere göre bu değerleri iyi kullanmadığı görülmüştür. Şöyle ki TRA1 bölgesi için kişi başına kamu yatırımları, teşvik belgeli yatırımlar ve dış ticaret dengesi değerlerine bakıldığında sırasıyla; 213,3532211; 503,3152719; 5001,298 (TÜİK’ten alınan veriler) şeklindedir. 2007 yılında etkin olan TRC2 bölgesi için (2007 yılında etkin çıkan 16 bölgeden biri) bu değerler sırasıyla; 89,76763355; 113,7303557; 4994,146 (TÜİK’ten alınan veriler). Yani TRA1 bölgesi TRC2 bölgesine göre daha fazla girdi kullanmasına rağmen o bölgeyle aynı çıktı oluşturduğundan etkinsiz çıkmıştır.

O zaman, bir bölgenin ve o bölgedeki illerin ekonomik etkinliği sağlayabilmeleri o ile verilen kamu yatırımlarına ve teşvik belgeli yatırımlara ve bu yatırımlardan gerçekleştirdikleri istihdam ve dış ticaret dengesi değerlerine bağlıdır. Önemli olan bir bölgeye aktarılan kamu yatırımlarının ya da teşvik belgeli yatırımın büyüklüğü değil, bu yatırımların özellikle bölgenin istihdam ve dış ticaret dengesi değerlerini arttıracak şekilde yönlendirilmesidir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Zeynep Canan, “*Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması*”, (Basılmamış Dpt Uzmanlık Tezi,2002) Yayın No: Dpt: 2664.
- Altıntaş, Halil ve Çetin, Rahmi, “*Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Öngörülmesi:1989-2005*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.63,Sayı.4,2008, s.29-64.
- Bakırcı, Fehim, “*Firma Etkinliğini Etkileyen Faktörler: Türk Tekstil Sektöründe Bir VZA ve Tobit Model Uygulaması*”, Ekev Akademi Dergisi, Cilt.11, Sayı.30, 2007, s.327-342.

- Bakırcı, Fehim, *Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü*, (İstanbul: Nobel Basımevi, Mayıs 2006), s.104-105.
- Charnes, Abraham, Cooper, William W. and Shanling, Li, "Using Data Envelopment Analysis To Evaluate Efficiency in the Economic Performance of Chinese Cities", *Socio-Econ. Planning Science*, Vol.23, No.6, 1989, s. 325-344.
- Charnes , Abraham, Cooper William.W. and Rhodes E., "Measuring The Efficiency Of Decision Making Units", *European Journal of Operational Research*, Vol.2, s.429-444.
- Cooper, WilliamW.,Seiford, Lawrence M. and Tone, Kaoru.,*Data Envelopment Analysis A Comprehensive Text With Models, Applications, References And DEA – Solver Software*, (Netherlands:Springer, Second Edition, 2007).
- Emrouznejad Ali, Parker R. Barnett and Tavares, Gabriel, "Evaluation Of Research in Efficiency and Productivity: A Survey and Analysis of The first 30 years of Scholarly in DEA", Vol. 42, No.3, September 2008, s. 151-157
- Goldberger, Arthur, *Econometric Theory*, (New York: J. Wiley, 1964).
- Güran, M. Cahit ve Tosun, M. Umar, "Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı: 1951-2003 Dönemi için Parametrik Olmayan Ölçüm", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.60, Sayı.4, 2005, s.90-115.
- Güneş, İsmail ve Akdoğan, Melek, "Büyükşehir Belediye Hizmetlerinin Görelî Etkinlik Analizi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt.16, Sayı.4, 2007,s. 39-66.
- Kar, Muhsin ve Taban, Sami, "Türkiye'de Kamu Harcama Türlerinin Ekonomik Büyümeye Etkileri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.58, Sayı.3, 2003,s.145-169.
- Karabat, Selçuk ve Atış Ela, "Manisa İli Baş Alanlarında Kullanılan Tarımsal İlaçların Gıda Güvenliğine Etkisinin Koşullu Değerleme Yöntemi ile Analizi", *Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg.*, Cilt 49, Sayı.1, 2012, s. 17-25.
- Kecek, Gülnur, *Veri Zarflama Analizi, Teori Ve Uygulama Örneği*,(Ankara: Siyasal Kitapevi, 1. Basım, 2010)
- Kıran, Berna, "Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Veri Zarflama Analiz Yöntemi ile Değerlendirilmesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2008).
- Kirjavainen, Tanja and Loikkanen A. Heikki, "Efficiency Differences of Finish Senior Secondary Schools: An Application of DEA and Tobit Analysis", Vol. 17, No. 4, 1998, s. 377-394
- Kutlar, Aziz, Bakırcı, Fehim ve Yüksel, Fatih, *Türkiye'de Belediyelerin Ekonomik Etkinliği ve Etkinliğe Etki Eden Faktörler Üzerine bir Araştırma*, Tubitak Projesi, Proje No: 107K490, Ocak 2010, s.88-90.
- Kounetas Kostas, Anastasiou, Athanasios, Mitropoulos, Panagiotis and Mitropoulos, Ioannis, "Departmental Efficiency Differences within a Greek University: An Application of a DEA and Tobit Analysis", *International Transactions in Operational Research*, Vol.18, 2011, s. 545-559.
- Loikkanen, Heikki A, "An Evaluation of Economics Efficiency of Finish Regions by VZA and Tobit Models", (42st Congress of the European Regional Science Association, Dortmund, Germany, 2002)

- Loikkanen Heikki A. and Susiluoto Ilkka, “*Cost Efficiency of Finish Municipalities 1994-2002. an Application of DEA and Tobit Methods*”, 2004, 44 St Congress of the European Regional Science Association, Porto, Portugal, 25-29 August.
- Örkçü H., Hasan ve Kardiyen, Filiz, “*İllerin Gelişmişlik Düzeylerini Sıralama ve Sınıflama Bakımından Veri Zarflama Analizi ve Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerin Karşılaştırılması Üzerine bir Çalışma*”, Cilt.24, Sayı.2, 2006, s.127-152.
- Öztürk, Nazım ve Uzun A., Meral, “*Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan İktisadi Etmenler*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi , Cilt.11, No.2, 2010, s.91-110.
- Öztürk, Nazım ve Bayraktar, Yüksel, “*Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 11, Sayı.1, 2010, s.157-191
- Sakarya, Şakir, “*Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye deki Gelişmeler*”, (1. Yerel Ekonomiler Kongresi Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF. 2005), s. 98-107.
- Salehi, Sadeghiani J., Amiri, Maghsoud, Taghavifard, Mohammad Taghi, Raza- vi and Seyed Hossein, “*Ranking Of Efficient Units By Using Data Envelopment Analysis And Analytical Hierarchy Process*”, Management Knowledge, Vol.21, No.81, Summer 2008, s.75-90.
- Taş, Barış, “*AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. VIII, No.2, Aralık 2006,s.185-197.
- Tobin, James, “*Estimation of Relationships for Limited Dependent Variables*”, Econometrica, Vol.26, No.1, Jan. 1958, s. 24-36.
- Yılmaz, Mine Aktaş, Hüseyin, Kargın, Mahmut ve Açıköz, Bernur, “*Türkiye’de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği*”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 8, Sayı.29, 2006, s. 53-80.
- Wongchai Anupong, Tai Chien-Feng and Peng Ke- Chung, “*An Application of Super-Efficiency and Tobit Method for Financial Efficiency Analysis of Food Industrial Companies in Taiwan*”, 8-10 August 2011, 2nd IEEE International Conference On Emergency Management and Management Sciences, Beijing China. s. 823-826.
- http://www.tuik.gov.tr/metaveri.do?alt_id=56, (erişim tarihi:18.08.2012) www.telihaklari.gov.tr/kaynaklar/bolum.../2012_05_24_474846.do..., (erişim tarihi: 19.07.2012)
- tuikapp.tuik.gov.tr/diess/fileupload/yayinlar/5.nuts.ppt (erişim tarihi:08.01.2013)
- tuikapp.tuik.gov.tr/diess/fileupload/yayinlar/6.nuts.ppt ((erişim tarihi:08.01.2013)

Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Kullanımı: Isparta Bölgesi'nde Bir Uygulama

Nuri ÖMÜRBEK* & Seda ÜSTÜNDAĞ**
& Özlem Ceyda HELVACIOĞLU***

Özet

Kuruluş yeri seçim kararı, değerlendirme süreci çok sayıda kriteri içerdiğinden ve birbirleriyle çelişen bu kriterler arasında bir uzlaşma gerektiğinden dolayı oldukça karmaşık bir karar verme problemidir. Kişilerin veya kuruluşların karar verme sürecine yardımcı olmak adına çok kriterli karar verme yöntemleri geliştirilmiştir. AHP yöntemi karar vericinin niteliksel ve niceliksel faktörleri birlikte değerlendirdiği durumlarda kullanılmaktadır. Bu çalışmada da kuruluş yeri seçiminde AHP yöntemi kullanılarak Isparta ilinde hayvancılık yapılabilecek alanların belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmada Isparta ilindeki 7 ilçe 5 farklı kritere göre (konum, çevresel faktörler, işgücü, yatırım maliyetleri, yasalar) karşılaştırılarak optimum kuruluş yerine karar verilmiştir. AHP yöntemine göre kriterler arasından çevresel faktörler kuruluş yerini etkileyen en önemli kriter olmuştur. İdeal kuruluş yeri Yalvaç ilçesi seçilmiştir. Yalvaç ilçesinin ekonomisi kişisel hayvancılığa dönük olmakla birlikte, entegre ve süt üretimine dayalı sanayinin kurulması amacıyla gerekli destek ve yönlendirmeler yapılmaktadır. Isparta İl Genel Meclisinin de Yalvaç'ta yapılacak et ve süte dayalı her türlü tesis projelerine destek kararı alması da çalışmanın ve sonuçlarının doğruluğunu destekler niteliktedir. Aksu ve Sütçüler ilçeleri de en olumsuz alternatif alanlar olarak tespit edilmişlerdir.

Anahtar Kelime: Analitik Hiyerarşi Süreci, Çok Kriterli Karar Verme, Kuruluş Yeri Seçimi

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi, nuriomurbek@sdu.edu.tr

** Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, YL, ustundag.seda@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, YL, ozlemhl@hotmail.com

Use of Analytic Hierarchy Process (AHP) in Location Decision: A Study in Isparta Region

Abstract

Location decision is an extremely complex decision making problem as evaluation process requires an important number of conflicting criteria that need to settle. Multiple criteria decision making models have been developed to help decision making process of individuals and organizations. The method is used when decision maker needs to evaluate both qualitative and quantitative factors. In this study, AHP method has been used to determine livestock breeding locations in Isparta city. In order to determine the optimum location, 7 districts of Isparta have been compared, based on 5 different criteria (location, environmental factors, labor, capital costs and laws). The findings of AHP suggest that the most important criteria that affect location decision is the 'environmental factors'. Yalvaç town has been found as the ideal location. Although livestock breeding is mainly conducted by individuals in Yalvaç, necessary support has been provided in order to establish integrated meat and dairy production industry in the region. A recent decision of Isparta City Council to support all kinds of projects on meat and dairy production facilities is in line with the findings of this research. Aksu and Sütçüler towns have been found as the worst alternative regions.

Keywords: Analytic Hierarchy Process, Multiple-Criteria Decision Making, Location Decision

---

1. GİRİŞ

Hayvancılık ekonomik kalkınma açısından önem arz etmekle birlikte sektörde hammadde temininden pazarlama aşamasına kadar yaşanan ciddi problemler yapılacak atılımları engellemektedir.¹ Bu nedenle ülkemizde yeterli imkan bulunmasına rağmen hayvancılık sektörü hak ettiği yeri bulamamaktadır. Göller yöresinin merkezi konumundaki Isparta ilinde de hem küçükbaş hayvan sayısında hem de büyükbaş hayvan sayısında giderek düşüş görülmektedir.² Bu düşüşün nedeni olarak girdi fiyatlarının yüksek olması ve çiftçinin yeteri kadar gelir elde edememesinin rolü büyüktür. Fakat son yıllarda devletin ve bankaların, hibe ve destekleriyle sektör büyüme kaydetmiştir. Isparta ilinde hayvancılığın geliştirilmesi ve desteklenmesi için hayvancılığın yapılacağı alanların belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

1 Murat Tandoğan, "Afyonkarahisar İli Merkez İlçe Yumurta Tavukçuluğunu İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve İşletmelerde Karşılaşılan Sorunlar", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006), s. 62.

2 www.isparta.bel.tr/kentrehberi.asp?islem=sayfa&id=53, Erişim Tarihi: 23.03.2012.

2. KURULUŞ YERİ SEÇİMİ

Kuruluş yeri seçimi; işletmenin kurulacağı bölgenin seçimi, bölgenin spesifik yerinin belirlenmesi ve belirlenen yer sınırları içerisinde işletmenin kurulacağı arazi parçasının seçilmesidir.³ Kuruluş yeri seçimi uzun vadeli özellik taşıyan, işletmenin rekabet gücünü etkileyen stratejik bir yatırım kararıdır.⁴ Uzun dönemli ve stratejik bir karar olmasından dolayı değiştirilmesi güç ve maliyetlidir.⁵ Burada verilen karar işletmenin geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir.⁶

Yer seçimi kararı değerlendirme süreci çok sayıda kriteri içerdiğinden ve birbirleriyle çelişen bu kriterler arasında bir uzlaşma gerektiğinden oldukça karmaşık bir karar verme problemidir. Karar verme durumunda yöneticiler en uygun yeri seçerken birçok kriteri göz önüne almakta ve alternatifleri bu kriterler doğrultusunda değerlendirmektedirler. Kuruluş yeri seçiminde birçok yöntem kullanılmaktadır. Bunlara kendi aralarında matematiksel yöntemler, sezgisel yöntemler, finansal yöntemler, simülasyon yöntemi ile son zamanlarda öne çıkan ve hiyerarşiyi dikkate alan çok kriterli karar verme tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Analitik Ağ Süreci (ANP), TOPSIS, Fuzzy TOPSIS, Fuzzy AHP, vb yöntemler örnek olarak verilmektedir.⁷ AHP ve ANP yöntemlerinde birden fazla nitel ya da nitel kriterler, bunlara ait alt kriterler ve alternatifler söz konusu olabilmektedir.

Kuruluş yeri seçiminde çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı bazı çalışmalar aşağıda belirtilmiştir. Kodalı ve Routroy; AHP yöntemini kullanarak tedarik zincirindeki potansiyel tesislerin konumu problemleri üzerine çalışmıştır.⁸ Zahir; AHP ile kuruluş yeri seçimiyle ilgili belirsizlikleri önceliklerine göre sıralayarak ortadan kaldırmıştır.⁹ Yang

3 Hilmi Yüksel, *Üretim İşlemler Yönetimi*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010), s. 48.

4 Sevinç Üreten, *Üretim/İşlemler Yönetimi Stratejik Kararlar ve Karar Modelleri*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2006), s. 323.

5 B.L. MacCarthy and W. Atthirawong, "Factors Affecting Location Decisions in International Operations- A Delphi Study", *International Journal of Operations Production Management*, Vol 23, No 7, 2003, s. 794.

6 Aykut Top, *Üretim Yönetimi*, (İstanbul: Yaprak Yayınları, 2009), s. 116.

7 Ali Eleren, "Kuruluş Yeri Seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Belirlenmesi; Deri Sektörü Örneği", *Atatürk Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2006, s. 407.

8 Rambabu Kodalı and Srikanta Routroy, "Decision Framework for Selection of Facilities Location in Competitive Supply Chain", *Journal of Advanced Manufacturing Systems*, Vol 5, No 1, 2006, s. 89-110.

9 M. Sajjad Zahir, "Incorporating The Uncertainty of Decision Judgements in The Analytic Hierarchy Process", *European Journal of Operational Research*, Vol 53, No 2, 1991, s. 206-216.

ve Lee; AHP ile kuruluş yeri seçimine çözüm aramışlardır.¹⁰ Tzeng ve diğerleri; Taipei'de restaurant yeri seçiminde AHP yöntemini kullanmışlardır.¹¹ Burdurlu ve Ejder; mobilya sektörünü AHP metoduyla kuruluş yeri seçimine karar vermişlerdir.¹² Timor; AHP yöntemini kullanarak kolayda ürünler için perakende satış yeri üzerine çalışmıştır.¹³ Kuo vd; kuruluş yeri seçiminde bulanık AHP yöntemi kullanmış ve yöneticilere hız kazandırmakla beraber daha iyi sonuçlar elde edildiği görülmüştür.¹⁴ Kahraman ve diğerleri; bulanık AHP yöntemini kullanarak kuruluş yeri seçiminde grup kararı verilmesine çalışmıştır.¹⁵ Chan ve diğerleri; bulanık AHP yöntemi kullanılarak kuruluş yeri problemini çözmüşlerdir.¹⁶ Wu ve diğerleri; bulanık AHP yöntemini kullanarak kuruluş yeri seçimi üzerine çalışmışlardır.¹⁷ Ustasüleyman ve Perçin; ANP yaklaşımı ile kuruluş yeri seçimi yönteminde kullanılan alternatifleri kıyaslamışlardır.¹⁸ Badri; AHP ve hedef programlama yöntemleri ile kuruluş yeri seçimi üzerine çalışmışlardır.¹⁹

Bu çalışmada ise çok kriterli karar verme modellerinden olan AHP yöntemi ile kuruluş yeri seçimine çalışılarak ideal sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

-
- 10 Jiagin Yang and Huei Lee, "An AHP Decision Model for Facility Location Selection", *Facilities*, Vol 15, No 9-10, 1997, s. 241-254.
  - 11 Gwo-Hshiang Tzeng, Mei-Hwa Teng, June-Jye Chen, and Serafilm Opricovic, "Multi-criteria Selection for a Restaurant Location In Taipei", *International Journal of Hospitality Management*, Vol 21, No 2, 2002, s.171-187.
  - 12 Erol Burdurlu ve Engin Ejder, "Location Choice For Furniture Industry Firms By Using Analytic Hierarchy Process (AHP) Method", *Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Vol 16, No 2, 2003, s.369-373.
  - 13 Mehpare Timor, "Kolayda Ürünler İçin Perakende Satış Yeri Seçimi: Bir Analitik Hiyerarşi Prosesi Uygulaması", *Yönetim Dergisi*, Yıl 13, Sayı 41, 2002, s. 23-36.
  - 14 R.J. Kuo, S.C. Chi, and S.S. Kao, "A Decision Support System for Locating Convenience Store Through Fuzzy AHP", *Computers and Industrial Engineering*, Vol 37, 1999, s. 323-326.
  - 15 Cengiz Kahraman, Da Ruan and Ibrahim Doğan, "Fuzzy Group Decision-Making For Facility Location Selection", *Information Science*, Vol 157, 2003, s.135-153.
  - 16 Felix T.S. Chan, Niraj Kumar, and K.L. Choy, "Decision Making Approach for The Distribution Centre Location Problem In a Supply Chain Network Using the Fuzzy-Based Hierarchical Concept", *Proceeding of The Institution of Mechanical Engineers, Part B, Journal of Engineering Manufacture*, Vol 221, No 4, 2007, s. 725-739.
  - 17 Cheng-Ru Wu, Chin-Tsei Lin and Huang-Chu Chen, "Optimal Selection of Location For Taiwanese Hospitals To Ensure a Competitive Advantage By Using The Analytic Hierarchy Process And Sensitivity Analysis", *Building And Environment*, Vol 42, 2007, s. 1431-1444.
  - 18 Talha Ustasüleyman ve Selçuk Perçin, "Analitik Ağ Süreci Yaklaşımıyla Kuruluş Yeri Seçimi", *Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 9/7, 2007, s. 37-55.
  - 19 Masood A. Badri, "Combining the Analytic Hierarchy Process and Goal Programming for Global Facility Location-Allocation Problem", *International Journal of Production Economics*, Vol 62, 1999, s. 237-248.

3. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHP)

AHP, problemleri hiyerarşik bir yapıda ele alan ve ikili karşılaştırma mantığına dayanan çok kriterli karar verme tekniğidir.²⁰ Çok kriterli karar verme teknikleri çok sayıda birbirinden bağımsız faktörün etkisini dikkate alarak, karar vericiye en uygun kararın verilmesinde yardımcı olan yaklaşımlardır. Çok kriterli karar verme teknikleri içerisinde kuruluş yeri seçiminde, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) tercih edilen yöntemlerdendir.²¹ AHP, 1970'lerin sonlarında Saaty tarafından geliştirilmiştir. AHP'nin karar vericiler tarafından tercih edilmesinin nedeni çok kriterli kararların alınmasında subjektif kriterleri dikkate alabilmesidir. Çok kriterli karar verme yaklaşımlarından olan AHP'de nitel faktörler başlıca öneme sahiptir. Alternatiflerin ayrıntılı değerlendirilmesinde nitel ve nicel faktörleri birleştirebilen bir tekniktir. AHP çeşitli seviyelerde birbirinden bağımsız olan faktörlerin, içinde buldukları hiyerarşik yapıda değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.²² AHP'de problem hiyerarşik bir biçimde yapılandırılmaktadır. Sekil 1'de üç seviyeli bir hiyerarşik yapı görülmektedir. Hiyerarşinin en üstünde bir amaç yer almakta ve amacın altında sırasıyla kriterler ve en altta alternatifler olacak biçimde yapı tamamlanmaktadır.²³

AHP'de, karar verme problemine konu olan sorun, bileşenlerine ayrılarak hiyerarşik bir yapıda düzenlenmektedir. İkili karşılaştırmalar AHP'de temel yapı taşlarıdır. Kriterler arası ikili karşılaştırmalar yapılırken, Tablo 1'de görülen ve Saaty tarafından önerilen 1'den 9'a kadar değerler içeren temel karşılaştırma skalası kullanılmaktadır.²⁴

20 Sevgi Felek, Yıldız Yuluğkural ve Zerrin Aladağ, "Mobil İletişim Sektöründe Pazar Paylaşımının Tahmininde AHP ve ANP Yöntemlerinin Kıyaslanması", Makine Mühendisleri Odası Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2007, s. 8.

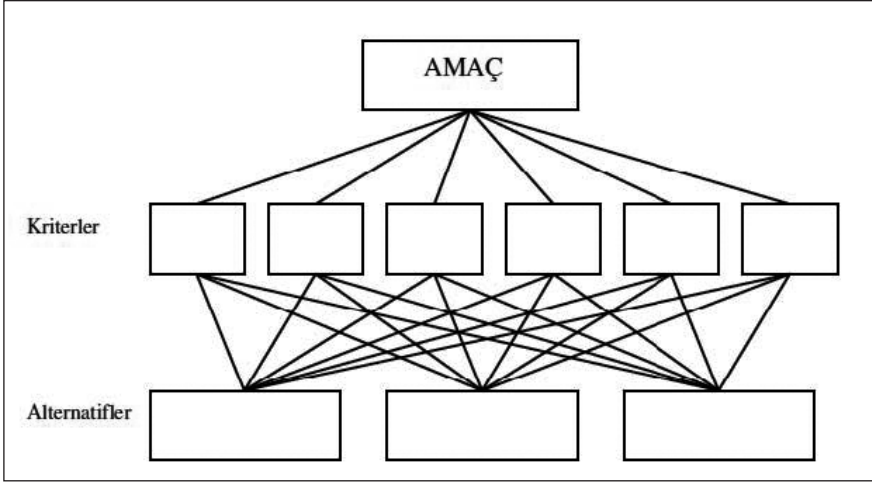
21 Tuba Yakıcı Ayan, Selçuk Perçin, "Ar-Ge Projelerinin Seçiminde Grup Kararına Dayalı Bulanık Karar Verme Yaklaşımı", Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2012, s. 238.

22 Zelal Anık, "Nesne Yönelimli Yazılım Dillerinin Analitik Hiyerarşi ve Analitik Network Prosesi ile Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), s. 13.

23 Felek, Yuluğkural ve Aladağ, 2007, s. 7.

24 Felek, Yuluğkural ve Aladağ, 2007, s. 8.

Şekil 1: Üç Seviyeli Analitik Hiyerarşi Modeli

Kaynak: Thomas L. Saaty and Luis G. Vargas, “Models, Methods, Concepts & Applications of The Analytic Hierarchy Process”, Springer; 2001, s. 3.

Tablo 1: Karşılaştırmada Kullanılan Önem Dereceleri

ÖNEM DERECESESİ	TANIM
1	İki Kriter Amaca Eşit Katkıda Bulunuyor
3	Bir Kriter Diğerine Göre Amaca Biraz Daha Fazla Katkıda Bulunuyor
5	Bir Kriter Diğerine Göre Amaca Oldukça Fazla Katkıda Bulunuyor
7	Bir Kriter Diğerine Göre Amaca Çok Fazla Katkıda Bulunuyor
9	Bir Kriter Diğerine Göre Amaca Son Derece Önemli Katkıda Bulunuyor
2,4,6,8	Ara değerler (Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerler)

Kaynak: Thomas L. Saaty, “The Analytic Hierarchy and Analytic Network Measurement Processes: Applications to Decisions Under Risk”, European Journal of Pure and Applied Mathematics, Vol 1, No 1, 2008, s. 125.

AHP'de öncelikle ulaşılmak istenen hedef tespit edilmektedir. Daha sonra kriterler ve varsa alt kriterler belirlenir. En alt seviyede ise bu kriterleri sağlayan alternatifler yer almaktadır.²⁵ Bu aşamada karar sürecini etkileyen tüm kriterlerin belirlenebilmesi için anket çalışmasına veya bu konuda uzman kişilerin görüşlerine başvurulmaktadır.²⁶ Bu belirlemele-
rin ardından karar hiyerarşisi oluşturulmaktadır. Daha sonra ikili karşı-
laştırma matrisleri oluşturularak karar vericiden karşılaştırmaları yapması
istenmektedir. Bu karşılaştırmaların tutarlılık testini sağlayıp sağlamadı-
ğı kontrol edilmekte, sağlamaması durumunda karar vericiden kararını
gözden geçirerek düzeltmesi istenmektedir. Daha sonra ikili karşılaştırma
matrislerinden görelî ağırlıklar (özvektör değerleri) hesaplanmaktadır.²⁷

AHP yönteminde özvektör değerleri hesaplanırken; yapılan ikili karşı-
laştırmalar köşegen üstü hücrelere kaydedilir. Köşegen değerleri 1 dir.
Köşegen üstü değerler X_{ij} ile gösterilirse köşegen altı değerler $X_{ji} = (1 / X_{ij})$
şeklinde ifade edilir. Karşılaştırma matrisleri oluşturulduktan sonra, karşı-
laştırma matrisindeki her sütuna ait değerler bulunduğu sütun değer-
leri toplamına bölünerek normalize edilmiş matris değerleri elde edilir.
Normalize edilmiş matrisdeki satır değerlerinin ortalaması hesaplanarak
özvektör değerleri (ortalamlar) bulunmuş olur.²⁸ Son aşamada hiyerarşik
yapı prensibi ile en alt seviyedeki alternatiflerin en üst seviyedeki genel
amaca göre genel ağırlıklar elde edilmektedir.²⁹

4. ISPARTA İLİNDE HAYVANCILIK YAPILABİLECEK ALANLARIN BELİRLENMESİNDE ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİNİN UYGULANMASI

Bu çalışmada AHP yöntemi ile Isparta ilinde hayvancılık işletmesi kurula-
bilecek alanların belirlenmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda Isparta ilindeki
13 ilçe 5 farklı kritere göre karşılaştırılarak optimum kuruluş yerine karar
verilmeye çalışılmıştır.

25 Necip Aslan, "Analitik Network Prosesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2005), s. 5.

26 Metin Dağdeviren, Diray Akay ve Metin Kurt, "İş Değerlendirme Sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi Ve Uygulaması", Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 19, No 2, 2004, s.132.

27 Aslan, 2005, s. 5.

28 Mehpare TİMOR, Analitik Hiyerarşi Prosesi, (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2011), s. 46-49.

29 Aslan, 2005, s. 5.

Kuruluş yerinin seçimini etkileyen kriterlerin belirlenmesinde uzman görüşleri ve literatürdeki sınıflandırmalardan (Üreten³⁰, Kobu³¹, Kodalı ve Routroy³², MacCarthy ve Atthirawong³³) faydalanılmıştır. Uzman görüşleri ve literatürdeki sınıflandırmalara göre, kuruluş yeri seçiminde önemli olan kriterler; işgücü, yatırım maliyetleri, çevresel faktörler, ağa yakınlık ve yasalar olarak belirlenmiştir. Çalışma Isparta iliyle sınırlandırıldığı için ve Isparta ilindeki ilçeler arasında uygulanan yasalar (teşvik, kısıtlama, vergi) bakımından farklılıklar olmadığından bu kriter çalışma çerçevesinde göz ardı edilmiştir. Çalışmada Şekil 2’de belirtilen ana kriterler ve alt kriterler göz önüne alınarak Isparta’da bulunan 13 ilçe karşılaştırılmıştır. Bu ilçeler; Yalvaç, Senirkent, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Atabey, Merkez, Eğirdir, Gelendost, Şarkikaraağaç, Yenişarbademli, Aksu ve Sütçülerdir. Ancak, bazı ilçelerde hayvancılık için engeller bulunmaktadır. Eğirdir, Senirkent, Gelendost ilçeleri Eğirdir gölüne yakın olmalarından dolayı; Yenişarbademli’de milli park bulunmasından dolayı; Uluborlu ilçesinde tarım arazisinin fazla olmasından (tarıma uygun daha fazla arazi bulunmasından) ve tesis kurulacak alan kısıtından dolayı; Merkez ise içme suyu yakınlığından dolayı hayvancılıkla ilgili işletmelere ruhsat verilmemektedir. Çalışmada bu 6 ilçe kuruluş yeri alternatiflerinden çıkarılarak 7 ilçe arasından seçim yapılmıştır. Çalışmada Dağdeviren vd.³⁴, Özdağoğlu³⁵ ve Aytürk³⁶’ün uyguladığı uzman görüşlerinin birleştirilmesine benzer şekilde iki uzman görüşü alınarak birleştirilmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi’nden bölgeyi çok iyi tanıyan ve konunun uzmanı bir öğretim üyesi ile Isparta İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü’nde görevli yine bölgeyi çok iyi tanıyan ve konunun bir uzmanının yapmış olduğu ikili karşılaştırmalar birleştirilerek en iyi kuruluş yerine karar vermeye çalışılmıştır.

4.1. Analitik Hiyerarşi Süreci İle Yer Seçimi

AHP, karar vericinin belirlediği her bir kriterin göreceli önemlerini belirlemede ve daha sonra her bir kritere göre karar alternatifleri arasında seçim

30 Üreten, 2006, s. 324-333.

31 Bülent Kobu, Üretim Yönetimi, (İstanbul: Beta Basım Yayım, Genişletilmiş Güncellenmiş 14.Baskı, 2008), s. 165-166.

32 Kodalı and Routroy, 2006, s. 89-110.

33 MacCarthy and Atthirawong, 2003, s. 794.

34 Dağdeviren, Akay ve Kurt, 2004, s. 133.

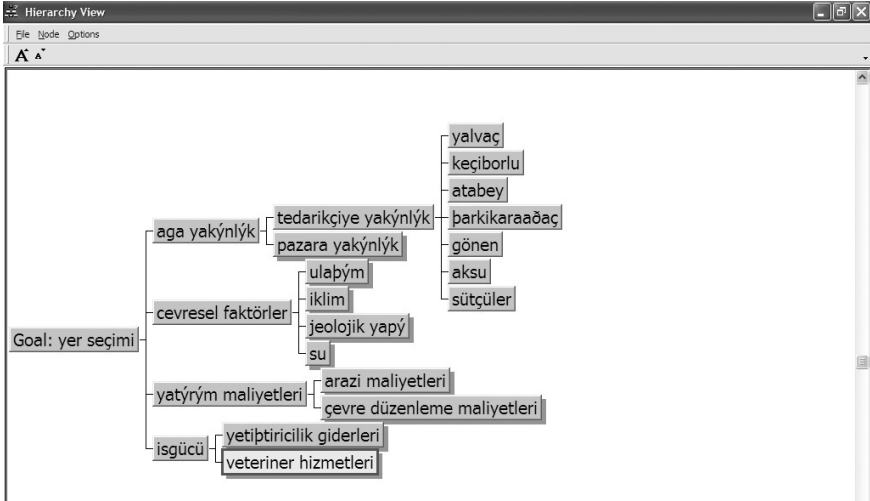
35 Aşkın Özdağoğlu, “Tesis Yeri Seçiminde Farklı Bir Yaklaşım: Bulanık Analitik Serim Süreci”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 22 Sayı 1, Ocak 2008, s. 421.

36 Saim Aytürk, “Askeri Savunma Sistemlerinde Analitik Hiyerarşi ve Analitik Şebeke Prosesi ile Hafif Makineli Tüfek Seçimi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), s. 64.

yapmaktadır. Hiyerarşik yapıya sahip AHP'de kriterler arasında bağımlılık söz konusu değildir.³⁷ AHP prensipleri doğrultusunda öncelikle amaç, bunu takip eden kriterler ve alternatifler gösterilmiştir.

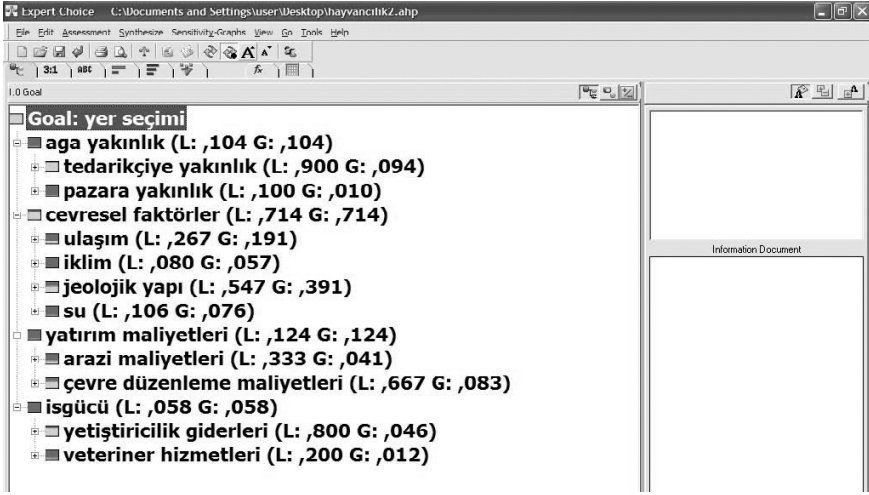
Isparta ilinde hayvancılık tesislerinin kurulması için kuruluş yerini etkileyen kriterler ve alternatiflerin yer aldığı AHP yöntemine göre oluşturulan hiyerarşik yapı Şekil 2'de gösterilmiştir. Oluşturulan hiyerarşik yapı Expert Choice 11 paket programından yararlanılarak çözülmüştür.

Şekil 2: Çalışmada Kullanılan Analitik Hiyerarşi Süreci Yapısı

Oluşturulan hiyerarşik yapıda her alt kriterin altında yer alan alternatifler (Yalvaç, Keçiborlu, Atabey, Şarkikaraağaç, Gönen, Aksu, Sütçüler) tekrar olmaması nedeniyle sadece örnek olarak tedarikçiye yakınlık alt kriterinin altında gösterilmiştir. Konunun uzmanlarının yapmış olduğu ikili karşılaştırmalar Expert Choice 11 programında değerlendirilerek elde edilen çözüm sonuçları aşağıda Şekil 3'de genel olarak görülmektedir.

Şekil 3: AHP Çözüm Sonuçlarının Genel Görüntüsü

Çözüm sonuçları ayrıntılı olarak incelendiğinde ağa yakınlık kriterine göre elde edilen sonuçlar Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Ağa Yakınlık Kriterine Göre AHP Çözüm Sonuçları

	Kriter	Alt Kriter 1	Alt Kriter 2
Alternatifler	Ağa Yakınlık	Tedarikçiye Yakınlık	Pazara Yakınlık
Keçiborlu	0,328	0,329	0,321
Gönen	0,272	0,280	0,202
Şarkikaraağaç	0,159	0,161	0,144
Atabey	0,097	0,085	0,203
Yalvaç	0,095	0,097	0,082
Aksu	0,029	0,029	0,029
Sütçüler	0,019	0,019	0,018
Tutarlılık Oranı	0,09	0,10	0,05

Tablo 2’de görüldüğü gibi ağa yakınlık kriterine göre en uygun kuruluş yeri Keçiborlu (0,328) ilçesi daha sonra ise Gönen (0,272) ilçesi gelmektedir. Ağa yakınlık kriterini oluşturan tedarikçiye yakınlık ve pazara yakınlık alt kriterleri açısından da sıralama hemen hemen aynı şekilde ortaya çıkmıştır. Tedarikçiye yakınlık alt kriterine göre Keçiborlu (0,329) ilçe-

si daha sonra ise Gönen (0,280) ilçesi gelmektedir. Pazara yakınlık alt kriterine göre ilk sırada Keçiborlu (0,321) ilçesi daha sonra ise Atabey (0,203) ilçesi ve Gönen (0,202) ilçesi gelmektedir. Ağa yakınlık kriteri açısından en olumsuz yerler ise Aksu (0,029) ilçesi ve Sütçüler (0,019) ilçesidir.

Çözüm sonuçları ayrıntılı olarak incelendiğinde çevresel faktörler açısından elde edilen sonuçlar Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Çevresel Faktörler Kriterine Göre AHP Çözüm Sonuçları

	Kriter	Alt Kriter 1	Alt Kriter 2	Alt Kriter 3	Alt Kriter 4
Alternatifler	Çevresel Faktörler	Ulaşım	İklim	Jeolojik Yapı	Su
Yalvaç	0,250	0,169	0,143	0,365	0,056
Şarkikaraağaç	0,212	0,261	0,063	0,206	0,246
Atabey	0,188	0,158	0,237	0,163	0,376
Keçiborlu	0,164	0,240	0,223	0,112	0,094
Gönen	0,123	0,117	0,212	0,100	0,167
Aksu	0,042	0,038	0,081	0,038	0,037
Sütçüler	0,020	0,017	0,040	0,017	0,024
Tutarlılık Oranı	0,07	0,06	0,04	0,10	0,07

Tablo 3'de görüldüğü gibi çevresel faktörler kriterine göre en uygun kuruluş yeri Yalvaç (0,250) ilçesi daha sonra ise Şarkikaraağaç (0,212) ilçesi gelmektedir. Çevresel faktörler kriterini oluşturan ulaşım alt kriteri açısından Şarkikaraağaç (0,261) ilçesi, iklim alt kriteri açısından Atabey (0,237) ilçesi, jeolojik yapı alt kriteri açısından Yalvaç (0,365) ilçesi ve su alt kriteri açısından da Atabey (0,376) ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Çevresel faktörler kriteri açısından en olumsuz yerler ise Aksu (0,042) ilçesi ve Sütçüler (0,020) ilçesidir.

Çözüm sonuçları ayrıntılı olarak incelendiğinde yatırım maliyetleri açısından elde edilen sonuçlar Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4: Yatırım Maliyetleri Kriterine Göre AHP Çözüm Sonuçları

	Kriter	Alt Kriter 1	Alt Kriter 2
Alternatifler	Yatırım Maliyetleri	Arazi Maliyetleri	Çevre Düzenleme Maliyetleri
Şarkikaraağaç	0,223	0,094	0,261
Yalvaç	0,202	0,051	0,246
Atabey	0,130	0,038	0,157
Gönen	0,125	0,062	0,144
Keçiborlu	0,120	0,037	0,144
Sütçüler	0,115	0,450	0,030
Aksu	0,084	0,268	0,018
Tutarlılık Oranı	0,07	0,08	0,06

Tablo 4’de görüldüğü gibi yatırım maliyetleri kriterine göre en uygun kuruluş yeri Şarkikaraağaç (0,223) ilçesi daha sonra ise Yalvaç (0,202) ilçesi gelmektedir. Yatırım maliyetleri kriterini oluşturan arazi maliyetleri alt kriteri açısından Sütçüler (0,450) ilçesi, çevre düzenleme maliyetleri alt kriteri açısından da Şarkikaraağaç (0,261) ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Her ne kadar Sütçüler ve Aksu ilçeleri arazi maliyetleri alt kriteri açısından ilk sırada yer alsalar da yatırım maliyetleri kriterine genel olarak bakıldığında bu ilçeler yine olumsuz değerlendirilmektedir.

Çözüm sonuçları ayrıntılı olarak incelendiğinde işgücü açısından elde edilen sonuçlar Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5: İşgücü Kriterine Göre AHP Çözüm Sonuçları

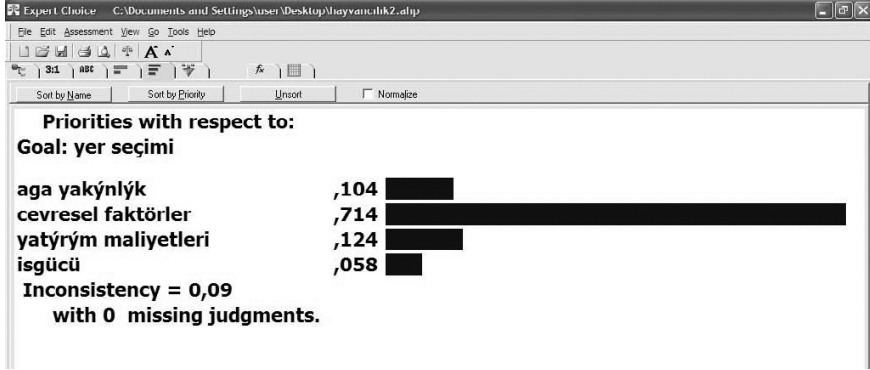
	Kriter	Alt Kriter 1	Alt Kriter 2
Alternatifler	İşgücü	Yetiştiricilik Giderleri	Veteriner Hizmetleri
Şarkikaraağaç	0,282	0,328	0,112
Yalvaç	0,180	0,209	0,073
Atabey	0,175	0,140	0,305
Gönen	0,164	0,143	0,243
Keçiborlu	0,135	0,113	0,219
Aksu	0,041	0,044	0,028
Sütçüler	0,022	0,023	0,019
Tutarlılık Oranı	0,07	0,07	0,09

Tablo 5'de görüldüğü gibi işgücü kriterine göre en uygun kuruluş yeri Şarkikaraağaç (0,282) ilçesi daha sonra ise Yalvaç (0,180) ilçesi gelmektedir. İşgücü kriterini oluşturan yetiştiricilik giderleri alt kriteri açısından da sıralama değişmemekte Şarkikaraağaç (0,328) ilçesi ve Yalvaç (0,209) ilçesi şeklinde sıralanmaktadır. Veteriner hizmetleri alt kriteri açısından ise Atabey (0,305) ilçesi ilk sırada yer almaktadır. İşgücü kriteri açısından en olumsuz yerler ise yine Aksu (0,041) ilçesi ve Sütçüler (0,022) ilçesidir.

Şekil 4'de görüldüğü gibi yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda iklim, su, jeolojik yapı ve ulaşım alt kriterlerinin bulunduğu çevresel faktörler ana kriterinin 0.714 özvektör değeri ile en önemli kriter olduğu tespit edilmiştir.

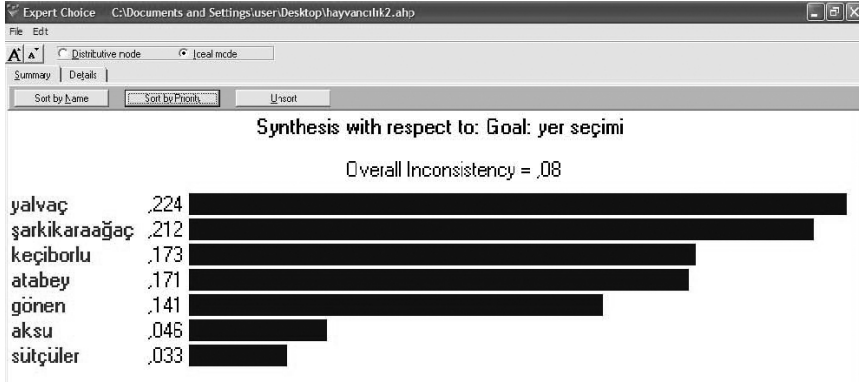
Şekil 4: AHP Yöntemine Göre Kriterlerin Özvektör Değerleri

Şekil 4'de de görüldüğü gibi kuruluş yerinde etkili olan kriterler çevresel faktörlerden sonra 0,124 özvektör değeri ile yatırım maliyetleri, 0,104 özvektör değeri ile ağa yakınlık ve 0,058 özvektör değeri ile iş gücü kriteri şeklinde sıralanmaktadır.

AHP yaklaşımı ile ortaya konulan en uygun kuruluş yeri Yalvaç ilçesi olduğu görülmektedir. Şekil 5'de görüldüğü gibi Yalvaç ilçesinden sonra sırasıyla Şarkikaraağaç (0,212), Keçiborlu (0,173), Atabey (0,171) ve Gönen (0,141) ilçeleri şeklinde sıralanmaktadır. Aksu (0,046) ve Sütçüler (0,033) ilçeleri ise hayvancılık açısından en olumsuz yerler olduğu görülmektedir.

Şekil 5: AHP Yöntemine Göre Kuruluş Yeri Alternatifleri

5. SONUÇ

Çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP uygulanarak İsparta ilçeleri arasından hayvancılık işletmesi kurmak için en ideal olan ilçe seçilmiştir. Bu seçim yapılırken 5 kriter göz önüne alınmıştır. İlçeler açısından yasa kriterinin uygulanmasında farklılıklar olmadığından modelden çıkarılmıştır. Oluşturulan karar modelleri bu konudaki iki uzmanın görüşleri birleştirilerek modellenip değerlendirilmiştir.

AHP yöntemine göre kriterler arasından çevresel faktörler (ulaşım, iklim, jeolojik yapı, su) kuruluş yerini etkileyen en önemli kriter olmuştur. Ulaşım, tarımsal girdi ve pazarlamada en önemli paydalardan birini oluşturmaktadır. Akaryakıt fiyatlarındaki artış ve yükseklik her türlü tarımsal girdi üzerine ek maliyet olarak girmektedir. Ülkemizde de akaryakıt fiyatlarının yüksek olması tarımsal ihracat ürünlerinde diğer ülkeler ile rekabeti zorlaştırmaktadır. Pazara ve işletme merkezine uzaklık üretim maliyetine negatif etki etmektedir.

İklimin (hava sıcaklıklarının) hayvanların metabolizması üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu yüzden soğuk bölgelerde hayvanlar daha fazla yem yemektirler. Yem maliyetlerinin artışı da işletmeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple hayvan işletmesi kurulacak yerin iklimi ve konumu (doğu, batı, kuzey, güney) çok önemlidir. Benzer şekilde hayvancılık sektöründe girdi fiyatlarının yüksek olmasının bir başka nedeni de suyun az olmasıdır. Bu nedenlerden dolayı hayvancılık yapılacak yerin seçilmesinde çevresel faktörler diğer kriterlere göre ön plana çıkmıştır.

İdeal kuruluş yeri Yalvaç ilçesi seçilmiştir. Yalvaç ilçesinin ekonomisi kişisel hayvancılığa dönük olmakla birlikte, et entegre ve süt üretimine dayalı sanayinin kurulması amacıyla gerekli destek ve yönlendirmeler ya-

pılmaktadır. İlçede son 10 yılda tarım kredi kooperatifi, ziraat bankası ve tarım hayvancılık bakanlığı gibi kurumların verdikleri desteklerle hayvancılıkta artışlar yaşanmakta ve 5-24 baş büyükbaş hayvana sahip orta ölçekli işletmelerin 300 baş hayvana sahip entegre tesislere dönüşmeye başladıkları görülmektedir. Isparta İl Genel Meclisinin de Yalvaç'ta yapılacak et ve süte dayalı her türlü tesis projelerine destek kararı alması³⁸ da çalışmanın ve sonuçlarının doğruluğunu destekler niteliktedir. AHP yöntemine göre Aksu (0,046) ve Sütçüler (0,033) ilçeleri en olumsuz alternatif alanlar olarak tespit edilmişlerdir. Ancak bu iki ilçenin tüm kriterlere bakıldığında sadece yatırım maliyetleri kriterini oluşturan arazi maliyetleri açısından ilk sırada yer aldıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ank Zelal, "Nesne Yönelimli Yazılım Dillerinin Analitik Hiyerarşi ve Analitik Network Prosesi ile Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007).
- Aslan Necip., "Analitik Network Prosesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2005).
- Ayan Tuba Yakıcı, Perçin Selçuk, "Ar-Ge Projelerinin Seçiminde Grup Kararına Dayalı Bulanık Karar Verme Yaklaşımı", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2012, s. 237-255.
- Aytürk Saim, "Askeri Savunma Sistemlerinde Analitik Hiyerarşi ve Analitik Şebeke Prosesi ile Hafif Makineli Tüfek Seçimi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006).
- Badri Masood A., "Combining the Analytic Hierarchy Process and Goal Programming for Global Facility Location-Allocation Problem", International Journal of Production Economics, Vol 62, 1999, s.237-248.
- Burdurlu Erol ve Ejder Engin, "Location Choice For Furniture Industry Firms By Using Analytic Hierarchy Process (AHP) Method", Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Vol 16, No 2, 2003, s.369-373.
- Chan Felix T.S., Kumar Niraj, and Choy K.L., "Decision Making Approach for The Distribution Centre Location Problem In a Supply Chain Network Using the Fuzzy-Based Hierarchical Concept", Proceeding of The Institution of Mechanical Engineers, Part B, Journal of Engineering Manufacture, Vol 221, No 4, 2007, s.725-739.
- Dağdeviren Metin, Akay Diyar, Kurt Mustafa, "İş Değerlendirme Sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Uygulaması", Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 19, No 2, 2004, s. 131-138.
- Eleren Ali, "Kuruluş Yeri Seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Belirlenmesi; Deri Sektörü Örneği", Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, 2006.

38 www.ozyalvac.com/haber/1117-isparta-il-genel-meclisinden-yalvac, erişim tarihi: 26.09.2012.

- Felek Sevgi, Yuluğkural Yıldız ve Aladağ Zerrin, “Mobil İletişim Sektöründe Pazar Paylaşımının Tahmininde AHP ve ANP Yöntemlerinin Kıyaslanması”, Makine Mühendisleri Odası Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2007, s. 8.
- Kahraman Cengiz, Ruan Da and Doğan İbrahim, “Fuzzy Group Decision-Making For Facility Location Selection”, Information Science, Vol 157, 2003, s.135-153.
- Kobu Bülent, Üretim Yönetimi, (İstanbul: Beta Basım Yayım, Genişletilmiş Güncellenmiş 14.Baskı, 2008).
- Kodalı Rambabu and Routroy Srikanta, “Decision Framework for Selection of Facilities Location in Competitive Supply Chain”, Journal of Advanced Manufacturing Systems, Vol 5, No 1, 2006, s. 89-110.
- Kuo R.J., Chu S.C., and Kao S.S., “A Decision Support System for Locating Convenience Store Through Fuzzy AHP”, Computers and Industrial Engineering, Vol 37, 1999, s. 323-326.
- MacCarthy B.L. and Atthirawong W., “Factors Affecting Location Decisions in International Operations- A Delphi Study”, International Journal of Operations Production Management, Vol 23, No 7, 2003.
- Özdağoğlu Aşkın, “Tesis Yeri Seçiminde Farklı Bir Yaklaşım: Bulanık Analitik Seçim Süreci”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 22 Sayı 1, Ocak 2008, s. 421-452.
- Tandoğan Murat, “Afyonkarahisar İli Merkez İlçe Yumurta Tavukçuluğunu İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve İşletmelerde Karşılaşılan Sorunlar”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006).
- Timor Mehpare, “Kolayda Ürünler İçin Perakende Satış Yeri Seçimi: Bir Analitik Hiyerarşi Prosesi Uygulaması”, Yönetim Dergisi, Yıl 13, Sayı 41, 2002, s. 23-36.
- Timor Mehpare, Analitik Hiyerarşi Prosesi, (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2011).
- Top Aykut, Üretim Yönetimi, (İstanbul: Yaprak Yayınları, 2009).
- Tzeng Gwo-Hshung., Teng Mei-Hwa, Chen June-Jye., and Opricovic Serafim, “Multi-criteria Selection for a Restaurant Location In Taipei”, International Journal of Hospitality Management, Vol 21, No 2, 2002, s.171-187.
- Ustasüleyman Talha ve Perçin Selçuk, “Analitik Ağ Süreci Yaklaşımıyla Kuruluş Yeri Seçimi”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9/7, 2007, s. 37-55.
- Üreten Sevinç, Üretim/İşlemler Yönetimi Stratejik Kararlar ve Karar Modelleri, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2006).
- Wu Cheng-Ru., Lin Chin-Tsei. and Chen Huang-Chu, “Optimal Selection of Location For Taiwanese Hospitals To Ensure a Competitive Advantage By Using The Analytic Hierarchy Process And Sensitivity Analysis”, Building And Environment, Vol 42, 2007, s. 1431-1444.
- www.isparta.bel.tr/kentrehberi.asp?islem=sayfa&id=53, Erişim Tarihi: 23.03.20 12.
- www.ozyalvac.com/haber/1117-isparta-il-genel-meclisinden-yalvac, erişim tarihi: 26.09.2012.
- Yang Jiaqin and Lee Huei, “An AHP Decision Model for Facility Location Selection”, Facilities, Vol 15, No 9-10, 1997, s. 241-254.
- Yüksel Hilmi, Üretim İşlemler Yönetimi, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010).
- Zahir M.Sajjad., “Incorporating The Uncertainty of Decision Judgements in The Analytic Hierarchy Process”, European Journal of Operational Research, Vol 53, No 2, 1991, s. 206-216.

Konaklama İşletmelerinde Öz Uyumun İş Performansına Etkisi: Yaşam Doyumunun Aracı Rolü

Emine KALE*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların öz uyumlarının iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun aracı rolünü belirlemektir. Araştırmanın evrenini Kapadokya bölgesinde yer alan dört ve beş yıldızlı otel çalışanları oluşturmaktadır. Evrenin tamamı araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır ve araştırma sonunda 176 geçerli anket toplanmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, öz uyumun bütün boyutları ile (dışsal, içe yansıtma, tanımlanmış, içsel) iş performansı arasında pozitif düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre; tanımlanmış öz uyum boyutunun iş performansına yönelik etkisinde bireylerin yaşam doyumu aracı rolü tespit edilirken; dışsal, içe yansıtma ve içsel öz uyum boyutlarının, iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun bir etkisi görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz Uyum, Yaşam Doyumu, İş Performansı, Otel İşletmeleri

---

The Effects of Self Concordance on Job Performance in Hospitality Companies: The Moderating Role of Life Satisfaction

Abstract

The purpose of the current study is to investigate the moderating role of life satisfaction in determining the effects of employee self-concordance on job performance. The universe of the study contains four and five-star hotels employees working in Cappadocia Region. The whole universe was included into the study. Data was collected using a questionnaire and 176 applicable questionnaires have been gathered at the end of the study. According to results of correlation analysis, it was found that there was a positive relationship between all dimensions of self concor-

---

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, ekale@nevsehir.edu.tr

dance (external, introjected, identified, intrinsic) and job performance. The hierarchical regression analysis showed that while life satisfaction had a moderating role in the effect of identified self concordance on job performance, it had no effect when it comes to the relationship between other dimensions (external, introjected, intrinsic) of self concordance and job performance.

Keywords: *Self Concordance, Life Satisfaction, Job Performance, Hotel Companies*

GİRİŞ

İşletme dışı koşulların hızla değiştiği ve rekabet şartlarının ağırlaştığı günümüz iş dünyası için, işletme temel yeteneklerinden maksimum düzeyde yararlanması ve işgörenlerin performanslarını yükseltmek için neler yapılabileceğinin tespit edilmesi temel problem sahalarından birisidir. İşletmenin temel yeteneklerinin özelliklerinin belirlenmesi ve bireylerin kendilerine yönelik temel benlik değerlendirmeleri önemli bir araştırma alanıdır. Öz benlik değerlendirme kavramı, bireylerin kendileri hakkında yeteneklerini, yeterliliklerini, güçlerini, pozitif ve negatif yönlerini değerlendirmelerini kapsamaktadır¹.

Bireylerin kendilerini nasıl değerlendirdikleri ve bu değerlendirmelerinin iş çıktılarına nasıl etki yaptığı son yıllarda araştırmacıların ilgisini oluşturmaktadır. Literatürde öz benlik değerlendirme ile motivasyon², iş tatmini³, iş stresi⁴, liderlik⁵ ve iş performansı⁶ ilişkisini değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır.

Kendilerini olumlu yönde değerlendiren ya da öz benlik değerlendirme algısı yüksek düzeyde olan işgörenlerin, işlerinden daha fazla tatmin oldukları, görev/iş performanslarının görece daha yüksek olduğu ve olağandışı durumlarla başa çıkmada daha başarılı olduklarına dair kanıtlar mevcut-

- 1 Timothy A. Judge vd. "The Dispositional Causes of Job Satisfaction: A Core Evaluations Approach", *Research in Organizational Behavior*, Vol:19, 1997,s.18
- 2 Amir Erez ve Timothy A. Judge "Relationship of Core Self-evaluations to Goal Setting, Motivation, and Performance", *Journal of Applied Psychology*, Vol:86, 2001,s.1270
- 3 Timothy A. Judge vd. "Core Self-Evaluations and Job and Life Satisfaction: The Role of Self-Concordance and Goal Attainment", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 90, No. 2, 2005,s.257
- 4 Richard G. Best "Are Self-evaluations at The Core of Job Burnout?", *Unpublished doctoral dissertation*, Kansas State University, 2003.
- 5 Aaron P. Eisenberg, "The Search for Integrity: A Leadership Impact Study". *Unpublished doctoral dissertation*, DePaul University, 2000.
- 6 Timothy A. Judge ve Joyce E. Bono, "Relationship of Core Self-Evaluations Traits—Self-Esteem, Generalized Self-efficacy, Locus of Control, and Emotional Stability—with Job Satisfaction and Job Performance: A metaanalysis", *Journal of Applied Psychology*, Vol:86, 2001,s.80

tur⁷. Benzer şekilde kendilerini pozitif olarak değerlendiren bireyler, negatif olarak değerlendirenlere göre, öz uyum amaçları için daha çok çalışma eğilimindedirler⁸. İlgileri, fikirleri ve değerleri ile uyumlu iş amaçlarına sahip bireylerin, farklı amaçlar için çalışanlara göre daha mutlu oldukları görülmektedir⁹. Dolayısıyla iş görenlerin iş performansına, bireylerin kendilerine yönelik değerlendirmeleri etki etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, işgörenlerin iş amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik öz uyumlarının, onların iş performansına etkilerini ve bu etkide yaşam doyumunun aracı rolünü incelemektir. Araştırmanın, öz uyum konusunda yapılan çalışmaların genişletilmesine katkı sağlayacağı ve iş performanslarının bireysel öncüllerini anlama ve bireylerin yaşam doyumunun işe yönelik etkilerini görme konusunda araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmektedir.

1. LİTERATÜRE BAKIŞ

1.1. Öz Uyum

Sheldon ve Elliot¹⁰ tarafından ortaya konulan öz uyum modeli, özbenlik yönetimi teorisinden gelmektedir ve değer- merkezli iç motivasyonu açıklamaktadır. Özbenlik yönetimi teorisi dışsal ödüllendirmenin olmadığı durumlarda, bir görev ya da amacı gerçekleştirmek için enerji ve motivasyonun nereden geldiğini açıklamaktadır¹¹. Teoriye göre, işi gerçekleştirmeyi sağlayacak iç motivasyonunun anlaşılmasının anahtarı, ödüller, baskılar ve kısıtlar ile ilgili bireyin bilişsel değerlendirmesidir¹². Ryan ve

7 Erez ve Judge, a.g.e., s.1270; Timothy A. Judge vd. "Dispositional Effects on Job and Life Satisfaction: The Role of Core Evaluations", *Journal of Applied Psychology*, Vol:83, 1998, ss.31

8 Timothy A. Judge ve Randy J. Larsen, "Dispositional Source of Job Satisfaction: A Review and Theoretical Extension", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol:86, 2001, s.91

9 Kennon M. Sheldon ve Andrew J. Elliot "Not All Personal Goals Are Personal: Comparing Autonomous and Controlled Reasons for Goals as Predictors of Effort and Attainment." *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol: 24, 1998, s.554

10 Sheldon ve Elliot, a.g.e. s.546

11 Richard M. Ryan ve Edward L. Deci, "Self-determination Theory and The Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being", *American Psychologist*, Vol.55, 2000, s. 68; Deci, Edward L. ve Richard M. Ryan, "The General Causality Orientations Scale: Self-Determination in Personality", *Journal of Research in Personality*, Vol:19, 1985, s.109

12 Kennon M. Sheldon vd. "Applying Self-determination Theory to Organizational Research", In: Martocchio, J.J., Ferris, G.R. (Eds.), *Research In Personnel And Human Resources Management*, Vol. 22. Elsevier Science Ltd, Oxford, 2003, s.363

Deci¹³'ye göre, bir iş/görev serbetçe seçilebilir veya iç /dış kontroller ya da kısıtlardan dolayı yapılması zorunlu olabilir. Yani, bireylerin faaliyetleri ödül veya ceza gibi kontrollerle düzenlenir (örneğin; işten atılmamak için işe gitmek zorunda olma) veya birey faaliyetini kendisiyle bütünleştirebilir ve içselleştirebilir (örneğin; bir arkadaşına yardım etmek için mesai bitse bile işte kalma).

Teoriye göre iç motivasyonu sağlamada güçlü bir nokta kişinin özerklik deneyimidir (kişinin davranışını kendi seçmesindeki irade hissi veya kaderini çizmedeki rolü)¹⁴. Özerklik deneyimi, işyerinde iş özellikleri tarafından da oluşturulabilir. Örneğin, işin bütün yönleriyle ilgili bilgiye ve kontrole sahip olma veya karar almada hoşgörü ve serbestlik tanınma gibi hususlarda personele özerklik tanınabilir. İnsanlar kendi değerleri ve ilgilerini yansıtan amaçlar ve hedefler gördüklerinde bunlara ulaşmak için daha fazla güç harcamaktadırlar¹⁵.

Ryan ve Cornell¹⁶ çalışmalarında hedefledikleri davranışları gerçekleştirmek için dört çeşit sebep belirlemiştir. Bunlar; a) dışsal (external), b) içe yansıtma (introjected), c) tanımlanmış (identified),d) içsel (intrinsic) şeklinde bir sıra izler. Sheldon ve Elliot¹⁷ tarafından geliştirilen öz uyum modeli bireylerin bir veya daha fazla amaçlarının bu dört sebepten takip edildiğini öne sürer. Bu sebepler şöyle açıklanabilir:

1- Dışsal: İhtiyaç ve ilgilerini dolaylı olarak tatmin eden ödüllere ulaşmak veya başkalarının arzularından dolayı bir amaç için çalışmayı içerir. Örneğin, para kazandıracak bir görevi yerine getirme veya cezadan kaçınma vb.

2- İçe yansıtma: Utanç, suçluluk ve endişe duygularından kaçınmak için bir amaca yönelik çabaları kapsar. Örneğin, başkalarından onay almak, başkalarına karşı kendini suçlu veya mahcup hissetmemek vb.

3- Tanımlanmış: Birey açısından önemli görülen bir amacı yerine getirmek için çalışmakla ilgilidir. Örneğin, kendi değerleri ile tutarlı ve kişisel olarak önemli görülen amaçlar için çalışmak veya başkalarına yardım etmek inancından dolayı bir arkadaşına yardım etmek vb.

13 Ryan ve Deci, a.g.e., s.70-71

14 Ryan ve Deci, a.g.e., s.69

15 Kennon M. Sheldon ve Linda Houser-Marko, "Self-concordance, Goal Attainment, and The Pursuit of Happiness: Can There Be an Upward Spiral?", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.80, 2001, s.163

16 Richard M. Ryan ve James P. Connell, "Perceived Locus of Causality and Internalization: Examining Reasons for Acting in Two Domains", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.57, 1989, s.752

17 Sheldon ve Eliot, a.g.e.,1998, s.548

4- İçsel: Eğlenceli olduğu için ya da yapmaktan hoşlanılan bir amaç için çalışmayı içerir. Örneğin, biriyle sohbet etmek için zaman ayırmak veya çok sevdiği işle uğraşmak.

Öz uyum modeliyle ilgili birkaç husus bulunmaktadır: Birincisi; bu nedenler tamamıyla birbirinden farklı değildir ve bireyler birkaç nedenden dolayı bir amaç için çalışabilirler. İkincisi Sheldon ve Elliot¹⁸a göre; tanımlanmış ve içsel öz uyum amaçları, bireylerin ilgi ve değerlerini derin bir şekilde yansıtır ve kendi seçimlerinden kaynaklanan özerklik güdüleriyle ilgilidir. Dışsal ve içe yansıtma öz uyum amaçları ise kişinin kabul etmediği kendi dışındaki güçlerden kaynaklanan kontrol güdüleriyle ilgilidir. Eliot vd.¹⁹ yaklaşma amaçlarıyla özerklik güdülerini, kaçınma amaçlarıyla kontrol güdülerini eşleştirmiştir. Üçüncüsü, öz uyum araştırmalarında amaçlar objektif olarak sınıflandırılmayabilir. Ayrıca iki birey aynı amaç için farklı sebeplerden çalışabilir. Böylece, öz uyumu ölçmek için çeşitli amaçların takip edilme sebepleri sorulmalıdır. Tabii ki çoğu birey için bazı amaçların diğerlerinden daha fazla öz uyum içermesi olasıdır.

Öz uyum modeli, bireylerin ilgi ve değerlerine dayanan amaçlarının karşılandığında daha mutlu olduklarını savunur. Sheldon ve Elliot, öz uyumun öznel iyi oluşa dayandığını belirtmektedirler. Çünkü teoriye göre; a) bireylerin amaçlara ulaşma olasılığının arttıkça çabaları da artmaktadır b) bireyler amaçlarına ulaştıklarında mutlu olurlar. Kendi ilgi, ihtiyaç ve değerlerinin devamlılığı, bireylerin kendini tanımlama ve iç amaçları için daha fazla çalışmasını sağlar²⁰. Öz uyum, bireylerin ilgi ve değerleri vurgulayan işle ilgili görev ve amaçları gerçekleştirmeye yönelik aktiviteleri kapsamaktadır²¹. Öznel iyi oluş literatüründe, amaçlara ulaşma bireysel savaş olarak düşünülmüştür²².

Literatürde öz uyum modeli ile ilgili çeşitli araştırmalar mevcuttur. Sheldon ve Elliot²³ araştırmalarında, öz uyum ile öznel iyi oluş arasında ilişki bulmuştur. Yazarlara göre; birey güçlü ilgi duyduğu veya inançlarıyla uyumlu amaçlar için çaba harcadığında, bu amaçlar bireyle bütünleş-

18 Sheldon ve Elliot, a.g.e.,1998, s.547

19 Andrew J. Elliot vd. "Avoidance Personals Goals and Subjective Well-being", *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol.23, 1997, s.923-24.

20 Sheldon ve Elliot, a.g.e.1998,s.547

21 Kennon M. Sheldon ve Andrew J. Elliot, "Goal Striving, Need Satisfaction, and Longitudinal Well-being: The Self-Concordance Model", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.76, 1999, s. 494

22 Robert A. Emmons, "Abstract Versus Concrete Goals: Personal Striving Level, Physical Illness, and Psychological Well-being". *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.62, 1992, s.292

23 Sheldon ve Elliot, a.g.e.1999, 494

mektedir. Dolayısıyla amaçların daha fazla zaman harcanan, daha erişilebilir ve daha tatmin edici olması muhtemeldir. Buna karşın dış baskılarla veya suçluluk ve endişe hisleriyle takip edilen amaçların bireyle bütünleşmediği varsayılmaktadır. Bu amaçlar bireyin inanç ve ilgilerini temsil etmediğinden, amaçlara ulaşmadaki motivasyon güç azalır ve böylece daha az tatmin edici ve daha az ulaşılabilir olur. Sheldon ve Houser-Marko²⁴ çalışmasında, öz uyum amaçlarının öznel iyi oluşu arttırdığından daha sürdürülebilir ve daha ulaşılabilir olduğunu ortaya koymuşlardır. Üstelik, zamanla etkisi güçlendiğinden, öz uyumun iyi oluşu (well-being) yukarı doğru spiral şekilde arttırdığına yönelik kanıtlar da vardır. Bu araştırmaların bulgularıyla tutarlı olarak, örgütlerine yönelik içselleştirilmiş bağlılık duyan bireyler, ekstra rol davranışları sergiler, işten ayrılmaları daha az muhtemeldir, işletmenin ilerlemesine daha fazla katkıda bulunurlar²⁵.

Öz uyuma yönelik hedefler içsel motivasyonla ilgilidir çünkü kişinin kendi inanç ve kendince doğru hislerini yansıtan bireysel seçimlerinden kaynaklanır²⁶. Bu fikir diğer araştırma sonuçlarıyla tutarlıdır²⁷. Kişi takip ettiği iş amaçları ile özdeşleştiğinde (tanımlanmış motivasyon) veya amaçları oldukça ilgi çekici hoş bulursa (içsel motivasyon) öz uyum yükselir. Bireyler dışsal ödülleri kazanmak ve cezalardan kaçınmak için (dışsal motivasyon) veya görev hissi gibi zorlayıcı sosyal baskılardan dolayı (içe yansıtma) amaca ulaşmak istiyor ise öz uyum azalır²⁸.

1.2. Öz Uyum, Yaşam Doyumu ve İş Performansı

Yaşam doyumu bireyin iş dışı yaşamı hakkındaki genel duygusal tepkisi olarak tanımlanabilir. Yani bireyin hayata karşı tutumudur²⁹. Yaşam doyumu genel olarak bireyin yaşamından duyduğu memnuniyeti ifade et-

24 Sheldon ve Houser-Marko, a.g.e., s.163-64

25 Bono, Joyce E. ve Judge, Timothy A. "Self-concordance at Work: Toward Understanding The Motivational Effects of Transformational Leaders", *Academy of Management Journal*, Vol.46, 2003, s.554.

26 Sheldon ve Houser-Marko, a.g.e. s.152; Bono ve Judge, a.g.e.s. 554; Sheldon vd., a.g.e. 2003,s.357

27 Ian McGregor vd., "Personal Projects, Life Stories, and Happiness: on Being True to Traits", *Journal of Research in Personality*, Vol.40, 2006, s.551; Shung J. Shin ve Jing Zhou, "Transformational Leadership: Conservation, and Creativity: Evidence from Korea", *Academy of Management Journal*, Vol.46, 2003, s.703

28 Sheldon ve Houser-Marko, a.g.e., s.152; Sheldon vd., a.g.e., 2003, s.357; Alice H.Y. Hon, "Enhancing Employee Creativity in The Chinese Context: The Mediating Role of Employee Self-concordance", *International Journal of Hospitality Management*, Vol.30, 2011, s.375

29 Mahmut Özdevecioğlu ve Nihal Ç. Doruk, "Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:33, 2009, s.77.

mektedir³⁰ ve öznel iyi oluş ve yaşam kalitesi hakkında bireyin ulaştığı yargıları temsil etmektedir³¹.

Judge vd.³² yaptıkları araştırma sonuçlarında, tanımlanmış ve içsel öz uyum amaçları ile yaşam doyumunu arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Dışsal ve içe yansıtma amaçları ile yaşam doyumunu arasında ise bir ilişki bulunamamıştır. Aynı zamanda öz benlik değerlendirmenin yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde, öz uyum amaçlarının aracı rolü olduğunu tespit etmişlerdir. Sheldon vd.³³ ise (2004) çalışmalarında, dışsal öz uyum amaçlarının yaşam doyumunu negatif, içsel öz uyum amaçlarının ise pozitif olarak etkilediğini bulmuşlardır.

Literatürde öz uyum amaçlarının iş performansına yönelik etkilerini inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Greguras ve Diefendorff³⁴ yaptıkları araştırmada, proaktif kişiliğin yaşam doyumunu ve iş performansı ilişkisinde, öz uyumun aracı rolü olduğunu tespit etmişlerdir. Hon³⁵ ise otel işletmelerinde yaptığı araştırma sonucuna göre, bireylerin öz uyumlarının yüksekliğinin onların yaratıcılıklarına pozitif katkı sağladığını bulmuştur. Gürbüz vd.³⁶, öz uyum konusunun dayandığı öz benlik değerlendirmesinin, iş performansı üzerindeki etkisini araştırarak, iş performansını arttıran önemli bir öncül olduğunu tespit etmişlerdir. Literatürdeki bu bulguların ışığında, araştırma modeli ve hipotezleri aşağıdaki gibi belirtilebilir.

---

30 Nursel Telman ve Pınar Ünsal, *Çalışan Memnuniyeti*, (İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2004),s.18.

31 Ahmet A. Dikmen, "İş doyumunu ve Yaşam Doyumunu İlişkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:50, No:3-4 Haziran Aralık, 1995, s. 119

32 Judge vd.,a.g.e., 2005, s.257

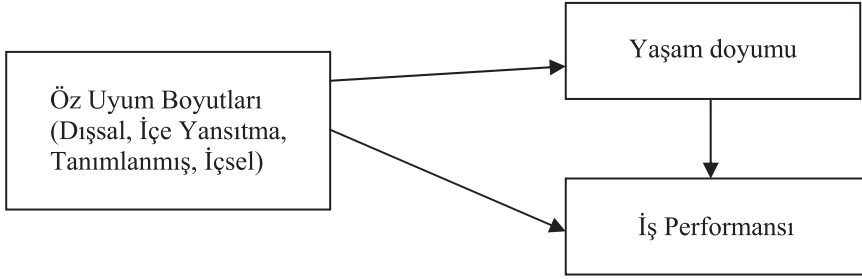
33 Kennon M. Sheldon vd. "Self-Concordance and Subjective Well-Being in Four Cultures", *Journal of Cross-Cultural Psychology* Vol.35, No.2; 2004, s.209

34 Gary J. Greguras ve James M. Diefendorff, "Why Does Proactive Personality Predict Employee Life Satisfaction and Work Behaviors? A Field Investigation of The Mediating Role of The Self-Concordance Model", *Personnel Psychology*, Vol.63, 2010, s.539

35 Hon, a.g.e.,s.375

36 Said Gürbüz vd., "İş Tatmini ve İş Performansının Yeni Öncülü: Temel Benlik Değerlendirmesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2010, s.69

Şekil 1: Araştırma Modeli

H1: Dışsal öz uyum amaçları ile iş performansı arasında pozitif ilişki vardır.

H2: İçse yansıtma öz uyum amaçları ile iş performansı arasında pozitif ilişki vardır.

H3: Tanımlanmış öz uyum amaçları ile iş performansı arasında pozitif ilişki vardır.

H4: İçsel öz uyum amaçları ile iş performansı arasında pozitif ilişki vardır.

H5: Yaşam doyumu, dışsal öz uyum amaçlarının iş performansı üzerindeki pozitif etkisini arttırmaktadır.

H6: Yaşam doyumu, içse yansıtma öz uyum amaçlarının iş performansı üzerindeki pozitif etkisini arttırmaktadır.

H7: Yaşam doyumu, tanımlanmış öz uyum amaçlarının iş performansı üzerindeki pozitif etkisini arttırmaktadır.

H8: Yaşam doyumu, içsel öz uyum amaçlarının iş performansı üzerindeki pozitif etkisini arttırmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, işgörenlerin iş amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik öz uyumlarının iş performanslarına etkilerini ve bu etkide yaşam doyumunun aracı rolünü incelemektir. Türkçe literatürde yeni bir konu olan öz uyum boyutlarının iş performansı üzerindeki etkilerinin tespiti işgörenler

ve yöneticilere motivasyon ve performans kararlarında yol gösterici olacaktır. Ayrıca bu ilişkide yaşam doyumunun aracı rolünün olup olmadığının belirlenmesi, araştırmacılar ve uygulayıcılar açısından çalışanların iş ve yaşam ilişkilerinin anlaşılmasında önemli sonuçlar sağlayacaktır.

2.2. Evren ve Örneklem, Verilerin Toplanması

Araştırmanın evrenini Kapadokya'da bulunan dört ve beş yıldızlı otel çalışanları oluşturmaktadır. Araştırma bölgesi olarak sadece Kapadokya Bölgesi'nin seçilmesinin nedeni; bölgenin araştırmacıya daha yakın ve ulaşılabilir olması ve konaklama işletmelerinin yoğun olduğu bir bölge olmasıdır. Sadece dört ve beş yıldızlı konaklama işletmeleri olarak sınırlandırılmasının nedeni ise; gerek büyüklükleri ve gerekse kurumsallaşmaları nedeni ile personele yönelik araştırmalara önem vermeleri ve anket geri dönüşlerinin daha fazla olmasıdır. Otellerden alınan bilgilere göre toplam çalışan personel sayısı 260 olarak tespit edilmiştir. Evrenin tamamı araştırma kapsamına alınmıştır. Verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu, personele uygulamak üzere otel yöneticileri veya insan kaynakları bölümü yöneticilerine araştırmacı tarafından bırakılıp, daha sonra toplanmıştır. Katılımcıların anketi cevaplarırken daha objektif olmalarını sağlamak ve daha geçerli sonuçlar elde etmek için, her bir form zarf içinde teslim edilmiş, doldurulduktan sonra ağız kapalı olarak iade edilmeleri istenilmiştir. Araştırma sonunda 176 anket toplanmış olup, anket geri dönüş oranı %67 olarak tespit edilmiştir.

2.3. Ölçekler

Araştırma formunda demografik verileri ölçen soruların yanı sıra, bireylerin öz uyum, yaşam doyumunu ve iş performansını ölçmeye yönelik üç farklı ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerin İngilizceden Türkçe'ye uyarlaması; hedef dile çeviri, hedef dile yapılan çevirinin değerlendirilmesi, kaynak dile tekrar çeviri, kaynak dile yapılan çevirinin değerlendirilmesi aşamalarından geçilerek yapılmıştır. Çeviriler konunun uzmanı akademisyenler tarafından değerlendirilmiş ve üzerinde uzlaşmış ölçekler oluşturulmuştur. Son aşamada otel çalışanlarıyla yüzyüze yapılan görüşme sonucunda ifadelerin anlaşıldığı tespit edilmiş ve 40 kişiye öntest uygulanmıştır.

Öz Uyum Ölçeği: Sheldon ve Eliot³⁷ tarafından oluşturulan ve Hon'un³⁸ çalışmasında geliştirilerek kullandığı 8 maddelik ölçekten yararlanılmıştır.

---

37 Sheldon ve Eliot, a.g.e., 1998, s.552

38 Hon,a.g.e., s.379

Dört öz uyum boyutunu (dışsal, içe yansıtma, tanımlanmış, içsel), iki farklı iş amacı için (işimde başarılı olmak istiyorum çünkü;... ve kariyerimde ilerlemek için çalışıyorum çünkü;...) ölçmek amacıyla bu sorular 16 maddede ifade edilmiştir. Her bir boyut 4 madde ile ölçülmüştür. Örneğin; içe yansıtma boyutu soruları; 1. İşimde başarılı olmak istiyorum çünkü; başarılı olmak için çalışmazsam kendimi suçlu hissederim. 2. Benden başarı bekleyenlere karşı mahcup olmak istemem. 3. Kariyerimde ilerlemek için çalışıyorum çünkü; kariyerimi geliştirmek için çalışmazsam kendimi suçlu hissederim. 4. Benden kariyerimde ilerlememi bekleyenlere karşı mahcup olmak istemem şeklindedir. Beşli likert ölçeği kullanılmıştır (1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum). Öz uyum ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,95 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Yaşam doyumunu ölçmek için Diener vd.³⁹ tarafından geliştirilen beş ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır (örneğin; 1.yaşam koşullarım mükemmeldir, 2.yaşamımda mümkünse hiçbir şeyi değiştirmek istemem). Beş noktalı likert ölçeği ile ölçülmüştür (1: kesinlikle katılmıyorum, 5:kesinlikle katılıyorum). Yaşam doyumunu ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,88 olarak bulunmuştur.

İş Performansı Ölçeği: Çalışanların algıladıkları iş performanslarının ölçümünde Sigler ve Pearson⁴⁰ çalışmasından alınan ve dört ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır (örneğin; 1. bir problemle karşılaştığımda en hızlı şekilde çözüm üretirim, 2. çoğunlukla iş hedeflerime ulaşıyorum). Beş noktalı likert ölçeği ile ölçülmüştür (1: kesinlikle katılmıyorum, 5:kesinlikle katılıyorum). İş Performansı ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,91 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde öz uyum ölçeğinin boyutlarını oluşturmak ve diğer ölçeklerin tek faktörlü olmasını doğrulamak amacıyla için AMOS istatistik programında doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bağımsız, bağımlı ve aracı değişkenler arası ilişkilerin ortaya konulması amacıyla korelasyon analizi, öz uyum boyutlarının iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun aracı rolünü ortaya koymak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır.

39 Ed Diener vd. "The Satisfaction With Life Scale, *Journal of Personality Assessment*, Vol.49, No.1, 1985, s.72

40 Tracey V. Sigler ve Christine M. Pearson, "Creating an Empowering Culture: Examining The Relationship between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment", *Journal of Quality Management*, Vol.5, 2000, s. 34

3. BULGULAR

Tablo 1’de araştırmaya katılan bireylere ait tanıtıcı bilgiler yer almaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin önemli bir bölümünün (%36,4) genç çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Erkek katılımcılar, bayan katılımcıların yaklaşık iki katıdır. Yarısından biraz fazlası (%56) evliken, yaklaşık %45’i ise lise mezunlarından oluşmaktadır. Çalışanların önemli bir bölümü (%38,1) bir yıl ve daha kısa süreden beri buldukları işletmede çalışmaktadırlar. Katılımcıların %26 ile çoğunlukla kat bölümünde çalışmakta, bunu %21 ile servis departmanı izlemektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Bireyleri Tanıtıcı Bilgiler (N=176)

Değişkenler	F	(%)	Değişkenler	F	(%)
Yaş			İşletmedeki çalışma yılı		
25 yaş ve altı	64	36,4	1 yıldan az	67	38,1
26-35 yaş arası	51	29,0	1-5 yıl arası	55	31,3
36-45 yaş arası	34	19,3	6-10 yıl arası	34	19,3
46 yaş ve üzeri	27	15,3	10 yıldan fazla	20	11,4
Cinsiyet			Departman		
Kadın	63	35,8	Önbüro	30	17,0
Erkek	113	64,2	Kat	45	25,6
Medeni Durum			Servis	37	21,0
Bekar	77	43,8	Mutfak	33	18,8
Evli	99	56,2	Diğer	31	17,6
Eğitim					
İlköğretim	40	22,7			
Lise ve dengi okul	79	44,9			
Meslek Yüksekokulu	27	15,3			
Yüksekokul/Fakülte	24	13,6			
Master/Doktora	6	3,4			

3.1. Ölçeklere Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği ve boyutlarını ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu kapsamda ölçekler ayrı ayrı DFA analizine tabii tutulmuştur. Analiz sonucunda ortaya çıkan ölçeklere ait uyum iyiliği değerleri Tablo-2’de görülmektedir. Öz uyum

ölçeği, Sheldon ve Eliot (1998) ve Hon 2011⁴¹ tarafından kullanıldığı şekilde 4 faktör üzerinden analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, öz uyumun içsel boyutundaki bir soruya ait (Kariyerimde ilerlemek için çalışıyorum çünkü; bu amaç için çalışmak oldukça eğlencelidir) regresyon değerleri anlamlı bulunmadığından bu soru ölçekten çıkarılmıştır. Dört faktörlü modelin son şeklinin uyum değerleri tabloda görülmektedir.

Yaşam doyumu ve iş performansı ölçeğinin az sayıda maddelerden oluşması nedeniyle sadece tek faktör modelleri sınanmıştır. Ölçeklere ait uyum iyiliği değerlerinin kabul edilir seviyede olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla, öz uyumun dört, iş tatmini ve iş performansı ölçeğinin ise tek faktörlü yapıları doğrulanmıştır.

Tablo 2: Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	ΔX^2	Df	$\Delta X^2/df$	RMSEA	CFI	IFI
Öz uyum	252,85*	84	3,01	.08	.96	.96
Yaşam doyumu	10,269*	5	2,05	.07	.98	.98
İş Performansı	10,229*	3	3,40	.08	.97	.97

Not: ΔX^2 =Normal Theory Weighted Least Squares Chi-Square, df = Degrees of Freedom, RMSEA = Root Mean Square Error of Approximation, CFI = Comparative Fit Index, IFI = Incremental Fit Index, GFI= Goodness of Fit Index.

* $p < .001$.

3.2. Öz Uyum Boyutları, Yaşam Doyumu ve İş Performansı Arasındaki İlişkiler

Tablo 3, araştırmanın değişkenlerine yönelik ortalama, güvenilirlik değerleri ve korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri incelendiğinde; alfa değerlerinin 0,86- 0,91 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerler, en alt sınır kabul edilen 0,60 sınırını aştığından ölçeklerinin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Değişkenlere yönelik korelasyon sonuçlarına bakıldığında, öz uyumun bütün boyutları ile (dışsal, içe yansıtma, tanımlanmış, içsel) iş performansı arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki en güç-

41 Sheldon ve Eliot, a.g.e., s. 552; Hon, a.g.e., s.379

lülük olarak tanımlanmış öz uyum ile iş performansı (%41) arasındadır. Bu ilişkilere yönelik kurulan H1, H2, H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir. Bu sonuçlar, bireylerin amaçlara ulaşmada farklı güdülenme şekillerinin hepsinin iş performansını pozitif olarak etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Ancak tanımlanmış öz uyum boyutu (yani bireyin amaçlara ulaşmaya verdiği önem ile amaçlara ulaşacağına dair inancı) iş performansı ile daha çok ilişkiliyken, en az ilişkili boyut dışsal öz uyum (başkalarının bireyden beklentileri nedeniyle ile bireyin içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla çalılışması) boyutudur.

Öz uyum boyutlarından, dışsal ve içe yansıtma boyutu ile yaşam doyumunu arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken ($p > 0.05$), tanımlanmış ve içsel öz uyum boyutu ile yaşam doyumunu arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Bu bulgu literatürle uyumludur. İlgileri ve değerleri doğrultusunda iş amaçlarına sahip ve bu amaçlar için çalışmaktan keyif alan işgörenlerin, yaşamından daha fazla tatmin oldukları bilinmektedir ⁴². Aynı zamanda yaşam doyumunu ile iş performansı arasında anlamlı pozitif ilişki görülmektedir. Yani yaşam doyumunu yüksek olan bireylerin işlerindeki performansları da artmaktadır.

Tablo 3: Araştırmanın Değişkenlerine Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	Std. Sapma	1	2	3	4	5	6
1- Dışsal	3,67	0,85	(0,86)					
2- İçe Yansıtma	3,82	0,88	,806**	(0,89)				
3- Tanımlanmış	3,95	0,84	,706**	,856**	(0,87)			
4- İçsel	3,86	0,82	,737**	,805**	,809**	(0,81)		
5-Yaşam Doyumu	2,91	0,92	,157	,191	,581**	,584**	(0,88)	
6. İş Performansı	3,42	1,04	,239*	,330**	,414**	,312**	,437**	(0,91)

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı

42 Sheldon ve Eliot, a.g.e. 1998, s.554; Sheldon vd. a.g.e. 2004, s.220; Judge vd., a.g.e. 2005, s.255

3.3. Öz Uyum Boyutlarının İş Performansına Etkisi: Yaşam Doyumunun Aracı Rolü

Tablo 4'de öz uyum boyutlarının iş performansına etkisinde yaşam doyumunun aracı rolünü ortaya koymak amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon sonuçlarını görülmektedir. Bu sonuçlara göre, dışsal öz uyum amaçlarının iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun bir etkisi görülmemiştir ($\beta=-,139$, $t=-,124$, $p>0.05$) ve dolayısıyla H5 reddedilmiştir. Bir başka ifadeyle yaşam doyumunun yüksekliği dışsal öz uyumun (başkalarının bireyden beklentileri nedeniyle ile bireyin içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla çalışması) iş performansına yönelik olumlu etkisini arttırıcı bir rol oynamamaktadır.

Benzer şekilde, içe yansıtma öz uyum amaçları ($\beta=-2,301$, $t=-1,270$, $p>0.05$) ile içsel öz uyum amaçlarının ($\beta=-,682$, $t=-,608$, $p>0.05$) iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun aracı etkisi tespit edilmemiştir. Bu etkiye yönelik kurulan H6 ve H8 reddedilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, tanımlanmış öz uyum amaçlarının iş performansına yönelik pozitif etkisini bireylerin yaşam doyumunu arttırmaktadır ($\beta=3,143$, $t=2,091$, $p<0.05$) ve dolayısıyla H7 kabul edilmiştir. Yani yaşam doyumunu fazla olan çalışanlarda, amaçlara ulaşacağına dair inancından dolayı iş performansı daha fazla artmaktadır.

**Tablo 4: Öz Uyum Boyutlarının İş Performansına Etkisi:
Yaşam Doyumunun Aracı Rolü**

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Sapma	T	Anlamlılık
<i>Model 1 (R= ,556; R²= ,309; Düzeltilmiş R²= ,275)</i>				
Sabit	1,556	,486	3,202	,002
Dışsal	-,065	,198	-,407	,685
İçe Yansıtma	,020	,256	,092	,926
Tanımlanmış	,518	,235	2,727*	,008
İçsel	,002	,220	,014	,989
Yaşam doyumunu	-,133	,122	-1,120	,265
<i>Model 2 (R= ,611; R²= ,373; Düzeltilmiş R²= ,314)</i>				
Sabit	5,627	1,707	3,202	,002
Dışsal	-,031	,635	-,060	,952
İçe Yansıtma	,992	1,034	1,145	,255
Tanımlanmış	-,721	,773	-1,154	,251
İçsel	,244	,611	,513	,609
Yaşam doyumunu	-,202	,556	-,372	,711
Dışsal*Yaşam doyumunu	-,139	,199	-,124	,902
İçe Yansıtma* Yaşam doyumunu	-2,301	,308	-1,270	,207
Tanımlanmış* Yaşam doyumunu	3,143	,257	2,091*	,039
İçsel * Yaşam doyumunu	-,682	,197	-,608	,545
Bağımlı değişken: İş Performansı				

* $p < .05$.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada işgörenlerin iş amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik öz uyumlarının iş performanslarına etkilerini ve bu etkide yaşam doyumunun aracı rolü, Kapadokya'da turizm çalışanlarından oluşan evren üzerinde incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öz uyumun bütün boyutları ile (dışsal, içe yansıtma, tanımlanmış, içsel) iş performansı arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki en güçlü olarak tanımlanmış öz uyum ile iş performansı arasında görülmektedir. Literatürde direkt bu ilişkiye yönelik bir araştırmaya rastlanmasa da benzer çalışmalarda bu sonuçlar desteklenmiştir. Hon⁴³, otel işletmeleri personeli üzerine yönelik araştırma sonucunda, bireylerin öz uyumlarının yüksekliğinin onların ya-

raticlıklarına pozitif katkı sağladığını belirtmiştir. Gürbüz vd.⁴⁴, öz uyum konusunun dayandığı öz benlik değerlendirmesinin, iş performansı üzerindeki etkisini bularak, iş performansını arttıran önemli bir öncül olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışanların öz uyumlarının iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun aracı rolü hiyerarşik regresyon analizi ile tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, dışsal, içe yansıtma ve içsel öz uyum boyutlarının, iş performansına yönelik etkisinde yaşam doyumunun bir etkisi görülmemiştir. Tanımlanmış öz uyum boyutunun iş performansına yönelik etkisinde bireylerin yaşam doyumunu aracı rolü tespit edilmiştir. Bireylerin yaşam doyumunu, tanımlanmış öz uyum boyutunun iş performansına yönelik pozitif etkisini daha da arttırmaktadır. Bu sonuca göre, başarı ve kariyeri önemseyen, bu amaçlara ulaşacaklarına dair inancı güçlü olan ve yaşamından memnun olan işgörenlerin iş performansları önemli düzeyde yükselmektedir.

Bu araştırma sonuçları ile ülkemiz öz benlik literatürüne önemli bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda araştırmanın sonuçları, işgörenler ve yöneticilerin işe yönelik kararlarında rehberlik yapabilir. Başarı ve kariyer için dört farklı amaçla (dışsal, içe yansıtma, tanımlanmış ve içsel) güdülenen çalışanların iş performansları olumlu olmasına rağmen, en çok tanımlanmış öz uyum amaçlarıyla hareket edenler performans göstermektedir. Bu performans ise bireylerin yaşam doyumunu pozitif etkilemektedir. Tanımlanmış öz uyum amaçları, amaçlara verilen önemi ve başarıya inancını içerdiğinden, personelin iş performansını arttırmak isteyen yöneticiler, iş/görev dağılımlarında bu hususu göz önüne alabilirler. Bireyler önemli gördükleri ve başaracağına inandıkları amaçlar için daha çok güdülendiğinden, gerekli yönlendirmeye onların yeteneklerinden maksimum düzeyde faydalanılabilir ve iş performansları arttırabilir.

Bu çalışma, Kapadokya'daki dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarıyla sınırlı kaldığından araştırma sonuçları genellenemez. Ülkemizde benzer araştırmaların farklı sektörlerde ve geniş bir örneklem grubu ile yapılması, araştırma sonuçlarının genellenebilmesi bakımından faydalı olacaktır. Bundan sonraki çalışmalarda öz uyumun iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı, işten ayrılma niyeti gibi bireylerin işle ilgili tutum ve davranışlarına yönelik etkileri incelenebilir. Ayrıca, lider desteği, iş arkadaşları desteği veya özbenlik değerlendirmesinin iş sonuçlarına etkisinde öz uyumun aracı rolü araştırma konusu olabilir.

---

44 Gürbüz vd., a.g.e., s.69

KAYNAKÇA

- Best, Richard G. (2003). "Are Self-evaluations at The Core of Job Burnout?", *Unpublished doctoral dissertation*, Kansas State University.
- Bono, Joyce E. ve Judge, Timothy A. (2003). "Self-concordance at Work: Toward Understanding The Motivational Effects of Transformational Leaders", *Academy of Management Journal*, 46, 554-571.
- Deci, Edward L. ve Ryan, Richard M. (1985). "The General Causality Orientations Scale: Self-Determination in Personality", *Journal of Research in Personality*, 19, 109-134.
- Diener, Ed; Emmons, Robert A.; Larsen, Randy A. ve Griffin, Sharon. (1985). "The Satisfaction With Life Scale", *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 71-75.
- Dikmen, Ahmet A. (1995). "İş doyumunu ve Yaşam Doyumunu İlişkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (3-4). 115-140
- Eisenberg, Aaron P. (2000). "The Search for Integrity: A Leadership Impact Study". *Unpublished doctoral dissertation*, DePaul University.
- Elliot, Andrew J.; Sheldon, Kennon M. ve Church, Marcy, (1997). "Avoidance Personal Goals and Subjective Well-being", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 915-927.
- Emmons, Robert A. (1992). "Abstract Versus Concrete Goals: Personal Striving Level, Physical Illness, and Psychological Well-being". *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 292-300.
- Erez, Amir, ve Timothy A. Judge. (2001). "Relationship of Core Self-evaluations to Goal Setting, Motivation, and Performance", *Journal of Applied Psychology*, 86, 1270-1279.
- Greguras, Gary J. ve Diefendorff, James M. (2010). "Why Does Proactive Personality Predict Employee Life Satisfaction and Work Behaviors? A Field Investigation of The Mediating Role of The Self-Concordance Model", *Personnel Psychology*, 63, 539-560.
- Gürbüz, Said; Erkuş, Ahmet ve Sıgrı, Ünsal (2010). "İş Tatmini ve İş Performansının Yeni Öncülü: Temel Benlik Değerlendirmesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (1), 69-76.
- Hon, Alice H.Y. (2011). "Enhancing Employee Creativity in The Chinese Context: The Mediating Role of Employee Self-concordance", *International Journal of Hospitality Management*, 30, 375-384.
- Judge, Timothy A.; Bono, Joyce E.; Erez, Amir ve Locke, Edwin A. (2005). "Core Self-Evaluations and Job and Life Satisfaction: The Role of Self-Concordance and Goal Attainment", *Journal of Applied Psychology*, 90 (2), 257-268
- Judge, Timothy A. ve Bono, Joyce E. (2001). "Relationship of Core Self-Evaluations Traits—Self-Esteem, Generalized Self-efficacy, Locus of Control, and Emotional Stability—with Job Satisfaction and Job Performance: A metaanalysis", *Journal of Applied Psychology*, 86, 80-92.
- Judge, Timothy A. ve Larsen, Randy J. (2001). "Dispositional Source of Job Satisfaction: A Review and Theoretical Extension", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86, 67-98.

- Judge, Timothy A.; Locke, Edwin A.; Durham, Cathy C. (1997). "The Dispositional Causes of Job Satisfaction: A Core Evaluations Approach", *Research in Organizational Behavior*, 19, 151-188.
- Judge, Timothy A.; Locke, Edwin A.; Durham, Cathy C. ve Kluger, Avraham N. (1998). "Dispositional Effects on Job and Life Satisfaction: The Role of Core Evaluations", *Journal of Applied Psychology*, 83, 17-34.
- McGregor, Ian; McAdams, Dan P. ve Little, Brian R. (2006). "Personal Projects, Life Stories, and Happiness: on Being True to Traits", *Journal of Research in Personality*, 40, 551-572.
- Özdevecioğlu, Mahmut ve Nihal Ç. Doruk (2009). "Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33, 69-99.
- Ryan, Richard M. ve Connell, James P. (1989). "Perceived Locus of Causality and Internalization: Examining Reasons for Acting in Two Domains", *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 749-761.
- Ryan, Richard M. ve Deci, Edward L. (2000). "Self-determination Theory and The Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being", *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Sheldon, Kennon M.; Elliot, Andrew J.; Ryan, Richard M; Chirkov, Valery; Kim, Youngmee; Wu, Cindy; Demir, Meliksah ve Sun, Zhigang. (2004). "Self-Concordance and Subjective Well-Being in Four Cultures", *Journal of Cross-Cultural Psychology* 35 (2), 209-223.
- Sheldon, Kennon M. ve Elliot, Andrew J. (1998). "Not All Personal Goals Are Personal: Comparing Autonomous and Controlled Reasons for Goals as Predictors of Effort and Attainment." *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 546-557.
- Sheldon, Kennon M. ve Elliot, Andrew J. (1999). "Goal Striving, Need Satisfaction, and Longitudinal Well-being: The Self-Concordance Model", *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 482-497.
- Sheldon, Kennon M. ve Linda Houser-Marko. (2001). "Self-concordance, Goal Attainment, and The Pursuit of Happiness: Can There Be an Upward Spiral?", *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 152-165.
- Sheldon, Kennon M.; Turban, Daniel B.; Brown, Kenneth G.; Barrick, Murray R. ve Judge, Timothy A. (2003). "Applying Self-determination Theory to Organizational Research", In: Martocchio, J.J., Ferris, G.R. (Eds.), *Research In Personnel And Human Resources Management*, 22. Elsevier Science Ltd, Oxford, 357-393.
- Shin, Shung J. ve Zhou, Jing. (2003). "Transformational Leadership: Conservation, and Creativity: Evidence from Korea", *Academy of Management Journal*, 46, 703-714.
- Sigler, Tracey V. ve Pearson, Christine M. (2000). "Creating an Empowering Culture: Examining The Relationship between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment", *Journal of Quality Management*, 5, 27-52.
- Telman, Nursel ve Ünsal, Pınar (2004). *Çalışan Memnuniyeti*, İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Farklı Okul Ortamlarındaki Çocukların Okul Sonrası Fiziksel Aktivitelerde Algıladıkları Öz-Yeterlikleri*

Cevdet CENGİZ** & Mustafa Levent İNCE***

Özet

Bu çalışmanın amacı ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okul sonrası fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisi algılarını okul çevresi ve cinsiyet değişkenlerine göre incelemektir. Çalışmaya çevresinde fiziksel aktivite imkanları düşük (A okulu) ve yüksek (B okulu) olan iki ilköğretim okulundan 430 (nkadın =224 ve erkek = 206) ikinci kademe öğrencisi katılmıştır. Elde edilen verilere Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) uygulanmış ve sonuçlarına göre B okulu lehine okullar arasında anlamlı fark tespit edilmiştir, Wilks' Lambda = 94, F(3, 424) = 9.80, p<.05. Elde edilen bulgular, daha iyi fiziki ve sosyal çevrede yaşayan ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin daha yüksek değerlerde okul sonrası fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisine sahip olduklarını göstermektedir. Sonuç olarak, öğrencilerdeki öz-yeterlik algılarının desteklenmesi için okul çevresinde yer alan fiziksel ve sosyal çevrenin iyileştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Aktivite, Öz-Yeterlik, Okul Çevresi, Ebeveyn Etkisi, Okul Çalışanları

Children's Self-Efficacy For After-School Physical Activity in Different School Contexts

Abstract

The purpose of this study was to examine the middle school students' physical activity self-efficacy, staff and parent efficacy perceptions for

* Bu çalışma Cevdet CENGİZ'in Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından 2011 yılında Doktora derecesi verilmiş "Sosyo-Ekolojik Uygulamanın Kırsal Alandaki Öğrencilerin Fiziksel Aktivite Bilgisi ve Davranışlarına Etkileri" adlı araştırmasının bir bölümüdür.

** Onsekiz Mart Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, cevdetcengiz@comu.edu.tr.

*** Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

after-school physical activity by school context and gender. Participants were 430 middle school students ($n_{female} = 224$ and $n_{male} = 206$) from two different school contexts, one with poor (School A) and the other with rich (School B) physical activity opportunities in the neighborhood. According to the Multivariate Analysis of Variance (MANOVA) results showed that significant difference in favor of School B, Wilks' Lambda = 94, $F(3, 424) = 9.80$, $p < .05$. Findings indicated a higher perceived self efficacy, staff and parent efficacy scores for after-school PA in middle school students who were living in better physical and social environments. In conclusion, physical and social environment of the schools for physical activity participation should be improved to support the self-efficacy perceptions of students.

Keywords: Physical Activity, Self-Efficacy, School Environment, Parent-Efficacy, School Staff

---

GİRİŞ

Fiziksel aktivitenin sağlık üzerindeki olumlu etkileri alan yazında sıkça yer almaktadır. Özellikle düzenli fiziksel aktivitenin obezite ve kronik sağlık sorunlarının çözümünde etkili olduğu birçok uluslararası ve ulusal sağlık örgütü tarafından belirtilmiştir.^{1,2,3}

Bununla birlikte değişen yaşam koşulları, çevresel, sosyal etmenler, teknoloji ve beslenme alışkanlıkları okul çağındaki öğrencilerin fiziksel aktivite düzeylerini olumsuz etkilemektedir. Bu alanda yapılan araştırmalar, okul çağındaki öğrencilerin fiziksel aktivite düzeylerinin son yirmi yıldır belirgin düzeyde azaldığını göstermiştir.^{1,4} Amerikan Spor Hekimliği Koleji^{5,6} ve Hastalık Kontrol Merkezi (Centers for Disease Control and Prevention)² çocuklarda günlük fiziksel aktivitenin orta ve yoğun şiddette 60 dakika ve tercihen haftanın 7 günü yapılmasını önermektedir. Ancak, bu güne kadar yapılan araştırmalar çocukların önemli bir bölümünün önerilen düzeyin altında fiziksel aktiviteye katıldıklarını göstermektedir.^{1,7,8}

---

1 Amerika Birleşik Devletleri İnsan Sağlığı Servisleri Bölümü, United States Department of Health and Human Services [USDHHS] 1996: 87-151.

2 Hastalık Kontrol Merkezi, Centers for Disease Control and Prevention [CDC] 2004: 33-54.

3 Türkiye Ulusal Hastalık Yüklü Raporu [Turkish National Burden of Disease] 2004: 68-87.

4 Janssen, Katzmarzyk, Boyce ve Pickett 2004: 331-343.

5 American College of Sports Medicine [ACSM], 2000: 1-32.

6 Dünya Sağlık Örgütü, World Health Organization [WHO] 2003: 58-71.

7 Alikashifoğlu ve ark. 2010: 96-104.

8 Hedley, Ogden, Johnson, Carroll, Curtin ve Flegal 2004: 2847-2850.

Günümüzde, hareketsiz yaşama bağlı sağlık sorunları nedeniyle artan sağlık harcamaları ülke bütçelerini zorlayacak düzeylere ulaşmıştır⁹. Bu nedenle bireylerin ve özellikle okul çağındaki çocukların fiziksel aktivite düzeylerinin geliştirilmesi yönetsel anlamda Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarının öncelikli konuları içine girmiştir.

Fiziksel aktivite davranışı ile ilgili yapılan derleme çalışmalarında öğrencilerin yakın çevresinde yer alan birçok yapıdan etkilendikleri belirtilmektedir. Bireysel özellikler, arkadaş, aile, sınıf, okul, fiziksel ve sosyal çevre bu değişkenlerin başında gelmektedir.^{10,11,12} Yapılan fiziksel aktivite araştırmalarında özellikle bu yapılar temel alınmış ve geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Öğrenciler zamanlarının büyük bir bölümünü (%50) okulda geçirmektedir.¹³ Bu nedenle okulda geçirilen ve okuldan sonraki zamanın fiziksel aktivitelere katılım açısından verimli bir şekilde kullanılması önerilmektedir.¹⁴ Öğrencilerin fiziksel aktivitelere katılımını destekleyici yönde etkin görev alması beklenen yapıların başında yakın çevrede yer alan aile, arkadaş; okul ortamındaki personel, öğretmenler ve yöneticiler olduğu görülmektedir.¹⁵ Sonuç olarak, bu yapıların desteklenmesi ile öğrencilerde istenilen davranış değişikliği ve etkin yaşam tarzı kazandırılabilir.

Kişisel özellik olarak fiziksel aktivite öz-yeterlik kavramı Bandura'nın Sosyal Bilişsel Teorisine¹⁶ dayanmaktadır. Bandura'ya göre öz-yeterlik "herhangi bir olayda veya beceride kişinin hissettiği güven düzeyidir".¹⁷ Birçok çalışmada, fiziksel aktivite davranışının en etkili değişkenlerinden birisi olarak kabul edilen fiziksel aktivite öz-yeterlik; fiziksel olarak aktif olmak için sahip olunan güveni niteler.^{18,19} Strauss ve arkadaşları²⁰ tarafından yapılan derleme çalışmasında fiziksel aktivite ile ilişkili olan psikososyal değişkenler belirlenmiştir. Fiziksel aktivite öz-yeterliğin yüksek olduğu 10-16 yaş arası çocukların daha yüksek düzeyde fiziksel ak-

9 Türkiye Ulusal Hastalık Yüklü Raporu, 2004: 5-8.

10 Dobbins, DeCorby, Robeson, Husson, ve Tirilis 2009: 1562-1568.

11 Kahn ve ark. 2002: 73-107.

12 Strong ve ark. 2005: 732-737.

13 Fox, Cooper ve McKenna 2004: 336-355.

14 Jago ve Baranowski 2004: 157-163.

15 Haug, Torsheim ve Samdal 2008: 47-56.

16 Bandura 1986: 523-582.

17 Bandura 1977: 191-215.

18 Dishman, Motl, Saunders, Felton, Ward, Dowda ve Pate 2004: 628-636.

19 Sallis, Prochaska, Taylor, Hill ve Geraci 1999: 410-415.

20 Strauss, Rodzilsky, Burack ve Colin 2001: 897-902.

tivite yaptıkları tespit edilmiştir. Diğer yandan kilolu gençlerde düşük öz-yeterlik ve güven değerlerinin düşük fiziksel aktivite düzeyi ile ilişkili olduğu bulunmuştur.²¹ Bireylerin fiziksel aktivitelere katılımında büyük rol oynayan ve yüksek fiziksel aktivite öz-yeterlik değerlerinin katılımı sağladığı araştırmalar ile tespit edilmiştir.²²

İlköğretim öğrencilerinde fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisi kavramlarının okul süresince, okul sonrasında ve ev ortamında değerlendirilmesi gerektiği Dzewaltowski ve arkadaşları²³ tarafından belirtilmiştir. Bu araştırmada bağımsız ama aynı zamanda birbirleriyle ilişkili üç değişken tanımlanmıştır. Bu değişkenler fiziksel aktivite öz-yeterlik, okul personeli (çalışanlar) ile ebeveynlerin (anne, baba) fiziksel aktiviteye olan etkileridir. Ülkemizde ise fiziksel aktivite öz-yeterlik ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Miçooğulları ve arkadaşları²⁴ tarafından yapılan çalışma ile üniversite öğrencilerinde (n=247) 18 maddelik egzersiz öz-yeterlik envanterinin psikometrik değerleri incelenmiştir. Yine Miçooğulları, Cengiz, Aşçı ve Kirazcı²⁵ tarafından yapılan çalışma ile genç yetişkin bireylerin (n=506) egzersiz öz-yeterlik ve egzersize bakış açıları değerlendirilmiştir. Ancak ilköğretim düzeyinde FA öz-yeterlik ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde yapılan bu çalışmanın amacı (fiziksel aktivite imkânları açısından) çevresel gelişmişliği yüksek ve düşük iki farklı ilköğretim okulunu değerlendirmektir. Çalışmanın varsayımı olarak, fiziksel aktiviteyi destekleyici okul, fiziki ve sosyal çevrelerin, okul sonrası fiziksel aktivite için çocuklarda fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveynlerin etkisini arttıracığı kabul edilmiştir.²⁶

YÖNTEM

Örnekleme

Bu araştırmanın örneklemini 2009-2010 yılında Ankara'nın iki farklı merkez ilçesinde bulunan iki ilköğretim okulu (Okul A ve Okul B)

---

21 Melnyk ve ark. 2006: 401-406.

22 Hausenblas ve ark., 2001: 381-390.

23 Dzewaltowski, Karteroliotis, Welk, Johnston, Nyaronga ve Estabrooks 2007: 310-332.

24 Miçooğulları, Cengiz, Aşçı ve Kirazcı 2009: 75.

25 Miçooğulları, Cengiz, Aşçı ve Kirazcı 2010: 49-59.

26 Dzewaltowski, Geller, Rosenkranz ve Konstantinos 2009: 1-7.

oluşturmaktadır. A okulu ilçe merkezine uzak ve sınırlı fiziksel aktivite olanakları (spor salonlarına erişim, spor alanları vb.) olan bir bölgeden seçilirken, B okulu ilçe merkezinde daha iyi fiziksel ve sosyal olanaklara sahip bir bölgeden seçilmiştir. İlçe merkezine ve spor olanaklarına erişimin sınırlı olduğu A okulunun öğrencileri sosyo-ekonomik düzeyi daha düşük bir bölgede yaşamaktadırlar. B okulu öğrencileri ise spor olanaklarına (özel spor kulüpleri, spor salonları vb.) erişimin daha kolay olduğu bir bölgede yaşamaktadır.

Çalışma örneklemini gönüllülük ilkesi ile belirlenmiş 430 ($n_{kadın}=224$ ve $n_{erkek}=206$) ilköğretim ikinci kademe (6.,7.,8. sınıflar) öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 12.83 ± 0.96 yıl'dır. 293 öğrenci (% 68.14) A okulundan, 137 öğrenci ise B okulundan (% 31.86) çalışmaya katılmıştır. Cinsiyet, yaş ve okul dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin okul ve cinsiyete göre dağılımları (n=430)

Değişkenler	Okullar		Toplam		
	A Okulu	B Okulu	n		
	n / %	n / %			
Cinsiyet / Yaş					
Erkek	139	67	13.25	12.10	206
Kadın	154	70	13.13	12.07	224

Veri Toplama Aracı

"Okul Sonrası Fiziksel Aktivite için Çocuklarda Öz-Yeterlik, Personel ve Ebeveyn Etkisi" Anketi

Anketin amacı çocukların fiziksel aktivite için öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisi algılarını değerlendirmektir.²³ Birbirinden bağımsız üç alt boyut ve toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte fiziksel aktivite öz-yeterlik (5 madde), Personel etkisi (4 madde), ve Ebeveyn etkisi (6 madde) alt boyutları yer almaktadır (Ek 1).

Anketi Türkçe'ye uyarlamak için çeviri, geri çeviri yöntemi kullanılmış ve alan yazında önerilen standart yöntem takip edilmiştir.²⁷ Önce, an-

27 Brislin 1980: 389-444.

ketin İngilizce orijinali, 2 uzman tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonra, çeviriler karşılaştırılmıştır. Çevirisi farklı yapılmış maddeler tekrar gözden geçirilmiş ve düzeltmeler yapılmıştır. Son olarak Türkçe çeviriler başka bir uzmana verilerek anket tekrar İngilizce'ye çevrilmiştir. Geri çevirisi yapılan anket maddeleri, orijinal anket maddeleri ile karşılaştırılmış farklılıklar, hatalar belirlenmiş ve Türkçe ankete son hali verilmiştir.

Anketin test tekrar testi sonuçlarına göre fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel etkisi ve ebeveyn etkisi değerleri sırasıyla $r=.92$, $.88$, ve $.89$ olarak saptanmıştır. Cronbach Alfa değerleri her bir boyut için 0.70 'in üzerindedir [öz-yeterlik ($.73$), personel etkisi ($.74$), ebeveyn etkisi ($.80$)].

Bu çalışmada toplanan verilere açımlayıcı faktör analizi varsayımlar sağlandıktan sonra uygulanmıştır. Üç faktörlü yapıda olan anketin faktör yükleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Açımlayıcı faktör analizi ile oluşan madde yükleri

Madde No	Özgün Ölçekteki Boyut	F1	F2	F3
3	FA Öz-Yeterlik	.607		
2	FA Öz-Yeterlik	.598		
5	FA Öz-Yeterlik	.580		
4	FA Öz-Yeterlik	.503		
1	FA Öz-Yeterlik	.543		
7	Personel Etkisi		-.686	
9	Personel Etkisi		-.634	
8	Personel Etkisi		-.581	
6	Personel Etkisi		-.548	
13	Ebeveyn Etkisi			.724
12	Ebeveyn Etkisi			.721
10	Ebeveyn Etkisi			.710
11	Ebeveyn Etkisi			.560
15	Ebeveyn Etkisi			.519
14	Ebeveyn Etkisi			.439
Özdeğer (Toplam=7.774)		1.881	1.300	4.593
Açıklanan Varyans % (Toplam=% 51.823)		12.538	8.665	30.621

Veri Toplama Süreci

İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izin alındıktan sonra okul idaresinden farklı sınıfların (6, 7, 8) ders programları alınmış ve uygun ders saatleri seçilmiştir. Ayrıca, anketler uygulanmadan önce öğrenci velilerine çalışma hakkında bilgi verilerek araştırma için izin alınmıştır. Anketler seçilen dersi veren öğretmen izinlerine göre ders başında veya ders sonunda araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Anketlerin cevaplanma süresi 15-20 dakika arasında değişmiştir.

Veri Analizi

Verilerin analizinde Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) ve fark çıkan boyutlarda farkın kaynağını bulmak için Varyans Analizi (ANOVA) yöntemlerinden yararlanılmıştır ($p < .05$).

BULGULAR

Okullar ve öğrenci cinsiyetine göre fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisi ortalama ve standart sapmaları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Bağımlı değişkenler için ortalama ve standart sapma değerleri

Ölçek	Bağımlı Değişkenler							
	A Okulu				B Okulu			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
FA Öz-Yeterlik	10.53	2.66	11.01	2.25	11.60	2.60	11.03	2.64
Personel Etkisi	7.33	2.28	7.81	2.01	8.96	2.04	8.30	2.33
Ebeveyn Etkisi	14.27	3.00	13.83	3.02	15.83	2.28	14.72	2.67

2x3 Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) sonucuna göre okullar arasında öz-yeterlik algılarında fark saptanırken [$F(3,424) = 9.80, p < .05$], cinsiyetler arasında fark bulunmamıştır [$F(3,424) = 2.54, p > .05$]. Okul bazında bulunan farkın hangi boyuttan kaynaklandığını anlamak için kullanılan Varyans Analizi (ANOVA) sonucuna göre B okulunda, A okulu katılımcılarına göre ebeveyn etkisi [$F(1, 429) = 17.14, p < 0.016$] ve personel etkisi [$F(1, 429) = 22.18, p < 0.016$] değerlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. İlgili bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Okul ve cinsiyet yönünden MANOVA ve ANOVA sonuçları

Değişkenler	ANOVA			
	MANOVA	FA Öz-Yeterlik	Personel Etkisi	Ebeveyn Etkisi
	F(3,423)	F(1,426)	F(1,426)	F(1,426)
Okul	9.80*	4.41	22.18**	17.14**
Cinsiyet	2.54	0.03	0.16	6.95

MANOVA= Çok Değişkenli Varyans Analizi; **ANOVA=**Tek Değişkenli Varyans Analizi

* $p < .05$, ** $p < .016$ anlamlı fark

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma bulgularına göre daha iyi fiziki ve sosyal çevrede yaşayan ilköğretim öğrencilerinin daha yüksek değerlerde okul sonrası fiziksel aktivite öz-yeterlik, personel ve ebeveyn etkisine sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgu, sosyo-ekolojik çevrenin çocukların fiziksel aktivite öz-yeterlik algılarını etkilemede önemli olduğunu gösteren diğer ülkelerdeki çalışma bulgularını desteklemektedir²⁸ ve Türkiye’den veri sunarak bilgi birikimini genişletmektedir.

Fiziksel aktivite öz-yeterlik algısının fiziksel aktivite alışkanlığının kazanılmasında önemli bir değişken olduğu düşünüldüğünde, öğrencilerin okul dışındaki fiziksel ve sosyal çevrelerinin daha zengin imkânlarla donatılması gerektiği önem kazanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Beden Eğitimi Öğretim Programlarının²⁹ önemli amaçlarından biri olan “düzenli fiziksel aktivite alışkanlığının kazanılması” ve Sağlık Bakanlığının obezite ile mücadele planının başarıya ulaşması için özellikle sınırlı imkânlarla sahip düşük okul çevrelerinde bu değişimlerin yapılması önemli görülmektedir. Okul çevrelerinin ilgili Belediyeler tarafından gözden geçirilmesi ve fiziksel aktivite için öğrencilere daha çok imkân sunulması öncelikler içinde yer almalıdır.

Bu çalışmada elde edilen güvenilirlik bulguları, “Okul Sonrası Fiziksel Aktivite için Çocuklarda Öz-Yeterlik, Personel ve Ebeveyn Etkisi” anketinin ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde kullanımının uygun olduğunu göstermektedir. Anketin Türkçe uyarlamasının güvenilirlik ve geçerlik bulguları, daha önce Dzewaltowski ve arkadaşları²⁶ tarafından sunulan

28 Sallis, Owen ve Fisher 2008: 465-485.

29 MEB, 2007.

İngilizce orjinalindeki güvenilirlik ve geçerlik bulgularına benzerdir. Anketin ilköğretim beden eğitimi dersi kazanımlarının değerlendirilmesinde kullanılması önerilmektedir.

Bu çalışma bulgularını değerlendirirken verilerin belli bir bölgeden ve sınırlı bir örneklemeden geldiğine dikkat edilmelidir. İleride yapılacak çalışmaların daha büyük örneklemelerde yapılması önerilir. Ayrıca, anketle veri toplama yönteminin getirdiği sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir. Yapılacak çalışmalarda farklı veri toplama yöntemlerinin kullanımı düşünülmelidir.

Sonuç olarak, fiziki ve sosyal çevre koşulları gelişmemiş alanlarda yaşayan çocukların okul sonrası fiziksel aktivite olanaklarına katılımı desteklenmeli ve okul ve okul çevresindeki ortamları geliştirilmelidir. Ayrıca okul idarecileri, öğretmenler ve okul personeli öğrencilerin fiziksel aktivitelere katılımı yönünde destekleyici ve yönlendirici olurken, okul çevresinden sorumlu belediyeler de çocukların okulda öğrendiği becerileri kullanabilecekleri fiziksel aktivite ortamlarını yaratmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Amerikan Spor Hekimliği Koleji, American College of Sports Medicine. *ACSM's guidelines for exercise testing and prescription*. 6th edition. Lipincott, Williams and Williams, Philadelphia, 2000, pp.1-32
- Alikaşifoğlu Müjgan, Erginöz Ethem., Ercan Oya, Uysal Ömer, Ekici Barış, Ocak Süheyla, Oktay Gülşah, Yücel İlker & Albayrak Deniz Kaymak, Differences in health and health behaviors between urban and rural school children aged 11-13 years in Turkey: findings from the health behavior in school-aged children study 2006, *Turkish Archives of Pediatrics*, Vol. 45, 2010, pp. 96-104
- Bandura Albert, Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, Vol. 84, 1977, pp.191-215
- Bandura Albert, *Social Foundations of Thought and Action: A social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs. N.J.: Prentice Hall., pp. 523-582, 1986.
- Brislin Richard W, Translation and content analysis of oral and written material. In Triandis, H.C. & Berry, J.W., (Eds), *Handbook of cross-cultural psychology* (Sayı 1, 389-444), Boston: Allyn & Bacon, 1980.
- Centers for Disease Control and Prevention. The burden of chronic diseases and their risk factors: National and State perspectives. Available from: www.cdc.gov/nccdphp/burdenbook2004/pdf/burden_book2004.pdf, 1-198, 2004.
- Dishman, Rod K, Motl Robert W, Saunders Ruth, Felton Gwen, Ward Dianne S, Dowda Marsha, & Pate Russell R, Self-efficacy partially mediates the effect of a school-based physical activity intervention among adolescent girls. *Preventive Medicine*, 38, 2004, pp. 628-636

- Dobbins Maureen, DeCorby Kara, Robeson Paula, Husson Heather, & Tirilis Davia, School-based physical activity programs for promoting physical activity and fitness in children and adolescents aged 6-18. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1, Art. No.: CD007651. DOI: 10.1002/14651858.CD007651, 2009, pp.1562-1568
- Dzewaltowski David A, Karteroliotis Konstantinos, Welk Greg, Johnston Judy A, Nyaronga Dan, & Estabrooks, Paul A, Measurement of self-efficacy and proxy efficacy for middle school youth physical activity. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 29, 2007, pp. 310-332
- Dzewaltowski David A, Geller Karly S, Rosenkranz Richard R, & Karteroliotis Konstantinos K, Children's self-efficacy and proxy efficacy for after-school physical activity, *Psychology of Sport and Exercise*. doi:10.1016/j.psycsport.2009.08.001, 1-7, 2009.
- Fox Kenneth R, Cooper Ashley C, & McKenna Jim, The School and the promotion of children's health-enhancing physical activity: Perspectives from the UK. *Journal of Teaching Physical Education*, 23, 2004, pp. 336-355
- Haug Ellen, Torsheim Torbjorn, & Samdal Oddrun, Physical environmental characteristics and individual ineterests as correlates of physical activity in Norwegian secondary schools: The health behavior in school-aged children study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 5, 2008, pp.47-56
- Hausenblas Heather A, Nigg Claudio R, Dannecker Erin A, Downs Danielle S, Gardner R. Ellis, Fallon Elizabeth A, Focht Brian C, & Loving Michael G, A missing piece of the transtheoretical model applied to exercise: Development and validation of the temptation to not exercise scale. *Psychology and Health*, 16 (4), 2001, pp. 381-390
- Hedley Allison A, Ogden Cynthia L, Johnson Clifford L, Carroll Margaret D, Curtin Lester R, & Flegal Katherine M, Prevalence of overweight and obesity among US children, adolescents, and adults, 1999-2002. *The Journal of the American Medical Association*, 291 (23), 2004, pp. 2847-2850
- Jago Russell, & Baranowski Tom, Non-curricular approaches for increasing physical activity in youth: a review. *Preventive Medicine*, 39, 2004, pp. 157-163
- Janssen Ian, Katzmarzyk Peter T, Boyce William F, & Pickett William, The independent influence of physical inactivity and obesity on health complaints of 6th to 10th grade Canadian youth. *Journal of Physical Activity and Health*, 1, 2004, pp. 331-343
- Kahn Emily B, Ramsey Leigh T, Brownson Ross C, Heath Gregory W, Howze Elizabeth H, Powell Kenneth E, Stone Elaine J, Rajab Mummy W, Corso Phaedra, & Task Force on Community Preventive Services. The effectiveness of interventions to increase physical activity: a systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, 22 (4S), 2002, pp. 73-107
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *İlköğretim Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)* [Elementary schools' physical education course teaching programme (1st - 8th Grades)]. Ankara: Author, 2007.

- Melnyk Bernadette M, Small Leigh, Morrison-Beedy Dianne, Strasser Anne, Spath Lisa, Kreipe Richard, Crean Hugh, Jacobson Diana, & Van Blankenstein Stephanie, Mental health correlates of healthy lifestyle attitudes, beliefs, choices, and behaviors in overweight adolescents. *Journal of Pediatric Health Care*, 20 (6), 2006, pp. 401-406
- Miçooğulları Bülent O, Cengiz Cevdet, Aşçı, Fatma H, & Kirazcı Sadettin, "Egzersiz öz-yeterlik envanteri'nin psikometrik özelliklerinin Türk öğrenciler için test edilmesi. 1. *Fiziksel Aktivite Beslenme ve Sağlık Kongresi Bildiri Kitabı*, s.75, Kasım, Ankara, Türkiye, 2009.
- Miçooğulları Bülent O, Cengiz Cevdet, Aşçı Fatma H, & Kirazcı Sadettin, Genç yetişkin bireylerin egzersiz öz yeterlilik ve egzersize bakış açılarının cinsiyet ve egzersize bakış açılarının cinsiyet ve egzersiz davranış basamağına göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 21 (2), 2010, s. 49-59
- Sallis James F, Prochaska Judith J, Taylor Wendell C, Hill James O, & Geraci John W, Correlates of physical activity in a national sample of girls and boys in grades 4 through 12. *Health Psychology*, 18 (4), 1999, pp. 410-415
- Sallis James F, Owen Neville, & Fisher Edwin B, Ecological models of health behavior. In *Health Behavior And Health Education: Theory, Research, and Practice*, ed. Glanz, K., Rimer, B.K., Viswanath, K., pp.465-488. San Francisco: Jossey- Bass. 4th ed., 2008.
- Strauss Richard S, Rodzilsky Daria, Burack Gail, & Colin Michelle, Psychosocial correlates of physical activity in healthy children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 155, 2001, pp. 897-902
- Strong William B, Malina Robert M, Blimkie Cameron J.R, Daniels Stephen R, Dishman Rodney K, Gutin Bernard, Hergenroeder Albert C, Must Aviva, Nixon Patricia A, Pivarnik James M, Rowland Thomas, Trost Stewart, & Trudeau François, Evidence based physical activity for school-age youth. *Journal of Pediatric*, 146, 2005, pp. 732-737
- Türkiye Ulusal Hastalık Yükü Çalışması (Turkish National Burden of Disease). *National Burden of Disease and Cost Effectiveness Project Report*, Ministry of Health Refik Saydam Hygiene Center Presidency School of Public Health. Ankara, 2004, pp. 68-87
- Türkiye Ulusal Hastalık Yükü Çalışması (Turkish National Burden of Disease). *National Burden of Disease and Cost Effectiveness Project Report*, Ministry of Health Refik Saydam Hygiene Center Presidency School of Public Health. Ankara, 2004, pp. 68-87
- United States Department of Health and Human Services. Physical activity and health: a report of the surgeon's general's. Centres for Disease Control and Prevention and Health Promotion, Atlanta, GA, 1996, pp. 87-151
- World Health Organization. *Diet, nutrition and the prevention of chronic diseases*, World Health Organization, Geneva, Switzerland, 2003, pp. 58-71

Ek- 1

“Okul Sonrası Fiziksel Aktivite için Çocuklarda Öz-Yeterlik, Personel ve Ebeveyn Etkisi” Anketi

Fiziksel etkinlik “hareket etmenizi, daha hızlı nefes alıp vermenizi ve kalbinizin daha hızlı atmasını sağlayacak her türlü oyun, spor veya egzersizdir. Fiziksel etkinlik spor yaparken, arkadaşlarınızla oynarken veya okula yürürken yapılabilir. Fiziksel etkinliğe bazı örnekler koşma, hafif tempolu yürüyüş, tekerlekli paten, bisiklet sürme, kaykay, dans etme, yüzme, futbol, basketbol, Amerikan futbolu ve voleyboldur.”

Fiziksel Aktivite Öz-Yeterlik

..... ne kadar eminsiniz	Hiç emin değilim	Biraz eminim	Kesinlikle eminim
1. Her gün 60 dakika fiziksel etkinlik yapabilirim			
2. Günüm ne kadar yoğun olursa olsun fiziksel olarak aktif olabilirim			
3. Kendimi ne kadar yorgun hissedersen hissedeyim fiziksel olarak aktif (hareketli) olabilirim			
4. Dışarısı sıcak veya soğuk olduğunda bile fiziksel olarak aktif olabilirim			
5. Çok fazla ev ödevim olduğunda bile fiziksel olarak aktif olabilirim			

Personel Etkisi

..... ne kadar eminsiniz	Hiç emin değilim	Biraz eminim	Kesinlikle eminim
6. Sevdiğin fiziksel etkinlikleri planlamanda yardımcı olması için okul sonrası görevlilerini ikna edeceğine			
7. Okul sonrası katıldığın fiziksel etkinlik programından sonra eve gitmek için görevlilerin sana araç bulmada yardımcı olacağına			

8.Okul sonrasında görevlilerin fiziksel olarak aktif olabileceğin bir yer sağlama yardım edeceğine			
9.Okul sonrasında yapabileceğin farklı türlerdeki fiziksel etkinlikleri bulmada görevlilerin sana yardım edeceğine			

Ebeveyn Etkisi

..... ne kadar eminsiniz	Hiç emin değilim	Biraz eminim	Kesinlikle eminim
10. Sevdiğin fiziksel etkinliği planlamanda ailenin sana yardımcı olacağına			
11.Okul sonrası katıldığın programdan sonra ailenin seni eve götürmek için araç sağlayacağına			
12.Ailenin sana fiziksel olarak aktif olabileceğin bir yer bulmada yardımcı olacağına			
13.Senin yapabileceğin farklı türde etkinlikler bulmada ailenin sana yardımcı olacağına			
14.Ailenin dışarıda seninle oynayacağına veya fiziksel etkinlik/spor yapacağına			
15.Ailenin seninle birlikte fiziksel olarak aktif olmak için zaman ayıracağına			

Eğitim Olgusunun Yöneticilerin İş Görme Anlayışlarına Etkisi: Türkiye’de Yabancı Dilde Eğitim Veren Orta Eğitim Kurumları Mezunları Üzerine Bir Araştırma

Yener PAZARCIK*

Özet

Bireyin toplumsallaşmasında, ailenin, eğitim alınan okulların ve sonrasında çalışma yaşamının önemli etkileri vardır. Bu çalışma, aile ve iş yaşamının dışında eğitim hayatının, bireyin toplumsallaşması, değerlerinin oluşması üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada eğitim sisteminin ve bu sistemin uygulayıcısı olan okulların, bireyler üzerinde toplu bir etki yaratarak benzer bir toplumsallaşmaya neden olacağı ve ortak bir değerler sistemini oluşturacağı varsayımı hâkimdir. Araştırma varsayımına göre, oluşan ortak değer sisteminin sonucu olarak da bireylerin iş yaşamlarında başvurdukları iş görme anlayışlarında okulların etkisini görebilmek mümkün olacaktır. Bu amaçla, araştırma tasarımına uygun olarak seçilmiş eğitim kurumlarının, bireylerin iş yaşamları üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla mezunlarının iş görme anlayışlarına olan etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsallaşma, Değer, İş Görme Anlayışı

The Influence of the Concept of Education on the Transaction of Business of Executives: A Research on the Graduates of Immersion Programme Secondary Schools

Abstract

The educational background, together with family and work sphere, has an inevitable influence on the individual socialization. This research seeks to survey the influence of the educational background, apart from family and work environment, on the socialization and value formation stages of individual. The research focuses on the assumption that

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, yenerpazarcik@gmail.com

the education system through schools, as its means, could build up an aggregate effect and create a similar socialization and a common value system. According to this assumption, via this common value system, it is possible to see the effects of schools on the transaction of business of individuals. For this, it was aimed to survey the effects of education institutions, selected according to the research design, on the transaction of business of the graduates.

Keywords: *Socialization, Value, Turkish Work Mentality*

Giriş

Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu dolayısıyla Avrupa ve Asya kıtaları arasında yer almaktadır. Konumundan dolayı hem batının hem de doğunun pek çok unsurundan etkilenmesi, bu coğrafyanın tarih boyunca kaçınılmaz bir gerçeği olmuştur. Bu nedenle Anadolu'da tarih boyunca kurulmuş devletlerin en sonuncusu olan Türkiye, iki farklı kültür arasında kalmış olmak gibi bir durumun sonuçlarını sosyal, kültürel, ekonomik, askeri vb. hemen her alanda derinlikli olarak yaşamış ve yaşamakta olan bir ülkedir. Coğrafi açıdan iki farklı kültür kutbunun arasında yer almış olma durumu, kültürel olarak her iki unsurla pek çok temas gerçekleşmesini ve bu kültürlerden etkilenmeyi beraberinde getirmiştir. Hem Osmanlı imparatorluğu dönemi hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından günümüze devam eden bu karşılıklı etkilenme, yakınsamaya süreci ülkeyi tam anlamıyla sosyolojik bir inceleme sahası haline getirmiştir. Durum böyle olunca ülkenin farklı kültürlerden ne boyutlarda etkilendiğini, etkileşimin hangi kurumları ortaya çıkardığını, farklı kültürlerle sürekli olarak temas içinde olmanın ne yönlerden yakınsamalar meydana getirdiğini ve bireylerin bu süreçlerden nasıl etkilendiğinin incelenmesi, anlaşılması ve sınıflanması çok önemli bir konu haline gelmiştir.

Bu araştırma ile Türkiye'de yaklaşık 150 yıllık köklü bir geçmişe sahip ve yabancı kültürlerle temaslı/ilişkili eğitim kurumlarının, mezunlarının yönetsel tutumları ve dolaylı olarak da iş dünyası üzerine olan olası etkilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Böylece farklı kültürlerle ilişkili olarak tasarlanan eğitimin, bu eğitime tabi olmuş yönetici sınıfının değerler sistemine bir etki yapıp yapmadığının, yaptıysa bu etkinin mezun olunan eğitim kurumları arasında "farklılıklar" olarak gözlemlenip gözlemlenemeyeceğinin tespit edilmesinin mümkün olabileceği varsayılmıştır. Zira Hofstede, kişinin değer ve inançları edindiği zihinsel programlama sürecinin ailede başladığını, eğitim kurumunda, arkadaş gruplarında, çalışma

ortamında ve içinde yaşanan toplumda devam ettiğini belirtmektedir¹. Araştırma tasarımında aynı toplum dâhilinde, aile ve iş yaşamının bazı kısıtlarla, ortak sosyalleşme ortamları olduğu varsayılmış, eğitim alınan kurum, kültürün aktarılması ve bireyin değerlerinin oluşması bakımından, aile ve iş yaşamına göre ayrı etkiler yaratması muhtemel bir sosyalleşme mekânı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, araştırmanın tasarlandığı ve ABD, Fransız ve Alman eğitim modellerini temel almış okullarda eğitim almış bireylerin, genelde yaşamlarını yönlendirecek boyutta, özelde ise iş yaşamına dair tutumlarını etkileyecek biçimde toplumsallaşacaklarına dair bir sav mantığa aykırı olmayacaktır. Bu durumu Özen şu şekilde açıklamaktadır²:

“Eğitim, kişilerin toplumsallaşmasına katkıda bulunan bir toplumsal kurum, kişilerin belirli değerleri edinmesini sağlamak amacıyla başkalarının, kişilik gelişimini etkilemede giriştikleri eylem ve etkinlikleri içeren bir toplumsallaşma kavramıdır. Eğitim makro düzlem ile kişi arasında aileye ek olarak ortaya çıkan bir aracı kurumdur. Makro çevrenin hâkim niteliklerini taşıyan eğitim kurumu, bu nitelikleri kişiye bilinçli olarak yansıtacak ve kişinin etkileşimde bulunduğu kültürle benzeşmesine katkıda bulunacaktır.”

Dolayısıyla araştırma ile Türkiye’de, çeşitli sebeplerle farklı kültürel özellikler gösterdiği/göstereceği varsayılan ya da en azından farklı kültürel merkez ya da toplumlarla, toplumun diğer kesimlerinden daha ileri seviyede ilişkilere sahip gruplara dair bir “alt kültür” çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, alt kültürlerin ortaya çıkmasına neden olan etken olarak eğitim, taşıyıcısı olarak ise eğitim kurumları (*orta eğitim düzeyinde eğitim veren okullar*) belirlenmiştir. Araştırma kapsamında, mezunlarının değer sistemlerini etkilediğini varsaydığımız sekiz eğitim kurumu ele alınmış ve bu sekiz eğitim kurumu, araştırmanın üzerinde kurgulandığı kültürlerin temsilcisi olarak varsayıлып, her kültürü temsil eden grup, iki eğitim kurumu ile temsil edilmeye çalışılmıştır.

Seçilen eğitim kurumlarının benzer olduğunu varsaydığımız özellikleri ise kısaca; birbirine çok yakın tarihli kurulma yılları³, yabancı ülkeden

1 Hofstede, Geert, Bram Neuijen, Denise D. Ohayv ve Geert Sanders, “Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across Twenty Cases”, *Administrative Science Quarterly*, 35, 2, 1990, ss.296-316.

2 Özen, Şükrü, *Yönetişel Tutumların Nedenleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1995, s.7.

3 * Bu durum sosyolojik temelli araştırmalarda önemli bir noktadır. Sosyolojik araştırmalarda sosyal olguların mukayese edilmesinde zaman konusu ya da bir diğer deyişle, incelenecek olguların ortaya çıkış tarihlerinin, birbirine yakın olması bir kontrol değişkeni olarak değerlendirilebilir. Tanzimat sonrası dönemin bir sonucu bu okulların kuruluş zamanlarının da aynı yıl içinde toplanmış olmaları araştırma için anlamlıdır.

eğitici, eğitim sistemi, eğitim müfredatı desteği almaları ve ağırlıklı ya da tamamen ilişkili olunan ülkenin dili ile eğitim vermeleri şeklindedir. Ayrıca, ilişkili oldukları ülkelerden desteklenmeleri ve kuruldukları tarihten günümüze, ülkenin ekonomik, sosyal hayatında önemli izler bırakmış olmaları da bu kurumların diğer ortak özellikleri olarak belirtilebilir.

1. Kuramsal Altyapı

Tezcan toplumsallaşma kavramını, bireylerin gelecekteki rol performansları için gerekli uyum ve kapasitelerinin gelişmesi süreci olarak tanımlamıştır⁴. Turan'a göre ise kavram, bir toplumun ve kültürün üyesi olma yolundaki insanın, oluş sürecini ve modelini anlatan temadır⁵. Kısaca toplumsallaşma, toplumsal aktivite ve kişilik olarak insanın kimliğini kazandığı sürece verilen addır. Bu süreçte toplumsallaşma ve insanın bir birey haline gelmesi yan yana ve iç içedir. Bu ikili boyutta yaşanan süreç bağlamında denilebilir ki, toplumsallaşma, kişinin, hem topluma benzeme hem de toplum içinde birey haline gelmesidir⁶.

Bireyin toplumsallaşması sürecinde değerler, yaşanan sosyal çevrede gelişirler. Dolayısıyla değerler bir anlamda kültür ya da sosyal sistemin bir sonucudurlar⁷. Birey, yaşamı boyunca ebeveynlerinin, arkadaşlarının, önemli atfettiği kişilerin, yasaların, geleneklerin, dinin, eğitimin ve medyanın etkisi ile toplum içinde sürekli yaşanan bir toplumsallaşmaya tabi olur. Yani bireyin değer sistemi, toplumsallaşma ile çocukluk çağlarından itibaren gelişerek onun bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçası haline gelir⁸. Belirli bir sosyal sistemin etkisi altında olan üyeler, değer sistemleri bakımından diğer sosyal sistemlerden farklılık gösterirler. Büyüme çağlarında veya yetiştirilirken aktarılan farklı değerlerin, varsayımların etkisiyle bireyler arasında farklı tutum ve davranışların ortaya çıkması mümkün olabilmektedir⁹.

---

4 Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1993, s.15.

5 Turan, Kadir, *Federal Almanya'daki II. Kuşak Türklerin Sosyalizasyonu ve Kültür Değişmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Doktora Tezi, 1991, s.37.

6 Turan, age., s.37.

7 Meglino, Bruce M., Elizabeth Ravlin, "Individual Values in Organizations: Concepts, Controversies and Research", *Journal of Management*, 1998, Vol. 24 Issue 3, 1998, ss.351-389.

8 Uyguç, Nermin, "Cinsiyet, Bireysel Değerler ve Meslek Seçimi", D.E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı:1, 2003, s.93.

9 Yıldırım, Ali, "Gender Role Influences on Turkish Adolescents Self-Identity". *Adolescence*, Spring, Vol. 32, Issue 125, 1997, s.217.

1.1. Toplumsallaşma Süreci: Değerlerin Oluşumu

Toplumsallaşma olgusu ya da bireyin değerlerinin oluşumu süreci belli başlı üç yaklaşımdan oluşur. Bunlardan ilki psikoloji alanının bakış açısını yansıtan psikanalist yaklaşım, diğerleri ise antropoloji alanının bakış açısını yansıtan kültürleşme ve son olarak öğrenme yaklaşımlarıdır¹⁰. Öncülüğünü Sigmund Freud, Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg’in yaptığı ilk yaklaşımda çocuk, temel analiz birimi olarak ele alınmıştır¹¹. Hem Piaget hem de Kohlberg genel bir çerçevede bireyin bilişsel temele dayanan kişilik gelişmesinde, farklı tanımlamalar ve devreler ileri sürmüşlerdir¹².

Kültürleşme yaklaşımı 1930’larda antropologların toplumsallaşmayı, toplumdaki kültürün bir sonraki kültüre aktarılması biçimindeki tanımlamaları ile toplumsallaşma yaklaşımlarına dahil olmuştur. Bu yaklaşıma göre birey, içinde bulunduğu kültürü öğrenir ve davranışlarına bu kültürü yansıtır. Bu konuda ilk kuramsal yaklaşımı ortaya atan Dollard, bu yaklaşım ile “yeni bir bireyin topluluğa nasıl kabul edildiği ve cinsiyetine ve yaşına göre toplumun geleneksel beklentilerini karşılayabilecek duruma nasıl geldiğini” tanımlamıştır¹³. Hofstede’nin *Zihinsel Programlama Süreci* kuramını da, kültürleşme yaklaşımı bağlamında ele almak mümkündür. Hofstede bu kuramında, bireyin üç farklı sosyal ortamda toplumsallaşım ve değerleri kazandığını belirtmektedir. Hofstede, toplumsallaşmanın oluştuğunu varsaydığı sosyal ortamları aile, eğitim kurumu ve çalışma yaşamı şeklinde sınıflamıştır. Birey, ardışık süreçler olarak bu sosyal ortamlara sırayla tabi olmakta ve sürekli devam bir toplumsallaşma yaşamaktadır. Özellikle de kültürleşme yaklaşımının bireyin toplumsallaşmasında eğitim hayatının etkisine dair olan vurguları bu iki kuramı aynı temelde birleştirmektedir.

Öğrenme yaklaşımına göre ise toplumsallaşma, devam ettirilen düzenlerin bir sonucu ve ileride olması istenen düzenlerin de nedenidir. Bu yaklaşımda toplumsallaşma, yerleşik yapıyı, toplum üyelerinin kişiliğini etkilemekte, kültürün birleştirdiği bir işleyiş olmaktadır¹⁴.

10 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1977, s.262.

11 Aziz, Aysel, Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, No: 2, 1982, ss.11-12.

12 Kağıtçıbaşı, age., ss.254-256.

13 Aziz, age., s.13.

14 Whitting, John, “Socialization: Anthropological Aspects”, David L. Sills (Editör), International Encyclopedia of the Social Sciences, McMillan, Vol.14, 1968.

1.2. Değerlerin Sınıflaması

Değerler, kültürün açıklanmasında en önemli öge olarak kabul edilmektedir. En genel anlamda değer, bir “inanç” ya da “bir inanç türü” olarak tanımlanmaktadır¹⁵. Sosyal Psikolog Milton Rokeach’a göre değer, belirli bir araç ya da nihai sonucun veya onun zıttı durumunda olan araç ya da sonucun, bireysel ya da toplumsal olarak tercih edilmesine ilişkin sürekliliği olan inançtır¹⁶. Hofstede ise değeri, başkalarıyla olan ilişkilerde belirli ve arzulan bir durumu seçme eğilimi olarak tanımlamıştır¹⁷.

Farklı kültürleri birbiri ile karşılaştırırken, alt kültür oluşturduğu varsayılan gruplara dair farklılıklara bakılırken ya da örgüt kültür incelemelerinde kıstas olarak değerler esas alınmaktadır¹⁸. Değerler pek çok sınıflama ile literatürde yer alırken genel olarak evrensel düzeyde ilgili oldukları alana ve kültür boyutlarını esas alan yaklaşıma göre olmak üzere iki başlıkta ele alıp sınıflayabilmek mümkündür. Değerleri evrensel düzeyde ilgili oldukları alana göre yapan yaklaşım değerleri, tüm kültürler için geçerli olabilecek bir konu olarak görmektedir.

Alport, Vernon ve Lindzley değerleri teorik, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerler olarak ele alırken¹⁹, Graves değerleri, insanın toplumsallaşma düzeylerini esas alan ve toplumsallaşmanın her bir düzeyinin değerlerini tanımlamayacak şekilde sınıflamıştır²⁰.

Değerleri kültür boyutları olarak ele alan yaklaşımlar²¹ ise temelde Rokeach’a dayanmaktadır. Rokeach kuram oluşturmak amacından uzak

15 Frederick, William C., Values, Nature and Culture in the American Corporation, Cary, NC, USA: Oxford University Press, 1995, s.16.

16 Rokeach, Milton, The Nature of Human Values, New York, NY: The Free Press, 1973, s.3.s.5.

17 Hofstede, Geert, Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations, London: Sage Publications, 2nd. Ed., 2001, s.5.

18 Doğan, Binali, Örgüt Kültürü. İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2007, s.41.

19 Tevruz, Suna, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi II., Ankara: Türk Psikologlar Derneği yayını, 1998, s.37’den aktaran; Doğan, age., 102.

20 Greves, Clare W. “Human Nature Prepares for a Momentous Leap”, The Futurist, April, 1974, ss.72-85.

21 Bkz. Hofstede, Geert, Culture’s Consequences, Beverly Hills, Sage, 1980, 2001; Schwartz, Shalom H., “Universal in The Content And Structure of Values: Theoretical Tests in 20 Countries”, Advances in Experimental Social Psychology. Vol. 25, 1992; Singelis, T.M., “The Measurement of Independent and Interdependent Self-Construals”, Personality & Social Psychology Bulletin, 20(5), ss.580-591.; Singelis, T.M., Triandis, H.C., Bhawuk, D.P.S., ve Gelfand, M.J., “Horizontal and Vertical Dimensions of Individualism and Collectivism: A Theoretical and Measurement Refinement”, Cross-Cultural Research: The Journey of Comparative Social Science, 29(3), ss.240-275.; Triandis, H. C., INDCOL. Unpublished research scale on Individualism and Collectivism, Champaign: University of Illinois, 1994; Trompenaars, Fons, Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business. New York: Irwin Professional Publishing, 1993.

yürüttüğü çalışmalarında oluşturduğu değer ifadelerini kişilere, “*hayatlarını yönlendiren şeylerin ne olduğu*” sorusunu yönelterek tespit etmiştir²². Rokeach değerleri, aracı ve temel değerler olarak iki başlık altında incelemiştir²³. Rokeach’ın çalışması bütün insanların aynı değerlere sahip olduklarını ama bu değerlerin bireylerde farklı düzeylerde bulunduğu varsayımına dayanmaktadır²⁴. Değer çalışmaları ve sınıflamaları denildiğinde ilk akla gelen araştırmacılardan bir olan Rokeach’ın kurama dayalı olmayan bu çalışmalarından sonra kuramsal yaklaşımlar bağlamında en temel çalışma olarak Geert Hofstede’nin çalışmalarını saymak mümkündür²⁵. Hofstede, değerlerin oluşumunu, insan ve doğa, insan ve insan, insan ve öteki dünya inancı konularında ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunları çözen çözümler ile ilişkili olarak ifade etmiştir. Bu üç alandaki sorunlara dair geliştirilen çözümler, başka benzer sorunlarla karşılaşıldığında işe yarayan durumlar haline gelmişlerdir. Bu oluşan çözüm yolları, başka çözüm yollarına göre tercih edilen bir noktaya geldiklerinde artık bir “değer” haline gelmiş olurlar²⁶. Rokeach’ın daha ziyade batı kültürüne yönelik olarak hazırlanmış olduğu değer ifadelerine farklı bir yöntemle yaklaşan ve evrenselcilik ilkesini, metodolojik özenle gidermeye çalışan Schwartz, değerlerin bazı temel boyutlar üzerinden incelenebileceğini tespit etmiştir. Schwartz’a göre değer öncelikleri, bir toplumun kültüründeki en temel noktayı teşkil etmektedir²⁷.

Bu en temel olarak sayabileceğimiz sınıflamaların yanında, Theodore M. Singelis’in bireycilik ve kolektivism bağlamında gerçekleştirdiği²⁸, Elizur ve Sagie’nin iş değerleri üzerine tasarladıkları²⁹ ve Hampden Turner ile Fons Trompenaars’ın ülkeler arasındaki kültürel farklılıkları ikilemler olarak oluşturdukları çalışmaları³⁰ belirtmek önemlidir.

22 Doğan, Binali, Uğur Yozgat ve Bige Aşkun, Türkiye’de Yönetmel Değerler ve Yönetici Profili Üzerine Bir Araştırma, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2007, s.14; Doğan, age., s.29.

23 Rokeach, Milton, The Nature of Human Values, New York, NY: The Free Press, 1973

24 Doğan, age., s.29.

25 bkz. Hofstede, Geert, Culture’s Consequences, Beverly Hills, Sage, 1980; Hofstede, Geert, Culture’s Consequences: Comparing, Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations, London: Sage Publications, 2nd. Ed., 2001.

26 Doğan ve diğerleri, age., s.12

27 Schwartz, Shalom H., “Universal in The Content And Structure of Values: Theoretical Tests in 20 Countries”, Advances in Experimental Social Psychology. Vol. 25, 1992.

28 Singelis vd., 1995, age.; Wasti, Arzu ve Selin Eser Erdil, “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve INDCOL Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi”, Yönetim Araştırmaları Dergisi. Cilt 7, Sayı 1-2, 2007, ss.43-44.

29 Doğan ve diğerleri, age., s.14; Doğan, age., s.29.

30 Hampden-Turner, Charles ve Fons Trompenaars, Kapitalizmin Yedi Kültürü. İstanbul: Sabah Yayınları, 1993; Trompenaars, 1993, age.

1.3. İş Görme Anlayışı Kavramı

İş Görme Anlayışı bu çalışmada karşılaştırılacak olan grupların üzerinden inceleneceği temel kavram olarak ele alınmıştır. Bu amaçla kavramın ne anlama geldiği ve içeriği hakkında bilgi vermek çok önemlidir. İş Görme Anlayışı (İGA), bireylerin, grupların ve kurumların belli bir amaca ulaşmak üzere gerçekleştirdikleri etkinlikler sırasında sahip oldukları değer ve bilgilerin etkisiyle geliştirdikleri bir tutumdur. Ortaya çıkan tutum, kişi, grup ve kurumların işlerini gerçekleştirirken tercih ettikleri yöntemleri, araçları, süreçleri, sistemleri, karşılıklı ilişkilerini yönlendirmekte ve açıklamaktadır³¹.

İlk defa Aldemir, Arbak ve Özmen tarafından ele alınan ve literatüre kazandırılan İGA kavramı ile pozitivist bir yaklaşımla³², “düzmece etik”^{33*} olarak üretilmiş kültür ve değer ölçeklerinin yerine, emik bir yaklaşım takip edilerek ve Türkiye’ye özgü kültürel göreceliği de dikkate alarak Türk Yöneticilerinin işe yönelik tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan ölçek ve dolayısıyla da bir kavram ifade edilmektedir. Literatürde geçen, iş ahlakı ve yönetim anlayışı kavramları, İGA’na en yakın düşen kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak İGA, iş ahlakı ve yönetim anlayışı kavramlarından ayırt edici bir takım özelliklere sahiptir. Örneğin iş ahlakı kavramı, İGA kavramının ortaya çıkmasındaki etmenlerden sadece biri olan, “idealize değer” ögesine karşılık gelmektedir. Bu idealize edilmiş özelliği nedeniyle iş ahlakı kavramı iş yaşamındaki gerçek davranışları açıklamakta yetersiz kalabilmektedir³⁴.

Yönetim anlayışı kavramı ise sadece yönetim ortamlarında yöneticilerin bireysel ve/veya çevresel faktörlerin etkisinde geliştirdikleri düşünce biçimidir. Bu sebeple de kavram tek başına, çalışan bireylerin anlayış ve davranışlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ancak İGA’nın hem iş ahlakı hem de yönetim anlayışı kavramlarını da içeren daha kapsamlı bir olgu olduğunu ileri sürmek mümkündür³⁵.

Kavramı daha iyi tanımlayabilmek için bir tanımlama yapmak gerekirse İGA; kişilerin, grupların ve kurumların, dinamik bir etkileşim içinde

---

31 Aldemir, Ceyhan, Yasemin Arbak ve Ömür Özmen, “Türkiye’de İşgörme Anlayışı: Tanımı ve Boyutları”, Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt.3, Sayı.1, 2003, s.7.

32 Doğan ve diğerleri, age., s.6.

33 ** “Düzmece Etik” olarak kastedilen, Kuzey Amerika ve Avrupa’da üretilen yerel bilginin, olduğu gibi diğer ülkeler içinde geçerli olarak varsayılan, evrensel bilgi olarak kabul edilmesidir.

34 Aldemir vd., age., s.7.

35 Aldemir vd., age., s.7.

bireysel deneyim ve kültürel aktarımlar sonucu elde ettikleri değer ve bilgilerin etkisiyle ortaya çıkan ve bu aktörlerin amaçlarına ulaşma yolunda gerçekleştirdikleri etkinlikler sırasında sergiledikleri, zaman ve mekâna bağlı olarak değişebilen davranışları, karşılıklı ilişkileri, kullanılan araç, gereç, süreç, yapı ve sistemleri belirleyen ve açıklayan bir tutumdur³⁶.

İş Görme Anlayışı kavramının bir tutum olduğunu ifade edince, tutum kavramını da kısaca tanımlamak gerekmektedir. Tutum, bireyin somut bir objeye veya somut bir kavrama ilişkin, ona karşı kayıtsız ya da ondan yana olma şeklinde beliren, düşünce ve duygularına yön veren, öğrenilmiş öz yönelimler, kişilerin kendi, başkaları ya da nesnelere, olaylar hakkındaki genel değerlendirmeleridir³⁷. Kağıtçıbaşı ise tutum kavramını, “gözlemlenemeyen, ancak gözlenmesi mümkün olan davranışları meydana getirdiği varsayılan eğilim” olarak tanımlamıştır³⁸. Thurston’a göre tutum, psikolojik bir objeye yönelen, olumlu ya da olumsuz olarak ortaya çıkabilen bir yoğunluk sıralaması ve derecesidir³⁹. Ayrıca tutum, bireyin kendi dünyasının bir yönü ile ilgili olarak belirli değer yargılarına ve inançlara bağlı olarak ortaya çıkan coşku ve tanuma süreçleridir. Dolayısıyla tutumlar belirli değer yargılarının ve inançların arkasında gizlidirler ve yaşam süresince karşılaşılan olaylar karşısında davranış ya da hareket biçimleri olarak vücut bulurlar⁴⁰. İş görme anlayışı kavramı değerlerden kaynaklanan bir tutum olmasından ötürü çalışmada kullanılmıştır.

1.4. Değer Sisteminin Oluşumunda Başlıca Faktörler

İnsanın ya da insan topluluklarının, diğer topluluk ve insanlardan farklı değer ve inançlara sahip bir birey haline gelmesinin arka planında nasıl bir süreç yatmaktadır? Bireylerin oluşturduğu toplulukların başka topluluklardan farklılıklarının oluşması hangi boyutlarda ele alınmaktadır? Bu soruya yanıt vermek için değerlerin oluştuğu varsayılan ortamları ele almak gereklidir. Literatürde toplumsallaşma mekânları olarak ele alınan ortamlar, aile ve yakın çevre, eğitim kurumu ve çalışma yaşamı olarak sınıflanmaktadır.

36 Aldemir vd., age., s.8.

37 Tay, Bayram ve Betül Akyürek Tay, “Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumun Başarıya Etkisi”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı: 1, 2006, s.74; Petty, Richard E., John T. Cacioppo, Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change. New York: Springer-Verlag, 1986.

38 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1977.

39 Thurstone, Luis L., “Attitudes Can Be Measured, Readings In Attitude Theory And Measurement”, Martin Fishbein (editör), New York: John Wiley&Sons, 1967, ss.77-78.

40 Eren, 2006, age., s.174.

Bireyin değerlerinin temelleri ilk olarak, kişinin içinde doğduğu, yetiştiği aile ve çevresinde atılmaktadır. Toplumsallaşma sürecinin ilk ortamı olan aile, çocuğun gelişimi üzerinde büyük öneme sahiptir⁴¹. Bireyin ilk deneyimlerini kazandığı, ilk tutum ve davranışlarını kazandığı ortam ailedir. Çekirdek aile yapısında anne ve babanın görevi çocuğun toplumsallaşmasını sağlamaktır⁴².

Toplumsallaşmanın ikinci evresi ise ilk, orta ve yüksek öğrenim olarak kategorileştirebileceğimiz eğitim/okul aşamasıdır. Bu aşamanın ilk ve orta öğretim kısmı genellikle aile evresi ile çakışan bir dönemdir⁴³. Bu ortamın toplumsallaşmaya katkısı ilkokul hatta anaokulundan itibaren başlayarak orta ve yüksek öğrenim boyunca sürer⁴⁴. Kohlberg'in de belirttiği üzere, işlevsel açıdan eğitim kurumları, toplumsallaşmanın mekânlarıdır⁴⁵. Eğitim kurumu, bireyin toplumdaki rol beklentilerine uygun bir kişilik almasına, bilgi ve davranışa kazanmasına yardımcı olur⁴⁶. Bireyler bu eğitim kurumlarında bireysel, beşeri kişilikler güdülenmiş ve teknik bakımdan yeterli bir şekilde yetişkin rollerini yerine getirmek için eğitilirler. Dolayısıyla toplumsallaşma, bireylerin gelecekteki rollerini en iyi biçimde yerine getirmelerinin önkoşulu olan uyumların ve kapasitelerin gelişimi olarak tanımlanırken, okullar da bu anlamda, sürecin içinde yaşandığı bir ortam konumundadırlar. Dolayısıyla bu kurumlar, toplumun devamını sağlama da ve değerlerde birlik oluşturma açısından etkili olurlar. Değer sistemlerinin düzenli çalışması bir anlamda eğitim kurumlarına bağlıdır⁴⁷.

Toplumsallaşmanın bir diğer evresi veya ortamı ise bireylerin çalışma yaşamları, iş yerleridir. Bu evrede yaşanan deneyimler diğer evrelerde olduğu gibi kişinin değer eğilimleri üzerine önemli etkiler yaratırlar⁴⁸. Birey, aile ve eğitim hayatında edindiği nitelik ve bireysel etmenlerle etkileşerek bir ölçüde oluşmuş bulunan değer eğilimleriyle çalışma yaşamına girmektedir. Ancak bahsedildiği üzere kişiliğin gelişimi, iş yaşamı olarak da kodlayabileceğimiz örgütsel toplumsallaşma süreci içinde de devam etmektedir⁴⁹. Maanen ve Schein, örgütsel toplumsallaşma sürecini açıklar-

41 Özen, Şükrü, Bürokratik Kültür 1: Yönetmel Değerlerin Toplumsal Temelleri, Ankara: TODAİE, 1996, s.34.

42 Koenig, Summel, Sociology: an Introduction to the Science of Society, New York, Barnes and Noble, 1961, s.130.

43 Özen, 1996, age., s.147.

44 Aziz, age., s.18.

45 Tezcan, age., ss.15.

46 Aziz, age., s.18.

47 Tezcan, age., ss.15-16.

48 Özen, 1996, age., s.147.

49 Maanen, J. Van ve Edgar H. Schein, "Toward a Theory of Organizational Socialization", Research in Organizational Behavior. Greenwich: JAI Press In., 1979, ss.209-264.'den aktaran Özen, age., s.50.

ken, bireyin bilgi ve yetenekleri edinmesini, “İnsanların örgütlerdeki çalışma rolleri hakkında ne öğrendikleri genellikle bu öğrendiklerini nasıl öğrendiklerinin bir sonucudur” şeklinde görüş bildirerek, her örgütsel öğrenme ortamı ve ortamdaki her değişkenin, toplumsallaşmanın örgüt aşaması üzerinde, çok etkili olduğunu belirtmişlerdir⁵⁰.

1.5. Bireyin Değer Sisteminin Oluşmasında Eğitimin Etkisi

Toplumsallaşma ortamlarına değinilen daha önceki kısımda da bahsedildiği gibi toplumsallaşmanın sırasıyla aile ve yakın çevre, eğitim alınan kurumlar ve daha sonra da çalışma yaşamı ya da “örgütsel toplumsallaşma” dahilinde oluşması, psikoloji, antropoloji ve sosyoloji alanlarında çalışan bilim insanlarının kabul ettiği bir süreçtir.

Eğitim hayatının, eğitim alan ve daha sonra yönetici pozisyonuna yükselmiş kişilerin değer sistemlerine ve dolayısıyla da yönetsel tutumlarına olan etkisini ölçmek için tasarlanan bu çalışmanın amacı nedeniyle, konuyla ilişkili yönetim biliminin de oldukça ilgilendiği, bireyin toplumsallaşması noktasında temel aldığımız kuram, Hofstede’ye aittir. Hofstede, önceki kısımda da genel olarak değinildiği üzere temelde iş ya da çalışma yaşamına yönelik değerler üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir⁵¹. Hofstede kuramsal çalışmalarını gerçekleştirirken de, iş değerleri konusunu açıklama yönünde, değer kavramını özünde barındıran “kültür” kavramını, bir insan topluluğunun üyelerini diğerlerinden ayıran “Zihnin Kolektif Programlanması” olarak tanımlamıştır⁵². Hofstede, bireylerin bu süreçte, doğumdan ölüme kadar süren bir “zihinsel programlamaya” (*toplumsallaşma*) tabi olduklarını belirtmiştir.

Hofstede’ye göre bireyin tabi olduğu zihinsel programlama, üç ayrı toplumsallaşma düzeyinde ve üç ayrı mekânda (ortamda) gerçekleşmektedir. Değerlerin kazanımının genç yaşlarda, özellikle de aile ve aile çevresi ile daha sonra okulda, örgütsel uygulamaların ise iş yerindeki toplumsallaşma esnasında kazanıldığını belirten⁵³ Hofstede, bu toplumsallaşma mekânlarını şu şekilde açıklamaktadır⁵⁴:

50 Maanen ve Schein, age., ss.209-210.

51 Elizur, Dov, Ingwer Borg, Raymond Hunt e Istvan Magyari Beck, “The Structure of Work Values: A Cross Cultural Comparison”, Journal of Organizational Behavior, Vol.12, s.21.

52 Hofstede, 2001, age., s.9.

53 Hofstede, Geert, Bram Neuijen, Denise D. Ohayv ve Geert Sanders, “Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across Twenty Cases”, Administrative Science Quarterly, 35, 2, 1990, s.312.

54 Hofstede, Geert, Cultures and Organizations: Intercultural Cooperation and It’s Importance for Survival, McGraw-Hill, 1994, s.6; Hofstede vd., age., ss.312-313.

Ulusal Düzey: Bireylerin toplumsal değerleri öğrenmeleri, küçük yaşlarda, aile ve yakın çevresinde (komşular, akrabalar vb.) gerçekleşir. Ulusal düzey, bireyin ömrü boyunca edindiği değerlerin en büyük kısmının kazanıldığı düzeydir. Dolayısıyla ulusal düzeyde gerçekleştirilen zihinsel programlamanın mekânı ailedir.

Mesleki Düzey: Aileden sonra gelen toplumsallaşma düzeyidir. Bu düzeyin mekânı eğitim kurumlarıdır. Birey bu aşamada hem toplumsal değerler sistemini, hem de iş yaşamına ilişkin uygulamaları öğrenir. Bu düzeyde, değerler ve uygulamalar eşit güçte ilişkilendirilir (bkz. Şekil 1). Mesleki düzey literatürde, ulusal ve örgütsel düzeye kıyasla daha az ele alınmıştır⁵⁵. Ancak bu durumun istisnaları da mevcuttur⁵⁶. Çalışmada bu eksikliği giderecek boyutta araştırma soruları ve varsayımları ile mesleki düzeyde toplumsallaşmaya odaklanmıştır. Çalışma bireyin işe yönelik tutumları üzerinde mesleki düzeyin düzeyin etkisi kültüre ve yönetsel değerlere yansımaları açısından farklı etkiler yaratabileceği varsayılan eğitim kurumları bağlamında test edilmeye çalışılmıştır.

Örgütsel Düzey: Üçüncü toplumsallaşma düzeyi örgütsel düzeydir. Bireyin eğitim sonrası çalıştığı işyerinde tabi olduğu zihinsel programlama, ağırlıklı olarak iş yaşamına yönelik uygulamalarla ilişkilidir. Bu toplumsallaşma düzeyinde, değerlere yönelik zihinsel programlama diğer aşamalara göre çok azdır. Hofstede, yetişkinlerin genellikle bu düzeye geldiğinde, yaşam değerlerinin çoğunu kazanmış olduklarını belirtmiştir⁵⁷. Araştırma varsayımlarına uygun olarak örgütsel düzey aşamasında sergilenen işe yönelik tutumların üzerinde, eğitim hayatı süresince kazanılan değerlerin çok etkili olduğu düşünülmektedir.

Kültürün, değerlerin, tutumların ya da davranış kalıplarının aktarılmasında eğitimin⁵⁸ önemli bir olgu olduğu literatürde çeşitli görüş ve araştırmalarla ele alınmıştır. Bu aşamada öncelikle belirtilmelidir ki eğitim, sosyo-yapısal değişim ve sosyo-ekonomik gelişim hızı bağlamında,

---

55 Hofstede vd., age., ss.312-313.

56 bkz. Van Maanen, John and Stephen R. Barley, "Occupational Communities: Culture and Control in Organizations", In B. M. Staw and L. L. Cummings (Editörler), Research in Organizational Behavior, Greenwich, CT: JAI Press, 6, ss.287-365; Raelin, Joseph A., The Clash of Cultures: Managers and Professionals, Boston: Harvard Business School Press, 1986.

57 Hofstede vd., age., s.312.

58 * Bu aşamada, "Eğitim" olarak ifade edilen olgunun örgüt ortamında ve dolayısıyla işyerinde verilen eğitim olarak algılanmaması önemlidir. Eğitim faaliyeti olarak ifade edilmek istenen, Hofstede'nin mesleki düzeyde değer ve uygulamaların kazanıldığını belirttiği, Türkiye'deki düzen ve adlarıyla, ilk, orta ve yüksek öğrenim aşamasıdır.

psikolojik modernizasyonun en temel taşıyıcısı durumundadır⁵⁹. Bireyin toplumsallaşmasına önemli etkisi bulunan eğitim, bazı kişilerin, belirli değerleri edinmelerini sağlamak amacıyla başkalarının kişilik gelişimini etkilemede giriştikleri eylem ve faaliyetleri içeren bir toplumsallaşma alt kavramı olarak tanımlanmaktadır. Toplumsallaşma kavramı içinde genellikle makro bir boyutta öne çıkan eğitim olgusu, önceki aktarımlarda da değinildiği üzere aileye ek olarak ya da aileden sonra karşılaşılan önemli bir aracı kurum (değerlerin aktarımında) niteliğindedir. Özellikle de makro çevrenin niteliklerini taşıyan bir eğitim kurumu, bu nitelikleri çocuğa bilinçli olarak yansıtabilecek ve çocuğun bulunduğu kültürle benzeşmesini sağlayacaktır⁶⁰.

McCabe ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen, yüksek eğitim alan işletme ve hukuk fakülteleri öğrencilerinin karşı karşıya kaldığı ahlaki ikilemler de rehber rol oynayan değer sistemleri üzerinde eğitimin etkisinin araştırıldığı çalışma, değerlerin daha çok aile ve orta öğretim aşamasında (çocukluk dönemi) ele edilmesine dair varsayımlarımızı destekler sonuçlarıyla dikkat çekicidir. Bu çalışmaya göre, farklı alanlarda alınan yüksek eğitim, bireylerin değerlerinde bir farklılık yaratmamış ve eğitim süreçlerinin başı ve sonunda uygulanan testlerde, öğrencilerin değerlerinde yaşanacağı varsayılan farklılık tespit edilememiştir. Araştırmacıların, bir farklılık tespit edilememesi sonucunun, yöntemsel zorluklardan da kaynaklanmış olabileceğini belirtmelerine rağmen sonuç olarak yüksek eğitimin, kişinin değerleri üzerine etkisi konusunda bir bulguya rastlanamamıştır⁶¹. Bu durum, eğitim kurumu olarak yüksek eğitimin bireyin değerleri üzerine etkisinin sınırlı olduğuna yönelik bir örnek olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de, eğitim kurumlarının öğrencilerin kişilik özelliklerini ne yönde etkilediğine dair yürütülmüş bazı araştırmalar da mevcuttur. Bu araştırmalar ve bulgularına göre, eğitim kurumlarındaki öğrenci-öğretmen etkileşimi ve eğitim yöntemi, aile yapısının şekillendirdiği kişilik yapısını en az aile kadar güçlü olabilmektedir⁶².

Türkiye’de, kömür üretim sektöründe gerçekleştirdiği, *geleneksel toplumda bürokrasi* konulu çalışmasında Presthus, Türk eğitim sistemindeki öğrenci öğretmen ilişkisinde, gerçeğin test edilmesi konusunda objektif

59 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, “Socialization in Traditional Society: A Challenge to Psychology”, *International Journal of Psychology*, 19, 1984, s.147.

60 Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Cihan Matbaası. 1975, s.12.

61 McCabe, Donald L., Janet M. Dukerich, Jane E. Dutton, “The Effects of Professional Education on Values and the Resolution of Ethical Dilemmas: Business Schoolvs. Law School Students”, *Journal of Business Ethics*, September, 13, 9, 1994, ss.693-700.

62 Bradburn, N. M., “Need Achievement and Father Dominance in Turkey”, *Journal of Abnormal Psychology*, Vol.67, 1963, ss.61-67.

kanıtlardan çok öğretmenin otoritesine başvurulmasının, daha sonra bireyin otorite karşısındaki duruşunu etkilediğini belirtmiştir⁶³. Bu ifadeye uygun olarak, Bradburn, Türk eğitim sistemindeki yaygın öğrenci-öğretmen etkileşiminin, öğretmenin, öğrenci üzerinde baskıcı ve kısıtlayıcı bir otorite kullanması şeklinde gerçekleştiğini ve bunun da çocuğun otoriteye boyun eğen bir kişilik kazanmasına neden olduğunu belirtmektedir⁶⁴. Ertürk, bu bağlamda oluşturduğu araştırmasında Bradburn'un araştırma sonuçlarıyla paralel olarak eğitim kurumlarında, Türk aile yapısının genel karakterinin bir devamı niteliğinde, öğrenci-öğretmen etkileşiminin temelde, otoriteye dayalı olduğunu ve zaman içinde de daha az demokratik ve daha fazla dogmacı şeklinde geliştiğini gözlemlemiştir⁶⁵.

Bu aşamada araştırmanın temelini oluşturan en anlamlı noktaya değinmek yerinde olacaktır. Zira Türk eğitim sistemine dair araştırmalarda ortaya konulan sonuçlar tüm eğitim kurumlarımız için geçerli varsayılacak mıdır? Zira Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarının bahsedildiği gibi otoriter bir eğitim sistemine sahip olmadığı, Cansever tarafından tespit edilmiştir. Cansever, Türkiye'deki okulları, verdikleri eğitim ve bunun öğrenciye yansımaları bakımından otoriter ve eşitlikçi olarak iki gruba ayırmış ve bu durumun çocukların kişilikleri üzerinde etkisini incelemiştir⁶⁶. Bunun yanında Y. Kemal Kaya, Türkiye'deki yaygın eğitim anlayışının, eğitimi değil, daha çok öğretimi ön plana alan ve sadece bilgi aktarmayı öngören bir yapı olduğunu ileri sürmektedir. Kaya bu durumun bir sonucu olarak bireysel düşünemeyen dogmatik kişilikteki bireyler yetiştirildiğini ileri sürmektedir⁶⁷.

Cansever, tıpkı Bradburn gibi batı kültürü ile temas içinde olan yabancı okul ve kolejlerin öğrencileri ile batı kültürüyle teması olmayan (devlet okullarında okuyan öğrenciler) öğrencileri kıyaslayan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada başarıma güdüsü bakımından batı kültürü ile temasta olmanın, bir fark yaratıp yaratmadığını ortaya koymaya çalışmıştır⁶⁸. Cansever bu araştırmasının sonucunda, hayal kurma yoksunluğu ve düşük başarıma güdüsü açısından olduğu düşünülen farklılıkların, öğren-

---

63 Presthus, Robert V., "Weberian v. Welfare Bureaucracy in Traditional Society", *Administrative Science Quarterly*, 6, 1, 1961, s.15.

64 Bradburn, age...

65 Özen, 1996, age., s.45.

66 Cansever, Gökçe, "The Achievement Motive in Turkish Adolescents", *The Journal of Social Psychology*, Vol.76, 1968, ss.269-270.

67 Kaya, Yahya Kemal, "Education in Turkey-A General Look", *Turkish Public Administration Annual*, Vol.12, 1, 1986, ss.135-154'den aktaran; Özen, age, s.45.

68 Cansever, age., ss.269-270.

cilerin başarıma güdüsü üzerinde, istatistikî olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığını tespit etmiştir⁶⁹.

Bradburn’un çalışmalarında temel aldığı araştırmacı ise McClelland’dır. Başarı güdüsünü ele aldığı çalışmasında McClelland, Türk yetişkinlerin, Amerikalılara göre daha düşük oranda bir başarı güdüsüne sahip olduklarını tespit etmiştir. Bradburn’da bu veriye dayanarak, batı medeniyeti ile daha ilişkili sosyal grupların, diğerlerine göre başarı güdüsü açısından daha yüksek değerlere sahip olabileceği önermesini geliştirmiştir⁷⁰.

Özen, Türk bürokratların yönetsel, siyasal ve kamusal alanlara ilişkin değerlerini betimleyip, açıklamaya çalıştığı ve 1996 yılında kitaplaştırdığı⁷¹ doktora tez çalışmasında eğitim hayatının, kişinin yönetsel değerleri üzerindeki etkisine dair bulgular tespit etmiştir. Araştırmada batıda ve de özellikle yabancı eğitim kurumlarında eğitim almış ve toplumsallaşmış bürokratların faydacılık (pragmatizm) boyutunda Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde yetişmiş bürokratlara göre daha düşük skorlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Literatürün bölgesel gelişmişlik düzeyi ve faydacılık arasında olduğunu söylediği doğrusal ilişkinin aksi bir biçimde oluşan bu sonuç, Özen tarafından eğitim ya da eğitim alınan kurumun niteliği ile açıklanmıştır. Özen ortaya çıkan durumu, kişilerin özel okullarda^{72*} aldıkları eğitimle ilişkilendirerek dayanaklandırmıştır. Özen, bu okullarda^{73**} öğrenciye, eğitim sisteminin bir parçası olarak, yaşama ilişkin çok sayıda görüş ve düşüncenin aktarılması ya da sunulması ve öğrenciyi evrensel değerlerle tanıştırmamanın, devlet okullarında verilen eğitim anlayışı ile karşılaştırıldığında, çok daha önemli görülmesinden ötürü her iki eğitim anlayışına maruz kalmış öğrenciler arasında farklı etkilenmelerin ortaya çıkmasını normal bir durum olarak değerlendirmiştir. Ancak araştırmada eğitim anlayışı nedeniyle kişinin ufkunun daha ileri seviyede gelişmesi ve kişinin bu öğrendiği çok boyutlu doğruları, yaşamın tartışmasız ve değişmez “temel doğruları” olarak algılamasından dolayı, bahsedilen öğrenci grubu bu konuya değinmiş literatürün tersine, ülkenin batısında yetişmiş

69 Neel, R.G., O.C.S. Tzeng, C. Baysal, “Need Achievement in A Cross-Culture Contact Study”, *International Review of Applied Psychology*, Vol. 35, 1986, s.225.

70 McClelland, D., *The Achievement Motive*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1953; McClelland, D., *The Achieving Society*, Princeton, N.J.: Van Nostrand, 1961.

71 Bkz. Özen, Şükrü, *Bürokratik Kültür I*, Ankara: TODAİE, 1996.

72 * Şükrü Özen çalışmasında, bürokratların Galatasaray Lisesi mezunu olmalarını, ortaya çıkan sonucu açıklayan bir durum olarak değerlendirmiştir. Araştırmamızda Galatasaray Lisesi ve mezunları Fransız Kültürü’nün temsilcisi olarak Saint Joseph Lisesi mezunları ile birlikte ele alınıp incelenmişlerdir.

73 ** Şükrü Özen’in bahsettiği okullar olarak, yabancı kültürlerle ilişkili olarak eğitim veren okullar ve devlet okulu kapsamında olmasına rağmen yabancı kültürlerle olan ilişkisine yoğun ilişkiler geliştirmiş liseler kastedilmektedir.

olmasına rağmen daha az pragmatist özelliklere sahip olarak tespit edilmiştir⁷⁴.

Bunun yanında Türkiye’de yönetsel değerler ve yönetici profilini ortaya koymak amacıyla Doğan, Aşkun ve Yozgat tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırmada, eğitim seviyesi yükseldikçe başarı ve yetkinlik bağlamında, özellikle de ilköğretim düzeyinde eğitim almış olanlarla lise ve üzeri eğitim almış kişiler arasında, batı kaynaklı değerler açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadaki yöneticiler arasında, eğitim seviyesi yükseldikçe, batı kaynaklı değerlerde de yükselme eğilimi görülmüştür. Ayrıca batı kaynaklı değerler arasında eğitim seviyeleri bakımından çıkan bu anlamlı farklılık yerel değerler açısından da elde edilmiş ve kuşkuculuk, maddiyat ve baskıcılık gibi yerel kaynaklı değerlerden oluşan faktör boyutunda, eğitim seviyesi yükseldikçe, azalma olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda araştırma kapsamında eğitim alınan lise türüne göre de batı ve yerel kaynaklı değerlerde bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve kolej mezunları ile normal lise ve Anadolu Lisesi mezunları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir⁷⁵. Bu farklılık göstermektedir ki, aynı eğitim sistemi içinde, bazı farklılıklar⁷⁶ üzerine kurgulanmış eğitim kurumlarında bireylerin değerlerine farklı etkiler yaratacak unsurlar söz konusu olabilmektedir.

Türkiye’de değerler bakımından eğitimden kaynaklanan farklılaşmayı yaratan eğitim seviyesi gibi bir değişkenin yanında, eğitim alınan okulun türü de önemli bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. Okulların türü olarak ifade edilen, araştırma varsayımlarının dayandığı gibi, yabancı kültürlerle ilişkili olmaktan ötürü kültürel yakınsamadan kaynaklanan farklılıkların dayandığı bir sınıflamadır. Zira farklı kültürlerle ilişkili olarak verilen eğitim, eğitim kurumunun ülkenin yaygın eğitim kurumlarından ve farklı kültürlerle ilişkili diğerlerinden farklı özellikler sergilemesi sonucunu ortaya çıkarabilecektir.

Cansever⁷⁷ ve Bradburn⁷⁸ tarafından da ayrı araştırmalarla incelenen bu konu, okulların batı kültürüyle olan temaslarıyla ilgili olarak sahip oldukları farklı özelliklere işaret etmektedir. Cansever ve Bradburn, yaşanı-

---

74 Özen, 1996, age., s.214.

75 Doğan vd., age., ss.91-98.

76 * Bu farklılıklara örnek olarak yabancı dil eğitiminde ders saatine bağlı olarak ağırlıklar, eğitim alınan okula sınavla girilmesi, vb. verilebilir.

77 bkz. Cansever, Gökçe, “The Achievement Motive in Turkish Adolescents”, The Journal of Social Psychology, Vol.76, 1968, ss.269-270.

78 bkz. Bradburn, N. M., “Need Achievement and Father Dominance in Turkey”, Journal of Abnormal Psychology, Vol.67, 1963, ss.464-468.

lan kentin, içinde barındırdığı eğitim kurumları bakımında çeşitli farklılıklar yaratma olasılığının yanında, normal liseler dışındaki, özellikle de ikili dil eğitimi yapan eğitim kurumlarının, öğrencilerinin değer sistemleri üzerine bir benzeşme/farklılaşma etkisi yapabildiğinin de olası olduğunu belirtmişlerdir.

Bu konuda Cansever ve Bradburn’a ek olarak Özen’in yaptığı tespit önemlidir. Özen, Türkiye’de devlet okullarının, genelde otorite ve ezbere dayalı bir eğitim sisteminin benimsediğini belirtmiştir. Özen, genel eğitim sisteminde farklı eğitim modelleri kullanan özel okullarda ve özellikle de yabancı ülkelerin ve vakıfların önderliğinde kurulmuş Galatasaray Lisesi, Robert Kolej, Saint Joseph vb. okullarda, eğitimcilerinin özelliklerine de bağlı olarak verilen eğitimin, ülkenin genel eğitim sisteminin çıktılarında daha farklı sonuçlar yaratmasının mümkün olduğunu belirtmiştir⁷⁹. Özen, bu bahsedilen okullarda, ilişkili olunan ülke kültürü, eğitim dili, öğretmen tabiiyetleri vb. sebeplerden ötürü genel eğitim sisteminden farklı olarak, otoriter ve ezberciliğe dayalı özellikler sergilemeyen, daha modern bir eğitimin olduğunu varsaymanın mümkün olduğunu belirtmiştir⁸⁰.

2. Yöntem

Araştırmanın bu kısmında eğitim kurumlarının yöneticilerin değer sistemlerine olan etkisini ölçmek amacıyla Aldemir, Arbak ve Özmen tarafından geliştirilen “İş Görme Anlayışı” ölçeği üzerinden oluşturulan hipotez ifadelerine, araştırma örnekleme yer verilmiştir. Çalışmanın varsayımı, eğitim kurumlarının, bireylerin değer sistemlerini ve dolaylı olarak iş görme anlayışlarını (tutumlarını) etkileyeceği şeklindedir. Bu bağlamda, aynı ülke içindeki okulların tüm ülkede uygulanan eğitim modeli nedeniyle birbirleriyle temel farklılıklara sahip olamayacağı varsayımıyla, bireylerin değer sistemlerini millî eğitimin genel etkisinden farklı bir biçimde etkileme ihtimali olan eğitim kurumları araştırmaya dahil edilmiştir. Bu amaçla da yabancı ülkelerin yardımları ya da dış kaynaklı sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan veya desteklenen eğitim kurumları ve mezunları olan yöneticiler araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmada hipotezler, Aldemir, Arbak ve Özmen tarafından batı ve yerel kaynaklı değerler göz önünde bulundurularak oluşturulmuş, Türk kültürüne ait özelliklere göre geliştirilmiş ve “İş Görme Anlayışı (İGA)” olarak adlandırılmış ölçeğin, araştırmada iş yaşamına yönelik tutumları

79 Özen, age., s.46.

80 Özen, age., s.46.

ölçmede kullanılmasına karar verilmiştir. Aldemir, Arbak ve Özmen tarafından, 58 değer ifadesi ve bu ifadeleri açıklayan cümlecikler şeklinde ve 5'li likert olarak, "hiç temsil etmemektedir" ve "tam anlamıyla temsil etmektedir" aralığında oluşturulmuş orijinal ölçek değiştirilerek, yine aynı uç ifadeleri kullanan ama 7'li likert olarak tasarlanan bir ölçek oluşturulmuştur. Oluşturulan 7'li likert aralıklarının psikometrik olarak doğru ölçüme hizmet edebilmesi için alanda bilgi sahibi akademisyenlere danışılmıştır. Bu ölçek aralıkları kullanılarak, yöneticilerin 58 değer ifadesini değerlendirmeleri ve bu değer ifade eden cümlelerin kendilerinde ne düzeyde temsil edildiğine dair durumu yansıtmaları istenmiştir. Ancak çalışmada orijinal ölçekten farklı olarak, 58 değer ifadesine yer verilmemiş ve bu değer ifadelerini açıklayan/temsil eden "cümlecikler" katılımcılara sunulmuştur⁸¹. Böylece Aldemir, Arbak ve Özmen'in orijinal çalışmada, Doğan, Yozgat ve Aşkun'un ise İGA ölçeğini kullandıkları ve Türkiye'de yönetsel değerler konusuna odaklandıkları araştırmalarında karşılaştıkları, ölçekle ilgili sorun ya da sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, veri toplama yöntemlerinden anket kullanılmıştır. Anketler internet üzerinden doldurulabilecek biçimde Marmara Üniversitesi anket sisteminde oluşturulmuştur.

Araştırma sürecinde elde edilen veriler Aldemir ve diğerleri tarafından oluşturulmuş olan İş Görme Anlayışı (İGA) ölçeğinin 58 ifadesi ile faktör analizine tabi tutulmuş ve 33 tutum ifadesini içeren yedi boyut elde edilmiştir. Bu elde edilen boyutlar; riya odaklı iş görme anlayışı, akılcılığa odaklı iş görme anlayışı, profesyonellik odaklı iş görme anlayışı, gelenek odaklı iş görme anlayışı, statüko odaklı iş görme anlayışı, sadakat odaklı iş görme anlayışı ve çalışma odaklı iş görme anlayışıdır. Boyut adlandırmaları aşamasında, Aldemir ve diğerlerinin boyutlara verdikleri adlandırmalardan da faydalanılmıştır⁸². Ortaya çıkan yedi faktörün toplam açıklanan varyansı %51,930 olarak oluşmuştur. Faktörlerin iç tutarlılıklarının hesaplanmasında Cronbach Alpha değerleri kullanılmıştır. Ortaya çıkan boyutların Cronbach Alpha güvenilirlik değerleri sırasıyla; 0,769; 0,762; 0,731;

81 Aldemir, Arbak ve Özmen tarafından geliştirilen orijinal İş Görme Anlayışı ölçeğinde, "ikiyüzlülük" olarak verilen yerel kaynaklı değer ifadesinin sosyal hayatımızdaki olumsuz anlamının, kişilerin objektif değerlendirme yapmalarını etkileyeceği düşünülmüş ve bu ifade yerine anket formunda "ikiyüzlülük" değerini ifade ettiği düşünülen "İş görürken duruma göre söylemini değiştirmek" cümlecigi kullanılmıştır. Böylece ankete katılan kişilerin, kelimenin sahip olduğu, anlamdan bağımsız olumsuzluğu, göz ardı etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu örnekteki durum birkaç yerel kaynaklı değerde daha olduğu için çalışma dahilinde kullanılan ölçekte 58 değer ifadesinin hiçbirini kullanılmamıştır. Ölçekte yalnızca değer ifadelerini açıklayan cümlecikler kullanılmıştır.

82 Aldemir, Ceyhan, Yasemin Arbak ve Ömür Özmen, "Türkiye'de İşgörme Anlayışı: Tanımı ve Boyutları", Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt.3, Sayı.1, 2003.

0,611; 0,601; 0,610; 0,616 olarak hesaplanmıştır. Faktörler için elde edilen güvenilirlik değerleri $0,60 \leq \alpha < 0,80$ aralığında oluşmuştur. Bu aralık, faktörlerin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir⁸³. Daha sonra elde edilen bu yedi faktör boyutu araştırma hipotezlerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Gerçekleştirilen faktör analizinde KMO (Kaizer-Meyer-Olkin) ölçek geçerliliği 0,830 ve Bartlett testi sonuçları ise 5755,453 şeklinde oluşmuştur.

2.1. Hipotezler

Çalışma kapsamında eğitim kurumlarının, mezunlarının toplumsallaşması ve iş yaşamlarında uyguladıkları işe yönelik tutumları üzerinde önemli etkiler bırakacağı varsayımı, aşağıdaki temel hipotez ve alt hipotez ifadeleri bağlamında testlere tabi tutulmuştur.

H₁: Farklı Yabancı Kültürlerle İlişkili Eğitim Kurumlarında Eğitim Almış Yöneticilerin İş Görme Anlayışları Bağlamında Aralarında Anlamlı Farklılıklar Vardır

H_{1a}: Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin riya odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1b}: Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin akılcılığa odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1c}: Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin profesyonellik odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1d}: Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin gelenek odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1e}: Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin statüko odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1f}: Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin sadakat odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

83 Baydur, Hakan ve Erhan Eser, "Yaşam Kalitesi Ölçeklerinin Psikometrik Çözümlemesi", Sağlıkta Birikim Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2006, s.12.

H_{1g} : Farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarında eğitim almış yöneticilerin çalışma odaklı iş görme anlayışları bağlamında aralarında anlamlı farklılıklar vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada yöneticilerin çalışma değerleri üzerinde, eğitim yaşamlarının etkisini ölçmek amacıyla, Türkiye’de (Osmanlı İmparatorluğu dönemi) tanzimat sonrası eğitim ve öğretim vermeye başlamış, yabancı ülke ve sivil toplum kuruluşları tarafından kurulmuş orta eğitim kurumları, araştırmanın yürütüleceği ortam olarak seçilmiştir. Böylece, farklı kültürlerle ilişkili olduğu varsayılan eğitim kurumlarının, mezunları üzerindeki etkisinin ölçülebileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, araştırma evreni olarak Türkiye’de yabancı kültürlerle ilişkili olarak eğitim veren ve ikili dil eğitimini benimsemiş orta eğitim kurumları belirlenmiştir. Bu belirlenen evreni temsil etmek üzere, örnek olarak seçilen orta eğitim kurumları ise şu şekildedir:

Tablo 1: Araştırma Örneğine Dâhil Edilen Yabancı Kültürlerle İlişkili Eğitim Kurumları

Amerikan Grubu	Fransız Grubu	Alman Grubu
Robert Kolej	Galatasaray Lisesi	İstanbul Alman Lisesi
Üsküdar Amerikan Lisesi	Saint Joseph Lisesi	İstanbul Erkek Lisesi

Ayrıca, tabloda belirlenen eğitim kurumlarına ek olarak, daha sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmek ve bir anlamda kontrol grubu olarak da kullanabilmek amacıyla Türkçe ağırlıklı eğitim yapan ve Tablo 4’deki gruplara dahil olmadığı varsayılan iki eğitim kurumu ve mezunlarından veri toplanmıştır. Bu eğitim kurumları, Darüşşafaka ve Kabataş Erkek Lisesi’dir. Böylece, kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarının, iş yaşamına olan etkisini ölçmeye hedeflediğimiz çalışmada, bu gruplara bağlı olmayan ve benzer kalitede eğitim anlayışını benimsemiş eğitim kurumları ve mezunları vasıtasıyla daha sağlıklı karşılaştırmalar yapılmasına çalışılmıştır.

Araştırma örneklemini olarak elde edilen 973 anket formunun analize tabi tutulanlarının gruplara göre sayısal dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 2: Gruplar ve Mezunların Ankete Katılıma Dair Sayıları

Grubun Adı	Analize Dahil Edilen Anket Sayıları
Amerikan Grubu	211
Alman Grubu	181
Fransız Grubu	183
Genel	98
Toplam	673

Çalışma evreni olarak net bir sayı olmadığı için anketlerin geri dönüş oranı olarak bir oran verebilmek mümkün değildir.

3. Bulgular

Araştırmada gruplar arası farklılıkları test etmek için Anova ve Scheffe testleri uygulanmıştır. Yapılan Levene testi sonucunda, karşılaştırılan grupların varyanslarının eşit çıkmadığı durumda, parametrik olmayan veriler için önerilen Dunnet’s C testi kullanılmıştır. Üçü yabancı kültürlerle ilişkili olmak üzere oluşturulmuş dört grup, ANOVA ve Scheffe ve Dunnet’s C testleri kullanılarak değerlendirilmiş ve bulgular araştırma hipotezlerine göre yorumlanmıştır.

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya kapsamında ele alınan gruplara dahil yöneticilerin %52,5’i erkek, %47,5’i kadındır. Araştırmaya katılanların %47,3’ü 29-40 yaş aralığında, %23,3’ü 41-50 yaş aralığında ve %29,4’ü ise 51 yaş ve üstündedir. Yaş aralığı olarak dağılımda, ortaya çıkan oransal farklılıklar, internet üzerinde yürütülmüş olan araştırmada, gençlerin bilgi teknolojilerine daha yakın olmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak bu duruma rağmen yaş aralıklarının oransal karşılaştırmasında, araştırmayı sıkıntıya sokacak düzeyde bir dengesizlik oluşmamıştır.

Araştırmaya katılan yöneticilerin %95,7’si lisans düzeyinde öğrenim gördüklerini belirtmişlerdir. Araştırma, tasarımı gereği lise mezunlarına gerçekleştirildiği için yalnızca %4,3’lük bir kesimin üniversite okumamış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan yöneticilerin %45,2’si, lisans eğitimleri sonrasında yüksek lisans da yaptıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan yöneticiler arasında doktora yapma durumu ise %15,8 olarak tespit edilmiştir.

Yöneticilerin lisans eğitimi almış olanlarının eğitim aldıkları alanlara dair görünümüne bakıldığında; %27,0'sinin mühendislik, %36,1'inin idari bilimler, %4,9'unun Dil Bilimleri, %5,1'inin Hukuk, %4'ünün Matematik-Fen, %10'unun Tıp ve %8,5'inin diğer alanlarda eğitim aldığı tespit edilmiştir.

Lisans eğitimi alanların ise %10,2'si eğitimlerini yurtdışında almışlardır. Bu yurtdışında eğitim alma oranı yüksek lisansta %34,2^{84*} ve doktora da %30,2^{85**} olarak tespit edilmiştir.

Yöneticilerin %31'i ortaokul ve liseyi yatılı olarak okuduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin %66,6'sı özel sektörde, %15,3'ü kamu sektöründe, %18,1'i serbest meslek alanında çalıştıklarını belirtmişlerdir. Yöneticilerin %11,9'u 1-5 yıl, %14,6'sı 6-10 yıl, %16,2'si 11-15 yıl ve %56'sı 16 yıl ve üzeri zamandır çalışma yaşamı içinde olduklarını belirtmişlerdir.

Yöneticilerin %33,8'i, çalıştıkları firmanın yabancı sermayeli olduğunu belirtmişlerdir. Bu oran hesaplanırken doğal olarak kamu kurumlarında görev yapan yöneticiler kapsam dışı bırakılmıştır. Yabancı sermayeli firmalarda çalışan yöneticilere dair görünüm ise şu şekildedir; Yöneticilerin çalıştığı yabancı sermayeli firmaların %43,3'ü Amerikan sermayeli, %21,3'ü Alman sermayeli, %16,9'u Fransız sermayelidir. Kalan %18,5'lik kısım ise diğer ülkelere ait sermayeli firmalarda çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Yöneticilere sorulan, gelir düzeyleri hakkındaki soru ile ilgili olarak ortaya çıkan dağılım şu şekildedir:

Katılımcıların %9,7'si 2000 TL ve altı, %13,7'si 2001-3000 TL, %15,6'sı 3001-4000 TL, %15,2'si 4001-5000 TL, %7,1'i 5001-6000 TL ve %38,8'i ise 6001 ve üstü gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların %28,4'ü alt düzey yönetici^{86***} olduklarını belirtmişlerdir. Orta düzey yöneticiyim diyenlerin oranı ise %6,5 ve kendini üst düzey yönetici olarak belirtenlerin oranı %65 olarak tespit edilmiştir.

84 * Yüksek lisans yapanlar içindeki oran.

85 ** Doktora yapanlar içindeki oran.

86 *** Çalışma kapsamında yöneticiler düzeyleri göre ayrılırken, üç kategori belirlenmiştir. Üst düzey ve Orta düzey yöneticiler dışında "yönetici değilim" şeklinde sıklıkla işaretlenenler de, gruplar arasındaki dağılım oranlarını dengeli dağıtmak adına alt düzey yönetici grubuna dahil edilmiştir. Araştırmacı tarafından bu durum, araştırmanın analizlerini olumsuz etkilemeyecek bir durum olarak değerlendirilmiş ve bu konuda inisiyatif kullanılmıştır.

Bu aşamaya kadar aktarılan demografik bulgular, yöneticilerin, cinsiyet, eğitim ve iş yaşamlarına ışık tutan özelliklerdir. Yöneticilerin ebeveynlerinin eğitim düzeylerine baktığımızda, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların babalarının lise ve üstü eğitim görenlerinin oranı %89,1 iken, annelerde lise ve üstü eğitim alanların oranı %74,7 olarak tespit edilmiştir. Bu durum oldukça eğitilmiş ailelerden gelmiş bir araştırma grubu ile karşı karşıya olunduğuna işaret etmektedir.

Yöneticilerin %45,8’i bir yıl ya da daha uzun süreler olmak üzere yabancı ülkelerde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yöneticiler arasında bu bağlamda yaşanan ülkelere dair oranlar şu şekildedir; Katılımcıların %45,1’i ABD ya da İngilizce dili konuşulan ülkelerde, %21,8’i Almanya ya da Almanca konuşulan İsviçre, Avusturya, Lihtenştayn (Liechtenstein), Lüksemburg gibi ülkelerde, %18,8’i Fransa ya da Fransızca konuşulan ülkelerde ve %14,3’ü ise bu ülkelerin dışındaki ülkelerde yaşamış olduklarını belirtmişlerdir.

3.2. Hipotezlere İlişkin Farklılık Testleri ve Bulgular

Araştırmaya dahil edilenlere ilişkin demografik bilgilerden sonra, farklı kültürlerden etkilendiği varsayılan yöneticilerin oluşturduğu grupların, oluşturulan hipotez ifadelerine uygun farklılık testleri sonucu elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir.

Gruplar arasında *Riya Odaklı İGA* boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Elde edilen bulgu, grupların içinde bulunduğu sosyo-kültürel bağlamla oldukça paralel çıkmıştır. Yerel kaynaklı olan ve batılı kültürler açısından, hoşgörü temelinde bile olumlu değerlendirilmeyecek ifadelerden oluşan boyut, tam anlamıyla batılı anlamda eğitim alan kurumların mezunlarında iş görme anlayışı olarak temsil edilmeyen ve gruplar arasında benzer ortalamalara sahip bir İGA boyutudur. Kuşkuçuluk, kayırmacılık, maddiyatçılık, hizipçilik gibi ifadelerden oluşan boyut, batılı anlamda eğitim almış yöneticiler açısından iş yaşamında az temsil edilir bir boyut olarak değerlendirilmiştir. Ancak yine de grupların bu boyut bağlamında toplandıkları ortalama değerler ele alındığında, *Riya Odaklı İGA* boyutunu iş yaşamında en çok temsil eden grubun, yabancı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarından mezun yöneticiler dışında kalan ve “Genel” olarak kodladığımız (Darüşşafaka ve Kabataş Lisesi mezunları) grubun mezunları olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, yerel kaynaklı de-

ğerlerden oluşan bu boyutun yabancı kültürlerle ilişkilendirilmeyen eğitim kurumlarından mezun olmuş yöneticilerde, görece daha fazla temsil edildiği şeklinde yorumlanmıştır ve araştırma varsayımlarını destekleyen bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. *Riya odaklı İGA* boyutunun iş yaşamında temsiline dair gruplar arası sıralama en yüksek temsilden başlamak üzere, Fransız, Alman ve en son Amerikan grubu olarak oluşmuştur.

Akılcılığa Odaklı İGA boyutunda, gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu boyut bağlamında elde edilen sonuç, bir önceki değerlendirmede ele alınan *Riya Odaklı İGA* boyutunun sonuçlarına benzer gerekçelerle açıklanabilir. Batılı anlamda eğitim alan tüm mezunlar, *Riya Odaklı İGA* boyutunun sonuçlarının tersine, batı kaynaklı değerleri temsil eden bu boyut bağlamında yüksek bir ortalama ile benzerlik göstermektedirler. Bu sonuçlar Amerikan, Alman ve Fransız eğitim kurumlarının oluşturduğu grupların yanında “Genel” olarak adlandırdığımız eğitim kurumlarının mezunlarının sonuçlarının da, *Akılcılığa Odaklı İGA* boyutu bağlamında diğer gruplarla benzer bir ortalama da toplandığını göstermektedir.

Profesyonel Odaklı İGA boyutunda, yabancı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarının mezunu yöneticiler, “Genel” grubunu oluşturan eğitim kurumlarının mezunu yöneticiler ile anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır. Darüşşafaka ve Kabataş liseleri mezunlarının dahil edildiği bu grup, İGA tutum boyutlarına verdikleri yanıtlarla, *Profesyonel Odaklı İGA* boyutunun, kendilerinde daha az temsil edildiğini belirtmişlerdir. Yabancı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarının mezunları sırasıyla, Amerikan, Alman ve Fransız grubu mezunları olmak üzere bu boyutun, iş görme anlayışlarında güçlü bir biçimde temsil edildiğini belirtmişlerdir. Güç ve başarı elde etmek gibi bir değer boyutuna verilen yanıtlar, yaşamı yönlendiren bir değer olarak gruplar arasında benzer ortalamalara sahip olurken, yapılan işin “nasıl yapıldığı” ile ilgili ifadelerin oluşturduğu *Profesyonellik Odaklı İGA*’da gruplar arasından anlamlı farklılıklar oluşmuştur. Amerikan kültürü ile ilişkili eğitim kurumlarından mezun yöneticiler, bu İGA boyutu ve içeriğindeki ifadelerin, iş yaşamlarında, tüm grupların mezunu yöneticilere göre daha güçlü bir biçimde temsil edildiğini belirtmişlerdir.

Gelenek Odaklı İGA boyutunda Fransız grubu mezunları ile Amerikan ve Alman grubu mezunları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bulguların ilginç yönü, *Gelenek Odaklı İGA* bağlamında Fransız grubu mezunlarının ortalamaları ile “Genel” olarak adlandırılan Darüşşafaka ve Kabataş Lisesi mezunlarının ortalamaları arasında anlamlı

bir farklılık olmamasıdır. Bu sonuç bir anlamda literatürü ve beklentileri doğrulamaktadır. Zira Troompenaars’ın araştırmasında Fransa ve Türkiye’deki hakim kültürün, bireycilikten ziyade toplulukçuluk yönlü olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, Fransız grubuna bağlı eğitim kurumlarının grubu ile “Genel” olarak kodlanan Darüşşafaka ve Kabataş eğitim kurumlarının oluşturduğu grup arasında *Gelenek Odaklı İGA* bakımından ortaya çıkan benzerlik, araştırmalarda toplulukçu olarak sınıflanan iki ülke kültürünün bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Statüko odaklı İGA boyutunda Alman grubu ve diğer gruplar arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Alman grubuna dahil yöneticiler bu boyutun kendilerinde diğer tüm gruplara göre daha az temsil edildiğini, işlerini yaparken böyle bir tutumu diğer grup mezunları olan yöneticilere göre daha az benimsediklerini belirtmişlerdir. Alman grubundaki okullardan mezun olanların özellikle de “Genel” olarak adlandırılan grup ile aralarında istatistikî olarak da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. *Statüko Odaklı İGA* boyutunu iş yaşamında en çok temsil eden grup, “Genel” olarak adlandırdığımız Darüşşafaka ve Kabataş Lisesi mezunlarının oluşturduğu gruptur. Elde edilen sonuç Türk toplumunun gelenekçi ve muhafazakâr özellikleriyle örtüşür niteliktedir. Yabancı kültürler ile ilişkili eğitim kurumlarından mezun yöneticiler, bu boyutun iş yaşamlarında görece daha az temsil edildiğini belirtmişlerdir. Özellikle Alman grubunun mezunu yöneticiler, bu boyut bağlamında en düşük ortalamaya sahiptir.

Fransız kültürü ile ilişkili eğitim kurumlarından mezun yöneticiler iş yaşamlarında *Sadakat Odaklı İGA*’nı, diğer üç grup mezunu yöneticilere göre daha fazla temsil ettiklerini belirtmişlerdir. Özellikle de, Alman grubu mezunları ile aralarında istatistikî olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. *Sadakat Odaklı İGA* bağlamında Fransız grubundan mezun olan yöneticiler, sırasıyla “Genel” grubundan, Amerikan grubundan ve son olarak da Alman grubundan daha yüksek ortalamalara sahiptir. İş yaşamında sadakat konusunun temsil edilmesi söz konusu olduğunda önceki değerlendirmelerde de başvurduğumuz, Fransa ve Türkiye’nin toplulukçu özellikler gösteren kültürü “açıklayıcı” olmaktadır. Zira toplulukçu kültür ile oldukça ilişkili bir boyut olan sadakat odaklılık boyutu, Fransız kültürü ile ilişkili eğitim kurumlarının mezunları ile “Genel” olarak adlandırdığımız Darüşşafaka ve Kabataş lisesi mezunu yöneticiler tarafından daha yüksek bir ortalama ile önemsenmekte ve temsil edilmektedir.

Çalışma ve Disiplin Odaklı İGA boyutunda ise gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Boyutun içerdiği, çalışkanlık ve

disiplin ifadeleri tüm kültürlerde yüksek derecede önemsenen evrensel değerler olarak kabul edilmiş görünmektedir. Bu sebeple, yabancı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarının mezunu yöneticiler başta olmak üzere tüm gruplar arasında bir benzerlik yaşanması olağan bir durum olarak değerlendirilmelidir.

4. Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgular, eğitim kurumlarının, özellikle de resmîyette genel eğitim sistemi dışında olmayıp yabancı ülkelerin kültürleri ile ilişkili olmalarından ötürü farklı bir konumda ele alınması gereken kurumların, mezunlarının değer sistemleri üzerine önemli etkileri olduğunu göstermiştir. Türkiye’de “yabancı okullar” olarak da adlandırılan, farklı ülkelerin kültürleri ile ilişkili eğitim kurumlarının, mezun ettikleri bireylerin değer sistemlerinde ve değer sistemlerinin etkisiyle iş yaşamlarında sergiledikleri iş görme anlayışları üzerindeki etkisi, araştırma ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yabancı kültürlerle ilişkili olarak eğitim alan ve toplumsallaşan bireyler, yaşadıkları toplumun genel kültürel özelliklerinin dışındaki etkilenmelerden dolayı, değer sistemlerinin bir anlamda çıktısı olarak kabul ettiğimiz iş yaşamlarına yönelik tutumlarında, yaşadıkları toplumsallaşma sürecinin etkisini göstermektedirler. Bu nedenle farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarından mezun olmanın bireyin toplumsallaşması üzerinde etkili olabileceği, araştırma sonucunda elde edilmiştir. Aynı ülkede hatta aynı şehirde konumlanmış olsa dahi, farklı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarından mezun olmuş bireylerin, eğitim kurumları vasıtasıyla, değerler ve iş görme anlayışları bağlamında birbirilerinden farklılaşabildiklerinin gözlemlenmiş olması, eğitim faaliyetinin kültürel yakınsama noktasındaki önemi hakkında ipuçları vermektedir.

Çalışmanın sonuçları bağlamında önem arz eden esas nokta, yabancı kültürlerle ilişkili faaliyet gösteren eğitim kurumlarının, mezunlarının değer sistemlerine olan etkisinin iş dünyasına olan yansımalarının nasıl olduğu/olacağıdır. Çünkü araştırma evreni olarak ele aldığımız eğitim kurumlarının mezunları, hem sosyal yaşamda, hem de iş dünyasında etkin roller üstlenmiş kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira araştırma sonuçlarından elde edilen ya da en azından araştırmaya katılan örnek grubunun özelliklerinden elde ettiğimiz sonuçlara göre; ele aldığımız yönetici grubu, genellikle üst düzey mevkilerde görevde olan ya da olmuş kişilerden oluşmaktadır. Durum böyle olunca da, incelenen yönetici grubunun,

eğitim kurumunun etkisini iş yaşamına taşıması, doğal bir süreç halini almaktadır. Zira yöneticiler, buldukları kurumlarda karar verici durumundaki kişilerdir. Özellikle araştırmaya katılan yöneticilerin %65’lik kısmının üst düzey yönetici olması, bu okullardan mezun olan bireylerin hiyerarşik olarak iş yaşamlarındaki yöneticilik düzeyleri hakkında bir fikir vermektedir. Dolayısıyla, örnek grupların çoğunluğunun üst düzey yönetici olması sebebiyle, etki ya da etkileme durumunun yalnızca yöneticinin görevde bulunduğu kurum ile de sınırlı kalmayacağı da aşikârdır. Eğitim kurumlarının dolaylı etkisinin, karar verici konumundaki mezunları vasıtasıyla, görev alınan kurum ve emrinde çalışan astlara yansması, sektörel bakımdan da geniş etkiler yapabilecektir. Dolayısıyla bütün bir iş dünyası, eğitim kurumlarının etkisini dolaylı olarak da olsa hissedecektir. Araştırmacı olarak, elde ettiğimiz bulguların yönetim bilimini de ilgilendiren önemli noktası bu dolaylı ilişkiden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak araştırma göstermiştir ki, yabancı eğitim modellerini temel almış eğitim kurumlarının kültürel etkisi, Türk iş dünyasının tüm süreçlerine yansıyacak kadar güçlü olabilmektedir. Farklı kültürlerle ilişkili her eğitim kurumu bazı boyutlarda, sahip olduğu öz nitelikleri kendisinde eğitim almış kimselere ve dolayısıyla bu kişilerin iş hayatları kanalıyla da tüm iş yaşamına yansıtacaktır. Bu yansıma, evrensel ifadeler olarak değerlendirilebileceğimiz boyutlarda farklılaşma olarak yaşanmasa da geleneksellik, muhafazakarlık-statüko ya da sadakat gibi Türk kültüründe temsil edildiği varsayılan boyutlarda somut olarak gözlemlenebilecektir. Dolayısıyla kültürel etkilenmenin ülkenin hâkim kültürel değerleri üzerinden gözlemlenebilmesi daha mümkün görülmüştür. Çalışmamızda da bu varsayımı destekler biçimde akılcılık, profesyonellik ve çalışma odaklılık gibi boyutlarda, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bunun yanında Türkiye’nin kültürel özelliklerinde olduğu varsayılan gelenek odaklılık, statüko odaklılık ve sadakat odaklılık gibi boyutlar bağlamında karşılaştırılan gruplar arasında eğitimden kaynaklandığı varsayılan farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durumda eğitim kurumlarının etkisinin, evrensel değerler olarak değerlendirilebileceğimiz boyutlardan ziyade, yerel kaynaklı ya da ülkenin kültürel özelliklerinde olduğunu varsaydığımız noktalarda oluşacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Yabancı kültürlerle ilişkili eğitim kurumlarından kaynaklandığını varsaydığımız etkileşim, çok sayıda kültürel etkilenmenin doğrudan yaşanıp, gözlemlenebildiği Türkiye ve Türk iş yaşamı açısından çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, Ceyhun, Yasemin Arbak Ve Ömür Özmen, "Türkiye'de İşgörme Anlayışı: Tanımı Ve Boyutları", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt.3, Sayı.1, 2003.
- Aziz, Aysel, *Toplumsallaşma Ve Kitleleşme İletişim*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, No: 2, 1982.
- Baydur, Hakan Ve Erhan Eser, "Yaşam Kalitesi Ölçeklerinin Psikometrik Çözümlemesi", *Sağlıkta Birikim Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2006.
- Bradburn, N. M., "Need Achievement And Father Dominance in Turkey", *Journal Of Abnormal Psychology*, Vol.67, 1963.
- Cansever, Gökçe, "The Achivement Motive in Turkish Adolescents", *The Journal Of Social Psychology*, Vol.76, 1968.
- Doğan, Binali, Örgüt Kültürü. İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2007.
- Doğan, Binali, Uğur Yozgat Ve Bige Aşkun, *Türkiye'de Yönetişel Değerler ve Yönetişel Profili Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2007.
- Elizur, Dov, Ingwer Borg, Raymond Hunt Ve Istvan Magyari Beck, "The Structure Of Work Values: A Cross Cultural Comparison", *Journal Of Organizational Behavior*, Vol.12.
- Erdoğan, İlhan, *İşletmelerde Davranış, İşletme Fakültesi Yayın No: 272*, İstanbul, 1997.
- Ertuğrul, Halit, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Cihan Matbaası. 1975.
- Frederick, William C., *Values, Nature And Culture in The American Corporation*, Cary, Nc, Usa: Oxford University Press, 1995.
- Greves, Clare W. "Human Nature Prepares For A Momentous Leap", *The Futurist*, April, 1974.
- Hampden-Turner, Charles Ve Fons Trompenaars, *Kapitalizmin Yedi Kültürü*. İstanbul: Sabah Yayınları, 1993; Trompenaars, 1993.
- Hofstede, Geert, *Culture's Consequences*, Beverly Hills, Sage, 1980.
- Hofstede, Geert, Bram Neuijen, Denise D. Ohayv Ve Geert Sanders, "Measuring Organizational Cultures: A Qualitative And Quantitative Study Across Twenty Cases", *Administrative Science Quarterly*, 35, 2, 1990.
- Hofstede, Geert, *Cultures And Organizations: Intercultural Cooperation And It's Importance For Survival*, Mcgraw-Hill, 1994.
- Hofstede, Geert, *Culture's Consequences: Comparing, Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, London: Sage Publications, 2nd. Ed., 2001.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1977.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Socialization in Traditional Society: A Challenge To Psychology", *International Journal Of Psychology*, 19, 1984.
- Kaya, Yahya Kemal, "Education in Turkey-A General Look", *Turkish Public Administration Annual*, Vol.12, 1, 1986, Ss.135-154'den Aktaran; Özen, Age, S.45.

- Koenig, Summel, *Sociology: An Introduction To The Science Of Society*, New York, Barnes And Noble, 1961.
- Maanen, J. Van Ve Edgar H. Schein, “Toward A Theory Of Organizational Socialization”, *Research In Organizational Behavior*. Greenwich: Jai Press in., 1979.
- Meglino, Bruce M., Elizabeth Ravlin, “Individual Values in Organizations: Concepts, Controversies And Research”, *Journal Of Management*, 1998, Vol. 24 Issue 3, 1998.
- Mccabe, Donald L., Janet M. Dukerich, Jane E. Dutton, “The Effects Of Professional Education On Values And The Resolution Of Ethical Dilemmas: Business Schoolvs. Law School Students”, *Journal Of Business Ethics*, September, 13, 9, 1994.
- Mcclelland, D., *The Achievement Motive*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1953;
- Mcclelland, D., *The Achieving Society*, Princeton, N.J.: Van Nostrand, 1961.
- Neel, R.G., O.C.S. Tzeng, C. Baysal, “Need Achivement in A Cross-Culture Contact Study”, *International Review Of Applied Psychology*, Vol. 35, 1986.
- Özen, Şükrü, *Yönetmel Tutumların Nedenleri, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi*, 1995.
- Özen, Şükrü, *Bürokratik Kültür 1: Yönetmel Değerlerin Toplumsal Temelleri*, Ankara: Todaie, 1996.
- Petty, Richard E., John T. Cacioppo, *Communication An Persuasion: Central And Peripheral Routes To Attitude Change*. New York: Springer-Verlag, 1986.
- Presthus, Robert V., “Weberian V. Welfare Bureaucracy in Traditional Society”, *Administrative Science Quarterly*, 6, 1, 1961.
- Raelin, Joseph A., *The Clash Of Cultures: Managers And Professionals*, Boston: Harvard Business School Press, 1986.
- Rokeach, Milton, *The Nature Of Human Values*, New York, Ny: The Free Press, 1973
- Schwartz, Shalom H., “Universal In The Content And Structure of Values: Theoretical Tests In 20 Countries”, *Advances In Experimental Social Psychology*. Vol. 25, 1992.
- Singelis, T.M., “The Measurement Of Independent And Interdependent Self-Consturals”, *Personality&Social Psychology Bulletin*, 20(5), 1994.
- Singelis, T.M., Triandis, H.C., Bhawuk, D.P.S., Ve Gelfand, M.J., “Horizontal And Vertical Dimensions Of Individualism And Collectivism: A Theoretical And Measurement Refinement”, *Cross-Cultural Research: The Journey Of Comparative Socai Science*, 29(3).
- Tay, Bayram Ve Betül Akyürek Tay, “Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumun Başarıya Etkisi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 1, 2006, S.74
- Tevruz, Suna, *Endüstri Ve Örgüt Psikolojisi I.*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 1998.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1993.
- Thurstone, Luis L., “Attitudes Can Be Measured, Readings In Attitude Theory And Measurement”, *Martin Fishbein (Editör)*, New York: John Wiley&Sons, 1967

- Triandis, H. C., *Indcol. Unpublished Research Scale On Individualism And Collectivism*, Champaign: University Of Illinois, 1994.
- Trompenaars, Fons, *Riding The Waves Of Culture: Understanding Diversity In Global Business*. New York: Irwin Professional Publishing, 1993.
- Turan, Kadir, *Federal Almanya'daki I. Kuşak Türklerin Sosyalizasyonu Ve Kültür Değişmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Doktora Tezi, 1991.
- Uyguç, Nermin, "Cinsiyet, Bireysel Değerler Ve Meslek Seçimi", *D.E.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı:1, 2003.
- Van Maanen, John And Stephen R. Barley, "Occupational Communities: Culture And Control In Organizations", In B. M. Staw And L. L. Cummings (Editörler), *Research In Organizational Behavior*, Greenwich, Ct: Jai Press, 6.
- Wasti, Arzu Ve Selin Eser Erdil, "Bireycilik Ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu Ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*. Cilt 7, Sayı 1-2, 2007.
- Whitting, John, "Socialization: Anthropological Aspects", David L. Sills (Editör), *International Encyclopedia Of The Social Sciences*, Mcmillan, Vol.14, 1968.
- Yıldırım, Ali, "Gender Role Influences On Turkish Adolescents Self-Identity". *Adolescence*, Spring, Vol. 32, Issue 125, 1997.

The Federal Government's Amnesty Programme in the Niger-Delta: An Appraisal

Oscar Edoror UBHENIN*

Abstract

The purpose of this article is to appraise the federal government's amnesty programme in the Niger-Delta. Specifically, the article seeks to determine the extent to which the amnesty programme has addressed the Niger-Delta conflict, highlight the financial commitment of the federal government to the programme, and identify the implications of the amnesty programme for the economy and society. The article is framed by relative deprivation theory. Based on review of published literature and other media sources, the article discovers that of all the explanations offered for the amnesty by the Nigerian government, threats to economic survival and national security catalyzed the programme. A dismantling of the Nigerian 'rentier state', and clean up of the effects of pollution by multinational oil firms in the region are recommended. The Nigerian government should also draw inspiration from the US government action in ensuring compensation of the Gulf of Mexico oil spills victims.

Keywords: Amnesty, empowerment, Niger-Delta, peace-building, resource conflict

---

Federal Hükümetin Nijer Deltası'ndaki Af Programı: Bir Değerlendirme

Özet

Bu makalenin amacı federal hükümetin Niger-Delta bölgesindeki af programını değerlendirmektir. Makale özellikle af programının Niger-Delta çatışmasına nasıl bir çözüm getirmeyi amaçladığı, federal hükümetin af programı kapsamındaki ekonomik taahhütleri ve af programının

---

* Lecturer in public administration at Ambrose Alli University, Ekpoma, Nigeria, oscarubhenin@yahoo.co.uk

ekonomi ve toplum üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Makale görelî yoksunluk kuramı ile kendini sınırlamıştır. Nijerya'nın "rantiye devlet" özelliğinden sıyrılması ve bölgedeki çokuluslu firmaların yarattığı kirliliğın temizlenmesi gerekliliğii üzerinde durulmaktadır. Nijerya hükümetinin Amerikan hükümetinin Mexika Körfezindeki petrol sızıntısında izlediğii tazminat politikasından ilham almasını tavsiye etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Af, güçlendirme, Niger-Delta, barış inşası, kaynak çatışması*

---

(1) Introduction

This article is based on review of published literature and other media sources. Addressing daunting gaps in secondary data search would have required the use of primary sources, such as investigation of spoken discourses by undertaking interviews with some of the actors in the field. Other methods, such as questionnaire administration and the focus group could also be used to produce data and insights for the analysis. But resource constraints deterred their use in this study. In spite of these shortcomings, I am optimistic that they were not sufficient to derail the good intentions of the study, particularly with the resort to search for academic journals, technical papers, and published newspaper reports and articles. The internet proved very helpful in this regard. This article is structured into six sections.

The next section discusses the theory of relative deprivation as it affects oil wealth and the deepening poverty in the Niger-Delta. Section three reviews both empirical and theoretical literature pertaining to the subject matter. The fourth section discusses the implementation of the amnesty programme. Section five focuses on the critique of the amnesty programme. The final section concludes the paper with some recommendations.

Nigeria is a federation in which the constituent units that make up the country, predominantly the major ethnic groups, have embarked on separate developmental course. This development flows from the artificial creation of the British colonialists and their adopted policy of divide and rule. As a response, the nationalists had attempted to create a common Nigeria by recruiting actors from various ethnic backgrounds into the anti-colonial struggle. However, as observed by Thomas Imobighe, "they did not quite succeed in evolving a nation with an organic unity."¹ This has precipitat-

---

1 T.A. Imobighe, 'Introduction: Civil society, ethnic nationalism and nation building in Nigeria', in T.A. Imobighe (ed.), *Civil Society and Ethnic Conflict Management in Nigeria*, (Ibadan: Spectrum Books Limited, 2003), pp.3-35.

ed various forms of incessant and/or sporadic ethno-religious conflicts or what the Freedom House calls “simmering tensions” among the country’s about 350 ethnic groups, as well as between religious communities.² Augustine Ikelegbe rightly observes that, “these conflicts do not only constitute the main threat to the nation’s fledgling democracy, national stability and security but also consistently and stubbornly throw up the issue of the national question.”³ The challenge of peaceful and effective management of violent communal, ethno-religious and political conflicts in Nigeria contributes to the country’s classification as a collapsing, if not fragile state. In fragile and collapsing states there are indications of poor governance and the citizens are bound to retreat into ethnic shelters for succour and their solidarity and sense of patriotism deplete.⁴

In illuminating the instability of the Niger-Delta, an oil-rich region enmeshed in various forms of communal and resource conflicts, a number of descriptions have ensued. The Resident Coordinator of the United Nations system in Nigeria, Alberic Kacou calls the Delta “a place of frustrated expectations and deep-rooted mistrust.”⁵ Ikelegbe describes it as a region that is “generally restive, with pockets of insurrection and armed rebellion.”⁶ The history of oil in the Niger-Delta is often traced to 1956, when the Anglo-Dutch oil giant, Shell discovered oil, the high grade ‘Bonny Light’ crude in Oloibiri in present day Bayelsa State. This culminated in Nigeria’s first export of crude cargo in 1958. Media reports succinctly describe the growth of Nigeria’s oil industry, with a current potential of producing three million barrels of crude oil daily, in spite of the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) limit on production of crude oil. Out of a total 126.847 billion barrels held by the Africa continent, Nigeria currently holds 37.2 billion barrels, which translates to 29.3 percent of the continent’s reserve. This earns her the status of the second oil largest reserves in Africa, after that of Libya.⁷

---

2 Freedom House, *Freedom in the World 2008: The Annual Survey of Political and Civil Liberties*, (USA: Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 2008), p.519.

3 A.O. Ikelegbe, ‘Civil Society and Alternative Approaches to Conflict Management in Nigeria’, in Imobighe (ed.), *Civil Society and Ethnic Conflict Management in Nigeria*, pp.36-77.

4 M. Greeley and P. Rose, ‘Learning to deliver education in fragile states’, *FMR Education Supplement*, July 2006, pp.14-15.

5 I. Ibang, ‘Niger delta as albatross’, *The Punch*, 30 May 2008, p.46.

6 A.O. Ikelegbe, ‘The economy of conflict in the oil rich Niger delta region of Nigeria’, *Nordic Journal of African Studies*, vol.14, no.2, 2005, pp.208-234.

7 M. Ayankola, ‘Niger delta crippling oil and gas production, investments’, *The Punch*, 26 May 2009, p.12; M. Ayankola, ‘Nigeria holds 29.32% of Africa’s oil reserves – OPEC’, *The Punch*, 26 July 2011, <http://www.nigeriamasterweb.com/paperfirms.html> (accessed: 26 July 2011).

The Niger-Delta is noted for its biodiversity because of the region's high content of diverse plant and animal species, including many exotic and unique flowers and birds,⁸ but the region has probably turned out to be the most polluted in the world.⁹ Current literature¹⁰ points out the magnitude of these ecological disasters. In 2006, environmental groups reported that "up to 1.5m tons of oil - 50 times the pollution unleashed in the Exxon Valdez tanker disaster in Alaska - has been spilled in the Delta over the past half century."¹¹ In 2009, Amnesty International also accused the oil corporations of human rights outrage because of the equivalent of at least 9m barrels of oil spilled in the region.¹² It is not surprising, therefore, that the Niger-Delta people have complained for decades regarding the issues of environmental pollution, poverty and under-development in the region. They believe they have not got a fair treatment from the Nigerian state.

Agitation by youths in the region precipitated a regime of restiveness, which resulted in the formation of several militia groups, some based on ethnicity, and frequently target oil corporations and their employees for hostage taking, vandalism, kidnapping, and sometimes, outright murder. The Freedom House says kidnapping in the region is fueled by ransom payments, of which some government officials receive a cut.¹³ The Freedom House report may be a subject of debate, regarding what Osumah and Aghedo call 'the commodification of kidnapping'¹⁴ but the overall costs of conflict in the region are available for anyone to enumerate, albeit with enormous challenges.¹⁵ In 2006 alone, the federal government reportedly lost about N500 billion on account of restiveness in the region.¹⁶ The problem became worse in 2008, with an estimated US \$6.3 billion in oil

---

8 O. Ibeanu, *Oiling the Friction: Environmental Conflict Management in the Niger Delta, Nigeria*, Environmental Change and Security Project Report, 6, Summer 2000.

9 L. Onyekakeyah, 'Biodiversity: a forgotten stuff in Nigeria', *The Guardian*, 3 August 2010, p.73.

10 M. Khor, 'Pay developing nations for eco-disasters', *South Bulletin*, vol.49, 2010, pp.2-4.

11 *Ibid.*

12 Amnesty International, *Nigeria: Petroleum Pollution and Poverty in the Niger Delta, Summary*, London: Amnesty International Secretariat, 2009).

13 Freedom House, *Freedom in the World 2008: The Annual Survey of Political and Civil Liberties*.

14 O. Osumah and I. Aghedo, 'Who wants to be a millionaire? Nigerian youths and the commodification of kidnapping', *Review of African Political Economy*, vol.38, no.128, 2011, pp.277-287.

15 O.E.Ubhenin and F. Aiya, 'Methodological challenges of enumerating the costs of Niger delta conflict', *Journal of Human Security*, vol.6, no.2, 2010, pp.58-71.

16 M. Okeke, 'Govt to spend N71.7b on NDDC in 2008', *The Guardian*, 20 September 2007, p.80.

stolen, and another US \$28 billion in – deliberately not produced¹⁷ in comparison with decline in crude oil to the tune of 500,000 barrels per day. This translates to a revenue loss in the region of US \$40 million per day. Another impact of the conflict could be found in major escalations between 30 and 40 percent across key upstream projects, as contractors were compelled to factor in their contract bids, 'Niger-Delta premium', covering community expectations, kidnaps, and higher insurance premium.¹⁸

On assumption of office in May 2007, former Nigeria's President Umaru Musa Yar'Adua included the Niger-Delta as part of his administration's seven-point agenda. The government scheduled a meeting with the stakeholders in the region, which Reuben Abati described as "an insincere attempt to keep the people talking."¹⁹ The Yar'Adua's administration also proposed a Niger-Delta summit that died on the ground of controversy, and created the Niger-Delta Ministry to focus mainly on the needs of populations in the region.²⁰ To address the worrisome situation in the Niger-Delta, and considering the failure of previous efforts at resolving the conflict, the government set up the Niger-Delta Technical Committee, which was mandated to collate and review all previous reports and recommendations on ways of resolving the conflict.²¹ Thereafter, the Presidential Committee on Amnesty and Disarmament of Militants in the Niger-Delta was mandated to design a framework of disarmament, demobilization and rehabilitation or reintegration of the militants. This culminated in the presidential proclamation of amnesty on 25 June 2009, to encourage non-state combatants in the Delta to abandon violence, which lapsed on 4 October 2009, pursuant to section 175 of the Constitution of the Federal Republic of Nigeria.²²

In the amnesty document government acknowledges the inadequacies of previous state interventions at meeting the population's needs. Government also noted the threat to peace, security, order and good governance and the Nigerian economy by militant agitation of certain elements of the

---

17 C.S.M. Duggan, *Nigeria: Opportunity in crisis*, Harvard Business School, N9-709-048, Rev,14 August, 2009.

18 Y. Lawal, 'Niger-delta govts, US, UK meet over oil security', *The Guardian*, 2 August 2007, pp.1&2.

19 R. Abati, 'The Niger delta ministry', *The Guardian*, 12 September 2008, p.67.

20 *Ibid.*

21 I. Chiedozie, 'N' delta committee submits report, says Nigeria lost \$20.7bn to crisis', *The Punch*, 2 December, 2008, p.2.

22 Nigeria First, Amnesty Proclamation Pursuant to Section 175 of the Constitution of the Federal Republic of Nigeria, being text of President Yar'Adua's Amnesty Proclamation, 25 June 2009, http://www.nigeriafirst.org/printer_8923.shtml (accessed: 15 February 2011).

region. The amnesty proclamation also acknowledged the need to harness the energies of able-bodied youths for development in the region. Consequently, "all persons who have directly or indirectly participated in the commission of offences associated with militant activities in the Niger-Delta" were to surrender and hand over "all equipment, weapons, arms and ammunition" including "execution of the renunciation of Militancy Forms specified in the schedule."²³

The disarmament, demobilisation and reintegration process was followed by a monthly stipend for the ex-militants. An initial component of the programme was the payment by government of millions of dollars to the militant leaders for handing in their weapons at the outset. Government also invited the 'top generals' as they call themselves for extended stays in the uppermost executive floors of Abuja's Hilton Hotel, where they spent weeks or months, "rubbing shoulders with the country's leading politicians and influence peddlers, who often live in the floor's \$700-a-night art-deco-rooms."²⁴ Educational and vocational classes have also been arranged for the ex-militants in foreign sites, such as Houston, London, Seoul and South Africa. In 2011, Nigeria's state oil company, Nigeria National Petroleum Company (NNPC) commenced paying Mujahid Duku-bo-Asari \$9 million a year, by his account to pay his 4,000 former foot soldiers to protect the pipelines they attacked in the past. NNPC also signed a \$22.9 million-a-year contract with Government 'Tompolo' Ekpemupolo to guard and maintain pipelines his boys used to attack. NNPC also gives \$3.8 million yearly apiece to Generals Ebikabowei 'Boyloaf' Victor Ben and Ateke Tom "to have their men guard Delta pipelines they used to attack."²⁵

Three years after the proclamation of amnesty in the Niger-Delta, violence has dropped and crude oil production has risen back up to 2.6 million barrels per day. But the amnesty is beginning to attract unpleasant comments from the oil industry watchers and conflict analysts. The amnesty has been described as a "gilded pacification campaign", which the Nigerian government regards as "a success story."²⁶ Dimieari Von Kimedi says the Niger-Delta conflict is "just on pause. The challenge is to move from pause to stop."²⁷ Chris Newsom says "the amnesty process opened a door for stabilization but did not reduce the long-term potential for violence or

---

23 *Ibid.*

24 D. Hinshaw, 'Nigeria's former oil bandits now collect government cash', *Wall Street Journal*, 22 August, 2012, www.wsj.com/article/SB100014240... (accessed: 23 August 2012).

25 *Ibid.*

26 *Ibid.*

27 *Ibid.*

deal with root conflict issues.”²⁸ Most of the graduates from the vocational study sites have yet to be matched with jobs, the complex development-related issues have yet to be addressed, the disarmament process was not holistic, and there is a resurgence of criminal activities in the region.²⁹ The Niger-Delta has continued to witness an alarming rate of oil bunkering that takes away almost 20 percent in potential state revenue. A conservative estimate puts the stolen crude oil at 50,000 barrels per day.³⁰ The oil theft business has been abandoned by former kingpins that are now highly remunerated by the Nigerian government. Many militants who are not well paid and those not paid at all by the amnesty are finding their ways back to the creek. “Now oil theft appears to be on the rise again.”³¹ Between January and August 2012, the Joint Task Force (JTF) raided illegal oil bunkering sites that led to the discovery of 2,700 illegal refineries in Bayelsa and Rivers states.³² In three months ending July 2012, the Delta State Police Command arrested over 150 persons for kidnapping, robbery and other criminal activities, averaging 50 persons in a month.³³

If anything, the Niger-Delta amnesty draws attention to the ‘no victor, no vanquished’ rhetoric that ended the Nigeria/Biafra civil war in which the discovery of crude oil and ethnic and regional tensions were major factors. The amnesty that followed the civil war can be categorized as an ‘unfinished business’, to use the words of Ade Ajayi.³⁴ This article fills the gap in literature, regarding the application of a peaceful mechanism to address the Niger-Delta conflict. Points of relevance can also be extracted to other societies facing similar governance challenges.

(2) Theoretical Framework

To do a proper analysis, the theory of relative deprivation has been chosen to frame this article. The theory of relative deprivation is founded on the

---

28 C. Newsom, *Conflict in the Niger Delta: More Than a Local Affair*, (Washington, DC: United States Institute of Peace, 2011), Special Report, no.271.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*

31 *Ibid.*

32 A. Godwin, ‘JTF devises new strategy to check crude oil theft’, *The Guardian*, 13 August 2012, p.4.

33 F. Igbekoyi, ‘Delta police command arrested 150 kidnappers, robbers within 3 months’, *Daily Trust*, 25 July 2012, www.dailyindependentnig.com/2012/08/del... (accessed: 20 August 2012).

34 J.F. Ade Ajayi, *Unfinished Business: Confronting the Legacies of Slavery and Colonialism in Africa*, (Amsterdam/India: SEPHIS/CSSSC, 2002).

ideals of the French sociologist, Emile Durkheim, and it emphasizes the substance of people's expectations and reality. As argued by Durkheim, a breakdown in social cohesion or unity leads to social change or conflict. This social bond is built upon a shared consciousness and a common history and experience. Jonem had re-iterated this belief in his analysis of four main theories of conflict, which contribute to a deeper and comprehensive understanding of the development of conflict through stages.³⁵ Chizea and Iyare had succeeded in tying the breakdown in social cohesion to rapid social changes, such as changes in regime and public policies. According to them, social consciousness changes slower than the society does as people become unable to relate themselves to their society with a rapid change to the needs of the whole society.³⁶

Another important contributor to the relative deprivation theory is the conflict analyst Ted Robert Gurr.³⁷ Gurr developed this theory to understand the growth of political violent conflict. In his views, frustration sets in when people start experiencing a gap between what their life 'is' and what their life 'should be'. Therefore, a violent breakdown of the society tends to occur when this frustration and the gap called 'relative deprivation' are experienced by many people. Gurr's explanation was based on the contrast between groups' expectation and actual access to prosperity and power, an approach that is closely related to the 'group entitlement theory'³⁸. The relative deprivation theory feeds into what Sheriff Folarin calls 'the economy of abjection'³⁹. According to him, environmental degradation creates social dislocations, namely: economic anomie and social deprivation, thereby constructing an economy of abjection; the state of being cast down, the state of frequently-marginalized groups. He added that the relevance of abjection to spatial economy is "the habitation of the former in the compelling outcome of the latter."⁴⁰ In an economy of abjection, the inevitable results of the struggle is the further engraving of disempowerment and cleavages that erode the possibility of a united front to engender status change, prevail on policy, or compel favourable outcomes.

---

35 B. Chizea and T. Iyare, 'Nigeria's raging ethnic conflicts: The role of small arms and private military companies (PMCs)', *The Constitution*, vol.6, no.1, 2006, pp.71-100.

36 *Ibid.*

37 T.R. Gurr, *Why Men Rebel*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970).

38 D. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, (Berkeley, Ca: University of California Press, 1985); D. Smith, 'Trends and cause of armed conflict', in A. Austin, M. Fischer, N. Ropers, (eds.), *Transforming Ethnopolitical Conflict*, (Germany: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, 2004), pp.111-127.

39 S. Folarin, 'Niger-delta: Environment, Ogoni crisis and the state', *The Constitution*, vol.7, no.1, 2007, pp.37-61.

40 *Ibid.*

Relative deprivation thus connotes socio-economic denials that ultimately culminate in abjection; it “occurs when a group feels deprived in comparison to other similar groups, or when its expectations are not met.”⁴¹ Hence protracted violent conflict may turn to be the outcome of alienation, and the alienated finds himself or herself more isolated and alienated from society. Thus a state of perpetual anxiety arises from an inferiority complex, a process that is completed by subordination and humiliation of the powerful class. The long-term consequence of deprivations and alienation are well captured in the literature.⁴² It is the battle of wits between two unequal classes, with the weaker class or minoritarian other losing out in tussle. Finally this theory strengthens debates on a complex mix of poverty, grievances, envy, greed and the new opportunities generated by globalization that typifies ‘new wars’ regarding the human interests that encourage the continuation of war rather than its resolution.⁴³ For “this tendency is aggravated by the failure of states, globalization and the liberalization of economic forces, encouraging the privatization of violence and giving rise to increased competition for natural resources.”⁴⁴ The Niger-Delta conflict is the outcome of the contrast between the wealth generated by oil for the few and the deepening poverty of many that fuelled discontent and anger.⁴⁵

The theory of relative deprivation is a primer in debates regarding ‘greed versus grievance’. As noted in the literature, if the principal motive behind conflict is greed not grievance, either profit or political power may be a growing motivation for violence. On the other hand, violence could be a response to a range of grievances that place leadership at the centre of stoking the embers of conflict. Yet the absence of needs satisfaction leads to a feeling of relative deprivation, which builds up to grievance. The theory of relative deprivation therefore situates the Niger-Delta conflict and the

---

41 *Ibid.*

42 J. Townsend, *Measure and Explanations of Poverty in High and Low Income Countries*, (London: Penguin, 1970); J.E. Dougherty, and R.L. Pfaltzgraff, *Contending Theories in International Relations*, (USA: J.B. Lippincott Co, 1971); S.P. Varma, *Modern Political Theory*, (New Delhi: Vikas Publishing House Pvt Ltd., 2005).

43 V. Dudouet, *Transitions from Violence to Peace: Revisiting Analysis and Intervention in Conflict Transformation*, (Germany: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, 2006); J.J. Hewitt, J. Wikenfeld, and T.R. Gurr, *Peace and Conflict*, (Boulder, CO: Paradigm, 2008); K. Naidoo, *Boiling Point. Can Citizen Action Save the World?*, Development Dialogue, no.54, (Uppsala: Dag Hammarskjold Foundation, 2010); A. Oberschall, ‘Conflict theory’, K.T. Leicht and J.C. Jenkins (eds.), *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective*, (Handbooks of Sociology and Social Research, Springer Science + Business Media, LLC, 2010), pp.177-193.

44 Naidoo, *Ibid*, p.136.

45 Amnesty International, *Nigeria: Petroleum Pollution and Poverty in the Niger Delta, Summary*,

proclamation of amnesty as a conflict resolution mechanism. However, the theory does not tell how to address the 'ethnic cauldron'⁴⁶ that may appear inevitable in any conflict, particularly in the light of communities and groups that have suffered human and material losses during the conflict.

(3) Literature Review

The literature is replete with evidence-based studies on the Niger-Delta conflict, and peace-building efforts in the region. However, four studies were selected for review in this article. At the instance of the Nigerian federal government, the United Nations Environment Protection Programme (UNEP) conducted a two-year study comprising desk review, fieldwork and laboratory analysis of the environmental and public health impacts of oil contamination in Ogoniland.⁴⁷ The Ogoniland covers around 1,000 sq km (386 sq mile) in Rivers State in southern Nigeria, and has been the site of oil exploration since the late 1950s, with effects of environmental contamination. The UNEP team of international and local experts "collected more than 4,000 samples of soil, fish and air, and investigated in depth, 69 of the many hundreds of oil spills in Ogoniland over the past 50 years. They studied 5,000 medical records and had over 260 meetings with communities."⁴⁸ Among others the study report found heavy contamination of land and underground water courses as old as 40 years after oil was spilled and failure by the Royal Dutch Company Shell and others to meet either minimum Nigerian or own standards. "It calls for a clean-up fund of \$1bn (£614m) for spills, and says it will take 25-30 years to restore the environment."⁴⁹

In his attempt to fill the gap regarding the effects of violent conflict in the Niger-Delta, Ibaba S. Ibaba⁵⁰ conducted an empirical study involving 30 communities in Bayelsa State. In all, "a total of 600 questionnaires were administered, while 30 focus group discussions were conducted, each bringing together ten persons."⁵¹ The study found an adverse effect of

---

46 Naidoo, *Boiling Point. Can Citizen Action Save the World?*

47 UNEP, *Environmental Assessment of Ogoniland*, (Nairobi: United Nations Environment Programme, 2011).

48 J. Vidal, 'Niger delta oil spills clean-up will take 30 years, says UN', *The Guardian*, 4 August 2011, <http://ourworld.unu.edu/en/niger-delta-oil-spills-clean-up-will-take-30-years-says-un/> (accessed: 7 September 2012).

49 *Ibid.*

50 I.S. Ibaba, 'Violent conflicts and sustainable development in Bayelsa state', *Review of African Political Economy*, vol.36, no.122, 2009, 555-573.

51 *Ibid.*, p.556.

violent conflicts on sustainable development, in addition to productivity, wealth creation and poverty reduction. Ibaba concludes that "governance based on accountability, transparency, and the pursuit of the public good or common interest is the most likely means to end the violence."⁵²

In their attempt at constructing 'a causality thesis', regarding youth militias, self determination and resource control in the Niger-Delta, Osaghae *et al*⁵³ deployed questionnaires, oral interviews and focused group discussion sessions to source primary data in sites in Bayelsa, Rivers and Delta states. The research instruments addressed the themes of self determination, resource control, the Niger-Delta struggle including its methodology, the place of youth, the militias, and the issues in the resolution of the conflicts and the effects of the conflicts. The researchers analyzed elicited data in the open-ended questionnaires by a question by question content analysis of responses, which were then categorized, with frequency counts and computation of percentages presented in tables. The researchers also transcribed the focus group and oral interviews from tapes, thereby deriving insightful comments from content analysis. The study discovered that "the ensuing frustration, discontent and anger pushed the youths towards militant actions, when confronted with state and corporate insensitivity, abuse, intimidation, violence and militarization."⁵⁴

Central to the current literature on the Niger-Delta conflict is the report sponsored by the Centers of Innovation at the US Institute of Peace, drawing on the experiences of Chris Newsom and Stakeholder Democracy Network over a period of four years in the region. Newsom worked with civil society counterparts and colleagues during breakfasts, evenings and weekends discussing the challenges of the Niger-Delta.⁵⁵ The report discovers that efforts to end the Niger-Delta conflict have not received sufficient from either the Nigerian government or foreign donors. Second, the potential costs of the ongoing violence are being undervalued because of failure to direct attention at the deeper trends. Third, the report suggests fragility in the Niger-Delta would "likely return either to intermittent conflict or full-blown insurgency within six to eighteen months if a 'business as usual' approach is taken to interventions."⁵⁶ Newsom recommends

---

52 *Ibid*, p.571.

53 E.E. Osaghae, A. Ikelegbe, O.O. Olarinmoye, and S.I. Okhomina, *Youth Militias, Self Determination and Resource Control Struggles in the Niger-delta Region of Nigeria*, (Dakar: CO-DESRIA Research Reports, 2011), no.5.

54 *Ibid*, p.88.

55 Newsom, *Conflict in the Niger Delta: More Than a Local Affair*.

56 *Ibid*, p.1.

the adoption of governance at the grassroots, heavy donor investment in democratization, and learning from a decade of setbacks and poor investment choices.

Newsom found that sufficient attention has been paid to the conflict both by the Nigerian government and foreign donors. But the report did not explain in detail, the business as usual approach to conflict resolution that was captured it captured. The strengths of the reviewed empirical literature, notwithstanding, no efforts were made by the studies to address the threats to national security and economic survival in the Niger-Delta. The culpability of multinational oil firms in heightening the tension in the region was also mentioned in passing.

Derived from the Greek word '*amnestia*',⁵⁷ amnesty is a legal action that majorly comprises disarmament (the giving up of arms by ex-combatants at designated centres), demobilization (the transition conversion from militarized to civilian life), and reintegration (the absorption of converted militants into productive, economic life). It is "a guarantee of exemption from prosecution and pardon from punishment for certain criminal, rebel and insurgent actions hitherto committed usually against the state."⁵⁸ The experiences with amnesty in various countries have elicited diverse views.⁵⁹ Amnesty promotes reconciliation and social cohesion. Despite substantial economic progress and social advancements in other parts of the country, the Delta debacle had manifested in poverty, low human development and environmental degradation, and these threaten social cohesion. The amnesty is a reminder of the fact that "without peace, there can be no development and without justice, there can be no peace."⁶⁰

The Nigerian government's unconditional pardon extended to all persons who were being prosecuted for offences associated with militant activities points in the direction of peace. The Movement for the Emancipation of the Niger Delta (MEND) leader, Henry Okah was freed in July 2009 as part of the amnesty deal after dropping treason charges against him.

---

57 J-K Gadzama & Partners, *Proclamation of Amnesty to the Niger-delta Militants: Matters Arising*, Newsletter, Vol.3, No.3, July-September, 2009, www.gadzama.com (accessed: 13 March 2011).

58 A. Ikelegbe, *Oil, Resource Conflicts and the Post Conflict Transition in the Niger Delta Region: Beyond the Amnesty*, (Benin City: CPED Monograph Series, no.3, 2010), p.6.

59 H. Kivengere, 'The issue of amnesty revisited: What has been their long term effect', *The Role of Parliaments in the National Reconciliation Process in Africa*, proceedings of regional seminar organized jointly by the Parliament of Burundi, the Inter-Parliamentary Union and the International IDÉA, Bujumbura, 7-9 November, 2005), pp.52-55.

60 R. Facah, A. Adegbuyi, J. Ogbodu and B. Okeowo, 'Amnesty: Tompolo gets heroic welcome', *Nigerian Compass*, 5 October, 2009, pp.1,4&14.

But the Niger Delta Peoples Volunteer Force (NDPVF) leader, Dokubo-Asari rejected the amnesty offer because it was granted in the court of law. In his opinion, those who accepted the amnesty were many well-known 'generals' pseudo and gullible 'foot soldiers'.⁶¹ Yet the Freedom House report saw the release of Dokubo-Asari by an Abuja court in June 2007 after 18 months of detention as a move that supported Yar'Adua's agenda for peace talks with the Delta militant groups.⁶²

Second, amnesty serves as an incentive to warlords to abandon power and insurgents to come out of hiding. In other words, it brings people back into the social community. Having seen the amnesty as a legitimizing force in the delta struggle, the leaders and members of militant groups came out of the creeks to embrace the offer. However, MEND spokesperson Jomo Gbomo criticized those who embraced the amnesty and suggested that 'unknown commanders' within the MEND order would replace all commanders who accepted the amnesty.⁶³ Other benefits of amnesty include the opportunity to know the truth and save the victims from the trauma of trials.

However, there are dark sides in amnesty. First, in most cases, if not all, amnesty has been granted against a background of atrocious human rights violations. Without prejudice to the intention of the Nigerian government the argument is that amnesty in the Niger-Delta does not address the issue of impunity. It encourages a culture of impunity, undermines the rule of law, serves tyrant who have violated human rights, deprives victims of the opportunity to know what probably happened to their loved ones, and ultimately reduces the chances of reparation of victims.⁶⁴ Amnesty runs counter to the international convention, which specifies that perpetrators of human rights violations should be prosecuted. This would have been unattainable before the treaty establishing the International Criminal Court (ICC) came into force on 1 July 2002. ICC judges the most serious crimes of concern to the international community as a whole, including acts of genocide, war crimes, crimes against humanity and crimes of aggression.⁶⁵ Worryingly, Nigeria occupies a high and rising position on the Genocide Watch list of countries most likely to host the next holocaust.⁶⁶

---

61 *Ibid*, p.14.

62 Freedom House, *Freedom in the World 2008: The Annual Survey of Political and Civil Liberties*.

63 Facah, Adegbuyi, Ogbodu and Okeowo, 'Amnesty: Tompolo gets heroic welcome'.

64 Kivengere, 'The issue of amnesty revisited: What has been their long term effect'.

65 E. Dachy, 'Justice and humanitarian action: A conflict of interest', in Fabrice Weissman (ed.), *In the Shadow of Just Wars: Violence, Politics and Humanitarian Action*, (London: C. Hurst and Co. (Publishers) Limited, 2004), pp.314-324.

66 J. Cope, *Biopolitics and the possibilities for genocide*, 2009, <http://socialsciences.exeter.ac.uk/politics/postgrad/ma/cope.pdf> (accessed: 14 May 2011).

A second dark side of amnesty is its inability to identify who the perpetrators of violence are. Media reports say that the civilian populations in the Delta region were traumatized during the peak of the armed struggle and serial oil wars. Some Ijaw groups had accused the Nigerian government of committing 'genocide' against the people of Ijaw nationality.⁶⁷ MEND had also accused the JTF of "carrying out punitive scorched earth policy on communities around oil facilities as a way of permanently relocating the people from their ancestral homes and turning the area into an oil mining area."⁶⁸ At an early stage of the implementation of the amnesty, the militants under the aegis of MEND preferred 'armistice' to the amnesty. Their preference for armistice – a truce to allow parties discuss terms for end to conflict – was because in their opinion, they were freedom fighters and not criminals as the government portrayed them to be.⁶⁹ Therefore, if the militants fought a just cause can they be held liable for the human rights violations in the region?

Third, the Niger-Delta amnesty falls short of total disarmament and demobilization. It left arms in the hands of many militants, who were not demobilized, thus the propensity to greater sabotage, vandalism and cultism. Criminal violence may soar, as the respective destructive technology and capacity may be utilized for atrocious activities. In addition, the illicit activities that provided significant resources to the rebel groups may fuel future conflict and violence. Some believe that the resurgence of militancy in the regions is a reflection of the failure of the amnesty programme. For example, the clashes between ex-militant groups and the death of top ex-militant Soboma George who was reportedly killed by unknown members of a cult group in Port Harcourt had the potential to spark a cult war in the region.⁷⁰ Sources pointed to politically motivated wave of militancy in the region, because politicians wanted the return to arms so that they could use the militants as some of the key thugs who would help them rig elections in the 2011 general elections.⁷¹ However, the 'crippled giant' has

---

67 S. Adeleye, J. Ogbodu and A. Oyetunji, 'JTF destroys second camp, militants block oil channel', *Nigerian Compass*, 19 May 2009, pp.1,4,6,8.

68 K. Ebiri, H. Oliomogbe and N. Bello, 'Militants prefer truce, JTF denies killing monarch', *The Guardian*, 6 July, 2009, pp.1,2.

69 *Ibid.*

70 C. Akasike, 'Top ex-militant leader, Soboma George, killed', *The Punch*, 25 August, 2010, <http://www.punchng.com/Articl.aspx?theartic=Art20100825595446> (accessed: 8 September 2010); P. Ohia, 'Amnesty: Flawed data used to exonerate oil firms in N'Delta', *Thisday*, 25 August 2010, <http://www.nigeriamasterweb.com/paperfrmes.html> (accessed: 25 August 2011).

71 C. Ajaero and G. Azubike, 'War in the creeks', *Newswatch*, 20 December 2011, pp.12-18.

learnt to walk as the elections were adjudged by both domestic and international observers as generally 'free, fair, and credible'.⁷²

Fourth, the amnesty did not make provision for the role of multinational oil corporations who have been accused by environmental activists of fueling human rights violations and resource depletion in the region. This feeds into the issues of compensation and victim's protection and livelihoods that need to be addressed. With particular reference to current research findings, there are strong linkages in situations of violent conflicts between threats to people's protection and threats to their livelihoods.⁷³ In the Niger-Delta there is lack of accountability of oil corporations such as Shell, Exxon and other giants who extract oil. Such accountability ought to be to the oil-bearing communities or their representatives.

In 2011 alone Shell reportedly paid about \$1.1 million as compensation for perceived damages to host communities as a result of the 15,408 barrels of oil spill recorded in the same year. The corporation confirmed the volume was "unfortunately caused by operational failures, such as equipment and human error."⁷⁴ Shell is not alone in the 'gross accusation' of oil spillage with devastating effects on the communities. For example, between 13 and 24 August 2012, Ibeno and Eket - both host communities of the Mobil platform - encountered the oil spills at Qua Iboe fields operated by Mobil Producing Nigeria Unlimited. The spills affected their means of livelihood, namely, fishing, including colossal damage and contamination to their equipment.⁷⁵ Perhaps, "mismanagement of the environment subsists because the people of the Niger-Delta do not have the capacity to assess the levels of degradation that oil extraction has inflicted on the environment."⁷⁶

The Niger-Delta experience regarding compensation and accountability for oil spillage is in contrast with the US \$20 billion that BP has set up to compensate the victims of oil spill in the Gulf of Mexico. Thus the perception of the Gulf spill is described as a metaphor for the daily occurrences in the oil fields in the Niger-Delta.⁷⁷

---

72 S.O. Akhaine, 'Nigeria's 2011 elections: The crippled giant learns to walk?', *African Affairs*, 110/441, 2011, pp.649-655.

73 S. Jaspers and S. O'Callaghan, *Challenging Choices: Protection and Livelihoods in Conflict*, HPG Policy Brief 40, May 2010.

74 S. Salau, 'Shell records 15,408 barrels of oil spill in 2011', *The Guardian*, 19 September 2011, p.45.

75 E. Gbemedu and T. Anichebe, 'Oil spill: Anguish on Niger Delta's coastlines', *National Mirror*, 25 November 2012, www.nationalmirroronline.net/new/oil-sp... (accessed: 2 January 2013).

76 O. Ubhenin, 'Sustainable development in the Niger-Delta: Imperatives for corporate citizenship', *The Constitution*, vol.6, no.4, December 2006, pp.70-83.

77 Khor, 'Pay developing nations for eco-disasters'.

The gaps highlighted in the foregoing review of empirical and theoretical literature fall within the purview of what this article seeks to fill.

(4) Implementation of the Niger-Delta Amnesty Programme

The proclamation of amnesty in the Niger-Delta by former President Yar’Adua, on 25 June 2009 received commendation from the National Council of States, which is the highest nation’s advisory body. The Nigerian government has demonstrated commitment to the programme through financial allocation to the programme, which amounts to N127 billion between 2009 and 2011. See table 1 below. The Ministry of Niger-Delta Affairs also got the sum of N181 billion during the same period. See table 2.

Table 1: Budget receipt by the Niger-Delta amnesty programme, 2009-2011

Year	Budget receipt (N)	Purpose
2009	3bn	Program take-off grant
2010	30bn	Feeding, stipends and reintegration for ex-militants
2011	90bn	Feeding, stipends and reintegration for ex-militants
Total	N127bn	

Source: Author’s compilation from media source⁷⁸

Table 2: Budget receipt by Ministry of Niger-Delta Affairs, 2009-2011

Year	Budget (N)
2009	97bn
2010	46bn
2011	39bn
Total	N181bn

Source: Author’s compilation from media source⁷⁹

78 N.M. Abdallah, ‘FG budgets N305 billion for N/Delta: S/South states to spend N1.7 tr’, *Daily Trust*, 5 March, 2012, www.dailytrust.com.ng/index.php/oth... (accessed: 23 August 2012).

79 *Ibid*

Following the disarmament, demobilization and reintegration processes, including arms collection, oath of renunciation, presidential pardon, and registration for reintegration, the 60-day amnesty lapsed on 4 October 2009. A total of 26,358 ex-militants registered for the amnesty programme. As at 28 November 2012, 12,000 had been trained in different fields like pipeline welding and crane operations. The Presidential Amnesty Office in Abuja also reported that 113 former militants had been offered employment in maritime, welding and fabrication companies at home and abroad. This is a pointer to the level of success recorded in the reintegration component of the amnesty programme.⁸⁰

Sadly, however, the lavish expenditures on the amnesty programme have been described in the popular media as a 'political liability' to the Nigerian government. The year 2012 budget proposal allots a whopping \$450 million to the amnesty programme, which is more than what the government spends to deliver basic education to children.⁸¹ Table 3 shows the 2012 budget of N305 billion for projects execution in the Niger-Delta and running of its interventionist agencies.

Table 3: Federal government's budget for Niger-Delta for year 2012

<i>Amount (N)</i>	<i>Purpose</i>
N116.5 billion	South-south region-based federal projects (29.6%) of all regions
N54.89 billion	Statutory transfer to NDDC
N60 billion	Statutory transfer to Ministry of Niger Delta Affairs
N74 billion	Amnesty program for ex-militants

Source: Author's compilation from media source.⁸²

On their parts, the South-South states also proposed to expend the sum of N1.7 trillion for year 2012. The six South-South states, in addition to the other oil producing states, namely: Abia, Imo and Ondo, make up the Niger-Delta. See table 4 below.

80 *Vanguard*, '113 ex-militants offered employment in Nigeria, abroad – says Amnesty Office' 28 November, 2012, <http://www.vanguardngr.com/2012/11/113-ex-militants-offered-employment-in-nigeria-abr...> (accessed: 2 January 2013).

81 D. Hinshaw, 'Nigeria's former oil bandits now collect government cash', *Wall Street Journal*, 22 August 2012, www.wsj.com/article/SB100014240... (accessed: 23 August 2012).

82 Abdallah, 'FG budgets N305 billion for N/Delta: S/South states to spend N1.7 tr'.

Table 4: South-South States budget for year 2012

<i>State</i>	<i>Population</i>	<i>Budget (N)</i>
Akwa Ibom	3.9m	397.1 bn
Bayelsa	1.7m	222bn
Cross River	2.8m	144.6bn
Delta	4.1m	383.39bn
Edo	3.2m	150.9bn

Source: Author's compilation from media source.⁸³

Having envisaged the palpable lack of employment for all in the region, the Presidential Amnesty Office has also embarked on entrepreneurship scheme for ex-militants who have completed their training in various vocations in the entrepreneurship pilot scheme. As part of the reintegration component of the amnesty programme, the entrepreneurial scheme is intended to prepare beneficiaries for self-reliance. The scheme comprises a three-week intensive training, preparatory to start their businesses. It enables the beneficiaries create business outlets that are branded, and equipped with seed money. An interesting element of the entrepreneurial scheme is the 12-month monitoring and evaluation period. Within this period also, beneficiaries are expected to maintain log books and monthly reports at least to measure the growth in their choice business. To achieve proper funding and monitoring of the scheme, the Presidential Amnesty Office collaborates with banks. The scheme does not give cash to beneficiaries, it pays for business locations and equips the place with tools or items that would enable them operate their choices business.⁸⁴

(5) A Critique of the Amnesty Programme

The amnesty document, entitled "Amnesty Proclamation Pursuant to Section 175 of the Constitution of the Federal Republic of Nigeria", and dated 25 June 2009 is clear on its *raison d'être*. However, the events that preceded the amnesty suggested that it had become an obligation, rather than merely a right or a justification, an apology to Popovski and Turner on the just cause of war.⁸⁵ Therefore, despite the reasons advanced in the

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ W. Shadare, 'Amnesty office begins trainees' entrepreneurship scheme', *The Guardian*, 3 September 2012, www.nguardiannews.com/ (accessed: 3 September 2012).

⁸⁵ V. Popovski and N. Turner, *Religious Perspectives on the Use of Force*, UNU-WIDER Policy Brief 2007.

proclamation, one can adduce at least four possible justifications for the amnesty. First, the activities of militants groups in the Niger-Delta had become a threat to the nation's economy and security. Former president Yar'Adua confirmed this when he noted: "the criminals have hijacked genuine agitations in the region and constituted themselves into very real threats to Nigeria's national security and economic survival."⁸⁶ The claim by the government was no figment of imagination. In January 2006 before the militants took up arms, the nation's daily production of crude oil was 2.6 million barrels per day. This had reduced to 1.7 million barrels per day before the amnesty proclamation. Hence the country was fast losing its position as a top oil exporter.⁸⁷

Second, the Nigerian government was moved to urgently differentiate between the criminal elements and those who had genuine issues in the region. When the militants took up arms in 2006 they claimed to be "fighting for a fairer distribution of the nation's oil wealth for the impoverished people of the Delta, where most of the oil is drilled but which has seen little money from the country's top export earner."⁸⁸ To a large extent the amnesty suggested Nigerian government's acceptance of the claim by the non-state combatants in the region that they were fighting a just cause. The surprise in the literature however is that so much less has been mentioned about the basic principles of just war, in terms of a just cause, right intention and proportionality. As noted by Nichols, "concepts like preemption and prevention are really about the timing and method of war; they say nothing about the moral content of the conflict itself, and in the end emphasis on them obscures the fundamental question of justice."⁸⁹ Duggan opines that "many of the attacks appeared to be motivated by money rather than principle, though the Delta continued to suffer from the severe poverty and environmental damage which had initially sparked the rebellion."⁹⁰ It was therefore not out of sound judgment for the government to separate the genuine intentions from the criminal motives as far as the Niger-Delta conflict is concerned.

Third, the Nigerian government's policy direction as embedded in the 'seven-point agenda' portrayed a genuine desire to commence real

---

86 R. Facah, 'Militants want to ruin economy – Yar'Adua', *Nigerian Compass*, 5 June 2009, pp.1&8.

87 *Ibid.*

88 *Ibid.*, p.4.

89 T.M. Nichols, 'Just war, not prevention', *Ethics and international Affairs*, Vol.17, No.1, 2003, pp.25-29.

90 Duggan, 'Nigeria: Opportunity in crisis', p.14.

infrastructural and human development in the Niger-Delta. Perhaps, the authorities discovered that this would not be possible in an environment devoid of peace, stability and harmony. In apparent response to this challenge former President Yar'Adua noted that, "developments in the nation's Delta region over the past few weeks have necessitated the federal government's decisive action against armed criminal elements."⁹¹ The 'decisive action' was the deployment of military personnel via the JTF to dislodge the militants from their camps and hideouts in the Niger-Delta. Indeed the federal government's decision to establish a joint army, navy and air force patrol was "purely a militarist approach to the resolution of the crisis."⁹²

Fourth, the militants, in their foreseeable campaigns, made the military option easier to pursue. One example, though by no means the only one, concerns MEND's claim that it ordered the blockade of key channels for oil vessels as part of its campaign to cripple the country's multi-billion-dollar oil and gas industry. This immediately had a bandwagon effect on the world economy.⁹³ Were the government apprehensive of the level of arms build-up by the non-state combatants in the region, the arms surrendered following the amnesty deal would have either confirmed or laid to rest their military might. For example, when one of the militant leaders, Government Ekpomupolo (aka Tompolo) embraced the amnesty, he surrendered a large cache of arms, including: 16 GPMGs, 14 AK47, 17 FN and 17 G3 rifles, 3 BMGs, 2 AGMs, 97 AK47 magazines, 9 FN magazines, among others.⁹⁴

(6) Conclusion

Perhaps there is an obligation in the use of force and the just war, but less attempt has been given to the basic principles of just war, regarding a just cause, right intention and proportionality. The moral content of the conflict itself is obscured by concepts, such as preemption and prevention. Second, the motivation for militant attacks in the Niger-Delta also comes to the front burner in the theoretical review. This motivated the Nigerian government to separate the genuine intentions from the criminal motives in region, particularly with the failure of the militarist approach to the

---

91 Facah, 'Militants want to ruin economy – Yar'Adua', p.8.

92 O. Ibeanu and A. Momoh, *State Responsiveness to Public Security Needs: The Politics of Security Decision-making: Nigeria Country Study*, (London: CSDG Papers, no.14, June, 2008), p.34.

93 Adeleye, Ogbodu and Oyetunji, 'JTF destroys second camp, militants block oil channel'.

94 Facah, Adegbuyi, Ogbodu and Okeowo, 'Amnesty: Tompolo gets heroic welcome'.

conflict resolution. The real threat to the nation's economic survival and national security was one of the most important catalysts for the proclamation of amnesty in the Niger-Delta. To address the insecurity in the region, and perhaps guarantee access to oil revenue, the Nigerian government is compelled to expend huge billions of naira to development projects in the region. Part of this fund has been used in training the ex-militants to enable their reintegration into the society. Thus far a good number of the ex-militants have been trained in various fields, including entrepreneurship and job placements for some.

There are strong linkages between criminal activities such as kidnaping for ransom and the conflict. There is also a linkage between criminality and unemployment in the Niger Delta, and the region has been reported to be the worst affected part of the country.⁹⁵ Unemployment has also been linked to the recent upsurge in illegal local refineries, which leads to environmental despoliation, including loss of land and aquatic lives.⁹⁶ The non-availability of job opportunities creates the leeway for criminality in the region.

Perhaps also, a dismantling of "the rentier state, including the patterns and culture of accumulation it supports,"⁹⁷ would be the departure point for ending the conflict. Oil corporations should actively engage in the cleaning up of the effects of pollution in the region to restore the agricultural productivity of the people. To achieve this noble objective, the Nigerian government should borrow a leaf from the way US government succeeded in getting the oil company BP to set aside US \$20 billion into a fund to meet claims for compensation losses arising from the Gulf of Mexico oil spill. Finally, where the Nigerian state actors are involved in using state apparatus as a 'symbolic façade' behind which they consolidate personal and network of economic exploitation, the expected benefits of amnesty in the Niger-Delta will remain contested.

---

95 *The Guardian*, 'Unemployment highest in Niger-delta, says NESG', 31 March, 2011, pp.16&17.

96 S. Oyadongha, 'Bayelsa community raises alarm over upsurge in illegal refineries', *Sweet Crude*, a Vanguard monthly review of the Nigerian energy industry, Vol.2, No.23, 2011, p.52.

97 K. Omeje, 'Oil, conflict and accumulation politics in Nigeria', *Environmental Change and Security Project Report*, Vol.12, 2007, pp.44-49.

BIBLIOGRAPHY

- Abati, R. (2008), 'The Niger delta ministry', *The Guardian*, 12 September, p.67.
- Abdallah, N.M. (2012), 'FG budgets N305 billion for N/Delta: S/South states to spend N1.7 tr', *Daily Trust*, Monday, 5 March, 2012, www.dailytrust.com.ng/index.php/oth... (accessed: 23 August 2012).
- Ade Ajayi, J.F. (2002), *Unfinished Business: Confronting the Legacies of Slavery and Colonialism in Africa*, (Amsterdam/India: SEPHIS/CSSSC, 2002).
- Adeleye, S., J. Ogbodu and A. Oyetunji (2009), 'JTF destroys second camp, militants block oil channel', *Nigerian Compass*, 19 May, pp.1,4,6,8.
- Ajaero, C. and G. Azubike (2011), 'War in the creeks', *NewsWatch*, 20 Dec, pp.12-18.
- Akasike, C. (2010), 'Top ex-militant leader, Soboma George, killed', *The Punch*, 25 Aug., <http://www.punchng.com/Articl.aspx?theartic=Art20100825595446> (accessed: 8 Sept 2010).
- Akhaine, S.O. (2011), 'Nigeria's 2011 elections: The crippled giant learns to walk?', *African Affairs*, 110/441, pp.649-655.
- Amnesty International (2009), *Nigeria: Petroleum Pollution and Poverty in the Niger Delta, Summary*, London: Amnesty International Secretariat.
- Ayankola, M. (2009), 'Niger delta crippling oil and gas production, investments', *The Punch*, 26 May, p.12.
- Ayankola, M. (2011), 'Nigeria holds 29.32% of Africa's oil reserves – OPEC', *The Punch*, 26 July, <http://www.nigeriamasterweb.com/paperfrmes.html> (accessed: 26 July 2011).
- Chiedozie, I. (2008), 'N' delta committee submits report, says Nigeria lost \$20.7bn to crisis', *The Punch*, 2 December, p.2.
- Chizea, B. and T. Iyare (2006), 'Nigeria's raging ethnic conflicts: The role of small arms and private military companies (PMCs)', *The Constitution*, vol.6, no.1, pp.71-100.
- Cope, J. (2009), Biopolitics and the possibilities for genocide, <http://socialsciences.exeter.ac.uk/politics/postgrad/ma/cope.pdf> (accessed: 14 May 2011).
- Dachy, E. (2004), 'Justice and humanitarian action: A conflict of interest', in Fabrice Weissman (ed.), *In the Shadow of Just Wars: Violence, Politics and Humanitarian Action*, (London: C. Hurst and Co. (Publishers) Limited), pp.314-324.
- Dougherty, J.E. and R.L. Pfaltzgraff (1971), *Contending Theories in International Relations*, (USA: J.B. Lippincott Co).
- Dudouet, V. (2006), *Transitions from Violence to Peace: Revisiting Analysis and Intervention in Conflict Transformation*, (Germany: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management).
- Duggan, C.S.M. (2009), *Nigeria: Opportunity in crisis*, Harvard Business School, N9-709-048, Rev,14 August.
- Ebiri, K., H. Oliomogbe and N. Bello (2009), 'Militants prefer truce, JTF denies killing monarch', *The Guardian*, 6 July, pp.1,2.
- Facah, R. (2009), 'Militants want to ruin economy – Yar'Adua', *Nigerian Compass*, 5 June, pp.1&8.

- Facah, R., A. Adegbuyi, J. Ogbodu and B. Okeowo (2009), 'Amnesty: Tompolo gets heroic welcome', *Nigerian Compass*, 5 October, pp.1,4&14.
- Folarin, S. (2007), 'Niger-delta: Environment, Ogoni crisis and the state', *The Constitution*, vol, no.1, pp.37-61.
- Freedom House (2008), *Freedom in the World 2008: The Annual Survey of Political and Civil Liberties*, (USA: Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 2008), p.519.
- Gbemedu, E. and T. Anichebe (2012), 'Oil spill: Anguish on Niger Delta's coastlines', *National Mirror*, 25 November 2012, www.nationalmirroronline.net/new/oil-sp... (accessed: 2 January 2013).
- Godwin, A. (2012), 'JTF devises new strategy to check crude oil theft', *The Guardian*, 13 August, p.4.
- Greeley, M. and P. Rose (2006), 'Learning to deliver education in fragile states', *FMR Education Supplement*, July, pp.14-15.
- Gurr, Ted R. (1970), *Why Men Rebel*, (Princeton, NJ: Princeton University Press).
- Hewitt, J.J., J. Wikenfeld, and Ted R. Gurr (2008), *Peace and Conflict*, (Boulder, CO: Paradigm).
- Hinshaw, D. (2012), 'Nigeria's former oil bandits now collect government cash', *Wall Street Journal*, 22 August, www.wsj.com/article/SB100014240... (accessed: 23 Aug 2012).
- Horowitz, D. (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, (Ca: University of California Press).
- Ibaba, I.S. (2009), 'Violent conflicts and sustainable development in Bayelsa state', *Review of African Political Economy*, Vol.36, No.122, pp.555-573.
- Ibanga, I. (2008), 'Niger delta as albatross', *The Punch*, 30 May, p.46.
- Ibeanu, O. (2000), *Oiling the Friction: Environmental Conflict Management in the Niger Delta, Nigeria*, Environmental Change and Security Project Report, 6, Summer.
- Ibeanu, O. and A. Momoh (2008), *State Responsiveness to Public Security Needs: The Politics of Security Decision-making: Nigeria Country Study*, (London: CSDG Papers, no.14, June).
- Igbekoyi, F. (2012), 'Delta police command arrested 150 kidnapers, robbers within 3 months', *Daily Trust*, 25 July, www.dailyindependentnig.com/2012/08/del... (accessed: 20 August 2012).
- Ikelegbe, A.O. (2003), 'Civil society and alternative approaches to conflict management in Nigeria', in Imobighe (ed.), *Civil Society and Ethnic Conflict Management in Nigeria*, (Ibadan: Spectrum Books Limited).
- Ikelegbe, A.O. (2005), 'The economy of conflict in the oil rich Niger delta region of Nigeria', *Nordic Journal of African Studies*, Vol.14, No.2, pp.208-234.
- Ikelegbe, A. (2010), *Oil, Resource Conflicts and the Post Conflict Transition in the Niger Delta Region: Beyond the Amnesty*, (Benin City: CPED Monograph Series), no.3.
- Imobighe, T.A. (2003), 'Introduction: Civil society, ethnic nationalism and nation building in Nigeria', in Thomas A. Imobighe (ed.), *Civil Society and Ethnic Conflict Management in Nigeria*, (Ibadan: Spectrum Books Limited).
- Jaspers, S. and S. O'Callaghan (2010), *Challenging Choices: Protection and Livelihoods in Conflict*, HPG Policy Brief 40, May.

- J-K Gadzama & Partners (2009), *Proclamation of Amnesty to the Niger-delta Militants: Matters Arising*, Newsletter, Vol.3, No.3, July-September, www.gadzama.com (accessed: 13 March 2011).
- Khor, M. (2010), 'Pay developing nations for eco-disasters', *South Bulletin*, 49, pp.2-4.
- Kivengere, H. (2005), 'The issue of amnesty revisited: What has been their long term effect', *The Role of Parliaments in the National Reconciliation Process in Africa*, proceedings of regional seminar organized jointly by the Parliament of Burundi, the Inter-Parliamentary Union and the International IDEA, Bujumbura, 7-9 November), pp.52-55.
- Lawal, Y. (2007), 'Niger-delta govts, US, UK meet over oil security', *The Guardian*, 2 August, pp.1&2.
- Naidoo, K. (2010), *Boiling Point. Can Citizen Action Save the World?*, Development Dialogue, No.54, (Uppsala: Dag Hammarskjold Foundation).
- Newsom, Chris (2011), *Conflict in the Niger Delta: More Than a Local Affair*, (Washington, DC: United States Institute of Peace.), Special Report, no.271.
- Nichols, T.M. (2003), 'Just war, not prevention', *Ethics and international Affairs*, Vol.17, No.1, pp.25-29.
- Nigeria First (2009), *Amnesty Proclamation Pursuant to Section 175 of the Constitution of the Federal Republic of Nigeria, being text of President Yar'Adua's Amnesty Proclamation*, 25 June 2009, http://www.nigeriafirst.org/printer_8923.shtml (accessed: 15 February 2011).
- Oberschall, A. (2010), 'Conflict theory', K.T. Leicht and J.C. Jenkins (eds.), *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective*, (Handbooks of Sociology and Social Research, Springer Science + Business Media, LLC), pp.177-193.
- Okeke, M. (2007), 'Govt to spend N71.7b on NDDC in 2008', *The Guardian*, 20 Sept, p.80.
- Omeje, K. (2007), 'Oil, conflict and accumulation politics in Nigeria', *Environmental Change and Security Project Report*, Vol.12, 2007, pp.44-49.
- Oyadongha, S. (2011), 'Bayelsa community raises alarm over upsurge in illegal refineries', *Sweet Crude*, a Vanguard monthly review of the Nigerian energy industry, vol.2, no.23, p.52.
- Onyekakeyah, L. (2010), 'Biodiversity: a forgotten stuff in Nigeria', *The Guardian*, 3 August, p.73.
- Osaghae, E.E., A. Ikelegbe, O.O. Olarinmoye, and S.I. Okhomina (2011), *Youth Militias, Self Determination and Resource Control Struggles in the Niger-delta Region of Nigeria*, (Dakar: CODESRIA Research Reports), no.5.
- Osumah, O. and I. Aghedo (2011), 'Who wants to be a millionaire? Nigerian youths and the commodification of kidnapping', *Review of African Political Economy*, vol.38, no.128, pp.277-287.
- Popovski, V. and N. Turner (2007), *Religious Perspectives on the Use of Force*, UNU-WIDER Policy Brief 2007.
- Salau, S. (2012), 'Shell records 15,408 barrels of oil spill in 2011', *The Guardian*, 19 September, p.45.

- Shadare, W. (2012), 'Amnesty office begins trainees' entrepreneurship scheme', *The Guardian*, 3 Sept., www.ngrguardiannews.com/ (accessed: 3 Sept. 2012).
- Smith, D. 'Trends and cause of armed conflict', A. Austin, M. Fischer, N. Ropers, (eds.), *Transforming Ethnopolitical Conflict*, (Germany: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management), pp.111-127.
- The Guardian* (2011), 'Unemployment highest in Niger-delta, says NESG', 31 March, pp.16&17.
- Townsend, J. (1970), *Measure and Explanations of Poverty in High and Low Income Countries*, (London: Penguin).
- Ubhenin, O. (2006), 'Sustainable development in the Niger-delta: Imperatives for corporate citizenship', *The Constitution*, vol.6, no.4, pp.70-83.
- Ubhenin, O.E. and F. Aiya (2010), 'Methodological challenges of enumerating the costs of Niger delta conflict', *Journal of Human Security*, vol.6, no.2, 2010, pp.58-71.
- UNEP (2011), *Environmental Assessment of Ogoniland*, (Nairobi: United Nations Environment Programme).
- Vanguard* (2012), '113 ex-militants offered employment in Nigeria, abroad – says Amnesty Office', 8 November, <http://www.vanguardngr.com/2012/11/113-ex-militants-offered-employment-in-nigeria-abr...> (accessed: 2 January 2013).
- Varma, S.P. (2005), *Modern Political Theory*, (New Delhi: Vikas Publishing House Pvt Ltd., 2005).
- Vidal, J. (2011), 'Niger delta oil spills clean-up will take 30 years, says UN', *The Guardian*, 4 August, <http://ourworld.unu.edu/en/niger-delta-oil-spills-clean-up-will-take-30-years-says-un/> (accessed: 7 September 2012).

The Need to Amend Turkish Legislation to Ensure Political Participation in Turkey

Sinem YARGIÇ *

Abstract

The Turkish Constitution of 1982 states that political parties are indispensable elements of democratic political life. However many of the grounds for the prohibition and dissolution of political parties which are stated in the Law no. 2820 on Political Parties are incompatible with the law of the ECHR. In addition, the national election threshold of 10% which is stipulated in the Law no. 2839 on the election of members of the National Assembly is the highest of all the thresholds applied in Europe. The organizations such as the Council of Europe, the OSCE and the European Union call on Turkey to consider lowering it. In order to ensure political plurality and political participation in Turkey, the legislation such as the Law no. 2820 on Political Parties and the Law no. 2839 on the election of members of the National Assembly should be amended.

Keywords: Political pluralism, political parties, national election threshold

Türkiye’de Siyasal Katılımı Sağlamak için Türk Mevzuatı’nda Değişiklik Yapma İhtiyacı

Özet

1982 Anayasası, siyasi partilerin, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu’nda düzenlenen siyasi parti yasaklarının birçoğu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukuku’nun ortaya koyduğu kriterlerle çelişmektedir. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nda öngörülen %10’luk ulusal seçim barajı ise Avrupa’da uygulanan

---

* Assistant Professor Dr. in Constitutional Law, Istanbul University, Faculty of Political Sciences, syargic@istanbul.edu.tr

en yüksek orandaki seçim barajıdır. Avrupa Konseyi, AGİT, Avrupa Birliği gibi örgütler, Türkiye'ye, seçim barajını indirmesi çağrısında bulunmaktadır. Türkiye'de siyasi çoğulculuğun ve siyasi katılımın sağlanabilmesi için 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda değişikliklerin yapılması gereklidir.
Anahtar Kelimeler: *Siyasi çoğulculuk, siyasi partiler, ulusal seçim barajı*

INTRODUCTION

As it is stated by the European Court of Human Rights (ECtHR), “democracy appears to be the only political model contemplated by the European Convention on Human Rights (ECHR) and, accordingly, the only one compatible with it” and “there can be no democracy without pluralism”.¹ For the Court, since the political parties have an “essential role in ensuring pluralism and the proper functioning of democracy” which is “a fundamental feature of the European public order”, they are under the protection of articles 10 and 11 of the ECHR².

The Turkish Constitution of 1982 also states that political parties are indispensable elements of democratic political life. However the constitutional criteria for prohibition and dissolution of political parties of the 1982 Constitution go beyond the criteria recognised as legitimate by the ECtHR and the Venice Commission³. The Law no. 2820 on Political Parties of 1983 is also being criticized for not being compatible with the European criteria.

Besides the Law no. 2820 on Political Parties, the Electoral Law no. 2839 on the Election of Members of the National Assembly stipulates that in a general election, political parties may not win seats unless they obtain nationally, more than 10% of the votes validly cast. This national threshold of 10% of the Turkish election system has also been questioned on its compatibility with the principle of a democratic state.

Because of their importance for ensuring political pluralism, especially political participation in Turkey, in this article, firstly, related provisions concerning prohibition and dissolution of political parties in the Law on Political Parties and then national threshold of 10% in the Electoral Law

---

1 European Court of Human Rights, Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, Judgment of 30 January 1998, par.43,45; ECtHR, Case of Partidul Comunistul (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania, Judgment of 3 February 2005, par. 44,45.

2 Loc. cit.

3 European Commission for Democracy Through Law, Opinion on The Constitutional and Legal Provisions Relevant to the Political Parties in Turkey, Opinion No. 489/2008, CDL-AD (2009)06, Strasbourg, 13 March 2009, par.105.

no. 2839 on the Election of Members of the National Assembly will be analysed in order to determine their compatibility with the European criteria and some general recommendations will be given within this context.

I. THE LAW NO. 2820 ON POLITICAL PARTIES: THE STATUTORY FRAMEWORK FOR THE PROHIBITION AND DISSOLUTION OF POLITICAL PARTIES

The articles 68 and 69 of the 1982 Constitution are the main provisions of the Constitution which are related to the political parties. Under paragraph 4 of article 68 which is titled "Forming parties, membership and withdrawal from membership in a party", the statutes and programmes, as well as the activities of political parties shall not be in conflict with the independence of the state, its indivisible integrity with its territory and nation, human rights, the principles of equality and rule of law, sovereignty of the nation, the principles of the democratic and secular republic; they shall not aim to protect or establish class or group dictatorship or dictatorship of any kind, nor shall they incite citizens to crime.

Besides this provision which sets out criteria with which political parties should comply, article 69 of the Constitution which is titled "The principles to be observed by political parties" also lays out criteria for dissolution of political parties. According to paragraph 5 of article 69, permanent dissolution of a political party shall be decided when it is established that statute and programme of political party violate provisions of fourth paragraph of Article 68.

And under paragraph 6 of same article, the decision to dissolve a political party permanently owing to activities violating provisions of fourth paragraph of Article 68 may be rendered only when the Constitutional Court determines that party in question has become a centre for the execution of such activities. In this provision, becoming a centre for execution of such activities is also qualified: A political party shall be deemed to become centre of such actions only when such actions are carried out intensively by members of that party or the situation is shared implicitly or explicitly by the grand congress, general chairmanship or the central decision-making or administrative organs of that party or by the group's general meeting or group executive board at the Turkish Grand National Assembly or when these activities are carried out in determination by the above-mentioned party organs directly.

The criterion of becoming a centre for execution of "activities" for permanent dissolution of a political party, the requirement of a three-fifth ma-

jority of the Constitutional Court for permanent dissolution of a political party and the deprivation of state aid partially or wholly as a new sanction imposed upon political parties were introduced in the 1982 Constitution in 2001 as a result of Turkey's democratization and europeanization process⁴. It's obvious that the 2001 constitutional amendments are important developments regarding freedoms of political parties as they make dissolution of political parties more difficult. However their influence remained limited since the grounds for dissolution for political parties which are stipulated in paragraph 4 of article 68 remained unchanged in the Constitution.

In addition to constitutional provisions, foundation and activities of political parties, their supervision and dissolution or their deprivation of State aid wholly or in part as well as election expenditures and procedures of political parties and candidates are regulated by The Law no. 2820 on Political Parties of 1983.

The Law no. 2820 of Political Parties which was adopted under a military regime in 1983 not only broadens constitutional criteria for prohibition and dissolution of political parties which is enshrined in paragraph 4 of article 68 of the Constitution by formulating additional prohibitions for political parties such as acting against preservation of the status of the Presidency of the Religious Affairs but also interprets some of these constitutional criteria extensively, beyond their wording in the Constitution, which makes it possible to restrict the freedom of association of political parties excessively.⁵

Under article 80 of the Law on Political Parties which is titled "Protection of the principle of unity of the state", political parties shall not aim to change the principle of the unitary State on which the Turkish Republic is founded, nor carry on activities in pursuit of such an aim. According to article 81 which is titled "Preventing the creation of minorities", political parties shall not assert that there exist within the territory of the Turkish Republic any national minorities based on differences relating to national or religious culture, membership of a religious sect, race or language; or aim to destroy national unity by proposing, on the pretext of protecting, promoting or disseminating a non-Turkish language or culture, to create minorities on the territory of the Turkish Republic or to engage in similar activities.

---

4 The articles 69 and 149 of the 1982 Constitution.

5 European Commission for Democracy Through Law, Opinion on The Constitutional and Legal Provisions Relevant to the Political Parties in Turkey, op.cit., par.75,76; Oktay Uygun, Kamu Hukuku İncelemeleri, İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Ocak 2011), s.795

However jurisprudence of ECtHR concerning dissolution of political parties by Turkish Constitutional Court clearly demonstrates that the programme of a political party which is considered incompatible with the current structures, the form of organization and constitutional ideology of the State is also protected under the law of ECHR provided that it does not harm democracy itself and call for the use of violence⁶. In these cases, ECtHR decided that Turkey violated article 11 of the Convention⁷. As it is stated by many academics, promoting or disseminating a non-Turkish language or culture may be evaluated by a political party from a different perspective such as a policy which ensures national integrity or as a way to promote cultural diversity⁸.

Besides articles 80 and 81 of the Law on Political Parties, paragraph 3 of article 96 of same law states that political parties shall not be formed with the name 'communist', 'anarchist', 'fascist', 'theocratic' or 'national socialist', the name of a religion, language, race, sect or region, or a name including any of the above words or similar ones. Even though ECtHR declared in its judgement of 1998 concerning the case of the United Communist Party of Turkey (TBKP) and others against Turkey that "...in the absence of any concrete evidence to show that in choosing to call itself "communist", the TBKP had opted for a policy that represented a real threat to Turkish society or the Turkish State, the Court could not accept that the submission based on the party's name may, by itself, entail the party's dissolution", this article still remains unchanged in the law despite the judgement of ECtHR finding violation of article 11 of the Convention⁹.

6 Bakır Çağlar ve Naz Çavuşoğlu, 'Parti Kapatma Davalarında Mermer Mozaik İkilemi', *Anayasa Yargısı*, No.16,1999, s.178.

7 European Court of Human Rights, Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, Judgment of 30 January 1998, par. 61; Case of Socialist Party and Others v. Turkey, Judgment of 25 May 1998, par.54; Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey, Judgment of 8 December 1999, par.48; Case of Yazar and Others v. Turkey, Judgment of 9 April 2002, par.61; Case of Dicle for the Democratic Party (DEP) of Turkey v. Turkey, Judgment of 10 December 2002, par. 65,66; Case of Socialist Party of Turkey (SPT) and Others v. Turkey, Judgment of 12 November 2003, par. 50,51; Case of Democracy and Change Party and Others v. Turkey, Judgment of 26 April 2005, par.26,27; Case of Emek Partisi and Senol v. Turkey, Judgment of 31 May 2005, par. 29,30; Case of Demokratik Kitle Partisi and Elçi v. Turkey, Judgment of 3 May 2007, par. 33, 34; Case of HADEP and Demir v. Turkey, Judgment of 14 December 2010, par.81,82.

8 Naz Çavuşoğlu, 'Cultural Identity: A Minority Question?', *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:23-24, Ekim 2000-Mart 2001, s.96; Fazıl Sağlam, 'Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Normlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler', *Anayasa Yargısı*, No.17, 2000, s.123.

9 European Court of Human Rights, Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, Judgment of 30 January 1998, par.54.

In addition, according to article 89 of the Law on Political Parties which is titled "Preservation of the Status of the Presidency of the Religious Affairs", political parties should not pursue an aim contrary to the provision of article 136 of the Constitution which is related with preservation of the Presidency of the Religious Affairs in general administration. This provision which extends prohibition stated in the constitutional provision should be amended since political parties may both defend secularism and at the same time oppose its preservation under general administration as an official religious organization which is tasked with giving public service on religious issues.¹⁰

The relevant provisions of the 1982 Constitution especially concerning the grounds for dissolution for political parties which reflect the official ideology of the State and the Law on Political Parties which was tailored according to the anti-democratic worldview of the 1980 military regime should be democratized in order to ensure political pluralism in Turkey¹¹. Therefore, they should be amended as soon as possible in order to harmonise the Turkish law with the law of European Convention of Human Rights.

II. THE NATIONAL THRESHOLD OF 10% IN THE LAW NO. 2839 ON THE ELECTION OF MEMBERS OF THE NATIONAL ASSEMBLY

The rules of the electoral system are laid down by the Electoral Law no. 2839 on the election of members of the National Assembly. According to section 33 of this Law, in a general election, parties may not win seats unless they obtain nationally, more than 10% of the votes validly cast. In other words, the political parties failing to receive at least 10% of valid votes throughout the country can not be represented in the parliament.

The national threshold of an election system is important for striking the balance between the principles of fair representation and governmental stability. The Turkish Constitutional Court's approach to the compatibility of electoral thresholds with the principle of a democratic State has been contradictory. The Constitutional Court's jurisprudence on electoral

---

10 Uygun, *op.cit.*, s.809.

11 According to Köker, the mentality or the internal legalistic culture of the Turkish judiciary must also change for democratization of Turkish politics and law. See Levent Köker, "A Key to the "Democratic Opening": Rethinking Citizenship, Ethnicity and Turkish Nation-State", *Insight Turkey*, Vol.12, No.2, 2010, s.62-65; For Özbudun, the legal regime of political parties still constitutes one of the most objectionable "democracy deficits" in the Turkish political system. Ergun Özbudun, "Turkey's Search for a New Constitution", *Insight Turkey*, Vol.14, No.1, 2012, pp.40-43

systems shows that in some of its judgments, it adopted an approach based on judicial activism while in the others, it preferred an approach based on judicial self-restraint.

At the time when the 1961 Constitution was in force, in its judgment delivered in 1968, the Constitutional Court held to be contrary to the principle of a democratic State the “ordinary threshold” of the electoral law. It grounded its decision on the principles of a democratic State and pluralism and rejected the practice of applying an “ordinary threshold” within each electoral constituency¹². According to electoral law, the ordinary threshold varied in accordance with the number of seats to be filled in each parliamentary constituency. This threshold applied in a constituency was calculated by dividing the number of votes cast by the number of seats to be filled, and seats were awarded only to candidates who got across it.

However the Constitutional Court declared null and void this constituency threshold of 5% and held that such a threshold, which could enable the representatives of a minority of electors to form a government, was likely to hinder representation of all currents of thought¹³. It ruled that it was contrary to the principles of a democratic state, the right to vote and to be elected, the multi-party system etc. and the legislature’s margin of appreciation on electoral systems was limited to the principle of a democratic state. In this judgment, the Constitutional Court adopted an approach that preferred fair representation, instead of government stability. In other words, during this period, it adopted an approach which is based on judicial activism regarding the electoral system¹⁴.

At the time when the 1982 Constitution was in force, in its judgment delivered in 1984 the Constitutional Court held that “the threshold of 1/10”¹⁵ was not contrary to the Constitution. It declared that¹⁶:

“...The first paragraph of Article 67 of the Constitution provides that citizens are entitled to vote and stand for election in accordance with rules laid down by law. However, it does not grant an unlimited margin of appreciation to the legislatu-

---

12 The Turkish Constitutional Court, E. 1968/15, K. 1968/13, KT.3,4 ve 6/5/1968.

13 Naz Çavuşoğlu, *Anayasa Notları*, (Istanbul:Beta,1997), s. 170.

14 Necmi Yüzbaşıoğlu, ‘Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi’, İHFM, C.LV,1996, s. 131; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, (Istanbul: Beta, 1998), s. 302.

15 The Turkish Constitutional Court prefers to use the term as “the threshold of 1/10” in its judgment as it was declared like that in the Law of The Election of Local Authorities of 1984. At that time this threshold was applied in the election of local authorities. This threshold can also be expressed as a 10% threshold in practice.

16 The Turkish Constitutional Court, E. 1984/1, K.1984/2, K.T. 1/3/1984.

re. By virtue of Article 67 elections are conducted under the administration and scrutiny of the judicial power and according to the principles of free, equal, secret and universal suffrage in a single ballot, the votes being counted and recorded in public. Provided those rules are complied with, the legislature may therefore adopt whatever electoral system it deems most appropriate. If the constituent assembly had had a particular system in mind, it would have adopted a binding rule. As it did not do so, the legislature is free to adopt the system it considers best adapted to the country's political and social conditions...Provided that it does not enact measures tending to restrict free expression of the people, or subject political life to the hegemony of a single party, or destroy the multi-party system, parliament can put in place one of the existing electoral systems...".

In this judgment, the Constitutional Court varied its 1968 case-law and adopted an approach which stressed government stability, instead of fair representation¹⁷. Although this threshold was higher than the former one, the Court underlined that legislature was free to adopt the electoral system it considered best adapted to the country's political and social conditions. The Constitutional Court noted that since the Constitution didn't contain any provisions concerning the electoral system to be adopted, the legislature's political choices couldn't be interfered and the proportional representation system which applied this threshold was not contrary to the exigences of democratic society order. In its judgment the Constitutional Court preferred an approach which is based on judicial self-restraint regarding the electoral system¹⁸.

In its judgment of 18 November 1995, the Constitutional Court ruled on the constitutionality of article 34/A of Law no. 2839 which referred to article 33 of the same law concerning the electoral threshold of 10% for the allocation of the seats for Assembly members elected in the "national constituency"¹⁹. The Constitutional Court declared null and void the provisions establishing the national constituency but held that the 10% national threshold could be regarded as compatible with Article 67 of the Constitution.

However, in the same judgment, the Constitutional Court declared null and void an electoral threshold of 25 % for the allocation of seats within provinces. It held that such a provincial threshold was inconsistent with the principle of fair representation. The Court grounded its decision on paragraph 6 of article 67 of the Constitution which provided that electoral

---

17 Teziç, loc.cit.; Yüzbaşıoğlu, loc.cit.

18 Bakır Çağlar, 'Anayasa Mahkemesi Kararlarında 'Demokrasi'', Anayasa Yargısı, No.7,1990, s. 81; Yüzbaşıoğlu, loc.cit.

19 The Turkish Constitutional Court, E. 1995/54, K. 1995/59, K.T. 18/11/1995.

laws must have been framed in such a way as to strike a balance between the principles of fair representation and governmental stability²⁰:

“...The constitutional structure of the State, which is based on national sovereignty, is a product of the nation’s will, mediated through free elections. That choice, emphasised in the various articles of the Constitution, is set forth clearly and precisely in Article 67, entitled ‘The right to vote, to be elected and to engage in political activities’. Paragraph 6 of Article 67, as amended, provides that electoral laws must be framed in such a way as to strike a balance between the principles of fair representation and governmental stability. The aim is to ensure that the electors’ will is reflected as far as possible in the legislature...The effect of unfair systems adopted with the intention of ensuring stability is to hamper social developments...Where representation is concerned, the importance attached to fairness is the main condition for governmental stability. Fairness ensures stability. However, the idea of stability, in the absence of fairness, creates instability. The principle of fair representation with which the Constitution requires compliance consists in free, equal, secret and universal suffrage, with one round of voting and public access to the counting of votes and the recording of results, and produces a number of representatives proportional to the number of votes obtained. The principle of governmental stability is perceived as a reference to methods designed to reflect votes within legislature so as to guarantee the strength of the executive power...In elections ... importance must be attached to combining these two principles, which seem antinomic in certain situations, in such a way as to ensure that they counterbalance and complement each other...Although a national threshold is imposed in parliamentary elections in accordance with the principle of governmental stability, imposing in addition a threshold for each electoral constituency is incompatible with the principle of fair representation...”.

In the same judgment the Constitutional Court also declared that 10% national threshold could be regarded as compatible with the principles of governmental stability and the fair representation:

“...In order to achieve the goal of governmental stability, set forth in the Constitution, a national threshold has been introduced...Clearly, the threshold of 10% of the votes cast nationally laid down in section 33 of Law no. 2839...came into force with the approval of the legislature. Electoral systems must be compatible with constitutional principles..., and it is inevitable that some of these systems should contain strict rules. Thresholds which result from the nature of the systems and are expressed in percentages, and which at national level restrict the right to vote and to be elected, are applicable and acceptable...provided that they do not exceed normal limits...The threshold of 10% is compatible with the principles of governmental stability and fair representation...”

---

20 Ibid. This provision was added to the constitution by a constitutional amendment in 1995.

Consequently, in this judgment, The Constitutional Court tried to adopt an approach which emphasized a balance between the principles of fair representation and governmental stability as formulated clearly and precisely in Article 67 of the Constitution.

The national threshold of 10% was also examined by the ECtHR. The case was brought by Mehmet Yumak and Resul Sadak who stood as candidates for the political party DEHAP (Democratic People's Party) in the province of Şırnak, in the 2002 parliamentary elections. But although DEHAP obtained approximately 45.95% of the vote in Şırnak province, the applicants were not elected since DEHAP did not secure 10% of the vote nationally. The applicants argued that setting a threshold of 10% of the vote in parliamentary elections interfered with the free expression of the opinion of the people in their choice of the legislature and therefore infringed the right to free elections under Article 3 of Protocol No.1 to the ECHR. In its judgment of 30 January 2007, the second section of the ECtHR held that there had been no violation of Article 3 of Protocol No.1²¹.

In view of the extreme diversity of electoral systems adopted by the Contracting States, and taking into account the fact that many countries using one or other variant of proportional representation have national thresholds for election to parliament, the ECtHR acknowledged that the Turkish authorities, both judicial and legislative, but also politicians, were best placed to assess the choice of an appropriate electoral system, and that it could not propose an ideal solution which would correct the shortcomings of the Turkish electoral system. However, it also noted that the 10% national threshold applied in Turkey appeared to be the highest in comparison with the thresholds adopted in other European systems²².

Consequently, while noting that it was desirable for the threshold to be lowered and/or for corrective counterbalances to be introduced to ensure optimal representation of the various political tendencies without sacrificing the objective sought (the establishment of stable parliamentary majorities), the Court considered that it was important in this area to leave sufficient latitude to the national decision-makers²³.

In that connection, it also attached importance to the fact that the electoral system, including the threshold, was the subject of much debate within Turkish society and that numerous proposals of ways to correct the

---

21 European Court of Human Rights, Case of Yumak and Sadak v. Turkey, Judgment of 30 January 2007.

22 Ibid. par. 76.

23 Ibid., par.77.

threshold's effects were being made both in parliament and among leading figures of civil society. What was more, as early as 1995 the Constitutional Court had stressed that the constitutional principles of fair representation and governmental stability necessarily had to be combined in such a way as to balance and complement each other²⁴.

At the applicants' request the case was then referred to the Grand Chamber of the ECtHR and in its judgment of 8 July 2008, the ECtHR held that there had been no violation of article 3 of Protocol No.1²⁵. In this judgment, with regard to the national 10% threshold, the Court considered that it constituted interference with the applicants' electoral rights. However it pursued the legitimate aim of avoiding excessive and debilitating parliamentary fragmentation and thus of strengthening governmental stability²⁶.

The Court noted that 10% threshold was the highest of all the thresholds applied in the member States of the Council of Europe. It also attached importance to the views expressed by the organs of the Council of Europe, which agreed as to the exceptionally high level of the national threshold and had called for it to be lowered²⁷. However it observed that it could not assess a particular threshold without taking into account the electoral system of which it formed a part, although it could accept that a threshold of about 5% corresponded more closely to the member states common practice. The Court therefore considered that it should have examined the correctives and other safeguards in place in the Turkish system in order to assess their effects²⁸.

Within this context, as regards the possibility of standing as an independent candidate, the Court declared that this method could not be considered to be ineffective in practice. In the elections of 22 July 2007 in particular the small parties were able to avoid the impact of the threshold by putting up independent candidates, by which means they succeeded in obtaining seats. For the Court, the fact that independents were not required to reach any threshold had greatly facilitated the adoption of that electoral strategy²⁹. The other possibility of forming an electoral coalition with other political groups had also produced tangible results, particularly in the 1991 and 2007 elections³⁰.

---

24 Ibid.

25 European Court of Human Rights, Case of Yumak and Sadak v. Turkey, Judgment of 8 July 2008.

26 Ibid., par.117,125.

27 Ibid., par.130.

28 Ibid.,par.132.

29 Ibid ,par.137.

30 Ibid, par.139.

In addition the Court pointed out that the 2002 elections had taken place in a crisis climate with many different causes like economic and political crises, earthquakes etc. and the representation deficit observed after those elections could have been partly contextual in origin and not solely due to the high national threshold³¹. In the light of these facts, the Court noted that the political parties affected by the threshold had managed in practice to develop strategies to attenuate some of its effects, although such strategies also ran counter to one of the threshold's declared aims, that of avoiding parliamentary fragmentation³².

The Court also took into account the case law of the Turkish Constitutional Court regarding the electoral threshold and assessed the Constitutional Court's efforts in seeking to prevent any excessive effects of the threshold by striking a balance between the principles of fair representation and governmental stability as a guarantee designed to stop the threshold impairing the essence of the right enshrined in Article 3 of Protocol No.1³³.

Consequently, in the light of these facts, the ECtHR found no violation of the Article 3 of Protocol No.1 of the ECHR. However it declared that in general a 10% electoral threshold appeared excessive and compelled political parties to make use of stratagems which did not contribute to the transparency of the electoral process so it concurred with the views of the Council of Europe bodies which had stressed the threshold's exceptionally high level and recommended lowering it.³⁴

Besides the jurisprudence of the Turkish Constitutional Court and the ECtHR, the approach of some international organizations to this matter is also very important for evaluating the appropriateness of the national threshold of 10%. In its Resolution 1547 (2007) entitled State of human rights and democracy in Europe, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe noted that there shouldn't have been thresholds higher than 3% during the parliamentary elections though with the important reservation that this recommendation applied to well established democracies³⁵:

"In well-established democracies, there should be no thresholds higher than 3% during the parliamentary elections. It should thus be possible to express a maximum number of opinions. Excluding numerous groups of people from the right to be

---

31 Ibid, par.141,142.

32 Ibid, par.143.

33 Ibid, par.144,146.

34 Ibid., par. 147.

35 Parliamentary Assembly, Resolution 1547(2007), 18 April 2007, par.58.

represented is detrimental to a democratic system. In well-established democracies, a balance has to be found between fair representation of views in the community and effectiveness in parliament and government”.

In its Recommendation 1791 (2007) entitled State of human rights and democracy in Europe, the Parliamentary Assembly recommended to the Committee of Ministers to urge member States to consider decreasing thresholds over 3% for parliamentary elections and the balance between fair representation and effectiveness in parliament and government³⁶. Similarly, in its Resolution 1705 (2010) entitled Thresholds and other features of electoral systems which have an impact on representativity of parliaments in Council of Europe member states, the Assembly called on the Council of Europe member states to consider decreasing legal thresholds that were higher than 3%, and removing other obstacles, including high financial deposits, which barred minor parties or independent candidates from being represented in elected bodies³⁷.

As it is seen clearly in all of these resolutions and recommendations, the Council of Europe prefers a threshold no more than 3%. However, the Resolution 1547 (2007) differs from the other Council of Europe documents on the point that it specifically mentions that this threshold should be applied in “well-established democracies”³⁸.

Nevertheless, the European Commission for Democracy Through Law’s (the Venice Commission) approach concerning the level of threshold differs from the criteria declared in Resolution 1547 (2007).

The Venice Commission firstly declares that a 3% limit for the threshold seems a little low even for the established democracies. It makes reference to the “important distinction” between “established democracies” and “less established ones”. “The less established democracies” or “the new democracies” is briefly defined as the ones “where the party system is still being created” or “there is a lack of” simple and effective party systems”.

Then it recommends two different thresholds for these two kinds of democracies. With some precautions, a 3 to 5 % threshold is probably acceptable for the established democracies and a threshold without exceeding 10 % may be acceptable for the less established ones :

---

36 Parliamentary Assembly, Recommendation 1791(2007), 18 April 2007, par.17.10.

37 Parliamentary Assembly, Resolution 1705(2010), 27 January 2010, par. 22.3.

38 Although it doesn’t define them, it makes reference to “old and younger democracies” in some of the paragraphs of the Resolution. Additionally, it does not declare another threshold for younger democracies. Parliamentary Resolution 1547(2007), 18 April 2007, par. 47, 51.

“...This threshold (3%) seems a little low, even if we recognise the important distinction between established democracies and less established ones where the party system is still being created. In the former, a 3 to 5 % threshold is probably acceptable, subject to the existence of safeguards, particularly for national minorities, and so long as the implicit threshold is not still higher. In the new democracies, in contrast, higher thresholds might be envisaged to encourage the establishment of simple and effective party systems, with the same precautions and certainly without exceeding 10%, which is already fairly high”³⁹.

It also pointed out that the approach adopted concerning the level of threshold varied widely in the Council of Europe member states but generally, the thresholds were around 4 to 5 %⁴⁰.

As regards the national electoral threshold of 10% in Turkish electoral system, The Parliamentary Assembly, in its Resolution 1380 (2004) on Honouring of obligations and commitments by Turkey, considered that requiring parties to win at least 10% of the votes cast nationally before they could be represented in parliament was excessive and it invited Turkey to amend the electoral code to lower the 10% threshold⁴¹. The Ad hoc Committee of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe also referred to the Assembly Resolutions 1380 (2004) and 1547 (2007) in its report entitled Observation of the Parliamentary elections in Turkey (22 July 2007)⁴²:

“...However, the Rapporteur believes that Turkey could do more in terms of organising even better elections that would guarantee a genuinely representative Parliament. The 10% threshold requirement could be lowered, in accordance with Assembly Resolutions 1380 (2004) and 1547(2007). The fact that the new Parliament elected on 22 July 2007 is far more representative than the outgoing Parliament representing about 90 percent of the opinions of the electorate, is due to the fact that three instead of two parties are represented and to the ploy of opposition parties to launch party-sponsored independent candidates and not to any steps

---

39 European Commission for Democracy Through Law, Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access to Parliament (II), CDL-AD(2010)007, 15 March 2010, s. 12, par. 68.

40 The report mentions that the percentage of the threshold is 10% in Turkey; 7% in Russia; 5% in Germany, Belgium (constituency), Estonia, Georgia, Hungary, Moldova, Poland, Czech Republic and Slovakia; 4% in Austria, Bulgaria, Italy, Norway Slovenia and Sweden; 3% in Spain (by constituency), Greece, Romania, Ukraine; 2% in Denmark; 0.67 % in Netherlands. Several countries, in particular Sweden, Finland, Ireland and Iceland, have no legal threshold but as their constituencies are small, as in Ireland, or limited in size, the natural thresholds have the same effect. Ibid., s.5, par. 21,23.

41 Parliamentary Assembly, Resolution1380(2004), 22 June 2004, par.6,23.

42 Parliamentary Assembly, Observation of the Parliamentary elections in Turkey (22 July 2007), Doc.11367, 12 September 2007, par. 59,60.

taken by the Turkish authorities themselves. The Turkish authorities may wish to consider seizing the Venice Commission on this issue, as well as on simplifying electoral legislation”.

According to the Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE), the 10% threshold is also an exceptionally high threshold by European standards and in order to avoid distortions, the authorities should consider reviewing the level of the threshold⁴³. In its report concerning the 2002 parliamentary elections, it declared that such a high number distorted the essential purpose of a proportional system and argued that this threshold also virtually eliminated the possibility of regional or minority parties entering the Turkish Grand National Assembly (TGNA)⁴⁴:

“...A 10% threshold is unusually high in Europe. One result of such a high threshold in an election featuring 18 political parties was that an extremely large proportion of the electorate cast their votes for parties which are not represented in the new Parliament the high national threshold also virtually eliminates the possibility of regional or minority parties entering the TGNA. The Turkish authorities should examine whether the 10% threshold is achieving its desired purposes and should consider lowering the threshold...”

Similarly, in its report concerning the 2007 parliamentary elections, the OSCE noted that the electoral system contained an unusually high threshold of 10% which led to distortions⁴⁵. However it also pointed out that election as an independent remained a means by which the rigour of the 10% nationwide threshold for political parties could be mitigated⁴⁶. In this report, it also made reference to the ECtHR’s judgement on the case of Yumak and Sadak v. Turkey of 30 January 2007 and the OSCE’s report concerning the 2002 parliamentary elections⁴⁷:

“...The 10% threshold remains unusually high by international comparison. On 30 January 2007, the European Court of Human Rights ruled, on a complaint brought by two Turkish applicants, Mehmet Yumak and Resul Sadak, that it did not amount to a violation of the right to free elections, but noted that it was the highest

---

43 OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, The Republic of Turkey Parliamentary Elections 3 November 2002, OSCE/OIDHR Assessment Report, 4 December 2002, s.1.

44 Ibid., s.7.

45 OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, The Republic of Turkey Parliamentary Elections 22 July 2007, OSCE/OIDHR Needs Assessment Mission Report 29 May-1 June 2007, 12 June 2007, s.1.

46 Ibid., s.6.

47 Ibid., s.4.

threshold of any Council of Europe member state, and advised open discussion to consider lowering it. OSCE/ODIHR noted in 2002 that it leads to distortions and that some 45% of votes in those elections were effectively rendered ineffective, gaining no representation in the TGNA..."

The European Commission also pointed out the high level of national threshold in Turkey's progress reports. In 2003 and 2004 Regular Reports on Turkey's progress towards accession, it noted that the 10% threshold of the electoral system made it difficult for minorities to be represented in Parliament⁴⁸. Similarly, in 2006 Progress Report, it declared that the 10% threshold under the electoral law made it difficult for all but the nationwide largest parties to be represented in TGNA⁴⁹. In 2007 and 2011 Progress Reports, it mentioned that this threshold was the highest among European parliamentary systems but despite the calls by political parties and civil society organisations for it to be lowered, it remained unchanged⁵⁰.

Likewise, the European Parliament called on Turkey to reform the electoral system by reducing the threshold of 10%, thereby ensuring wider representation of political forces and minorities in the TGNA⁵¹. In its resolution of 10 February 2010 on Turkey's progress report 2009, it reiterated its call from its previous resolutions in 2006 and 2007 for the electoral system to be reformed by reducing the threshold, thereby ensuring party pluralism, especially in order to allow newly founded parties to gain access to the political process, as well as wider representation of political forces and minorities in the TGNA⁵².

Therefore, as it's clearly stated by all of these international and supra-national organizations, Turkey should take into consideration to reduce its national threshold as soon as possible in order to ensure wider representation of all political forces in the TGNA as it's necessary in a pluralistic democracy.

---

48 Commission of the European Communities, 2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, {COM (2004) 656 final}, 6.10.2004, s.49; 2003 Regular Report on Turkey's progress towards accession, 5.11.2003, s.38.

49 Commission of the European Communities, Turkey 2006 Progress Report, {COM (2006) 649 final}, 8.11.2006, s.22.

50 Commission of the European Communities, Turkey 2007 Progress Report, {COM (2007) 663}, 6.11.2007, s. 6, 7; European Commission, Commission Staff Working Paper Turkey 2011 Progress Report, SEC (2011) 1201 final, 12.10.2011, s.8.

51 European Parliament, European Parliament resolution on Turkey's progress towards accession, 27 September 2006, OJ C 306 E, 15.12.2006, s. 289; European Parliament resolution of 24 October 2007 on EU-Turkey relations, OJ C 263 E, 16.10.2008, s. 454; European Parliament resolution of 21 May 2008 on Turkey's 2007 progress report, OJ C 279 E, 19.11.2009, s. 60.

52 European Parliament, European Parliament Resolution of 10 February 2010 on Turkey's progress report 2009, 10 February 2010, par.7, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=EN&reference=B7-0068/2010>, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2010).

CONCLUSION

Political parties have an essential role in ensuring pluralism and the proper functioning of democracy. However, many of the grounds for prohibition and dissolution of political parties which are declared in the Turkish Law no. 2820 on Political Parties are incompatible with the criteria of the ECtHR as it can be seen clearly in the jurisprudence of the Court concerning dissolution of political parties by the Turkish Constitutional Court.

These articles of the Law on Political Parties which are definitely contrary to the European criteria should either be abrogated or amended in order to harmonise the Law on Political Parties with the law of European Convention of Human Rights which covers both the ECHR and the jurisprudence of the ECtHR .

Likewise, the national election threshold of 10% which is stipulated in the Turkish Law no. 2839 on the election of members of the National Assembly is incompatible with political pluralism which is a fundamental feature of the democratic constitutional system.

The ECtHR decided that the national threshold did not constitute a violation of the Article 3 of Protocol No.1 to the ECHR by taking into account the specific political context of the 2002 parliamentary elections and the correctives and other guarantees which had limited the threshold's effects in practice. Nevertheless, it also declared that 10% threshold applied in Turkey is the highest of all the thresholds applied in Europe.

Additionally, the organizations such as the Council of Europe, the OSCE and the European Union agree on the high level of the national threshold and call simultaneously on Turkey to consider lowering it. Reducing the national election threshold is therefore important for balancing the principles of stability and fair representation in a more efficient way. Turkey, should take into consideration the recommendations of these international and supranational organizations.

In the light of these considerations, the Turkish legislation such as the Law no. 2820 on Political Parties and the Law no. 2839 on the election of members of the National Assembly should be amended as a priority in order to ensure political participation in Turkey.

BIBLIOGRAPHY

Books

- ÇAVUŞOĞLU, Naz: Anayasa Notları, İstanbul, Beta,1997
TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 5. bası, İstanbul, Beta,1998
UYGUN, Oktay: Kamu Hukuku İncelemeleri, İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, Ocak 2011

Articles

- Çağlar, Bakır: "Anayasa Mahkemesi Kararlarında 'Demokrasi'", Anayasa Yargısı, No.7, 1990.
Çağlar, Bakır, ÇAVUŞOĞLU, Naz: 'Parti Kapatma Davalarında Mermer Mozaik İkilemi', Anayasa Yargısı, No.16,1999.
Çavuşoğlu, Naz:'Cultural Identity: A Minority Question?', İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:23-24, Ekim 2000-Mart 2001
Köker, Levent: "A Key to the "Democratic Opening": Rethinking Citizenship, Ethnicity and Turkish Nation-State", Insight Turkey, Vol.12, No.2, 2010.
Özbudun, Ergun: "Turkey's Search for a New Constitution", Insight Turkey, Vol.14, No.1, 2012.
Sağlam, Fazıl: 'Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Normlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler', Anayasa Yargısı, No.17, 2000.
Yüzbaşıoğlu, Necmi: "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi", İHFM, C.LV, 1996

Documents

Council of Europe

- European Commission for Democracy Through Law, Opinion on The Constitutional and Legal Provisions Relevant to the Political Parties in Turkey, Opinion No. 489/2008, CDL-AD (2009)06, Strasbourg, 13 March 2009
European Commission for Democracy Through Law, Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access to Parliament (II),CDL-AD(2010)007, 15 March 2010
Parliamentary Assembly, Resolution 1547(2007), 18 April 2007
Parliamentary Assembly, Recommendation 1791(2007), 18 April 2007
Parliamentary Assembly, Resolution 1705(2010), 27 January 2010
Parliamentary Assembly, Resolution1380(2004), 22 June 2004
Parliamentary Assembly, Observation of the Parliamentary elections in Turkey (22 July 2007), Doc.11367, 12 September 2007

OSCE

- OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, The Republic of Turkey Parliamentary Elections 3 November 2002, OSCE/OIDHR Assessment Report, 4 December 2002

OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, The Republic of Turkey Parliamentary Elections 22 July 2007, OSCE/OIDHR Needs Assessment Mission Report 29 May-1 June 2007, 12 June 2007

European Union

Commission of the European Communities, 2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, {COM (2004) 656 final}, 6.10.2004

Commission of the European Communities, 2003 Regular Report on Turkey's progress towards accession, 5.11.2003

Commission of the European Communities, Turkey 2006 Progress Report, {COM (2006) 649 final}, 8.11.2006

Commission of the European Communities, Turkey 2007 Progress Report, {COM (2007) 663}, 6.11.2007

European Commission, Commission Staff Working Paper Turkey 2011 Progress Report, SEC (2011) 1201 final, 12.10.2011

European Parliament, European Parliament resolution on Turkey's progress towards accession, 27 September 2006, OJ C 306 E, 15.12.2006

European Parliament, European Parliament resolution of 24 October 2007 on EU-Turkey relations, OJ C 263 E, 16.10.2008

European Parliament, European Parliament resolution of 21 May 2008 on Turkey's 2007 progress report, OJ C 279 E, 19.11.2009

European Parliament, European Parliament Resolution of 10 February 2010 on Turkey's progress report 2009, 10 February 2010, par.7, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=EN&reference=B7-0068/2010>, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2010).

Jurisprudence

Turkish Constitutional Court, E. 1968/15, K. 1968/13, KT.3,4 ve 6/5/1968.

Turkish Constitutional Court, E. 1984/1, K.1984/2, K.T. 1/3/1984.

Turkish Constitutional Court, E. 1995/54, K. 1995/59, K.T. 18/11/1995.

ECtHR, Case of Yumak and Sadak v. Turkey, Judgment of 30 January 2007.

ECtHR, Case of Yumak and Sadak v. Turkey, Judgment of 8 July 2008.

ECtHR, Case of Partidul Comunistulor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania, Judgment of 3 February 2005.

ECtHR, Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, Judgment of 30 January 1998.

ECtHR, Case of Socialist Party and Others v. Turkey, Judgment of 25 May 1998.

ECtHR, Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey, Judgment of 8 December 1999.

ECtHR, Case of Yazar and Others v. Turkey, Judgment of 9 April 2002.

ECtHR, Case of Dicle for the Democratic Party (DEP) of Turkey v. Turkey, Judgment of 10 December 2002.

ECtHR, Case of Socialist Party of Turkey (SPT) and Others v. Turkey, Judgment of 12 November 2003.

ECtHR, Case of Democracy and Change Party and Others v. Turkey, Judgment of 26 April 2005.

ECtHR, Case of Emek Partisi and Senol v. Turkey, Judgment of 31 May 2005.

ECtHR, Case of Demokratik Kitle Partisi and Elçi v. Turkey, Judgment of 3 May 2007.

ECtHR, Case of HADEP and Demir v. Turkey, Judgment of 14 December 2010.

KİTAP TAHLİLLERİ / BOOK REVIEWS

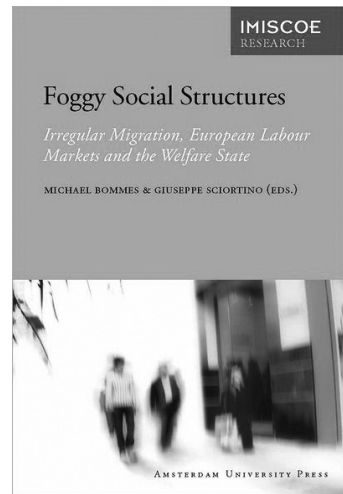
Foggy social structures: irregular migration, European labor markets and the welfare state, edited by Michael Bommès and Giuseppe Sciortino.

*Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012. 229 pp. \$ 49.35 paper.
ISBN-10: 9089643419/ISBN-13: 9789089643414.*

Yixuan WANG*

Due to global economic development, an increased number of individuals have moved across national borders worldwide. In European countries, at the age of migration, the majority of them are irregular labor migrants. Despite growing number and greater importance, they have, until recently, largely fallen unstudied. A collection of essays, *Foggy social structures: irregular migration, European labor markets and the welfare state*, edited by Michael Bommès and Giuseppe Sciortino, makes a significant contribution to the study of international migration, and East-West flows in Europe in particular.

This collection, unlike many edited volumes having weakness of ‘many branches, no roots’—each section perhaps is compelling but all together fail to form a coherent whole, sets an excellent model for framing individual chapters. Despite multiple theoretical perspectives on different ethnic groups within different European states and diverse methodological approaches using various types of data, the contributors share one objective: to shed light on the relationships between three primary elements

* Department of Sociology, Xi'an Jiaotong University, Shulitongji1818@163.com

in this book, irregular migration, the labor markets and receiving countries' strategies in Western Europe, and how such relationships change across periods of eastern enlargement of the EU, as well as their effects on migrants' spatial mobility across the Continent.

The volume has five parts. The first part, Introduction, briefly presents two perspectives, scientific and humanitarian perspective, to explain the existence and effects of irregular migration, and offers background and sets the stage for a conceptual framework to analyze this structural phenomenon. The second part (Chapter 2 to 4) provides detailed examination of three irregular migratory systems against a backdrop of eastern enlargement, and attempts to see the changes it makes. The third part (Chapter 5-6) deals with the relationship between irregular migration and European welfare regimes. Using case studies to demonstrate all attempts to tackle irregular migration embedded in informal economies some European countries make, the fourth part (Chapter 7-9) explores how irregular migration interacts with European states' strategies and practices. The final part, Epilogue, summarizes many relevant theoretical questions, and endeavors to establish a conceptual framework for irregular migration investigation.

There are three valuable points of this book. First, irregularity, a key word throughout the collection, is interpreted from a dynamic and two-way rather than a static and one-way perspective. On one hand, having observed '(...), there are no irregular (or illegal) migrants, but only individuals who have—in a specific space and for a specific time—an irregular (or illegal) status' (p.216), editors advocate treating irregularity as a set of statuses that vary depending on contexts rather than an clear-cut condition. In this sense, defining an individual as irregular in a country, a means of social exclusion, implicitly captures a process featured by increased or decreased vulnerability to marginalization, rather than describes a current circumstance in sharp contrast to social inclusion (Gallie, 2004; cited in Wang, 2012, p. 46). Besides, considering the process relates to 'character of the social system' and 'the dynamic development of social structures' (Byrne, 2005, p. 2; cited in Wang, 2012, p. 47), this dynamic interpretation provides an insight into the changing social institutional mechanisms in Europe, through which migrants negotiate their identities. On the other hand, irregularity is deemed as a legal status that features an interactive relationship between migrants and each destination country rather than characteristics of migrants per se. This interaction is embedded in Foucault's claim that 'irregular migrants' is 'an outcome of governmental practices' (p. 69) in Chapter 4. An emphasis on two agents allows a better understanding of the nature of domination-subordination involved in the interaction.

Second, Simmel's notion of 'secret society' (1950: 330) is used to delineate the 'social fog' created by collaboration between irregular migrants and informal institutions. In Chapter 8 where Engbersen and Broeders analyze governmental management of irregularity in Netherlands, there is a dialectical relationship identified between informal institutions deemed as 'secret societies' and public worlds seen as 'manifest societies': the latter creates the former, and the former affects the latter in turn. This connection challenges the 'underworld' metaphor, a conventionally defined proxy for irregular migration, and helps to better understand the meaning of 'foggy social structures' as the link 'between irregular migration and broader processes of informality within any social fabric' (p. 225). Given the complex nature of foggy social structures—it stays in both the manifest societies and the secret societies, and results from conflicting economic, social and judicial forces, as well as the impossibility of its absence, Engbersen and Broeders express positive yet practical attitudes towards irregularity in European migratory systems. This not only enables them to give creative suggestions on policy improvement in European irregular migration, but also encourages studies of other modern societies with similar structures to tackle this structural phenomenon with a strategic rather than parametric approach.

Third, this book, unlike many traditional migration studies that are either structure-based or agency-oriented, emphasizes human agency and societal structures simultaneously, and more importantly, demonstrates how to explore the interaction between them in a compelling way. Contributors advocate the effects of social conditions on irregular migrants, and meanwhile highlight the significance of irregular migrants' interaction with the receiving society. For instance, in Chapter 4 where Ukrainian and Polish migrants working in domestic sector in Italy are concerned, on one hand, irregular migration is seen as an effective means of solving the structural mismatches (e.g., labor supply and demand in the labor market) embedded in modern Italy, and also a representation of social structure and values (e.g., stereotypes about live-in care workers) in the society. On the other hand, irregular immigrants, when facing marginalization in the labor market, change their options and develop new strategies to facilitate their survival there. For example, one may quit the job with indecent pay and low prestige and use accumulative resources to find another. No doubt, an investigation of how irregular migrants 'act independently within and against the structures of society' (Wang, 2011, p. 2) challenges two extremes within migration area.

There are two points editors could have dealt with more appropriately. The first one deals with less in-depth exploration of intersectionality in Chapter 4 by Nare. In order to test whether and demonstrate how work relations in informal and irregular practices involve personalized and moral judgment, Nare compares Ukrainian and Polish female migrants taking live-in domestic work in Naples. Having observed that paid domestic work practices are stratified by gender and race and meanwhile, stereotypes are gendered and racialized rather than neutral, Nare implicitly emphasizes the notion of 'intersectionality'. However, he never uses it to conceptualize experiences of these minority female migrants who have double social categories of identity. Consequently, two identities (i.e., minority and female) are treated independent and separate analytic categories, and each female migrant with two intersecting identities is thought to suffer 'the distinctive forms of oppression' related to her 'subordinate identities summed together' (Purdie-Vaughns & Eibach, 2008, p. 378; cited in Wang, 2012, p. 56-57). This is against the fact and premise of the intersectional theory that each individual's identities are interdependent and interact to produce his/her unique and simultaneous experiences (Mehrotra, 2010, p. 421; cited in Wang, 2012, p. 57). Thus, it might be better to use intersectionality to further explore how these female migrants suffer prejudice or discrimination in Naples.

The second concerns an inadequate understanding of the relationship between two micro-level theories that elaborate accommodation processes through which Romanian irregular migrants employ strategies to move and resettle in Italy. In Chapter 2, with a focus on push factors of migration, Anghel uses a mixed theoretical perspective, including not only macro approach but also micro approach that contains the network perspective on migration and the theory of cumulative causation. These two micro-level perspectives differ from each other— the network perspective on migration stresses migrants' specific mechanisms to facilitate the development of migration from Romania to Italy, whereas the cumulative causation theory highlights the importance of accumulation of social and cultural capital in this migration process— however, they share a focus on social capital. This can be found in the process where migrants create kinship and friendship as migration networks to progressively form border-crossing mobility and achieve social integration in destination countries. Clearly, two micro-level theories are closely related and cannot be arbitrarily divided. In places, due to the absence of a lucid interpretation of the relationship between them, readers are left uncertain whether and how these two theories operate to analyze migrants' mechanisms and development of migration from Romania to Italy.

In all, despite some limitations, editors, who have brought together several accomplished immigration scholars across disciplines and across countries to analyze European irregular migration, should be praised for their competent entry into a heretofore neglected field of study and for contributing an insightful and extraordinary must read for academics and practitioners interested in this topic. The organization and language make often complex ideas accessible to a broad audience.

REFERENCES

- Byrne, D. (2005). *Social exclusion*. Berkshire: Open University Press.
- Gallie, D. (2004). *Resisting marginalization: Unemployment experience and social policy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Mehrotra, G. (2010). Toward a continuum of intersectionality theorizing for feminist social work scholarship. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 25(4), 417–430.
- Purdie-Vaughns, V., & Eibach, R. P. (2008). Intersectional invisibility: The distinctive advantages and disadvantages of multiple subordinate-group identities. *Sex Roles*, 59, 377–391.
- Simmel, G. (1950). *The sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Wang, Y. (2011). Book review: immigration and women: understanding the American. *Ethnic and Racial Studies*, 1-3 (iFirst).
- . (2012). Double bane or double boon? The effects of gender and the household registration system (*hukou*) on female migrant workers' employment opportunities and earnings in contemporary urban China (Ph. D thesis).

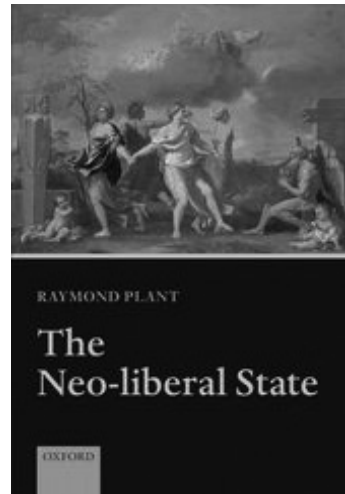

Raymond Plant, *The Neo-liberal State*

(London: Oxford University Press, 2010). 283 pages. Biblio., index.
\$40.00. ISBN: 978-0199650576

Angelo LETIZIA*

In his 2010 work *The Neo-liberal State*, Raymond Plant gives us a fresh look at the theories of neo-liberalism. The subject matter is extremely relevant. Neo-liberal theories in many ways underpin globalization. In addition, the foundation of many of the fiscal policies of the Republican Party in the United States stem from neo-liberal theories. The 2012 election centered on neo-liberalism as well; questions regarding the privatization of social security and Medicare as well as tax cuts all derive from neo-liberal theory. Thus, Plant's analysis is of crucial importance for policymakers, academics

and the general public. Plant states that he himself is a neo-liberal theorist. He believes that a neo-liberal society is possible. However he argues that if a true neo-liberal state is to emerge, the present neo-liberal theories must be criticized and made more viable. While he does critique classic and current theories of neo-liberalism and create a stronger case for the neo-liberal state, there are some not insubstantial flaws however which ultimately detract from the power of the work.

---

* PhD student at the College of William and Mary, US. ajletizia@email.wm.edu

The first strength of the work is that Plant gives a very direct but thorough review of neo-liberalism. He begins by distinguishing between the notions of a teleocracy and a nomocracy. Plant argues that these two terms are crucial for an understanding of neo-liberalism and he continually references them throughout the work. A teleocracy is a society based on some higher purpose or goal. It is where the citizens are animated by something higher than just personal gain and satisfaction. A nomocracy is a society where there is no higher end for individuals. Individuals simply live in freedom and pursue their own ends so long as they do not hurt anyone else. This is the idea of negative freedom; it is simply a freedom from coercion. Neo-liberals disdain any sort of teleocracy. The foundation of a neo-liberal state is a nomocracy. The overarching theme in Plant's work is the establishment of true and nomocracy. After establishing these two critical notions, Plant undertakes a painstaking review of the various theories of a possible nomocratic state. He then critiques them in an attempt to arrive at the ideal nomocratic state.

A second strength of Plant's work is the wide range of neo-liberal theories that he critiques. He examines the works of such neo-liberal thinkers as F.A. Hayek, Robert Buchanan, Robert Nozick, Murray Rothbard and Ludwig von Mises among others. He specifically reviews their ideas on the formation of some basis of morality in a neo-liberal state. It will be remembered that any sort of moral claim or social justice claim above the individual is antithetical to a nomocratic order. Yet, some bond is necessary to maintain a working state. So, Plant takes all of these thinkers to task in an effort to understand what type of bond this would be all without violating the nomocratic ethos that must underpin any true neo-liberal state. In some ways Plant's work serves as an excellent literature review of the important theories of neo-liberalism. Of course, Plant's work is much more than a literature review. As stated earlier, his purpose is to elucidate a strong neo-liberal state based on sound theory.

After the painstaking examinations of various neo-liberal thinkers Plant elucidates his vision of the ideal neo-liberal state. The foundation of any true neo-liberal state is the notion of a nomocracy. There can be no *teleos*, no higher visions which individuals must subordinate their interests and desires to. Plant argues that any notion of social justice is incompatible with a true neo-liberal state. Social justice actually violates an individual's rights because it forces certain individuals to give up certain resources. The most relevant point here is taxation. Taxation is coercive because it redistributes individual earnings usually for causes of social justice. Not incidentally, taxation as social justice was a volatile issue in the election of

2012. Instead of taxation, Plant argues that the less fortunate would benefit more from a trickle down effect. Essentially, by allowing the better off members of society to keep their money and invest it how they see fit, this would lead to economic harmony which would benefit all.

The major problem that Plant has with social justice is that it engenders so many messy questions. If we decide to redistribute money through taxation, on what basis do we redistribute it? Further who do we put in charge of redistributing it? Here Plant attacks any notion of public bureaucracy. He argues that contrary to popular thought any public entity is self-serving and ultimately too inept to redistribute resources or tackle any social task. With regards to resource distribution, if the less well off in society are not taken care of by trickle down, Plant calls on the 3rd sector to pick up the slack. The 3rd sector is made up of non-profit organizations, churches and charities. Plant however does not dismiss the need for some sort of social bond, albeit a very thin social bond. He recalls that Hayek and other neo-liberal thinkers did begrudgingly realize that some sort of government backed safety net may be needed especially as capitalism led to a greater and greater income disparity.

Plant realizes that a strict nomocracy may not be feasible. So, despite his aversion social justice, he calls for minimalist government intervention and faint social bonds to sustain the neo-liberal state. Towards the end of the work, he gives a concrete example of these faint social bonds and minimalist government intervention. He argues that most neo-liberals realized the consequences of letting the big banks fail after the 2008 housing crisis. Most neo-liberals reluctantly argued that government bailouts were the right move because the entire economy would have collapsed.

While Plant makes a pervasive case for a neo-liberal state, his analysis ultimately falls short because he does not contend with two persistent trends that render the neo-liberal state untenable. These trends are the growing necessity of bureaucracies as well as the steadily increasing income disparity.

Plant objects to bureaucracies because he sees them as incapable of redistributing resources. There are many ways to redistribute resources if a society chooses to do so; for instance by merit or need. The first problem for a bureaucracy is determining which standard to redistribute according to. Plant maintains there is really no adequate way of determining which method is sufficient. Further, he argues that even if a method is agreed upon, redistribution undertaken by bureaucracies are based on the discretion of bureaucrats and not any systematic analysis. This discretion is sus-

ceptible to special interests and lobbying. Plant also maintains that once established, bureaucracies are self serving entities which despite popular belief are not animated by any public ethos, but only self seeking behavior. The public ethos can be described as a will to serve humanity and the public good that public servants embody. Instead, neo-liberals look at the public sector rather as animated by rationalistic self interested individualism, the same as the private sector. Plant's aversion to bureaucracy is untenable for two main reasons.

First, it would be a grave oversimplification to label all bureaucrats and administrators as self-interested profit maximizers. This is not to say that market factor is not at work for some upper level bureaucrats. Yet, there are many of administrators and bureaucrats who diligently work for the public good. What many neo-liberals, in their disdain for bureaucracy fail to realize is that public entities must compete in a capitalistic society. These entities are judged according to the rules of the market, not by any public ethos. This is especially true in regards to higher education for example. Institutions of higher education across the United States are becoming more entrepreneurial. Collegiate sports, patenting endeavors by college officials, the growth of R and D departments and administrators all speak to this growing entrepreneurial spirit. This entrepreneurialism is necessary in many ways for colleges to keep pace in an increasingly neo-liberal society, which measures all success by profit. Further, this market driven behavior must also be seen in light of declining state revenues. Thus, what Plant fails to recognize is that bureaucracies are forced to compete in a capitalist society which is why they may at times exhibit self seeking behavior. This is at least in part due to necessity, not an inherent flaw in bureaucracy. So while many bureaucrats may be animated by the profit motive, we cannot separate this fact from the pressures of the capitalist system itself. Indeed, to keep pace with its growing inequities, and to ensure that profit is still made, these functions are necessary.

Another more fundamental issue that Plant fails to take into account is the necessity of bureaucracies in a post-industrial society. Post-industrial society is based on a few key tenets. In the economic sector there was a change from the production of goods to information and services. The occupational distribution gave way from factory workers to knowledge workers and to a professional and technical class. The axial principal of post-industrial society is theoretical knowledge. Post-industrial society is based on the control of technology and technological assessment. As the complexity of society increases, events cannot be left to chance. Therefore decision-making, the creation of a new intellectual technology, manage-

ment and planning became predominant in post-industrial society). What all this points to is the fact that the exponential increase of information in post industrial society makes bureaucracies become necessary. As problems and situations become more complex and require more specialized solutions, bureaucracies are necessary to tackle large scale and complicated problems. Plant dismisses all bureaucracy is one swoop and does not take into account the necessity of bureaucracies in a post-industrial society.

Plant does not adequately deal with the effects of capitalism. Plant does acknowledge that capitalism does destroy necessary social bonds, but he does not connect this destruction to the ideas of social justice. For one, the capitalist system itself necessitates the creation of many public entities, such as regulatory agencies, public assistance and welfare and even entities such as unions. Neo-liberals tend to see these entities in isolation and as detached from historical and societal conditions. These entities in some ways work to repair the social bonds that capitalism destroys by its tendency toward atomism. What Plant and many other neo-liberals either fail or simply choose not to recognize is the fact that government assistance is absolutely necessary to the continued functioning of a neo-liberal state.

Perhaps the biggest flaw in Plant's work is his neglect of the role of what he terms social justice. For one, he sees social justice merely as a redistribution of individual resources from the better off members of society to less well off members of society. Yet what Plant fails to recognize is that this redistribution actually allows the capitalist system to function and further it allows those better off members to continue to amass their individual profits. This may be the ultimate paradox. Capitalism inevitably produces winners and losers. As the number of losers in the capitalist system grows, they must be compensated. If they are not, the entire system may implode. Plant takes trickle down theory as a given and assumes it is beneficial to all, but he never considers the role of trickle down theory in the *creation* of income inequality. In addition, while the third sector can be of some relief it is extremely naïve to assume that charities and churches can deal with the problem of income inequality and poverty. This is actually a pre-industrial solution. For most of European and American history, there was no government safety net. Charities and churches were expected to take care of the sick and the poor. Industrial society rendered this method obsolete. Yet now Plant is advocating a return to this obsolete method. A nomocratic society where there is no higher goal than individual accumulation has the potential to engender massive income inequality because individuals do not accumulate in a vacuum. Rather, they accumulate at the expense of members of society. Redistributive justice is a necessity for the continual functioning of a nomocratic society.

Plant, like many neo-liberals favor the free-market over government. Allowed to operate unencumbered, neo-liberals believe that the free market will distribute resources in a just and fair manner. Yet as Love points out, there is a serious flaw in this line of thinking. At some point there must be some agreed upon rules and enforcement of rules for a market to operate. If there was no agreement or no penalties, how could the market operate? But the very agreements and rules needed to sustain a free-market imply some type of consensus between individuals and further more some type of individual sacrifice. This harkens back to Hobbsian and Lockean social contract theory. Individuals must acknowledge some sort of power outside themselves in order to maximize their ability to accumulate resources. Plant argues that this recognition does not constitute any teleos or overarching morality, but it does nonetheless point to the fact that individuals cannot simply be left to their own devices. Plant however does not seem to recognize that this need of consensus undermines his entire claim to a neo-liberal state. This need of some communal consensus at the heart of the neo-liberal state is the exception that proves the rule. Individual gain cannot be pursued without a communal agreement, which is detestable to neo-liberals.

Plant puts forth a pervasive and well reasoned plea for a neo-liberal state. In the end however, his vision is untenable. He does not adequately recognize the necessity and the true functioning of bureaucracies in a post-industrial society. He does not realize the relation between redistributive justice, income disparity and the maintenance of the capitalist system. More fundamentally, he does see the contradiction deep in the heart of neo-liberal theory. We are left wondering how the neo-liberal state would tackle these issues. Plant's neo-liberal theories are detached from the real state of affairs, they do not take into account real world happenings.

YAZARLAR HAKKINDA

Alfabetik Sırayla

Ahmet Can BAKKALCI (Yrd. Doç. Dr.)

Bakkalci 1970 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesinde ekonomi öğrenimi gördü (1992), Master eğitimini Pamukkale Üniversitesi (1996) ve Doktora eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi'nde (2002) tamamladı. Araştırma Görevlisi olarak Dokuz Eylül Üniversitesi'nde 1999-2002 yılları arasında çalıştı. 2007 yılından bu yana Pamukkale Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Bölümünde Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır. Başlıca ilgi alanları uluslararası ekonomi, Avrupa Birliği ve ekonomik entegrasyonlardır.

Angelo LETIZIA (Doktora Öğrencisi)

Angelo Letizia, William and Mary Koleji'nde Eğitim Politikası, Planlama ve Liderlik Bölümü'nde doktora öğrencisidir ve yüksek eğitim alanında çalışmalar yapmaktadır. Yazarın başlıca ilgi alanları; neo-liberal teori, küreselleşme, özelleştirme, post-modernite, eleştirel teori, kamu ve eğitimidir. Aynı zamanda sanayi sonrası toplumun oluşumuyla ilgili konularla da ilgilenmektedir.

Cevdet CENGİZ (Yrd. Doç. Dr.)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Milli Eğitimi Bakanlığında 2000-2011 yılları arasında öğretmen olarak çalışmıştır. Şu anda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Emine KALE (Yrd. Doç. Dr.)

1977 yılında Balıkesir/Burhaniye'de doğdu. 1998 yılında Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksek Okulundan mezun oldu. 2001 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Ana Bilim Dalından yüksek lisansını tamamladı. 2010 yılında

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme/Yönetim ve Organizasyon Bilim dalını tamamlayarak doktora derecesi aldı. Halen Nevşehir Üniversitesi Meslek Yüksek Okulunda görev yapmaktadır.

Miraç EREN (Arş. Gör.)

Malatya-30.03.1988 doğumludur. Trakya üniversitesi Fen Fakültesi Matematik bölümünden 2010 yılında mezun olmuştur. 2012 yılında Atatürk üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ekonometri bölümünde yüksek lisansını tamamlamıştır. Yine aynı yıl Atatürk üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri bölümü Yöneylem Anabilim dalında Araştırma görevlisi olarak akademik hayatına başlamıştır. Halen aynı üniversitede yöneylem bilim dalı alanında çalışmakta ve doktora yapmaktadır. Çalışma alanları; Çok kriterli karar verme teknikleri, Bulanık mantık, VZA, İstatistik ve Ekonometridir.

Mustafa KARABACAK (Arş. Gör.)

Mustafa Karabacak, 2008 yılında Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nden mezun olmuştur. Karabacak, 2009 yılında Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü İktisat Teorisi Anabilim Dalında Araştırma Görevliliğine başlamıştır. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi SBE İktisat ABD'nde yüksek lisansını tamamlayan Karabacak, halen Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde görev yapmaktadır.

Mustafa Levent İNCE (Doç. Dr.)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Halen ODTÜ Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Nihan ÖZGÜVEN (Dr.)

İzmir doğumlu olan Dr. Nihan ÖZGÜVEN, ilkokul, ortaokul ve lise öğretimini İzmir'de tamamlamıştır. Lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde, yüksek lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü pazarlama programında ve doktora eğitimini de 2010 yılında yine Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme doktora programında tamamlamış olup, 2005 yılından beri Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde çalışmaktadır. Marka, online pazarlama, mobil pazarlama ve tüketici davranışları konularında birçok akademik çalışması bulunmaktadır.

Nilüfer ARGİN

Argın 1989 yılında Bursa'da doğmuştur. Pamukkale Üniversitesi'nde Dış Ticaret Bölümünü (2010) ve Anadolu Üniversitesi'nde İktisat Bölümünü (2012) bitirmiştir. Pamukkale Üniversitesi Stratejik Araştırma Geliştirme ve Entegrasyon Merkezi'nde proje koordinatörü ve asistanı olarak çalışmıştır. Yazarın başlıca ilgi alanları uluslararası ekonomi, dış ticaret ve ekonomik entegrasyonlardır.

Nuri ÖMÜRBEK (Yrd. Doç. Dr.)

1991 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Endüstri Mühendisliği Bölümünden mezun oldu. 1993 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1996 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD yüksek lisans programını bitirdi. 2003 yılında Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim dalında doktorasını tamamladı. Aynı yıl Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD'nde yardımcı doçentliğe atandı.

Oscar Eddor UBHENIN (Öğretim Elemanı)

Oscar Eddor Ubhenin Nijerya'da bulunan Ambrose Alli Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir. Hexagon Book Series tarafından yayınlanan "İnsan, Çevre Güvenliği ve Barış" isimli kitap serisinde 'Climate change and violent conflicts in Nigeria: Human needs and relative deprivation theories' başlıklı kitabın yazarıdır. Yazarın aynı zamanda Palgrave Macmillan yayınevi tarafından yayınlanan Pensions: An International Journal isimli dergide yayınlamış birçok makalesi bulunmaktadır.

Oytun MEÇİK (Arş. Gör.)

Oytun Meçik, 2008 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nden mezun olmasının ardından Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü İktisat Politikası Anabilim Dalında Araştırma Görevliliğine başlamıştır. 2010 yılında Uşak Üniversitesi SBE İktisat ABD'nde yüksek lisansını tamamlayan Meçik, halen Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde görev yapmaktadır.

Özlem Ceyda HELVACIOĞLU (Yüksek Lisans Öğrencisi)

1989 yılında İstanbul'da doğdu. 2011 yılında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler bilim dalında yüksek lisans yapmaktadır.

Seda ÜSTÜNDAĞ (Yüksek Lisans Öğrencisi)

1985 yılında İstanbul'da doğdu. 2011 yılında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler bilim dalında yüksek lisans yapmaktadır.

Seyedhadi ESLAMİAN SHİRAZ (Öğr. Gör.)

Tebriz-İran-29.05.1982 doğumludur. Lisans ve yüksek lisansın Tebriz İslami Azad Üniversitesi Endüstri Yönetimi Bölümünde yapmıştır. 2007 yılında, İran Nabi Akram Üniversitesi (UCNA) İnsani Bilimler Fakültesi İşletme bölümü Öğretim üyesi olarak akademik hayatına başlamıştır. 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü Yöneylem Anabilim dalında Doktora eğitimine başlamıştır. Halen aynı üniversitede çalışmakta olup, çalışma alanları; Tedarik zinciri, Lojistik, Çok kriterli karar verme teknikleri, Bulanık mantık, VZA, İstatistik ve Ekonometridir.

Sinem YARGIÇ (Yrd. Doç. Dr.)

Yrd. Doç. Dr. Sinem Yargıç, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2000 yılında birincilikle mezun oldu. 2003 yılında Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı'ndan mezun oldu. Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler Hukuku Yüksek Lisans Programı'ndan 2005 yılında mezun oldu. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Kamu Hukuku Doktora Programı'ndan mezun oldu. Halen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı'nda yardımcı doçent olarak çalışmaya devam etmektedir.

Şadan ÇALIŞKAN (Doç. Dr.)

Şadan Çalışkan, 1994 Yılında Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. 1997 yılında Cumhuriyet Üniversitesi SBE İktisat Teorisi ABD'nden yüksek lisans, 2003 yılında Kocaeli Üniversitesi SBE İktisat Politikası ABD'nden doktora derecesi almıştır. 2011 yılında mikro iktisat bilim dalında doçent unvanı alan Çalışkan, halen Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Ümran ŞENGÜL (Yrd. Doç. Dr.)

Erzurum-05.10.1973 doğumludur. Atatürk Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümünden 1998'de mezun olmuştur. 2002

yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim dalında yüksek lisansını tamamlamıştır. 2004 yılında, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim dalında Araştırma görevlisi olarak akademik hayatına başlamıştır. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim dalında doktorasını tamamlamıştır. 2011 yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü-Yöneylem Araştırması anabilim dalına Yrd. Doç. Dr. olarak atanmıştır. Halen aynı üniversitede çalışmakta olup, çalışma alanları; Tamsayılı programlama, Tedarik zinciri, Lojistik, Tersine lojistik, Çok kriterli karar verme teknikleri, Bulanık mantık, VZA, İstatistik ve Ekonometridir.

Yener PAZARCIK (Yrd. Doç. Dr.)

1976 yılında Çanakkale ilinin Biga ilçesinde doğdu. Lisans eğitimini 1999 yılında Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye bölümünde, yüksek lisansını 2005 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme programında ve doktora çalışmalarını 2010 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon kürsüsünde tamamladı. Akademik yaşamına 2002 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak başlayan yazar halen aynı üniversitenin Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yixuan WANG (Yrd. Doç. Dr.)

Dr. Yixuan Wang, Xi'an Jiaotong Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak görev yapmakta olup, Empirik Sosyal Bilimler Araştırma Enstitüsü'ne bağlı olarak araştırmalarını sürdürmektedir. Yazarın başlıca ilgi alanları; kadın ve cinsiyet konuları, göç, sosyal eşitsizlik ve bölge çalışmalarıdır. Yazarın cinsiyet ve göç konularına birçok makalesi bulunmaktadır.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD)

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) hakemli ve bağımsız bir dergidir. Yayın politikası ve bilimsel kriterler bağımsız editörler ve Yazı Kurulu'nca tespit edilmektedir.

YBD, yılda iki kez alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlar. YBD temelde ekonomi, işletme, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, maliye ve benzeri alanlara odaklanmıştır. YBD'ye gönderilen yazıların orijinal, iddialı ve mevcut literatüre katkıda bulunucu olması beklenir. Dergiye gönderilen yazıların teslim anında hiçbir dergide yayınlanmamış olması ve/veya hiçbir yayın organı tarafından basılmak üzere inceleme altında olmaması gerekir. Bu konudaki tüm sorumluluk yazara aittir ve yazarlar çalışmalarını gönderdikleri andan itibaren eserleri ile ilgili tüm yayın haklarını YBD'ye devretmiş, YBD'nin kurallarını kabul etmiş sayılırlar. Buna rağmen YBD, daha önce başka bir dilde yayınlanmış yazıları Türkçe'de ve İngilizce'de ilk kez olmak üzere yayımlayabilir. Böyle bir durum var ise yazarın teslim anında Editörleri yazılı olarak bilgilendirmesi gerekir. Aynı zamanda gerekli tüm yasal izinlerin de yazar tarafından yazılı olarak alınmış olması gerekir. YBD aynı zamanda kitap yorum ve eleştirilerini de yayınlamaktadır. Fakat derginin tüm bölümleri hakemlidir ve ön inceleme gerektirir.

Teslim Süreci ve Şekli

YBD olarak yazıların elektronik posta (e-mail) yoluyla ybd@comu.edu.tr adresine Microsoft Word dosyası olarak gönderilmesini ve yazışmaların da bu yolla gerçekleştirilmesini tercih ediyoruz. E-mail veya posta ile göndermelerde Editörler Ofisi'nden mutlaka teyit aldığınıza emin olunuz.

Makaleniz ile birlikte 150 kelimeyi aşmayan özetini ve yazarlar hakkında 5-6 satırlık bilgi notunu (Türkçe ve İngilizce olarak) da dergiye gönderiniz. Bu notta bitirdiğiniz okullar, şu an çalıştığınız kurum, unvanlarınız ve yayınlarınız yer alabilir. YBD uluslararası bilimsel ve bağımsız indeks ve abstract kuruluşlarınca da taranmaktadır. Bu nedenle gönderdiğiniz özetleriniz çok önemlidir. Ayrıca en fazla 10 tane olmak üzere 'anahtar kelimeleri' (keywords) de yazınıza ekleyiniz.

Uzunluk

Makaleler kural olarak 10.000 kelimedenden fazla, 4.000 kelimedenden az olmamalıdır (Kaynakça ve dipnotlar hariç). Kitap tahlilleri 2.500 kelimeyi geçmemeli, birden fazla kitap tahlilinde veya tahlil denemesinde 3.500 kelime sınırı aşılmamalıdır.

Stil ve Düzeltmeler

Yazarlar çalışmalarının YBD kurallarına uymasını temin etmek zorundadırlar. Editörler ya da hakemlerden gerekli düzeltmeleri yapmalarını beklemeyiniz. Gerekli düzeltmeler belirlendikten sonra yazarların en geç iki hafta içinde makalelerin düzeltilmiş halini Editörlere ulaştırmaları beklentidir.

Başlıklar ve Alt-Başlıklar

Makaledeki ana başlıklar 12 punto, koyu (bold) ve tüm harfler büyük olacak şekilde olmalıdır. Takip eden alt başlıklar 12 punto, koyu, ancak bu kez sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde olmalıdır. Üçüncü bir alt başlık halinde ise 12 punto, italik, normal (koyu değil) sadece ilk harfi büyük olmalıdır. Mümkün olduğunca az başlık kullanılmalı ve karışık numaralandırmalardan kaçınılmalıdır. Yazınızın başlık standardına uygun olması yayın sürecini hızlandıracaktır. Bu nedenle yazınızı göndermeden YBD kurallarına uygun hale getiriniz.

Dipnot

YBD Oxford dipnot sistemini benimsemiştir. Bu nedenle kaynaklamayı yazı içinde parantezler ile yapmayınız. Dipnotta gösterilen kaynaklar makalenin sonunda kaynakçada açıkça yazılmalıdır.

Kitap:

* Kitaplarda şu sıralama izlenmelidir:

yazar(lar), başlık, (basım yeri: yayıncı, yıl).

Tek yazarlı kitap:

Fernand Braudel, A History of Civilizations, (Londra: Penguin Books, 1993), s. 287.

İki Yazarlı Kitap:

Naim Kapucu ve Hamit Palabıyık, Turkish Public Administration, From Tradition to the Modern Age, (Ankara: USAK Publications, 2008), s. 58.

Üç Yazarlı Kitap:

Sedat Laçiner, Mehmet Özcan ve İhsan Bal, European Union with Turkey, The Possible Impact of Turkey's Membership on the European Union, (Ankara: USAK Publications, 2005), s. 28.

Üçten Fazla Yazarlı Kitap:

Jaroslav Pelikan et al., Religion and the University, (Toronto: University of Toronto press, 1964), s. 109.

Derleme Kitaplar:

H.H. Rowley, (der.), The Old Testament and Modern Society, (Oxford: Clarendon Press, 1951), s. 50.

Urban T. Holmes ve Kenneth R. Scholberg, (der.), French and Provincial Lexicography, (Columbus: Ohio State University Press, 1960), s. 223-37.

Kitapta Bölüm:

Dorothy Van Ghent, 'The Dickens World,' içinde George H. Ford ve Lauriat Lane, (der.) The Dickens Critics, (Ithaca: Cornell University Press, 1961), s. 213-32.

Makale

* Makalelerde şu sıralama izlenmelidir:

yazar(lar), 'makale adı', dergi adı, Cilt:, Sayı:, Yıl, sayfa

Örneğin: Brian M. Pollins and Kevin P. Murrin, 'Where Hobbes Meets Hobson: Core Conflict and Capitalism', International Studies Quarterly, Vol. 43, No. 4, Eylül 1999, s. 427-45

Başka Kaynaktan Alınan Makale veya Kitap Bölümü:

John Roberts, 'Pipeline Politics', içinde Shirin Akiner (der.), The Caspian: Politics, Energy and Security, (Londra: Routledge Curzon, 2004), alıntı İhsan Bal ve Süleyman Özeren, Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), s. 9.

Gazete

* gazetelerde şu sıralama izlenmelidir:

yazar(lar), 'yazının adı', gazete adı, Tarih

Deborah Sontag, 'The Erdoğan Experiment', The New York Times, 11 Mayıs 2003.

Blaine Harden, 'North Korea Fires Sixth Missile in a Week', The Washington Post, 30 May 2009, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/05/29/AR2009052900235.html> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2009)

Basılmamış Tez

Hasan Selim Özertem, 'Russia's Soft Power in the Post-Soviet Space', (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2009), s. 9.

Resmi Belge ve Raporlar

Brussels European Council, Presidency Conclusions, 4-5 Kasım 2005-14292/1/04 REV 2

International Atomic Energy Association, 'Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran', Report by Director General, GOV/2006/53, 31 Ağustos 2006

Konferans Tebliğleri

Mehmet Yegin, "A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues", (Tebliğ, the Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference, Chicago, ABD, Mayıs 2009), s. 9.

İnternet Kaynakları

İhsan Bal, 'Can Assad's Regime Get Off the Hook Again?', Journal of Turkish Weekly, 17 Mayıs 2011, <<http://www.turkishweekly.net/columnist/3452/can-assad-39-s-regime-get-off-the-hook-again.html>>, (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2011).

Ross Anderson, Economic and Security Resource Page, <http://www.cl.cam.ac.uk/~rja4/econsec.html>, (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2009)

Erişim tarihi mutlaka belirtilmelidir.

Kitap Tahlilleri

Kitap tahlilleri tüm yayın bilgilerini ve ISBN numarasını içermeli, biliniyorsa kitabın fiyatı da belirtilmelidir:

Alan Cassels, Ideology & International Relations in the Modern World, (Londra: Routledge, 1996). 302 sayfa. Kaynakça, dizin. \$14.99. ISBN.

Kaynakça

Çalışma hazırlanırken kullanılan kaynaklar dipnotlardan ayrı olarak makalenin sonuna da kaynakça bölümü olarak eklenmelidir.

Yazışma Adresi

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Terzioğlu Kampüsü, Rektörlük Binası, Yönetim Bilimleri Dergisi Yazı İşleri Editörlüğü, 17100, Çanakkale/Merkez

Tel: 0286- 2180018-2605

Değerlendirme Süreci

Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmalar ön incelemeye tabiidir ve yayıncı kuruluşlar da dâhil olmak üzere, hiçbir kurum ve kişiye bağlı olmaksızın inceleme bağımsız hakemler ve Editörler tarafından gerçekleştirilir. Gönderilen çalışmalar ilk olarak Editörler ve Editörler Kurulu'nun incelemesinden geçer. Bu safhada ilk olarak çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Ardından makale alanında uzmanlığı ile tanınan ve gönderilen makale ile ilgili üç ayrı hakeme gönderilir.

Editörler ve hakemler incelemelerinde temelde şu üç kriterden hareket ederler:

- 1) Anlatım Kalitesi: Yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması ve yapısı vd.
- 2) Kaynakların Doğru Kullanımı: Dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı vd.
- 3) Bilimsel Kalite: Çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliyi, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi.

Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale yayınlanır, düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir veya yayınlanmaz. Her durumda yazar durumdan bilgilendirilir ve değerlendirme süreci 6 ayı aşamaz. Gönderilen yazıların durumu Editörlerden öğrenilebilir. Hakem raporları gizlidir ve dergi arşivlerinde 5 yıl süre ile saklanır. Hakemlerden 'yayınlanabilir' onayı alınmasına karşın YBD editörleri yazarlardan bazı teknik düzeltmeler talep edebilirler.

YBD'de yayınlanmak üzere gönderilen yazıların yazarları kendilerine telif ödenmeyeceğini baştan kabul ederler.

Hakem süreci olumlu tamamlanan makalenin yazar(lar)ı (16,2cm*22,9cm) C5 ebatlarındaki bir kâğıt ölçeğine tüm kenarlardan 2cm içeride olacak şekilde Normal stilde ve Times New Roman karakterinde 10 punto büyüklüğünde düzenledikleri makalelerini e-posta ile (ybd@comu.edu.tr) dergi editörlüğüne göndermelidir. Çok büyük tablo ve şekiller 6 puntoya kadar küçültülerek bir sayfaya sığdırılacak şekilde hazırlanmalıdır.

Editörlerden ya da hakemlerden bu tür düzeltmeler beklenmemelidir.

ABOUT THE AUTHORS

Alphabetical Order

Ahmet Can BAKKALCI (Assist. Prof. Dr.)

Bakkalçı was born in Ankara in 1970. He studied economics at Ankara University in 1992, receiving MA in 1996 at Pamukkale University and Ph.D. in 2002 at Dokuz Eylül University. He spent three years in Dokuz Eylül University as research assistant (1999-2002). He has been working as assistant professor at Pamukkale University Department of Labor Relations since 2007. Author's main areas of interests are international economics, European Union and economic integrations.

Angelo LETIZIA (PhD Student)

Angelo Letizia is currently a doctoral student at the College of William and Mary in the Educational Policy, Planning and Leadership program with a concentration in higher education. Her research interests include: neo-liberal theory, globalization, privatization, post-modernism, critical theory, public and education (both secondary and higher education), as well as themes related to the emergence of post-industrial society.

Cevdet CENGİZ (Assist. Prof. Dr.)

Graduated from Education Faculty, Physical Education and Sports Department of Middle East Technical University and granted bachelor, master and doctoral degree. He worked as a teacher in the Ministry of National Education in 2000-2011. Currently working as Assistant Professor in Çanakkale Onsekiz Mart University, School of Physical Education and Sport, Physical Education Teacher Education department.

Emine KALE (Asist. Prof. Dr.)

The author was born in Burhaniye/Balıkesir in 1977. She graduated from Tourism and Hotel Management School, Anadolu University in 1998. She got her Master of Arts Degree at Tourism and Hotel Management at Social Sciences Institute, Anadolu University in 2001. She got Doctorate Degree at Business /Management and Organization Erciyes University in 2010. Currently she is working at Nevşehir University Vocational College.

Miraç EREN (Res. Assist.)

30.03.1988 born in Malatya. Trakya University, Faculty of science, graduated in 2010. In 2012, Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics completed his master's degree. In the same year, Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Econometrics began his academic career as a Research Assistant at Department of Operation Research. Still, he works at the same university, and a doctoral student in the field of operations research science. Fields of study, Multi-criteria decision-making techniques, Fuzzy logic, DEA, Statistical and Econometric.

Mustafa KARABACAK (Res. Assist.)

He graduated from Anadolu University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Department of Economics in 2008. He completed his graduate degree at Anadolu University, Department of Economics in 2010. He has been working as a Research Assistant in Uşak University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Department of Economics since 2009.

Mustafa Levent İNCE (Assoc. Prof. Dr.)

Graduated from Education Faculty, Physical Education and Sports Department of Middle East Technical University and granted bachelor, master degree and doctoral degree. Currently working as Associate Professor in Education Faculty, Physical Education and Sports Department of Middle East Technical University.

Nihan ÖZGÜVEN (Dr.)

Ph. Dr. Nihan ÖZGÜVEN who was born in Izmir, was completed primary, secondary and high school education in Izmir. Undergraduate education at Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration, a master's degree program at Dokuz Eylul University Institute of Social Sciences and a PhD degree in marketing in 2010 and again at Dokuz Eylul University Institute of Social Sciences has completed the doctoral program, Dokuz Eylul University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration has been working since 2005. There are many academic studies about brand, online marketing, mobile marketing and consumer behavior.

Nilüfer ARGİN

Argın was born in Bursa in 1989. He studied Foreign Trade at Pamukkale University in 2010 and Economics at Anadolu University in 2012. She

spent two years (2010-2012) as project coordinator and assistant in The Pamukkale University Strategic Research Development and Integration Center. Author's main areas of interests are international economics, foreign trade and economic integrations.

Nuri ÖMÜRBEK (Assist. Prof. Dr.)

He has graduated from Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Industrial Forestry Engineering. He has started to work as a research assistant at Suleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, in Production Management and Marketing. He has gained M.B.A. degree at Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences in 1996. He holds Ph.D. degree in Business Administration, Production Management and Marketing field at Selcuk University, Institute of Social Sciences in 2003. He has been working as Assistant Professor at Suleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, in Production Management and Marketing since 2003.

Oscar Edoror UBHENIN (Lecturer)

Oscar Edoror Ubhenin (Nigeria) is a lecturer in public administration at Ambrose Alli University, Ekpoma. Previously he worked at Edo State House of Assembly for almost eight years, where he was at various times a senior legislative officer and special assistant to the Honourable Speaker. He has attended academic conferences and other development programmes in continental Africa, Europe and North America. His research interests include conflict analysis, public policy, and social research methods. He has published articles in *Pensions: An International Journal* by Palgrave Macmillan, and elsewhere. He is the author of 'Climate change and violent conflicts in Nigeria: Human needs and relative deprivation theories' (2012) in volume 8 of the Hexagon Book Series on Human, Environmental Security and Peace, made possible by a research grant of the Cluster of Excellence (EXC177) on Integrated Climate System Analysis and Prediction (CliSAP) at the University of Hamburg that supported the conference and the German Science Foundation (DFG) that funded the book.

Oytun MEÇİK (Res. Assist.)

He graduated from Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Department of Economics in 2008. He completed his graduate degree at Uşak University, Department of Economics in 2010. He has been working as a Research Assistant in Uşak University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Department of Economics since 2008.

Özlem Ceyda HELVACIOĞLU (M.B.A Student)

She was born in İstanbul in 1989. She has gained her B.Sc. degree in Business Administration at Suleyman Demirel University. She is currently studying M.B.A. at Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences in Production Management and Quantitative Methods Sciences.

Seda ÜSTÜNDAĞ (M.B.A Student)

She was born in İstanbul in 1985. She has gained her B.Sc. degree in Business Administration at Suleyman Demirel University. She is currently studying M.B.A. at Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences in Production Management and Quantitative Methods Sciences.

Seyedhadi ESLAMİAN SHİRAZ (Lecturer)

29/05/1982 born in Tabriz, Iran. Undergraduate and postgraduate Islamic Azad University of Tabriz was the Department of Industrial Management. In 2007, Iran Nabi Akram University (UCNA), Faculty of Social Sciences Department of Business Administration began his academic career as a faculty member. 2010-2011 academic year, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Econometrics, Operations started her doctoral studies in the department. Is currently working at the same university, fields of study, supply chain, logistics, Multi-criteria decision-making techniques, fuzzy logic, DEA, statistical and econometric.

Sinem YARGIÇ (Assist. Prof. Dr.)

Assistant Professor Dr. Sinem Yargıç received her BA in International Relations with the highest grade from the Faculty of Political Sciences of İstanbul University in 2000. She received her MSc in International Relations from Galatasaray University in 2003. In 2005, she received her LL.M. in international law and the law of international organizations from the University of Paris 1 Panthéon-Sorbonne. She obtained her Ph.D. degree in Public Law from the Faculty of Law of İstanbul University in 2010. She is currently working at the Faculty of Political Sciences of İstanbul University.

Şadan ÇALIŞKAN (Assoc. Prof. Dr.)

He graduated from Ankara University, Faculty of Political Science Department of Public Administration in 1994. He completed his graduate degree at Cumhuriyet University, Department of Economic Theory in 1997 and Ph.D studies at Kocaeli University, Department of Economic Policy in 2003. Dr. Çalışkan became associate professor on Microeconomics in 2011. He works in Uşak University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Department of Economics.

Ümran ŞENGÜL (Assist. Prof. Dr.)

05/10/1973 born in Erzurum. Atatürk University, Faculty of Engineering, Department of Environmental Engineering, graduated in 1998. In 2002, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration Department of Quantitative Methods completed his master's degree. In 2004, Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration began her academic career as a Research Assistant at Department of Quantitative Methods. In 2010, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration completed his Ph.D. in Quantitative Methods in the department. In 2011, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Econometrics, Operations Research divisions Asst. Assoc. Dr. as assigned. Is currently working at the same university, fields of study, Integer programming, Network Analysis, Supply chain, Logistics, Reverse logistics, Multi-criteria decision-making techniques, Fuzzy logic, DEA, Statistical and Econometric.

Yener PAZARCIK (Assist. Prof. Dr.)

Born in 1976 in Biga province of Çanakkale. Completed his BA in Finance at Uludağ University in 1999, MA in Business Administration at the Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate School of Social Sciences in 2005 and his PhD at Management and Organization Department of the Marmara University Graduate School of Social Sciences in 2010. Dr. Pazarçık has officially been in Turkish academia since 2002 and still holds his Assistant Professorship position at the Çanakkale Onsekiz Mart University College of Applied Sciences.

Yixuan WANG (Assist. Prof. Dr.)

Yixuan Wang, Ph.D., is Assistant Professor of Sociology and affiliated researcher of the Institute for Empirical Social Science Research (IESSR) at Xi'an Jiaotong University. Her research areas include women and gender issues, immigration, social inequality, and regional studies. She has published several journal articles on gender and migration issues.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Journal of Administrative Sciences (JAS)

Journal of Administrative Sciences (JAS) / Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) is a refereed journal and published twice a year. JAS publishes scholarly articles in English and Turkish languages. The journal is an independent publication in terms of scientific research and the editors decide its publication policy.

***

JAS focuses on scholarly articles on economics, politics, history, international relations, business, accounting and public administration in general from all over the world. The journal encourages interdisciplinary studies. Manuscripts submitted to JAS should be original and challenging, and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

Previously published articles in other languages may be considered by the journal for the first publication English (Turkish) translation. In that case the author should so state at the time of submission, provide relevant written copyright approval by the publication to the JAS. We also welcome book reviews on recent relevant publications.

Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors takes consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three international referees known for their academic reputation in their respective areas.

The Editors and referees use three-step guidelines in assessing submissions:

- i) Literary quality: Writing style, usage of the language, organisation (paragraphing, syntax, flow etc.)
- ii) Use of references. Referencing, sources, relationships of the footnotes to the text.
- iii) Scholarship quality: Depth of research, quality; contribution, originality of the contribution (new and creative thought) and plausibility of the author's argument.

Upon the referees' decision, the articles will be published in the journal, or rejected for publication. The review process lasts from five to 15 weeks. Questions regarding the status of submissions should be directed to the co-editors by e-mail at ybd@comu.edu.tr. The referee reports are kept confidential and stored in the archives for five years. The author could be asked for technical corrections by editors after the final draft of the article.

All manuscripts and editorial correspondence and inquiries should be addressed to the JAS Editorial Office.

Submission

We prefer electronic submission to ybd@comu.edu.tr as a Microsoft word attachment file. Please be sure that you received a confirmation from the Office.

Manuscripts should be one-and-half spaced throughout (including all quotations and footnotes) on single sides of A4 paper. Generous margins on both sides of the page should be allowed. Pages should be numbered consecutively. The author should retain a copy, as submitted manuscripts cannot be returned. Full names of the author(s) should be given, an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, fax number and e-mail address.

Authors should pay particular attention to the accuracy and correct presentation of references. *JAS uses Oxford Referencing System* which consists of the following elements:

- i) Citations in the body of the paper, using a superscript (raised) number, generally at the end of a sentence.
- ii) A list of footnotes at the bottom (foot) of each page, for all citations on that page. These are known as endnotes if they appear at the end of a chapter, section or other division (for longer texts, for multi-author texts and for texts intended to be read as separate parts)
- iii) The bibliography should be provided at the end of the paper giving the details of each source referred to and possibly other materials consulted in preparing the paper.

Length

Articles as a rule should not exceed 10.000 words and should not be less than 4.000 words, not including footnotes and references. Book reviews should be about 2.500 word-lengths. Maximum 3.500 words for book reviews of two or more books.

Style and Proofs

Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the JAS style. Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication. Please note that authors are expected to correct and return proofs of accepted articles within two weeks of receipt.

Titles and Sub-Titles

Titles in the article should be 12 punt, bold and in uppercase form. The sub-titles should be 12 punt and in the title case form.

Footnotes

Books

One author:

Fernand Braudel, *A History of Civilizations*, (London: Penguin Books, 1993), p. 287.

Two authors:

Naim Kapucu and Hamit Palabıyık, *Turkish Public Administration, From Tradition to the Modern Age*, (Ankara: USAK Publications, 2008), p. 58.

Three authors:

Sedat Laçiner, Mehmet Özcan and İhsan Bal, *European Union with Turkey, The Possible Impact of Turkey's Membership on the European Union*, (Ankara: USAK Publications, 2005), p. 28.

More than three authors:

Jaroslav Pelikan et al., *Religion and the University*, (Toronto: University of Toronto Press, 1964), p. 109.

Editor(s):

H.H. Rowley, (ed.), *The Old Testament and Modern Society*, (Oxford: Clarendon Press, 1951), p. 50.

Urban T. Holmes and Kenneth R. Scholberg, (eds.), *French and Provincial Lexicography*, (Columbus: Ohio State University Press, 1960), p. 223-37.

Part of a Book:

Dorothy Van Ghent, 'The Dickens World,' in George H. Ford and Lauriat Lane (ed.), *The Dickens Critics*, (Ithaca: Cornell University Press, 1961), p. 213-32.

Book Chapter or Article Cited From Another Source:

John Roberts, 'Pipeline Politics', in Shirin Akiner (ed.), *The Caspian: Politics, Energy and Security*, (London: Routledge Curzon, 2004), cited in İhsan Bal and Süleyman Özeren, *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), p. 9.

Articles

Brian M. Pollins and Kevin P. Murrin, 'Where Hobbes Meets Hobson: Core Conflict and Capitalism', *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 4, September 1999, p. 427-45

Newspaper

Deborah Sontag, 'The Erdoğan Experiment', *The New York Times*, 11 May 2003.

Official Documents and Reports

Brussels European Council, Presidency Conclusions, 4-5 November 2005-14292/1/04 REV 2

International Atomic Energy Association, 'Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran', Report by Director General, GOV/2006/53, 31 August 2006

Unpublished Thesis

Hasan Selim Özertem, 'Russia's Soft Power in the Post-Soviet Space', (Unpublished M.A. Thesis, Middle East Technical University, 2009), p. 9.

Paper Presented at a Conference or Meeting

Mehmet Yegin, 'A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues', (paper presented at the annual meeting of the Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference, Chicago, USA, May 2009), p. 9.

Web Sources

Ross Anderson, Economic and Security Resource Page, <http://www.cl.cam.ac.uk/~rja4/econsec.html>, (accessed: May 12, 2009)

Blaine Harden, 'North Korea Fires Sixth Missile in a Week', *The Washington Post*, 30 May 2009, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/05/29/AR>

2009052900235.html (accessed: June 9, 2009)

Important Note:

Please do not use Op.cit, Supra note or similar referencing style. If you want to mention the same source for second or more times:

If you use a footnote and want to use it immediately after please use "Ibid" (italic)

If you use a footnote and want to use it in other pages please use this style:

- For first use:

Fernand Braudel, *A History of Civilizations*, (London: Penguin Books, 1993), p. 287.

- For second use:

Braudel, *A History of...*, p.35

Book Reviews

Book reviews should be preceded by full publication details including price and ISBN number:

Alan Cassels, *Ideology & International Relations in the Modern World*, (London: Routledge, 1996). 302 pages. Biblio., index. \$14.99. ISBN.

Biography

Current and recent academic and professional affiliations and recent major publications for the Notes on Contributors should be supplied with the articles. It should not exceed 100-words.

Abstract

The authors should send a 150-word abstract of the manuscripts.

Contact Information:

For more information about the journal feel free to contact with the editors.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) / *Journal of Administrative Sciences (JAS)*

Canakkale Onsekiz Mart University, Terzioğlu Campuss

Rectorate Building / Çanakkale - TURKEY

Phone: (+90) (286) 2180018-2605 **Fax:** (+90) (286) 2180608

Web: <http://ybd.comu.edu.tr> / **E-mail:** ybd@comu.edu.tr

DİZİN / INDEX

- A**
acceptance factors 8
amnesty 179, 180, 183, 184, 185, 188,
190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197,
198, 199, 202
analitik hiyerarşi süreci 101, 103, 105,
107, 108, 109
analytic hierarchy process 102, 106
attitude 8, 227
- C**
cointegration 30
çok kriterli karar verme 101, 103, 104,
105, 114, 238, 240, 241
- D**
DEA 75, 76, 101, 102, 104, 114
değer 11, 15, 23, 38, 50, 63, 75, 83, 89,
90, 92, 93, 119, 149, 150, 151, 152,
154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161,
165, 166, 172, 174
dış ticaret 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 75, 82,
84, 90, 91, 92, 95, 96, 97
- E**
economic efficiency 76
economic growth 29, 30
education 29, 30, 144, 150, 181, 195,
201, 234
eğitim 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 43, 44, 80, 81, 82, 149, 150,
151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171,
172, 173, 174, 175
ekonomik büyüme 29, 31, 32, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 44, 56, 76, 82
- ekonomik etkinlik 75, 91, 96
empowerment 179
eşbütünleşme 29, 39, 40, 41, 42, 43, 44
- F**
fiscal policy 49, 50
foreign trade 49, 50, 76
- İ**
İBBS 75, 76, 77, 78, 81, 96, 99
impossible trinity 50, 54
iş görme anlayışı 149, 156, 157, 165,
166, 171
iş performansı 117, 118, 119, 123, 124,
125, 126, 128, 129, 130, 131, 132
- K**
kabullenme faktörleri 7
kuruluş yeri seçimi 101, 103, 104, 105
- L**
level 2 regions 75, 76
location decision 102
- M**
maliye politikası 49, 62, 67, 69
mobile advertising 7, 8
mobil reklamcılık 7, 10, 11, 12, 13, 18,
24, 28
monetary policy 49, 50
multiple-criteria decision making
- N**
national election threshold 205, 221
Niger-Delta 179, 180, 181, 182, 183,
184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 197, 198, 199, 260
NUTS 75, 76, 77, 78, 81, 96

- O**
otel işletmeleri 117, 123, 131
öz uyum 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 132
- P**
para politikası 49, 50, 54, 56, 67, 69
peace-building 179, 188
political parties 205, 206, 207, 208, 209, 210, 216, 219, 221
political pluralism 205, 206, 210, 220, 221
- R**
real exchange rate 49, 50
reel döviz kuru 49, 50, 55, 59, 60, 62
resource conflict 179
- S**
Siyasi çoğulculuk 206
siyasi partiler 205, 206
socialization 149, 150
- T**
tobit model 75, 76, 80, 81, 82, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 96
toplumsallaşma 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 174
- turkey 29, 30, 75, 76, 205, 206, 208, 209, 210, 214, 218, 219, 220, 221
turkish work mentality 150
tutum 10, 11, 12, 24, 31, 132, 152, 156, 157, 158, 166, 172
türkiye 29, 31, 37, 38, 39, 44, 49, 50, 51, 57, 58, 62, 66, 68, 69, 75, 77, 78, 79, 80, 142, 149, 150, 151, 156, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 173, 174, 175, 205, 206
- U**
ulusal seçim barajı 205, 206
- Ü**
üçlemenin olanaksızlığı 49, 50, 51, 54, 58, 68
- V**
value 76, 149, 150, 227
VZA 75, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98
- Y**
yaşam doyumu 117, 123, 125, 129, 130, 132

